

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
FÜZETEK 19

Cahiers d'histoire de l'art

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Sisa József

ALOIS PICHL (1782–1856)

ÉPÍTÉSZ

MAGYARORSZÁGON



MŰVÉSZETTÖRTÉNETI FÜZETEK

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI FÜZETEK
CAHIERS D'HISTOIRE DE L'ART

19

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KUTATÓ CSOPORTJÁNAK KIADVÁNYAI

Főszerkesztő

ARADI NÓRA

Szerkesztő bizottság

ARADI NÓRA, DERCSÉNYI DEZSŐ, MIKLÓS PÁL,
POGÁNY Ö. GÁBOR, VAYER LAJOS

Technikai szerkesztő

SZABÓ JÚLIA



AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST 1989

ALOIS PICHL (1782—1856) ÉPÍTÉSZ MAGYARORSZÁGON

Írta

SISA JÓZSEF



AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST 1989

ISBN 963 05 4837 2

Kiadja az Akadémiai Kiadó, Budapest

Első kiadás: 1989

© Sisa József, 1989

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat főigazgatója

A nyomdai munkálatokat az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat végezte

Felelős vezető: Hazai György

Budapest, 1989

89.17210

Felelős szerkesztő: Szécsi Katalin – Műszaki szerkesztő: Csákvári András

Terjedelem 11,44 (A/5) iv + 80 oldal melléklet

HU ISSN 0324-7791

Printed in Hungary

TARTALOM

Bevezetés	7
Alois Pichl, Ferdinand Pichl és az Estei család	9
Gróf Keglevich János, Alois Pichl magyar patrónusa	13
A kistapolcsányi kastély	16
A várkastély rövid története	16
Az építés és az építők	17
Kistapolcsány és a magyar klasszicista kastélyok	22
A kastélypark	25
Egyéb korai magánépületek	28
Sárvár	28
A pesti Horváth-palota	28
Az iharosberényi orangerie	30
A bonchidai kastély	31
Templomok	32
Kísérlet az esztergomi székesegyház vezető építési állásának megszerzésére	32
A jolsvai r. k. templom	33
Az enyingi r. k. templom	34
A sajtóvámosi r. k. templom	36
Az 1844-es pesti Országháza-tervpályázat	38
A pályázati kiírás és Pichl részvétele	38
Alois Pichl pályaművének eredeti műleírása	41
A nagyugróci kastély	45
A stílus, az előképek és a tervezés	45
Az építkezés	49
Munkaszervezés, mesterek	51
Nagyugróc és a romantikus kastélyépítézet kezdetei a Habsburg-monarchiában	54
A kastélykert	57
Alois Pichl egyénisége és helye a magyar építészet történetében	59
Rövidítések	62

Jegyzetek	63
Függelék	77
I. Ferdinand Pichl folyamodványa a Helytartótanács és bizonyítványai	77
II. Alois és Ferdinand Pichl, illetve Alois Pichl levelei Rudnay hercegprímásnak	79
1. 1820. június 9.	79
2. 1824. január 12.	80
III. Alois Pichl levele herceg Batthyány Fülöpnek	81
IV. Alois Pichl levelei gróf Keglevich Jánosnak	82
1. 1825. szeptember 23.	82
2. 1827. április 26.	82
3. 1827. augusztus 30.	83
4. 1830. március 8.	84
V. Alois Pichl levelei a pesti Országháza és pályaműve ügyében	87
1. Széchenyi Istvánnak, 1845. április 19.	87
2. Kovachich József országos főlevéltárnoknak, 1849. november 18.	89
VI. Alois Pichl műleírása az 1844-es pesti Országháza tervpályázatára benyújtott pályaművéhez	91
Alois Pichl magyarországi műveinek jegyzéke	107
Képjegyzék	108
The Activities of Architect Alois Pichl (1782—1856) in Hungary	112
List of Illustrations	118
Névmutató	121
Helynévmutató	125
Képek	127

BEVEZETÉS

A barokk kor érett és késői korszakában, a 18. század második felében jó néhány külföldi építész működött Magyarországon. Többen csak „vendégszereplésre”, egy-egy alkalmi megbízás teljesítésére jöttek ide a Habsburg-birodalom különböző tájairól. Mások, így Melchior Hefele, Franz Anton Pilgram vagy Franz Anton Hillebrandt, több évtizeden keresztül jelentős alkotások sorával gazdagították az országot amellet, hogy az örökös tartományokban is számottevő tevékenységet fejtek ki. Ez utóbbiak a magyar barokk építészet legnagyobb és legtermékenyebb mesterei közé tartoznak.

A 19. század első felében a klasszicizmus és a korai romantika idején más a helyzet: legfoglalkoztatottabb építészeink már mind hazaiak, külföldiek ritkábban jutnak megrendeléshez. Ennek összetett az oka. Korábban az országban az építészeti élet szétszórtabb, inkább helyi jellegű volt, az uradalmi és az egyházi megbízások domináltak. A 19. század első évtizedeiben kialakult egy országos hatósugarú építészeti központ, a rohamos fejlődésnek induló Pest. Itt 1808-ban megkezdte működését a Szépitő Bizottmány, tevékenysége városszabályozásra és építési normák felállítására éppúgy kiterjedt, mint tervek elbírálására és engedélyezésére. Minden épület tervét kötelező jelleggel be kellett nyújtani a hivatalhoz, és a tervlapon csak pesti céhes építőmester aláírása szerepelhetett. A pesti Szépitő Bizottmányhoz hasonló szervezetek alakultak más városokban is. Az urbanizálódó és nemzeti öntudatra ébredő reformkori Magyarországon, ahol a fő építészeti feladatot már városi középület és magánház jelentette, a külföldi építész magától értetődően inkább kivétel, mint szabály. Idegen mesterek leginkább az Országos Építészeti Igazgatóságon keresztül, főnemesi magánmegrendelő jóvoltából vagy nemzetközi tervpályázat útján kerültek kapcsolatba Magyarországgal.

A külföldiek háttérbe szorulása természetesen nem jelentette a Magyarországon kívüli művészeti központok irányadó hatásának megszűntét. Legnagyobb kisugárzása hazánkra Bécsnek volt, ahol sok építészünk tanulmányait végezte vagy legalábbis megfordult. Emellet az itáliai kapcsolat számottevő, elég ha csak a legnagyobb magyar klasszicista mester, Pollack Mihály milánói tartózkodására gondolunk Leopoldo Pollach nevű féltestvére, a város egyik vezető építészé mellett, vagy a másik kiemelkedő magyar klasszicista építész, Hild József tanulmányútját említjük Itáliában, ahonnan életre szóló benyomásokkal és tanulságokkal tért vissza.

A hazai kutatás természetesen a magyar építészek munkásságának feldolgozását tekintette és tekinti elsődleges feladatának a klasszicizmus korából. Ezt az indokolt törekvést az országon belüli emléanyag és a dokumentumok viszonylagos bősége is elősegítette. Munkánk most egy külföldi építész, a Bécsben letelepedett, de a

Habsburg-monarchiában többfelé működő Alois Pichl magyarországi tevékenységének bemutatására vállalkozik¹ és egyúttal először kísérli meg Pichl eddig egészében feldolgozatlan életművének egy részét monografikusan tárgyalni. Építészünk művei közül két épületnek, a kistapolcsányi és nagyugróci kastélynak különösen sok teret szántunk. Egyrészt azért, mert rendkívül gazdag levéltári anyag áll róluk rendelkezésre, s ennek alapján viszonylag pontosan megállapítható Pichl szerepe az említett kastélyok létrehozásában, és be lehet mutatni a munkaszervezést, valamint más mozzanatokat, melyek a megvalósulásig vezettek. Másrészt a két épület Pichl legkvalitásosabb alkotásai közé tartozik, és egyediségük, a velük kapcsolatos problémák is indokolják hosszabb tárgyalásukat. Tanulmányunkkal célunk volt a magyar klasszicista és romantikus építészet európai, pontosabban közép-európai összefüggéseiről kialakított képet is gazdagítani.

A munkához elsődlegesen írott levéltári forrásokat használtam fel, főként a Magyar Országos Levéltárból, de fontos anyagot találtam az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában, a Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztályának (Kiscelli Múzeum) kézirat- és nyomtatványtárában és az esztergomi Primási Levéltárban is. Ennek során előkerült Alois Pichl jó néhány levele, beadványa, illetve egy viszonylag terjedelmes műleírás-traktátusa, amelyeket — tekintettel forrásértékükre, az építész személyiségének és tevékenységének bemutatásához nélkülözhetetlen jelentőségükre — a függelékben közlök. Pichl általam feldolgozott tervrajzait a szombathelyi Vas Megyei Levéltár, az Egri Érsekség Egyházi Levéltára, továbbá egy bécsi magángyűjtemény őrzi.

Itt szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik munkámban szakmai segítséget nyújtottak, így dr. Zádor Anna professzornőnek, dr. Szabolcsi Hedvignek, dr. Komárik Dénesnek, dr. Marosi Ernőnek, továbbá dr. Hellmut Lorenznek, aki munkám megírásakor a bécsi egyetem művészettörténet tanszékén oktatott. Köszönetemet fejezem ki továbbá a Magyar Országos Levéltárnak és a többi intézménynek, melyek számomra a kutatást lehetővé tették.

ALIOS PICHL, FERDINAND PICHL ÉS AZ ESTEI CSALÁD

Alois Pichl (Milánó, 1782 — Bécs 1856. május 19.) a bécsi klasszicista építészet egyik jelentős alakja volt.² (1. kép) Az Alois (Aloys) keresztnéven kívül, mint ahogy nem egy tervének szignójából kiderül, használta a Ludwig, a Luigi, sőt a Louis keresztnév változatokat is,³ ma a szakirodalomban általában az Alois néven szerepel.

Apja, Wenzel Pichl (1741—1805) kiváló hegedűművész és korának elismert zeneszerzője volt. A csehországi Bechyňeben született, zenét is Csehországban tanult. 1765-től 1769-ig Pataticch Ádám szolgálatában állt Nagyváradon mint a püspök magánzenekarának hegedűse és igazgatóhelyettese. Utóbb Pesten át Bécsbe utazott, ahol az Udvari Színház első hegedűse lett. 1775-ben Mária Terézia javaslatára Estei Ferdinánd főherceg fogadta szolgálatába, a főherceg milánói udvarában mint hegedűs és kamarakomponista működött. Egész Itáliát bejárta, kapcsolatba került a kor legnagyobb zenészeivel. 1779-ben a mantuai, 1782-ben a bolognai filharmonikusok választották tagjaik sorába. 1796-ban Ferdinánd főherceg udvartartásával együtt Bécsbe került, itt élt haláláig. Alois Pichl édesanyja magyar volt, a pesti „Somogyi de Kolozsvár” köznemesi családból származott.⁴ Az építész gyermek- és ifjúkoráról igen kevés ismert; Itáliában nőtt fel és tanult, és minden bizonnyal már ekkor az Estei főhercegi család pártfogását élvezte.
Tanulmányait a bécsi Akadémián fejezte be 1802-ben, ahol elnyerte az építészeti osztály első díját, majd a következő évben az időközben Bécsben letelepedett Estei család szolgálatába állt. Több évtizeden keresztül mint udvari építészük működött, ők voltak Pichl legfőbb patrónusai és megbízói.

Az eredetileg olasz d'Este család, amely házasság útján a Habsburgok egyik ága lett, a napóleoni háborúkban kötött békeszerződések folytán Itáliából — legalábbis ideiglenesen — kiszorult.⁵ Ezért német-osztrák területen kaptak kárpótlást, s székhelyüket áttették Bécsbe. Birtokaik és tevékenységük északkeletre tolódásával kapcsolatba kerültek Magyarországgal is. Ezt követve alakult építészük, Alois Pichl munkásságának a színtere, akinek magyarországi szereplése túlnyomórészt e körülményekhez, valamint egy magyar főnemes, gróf Keglevich János patrónusi ténykedéséhez kapcsolható. Estei Ferdinánd főhercegnek és Beatrix főhercegnőnek kilenc gyermeke volt, közülük a legidősebb fiú, Ferenc (1779—1846) örökölte a birtokok zömét. Magyarországon Ferdinánd nevű gyermekük (1781—1850) tevékenykedett legtöbbit:⁶ 1816-tól 16 éven át Magyarország katonai főparancsnoka volt, 1833—38-ban más hivatali méltóság betöltése mellett mint az erdélyi országgyűlés királyi biztosa működött. Nevét 1835-ben hírhedtté tette az országgyűlés szétkergetésével, amikor is két évre teljhatalommal átvette Erdély kormányzását. Öccse, Károly Ambrus (1785—1809) szülőföldjéről,

Itáliából hozta a művészetek iránti szeretetét, a szobrok, festmények, régi metszetek és érmék ismerője volt.⁷ Ő az egyházi hivatást választotta: 1806-ban a váci püspökség kormányzójának nevezték ki, 1808-ban Magyarország hercegprímása lett. A rákövetkező évben tifuszban megbetegedett és Tatán meghalt. A főhercegi család a század első évtizedében néhány magyarországi birtokhoz jutott, így Szerencshez és Sárvárhoz is. Meg akarták szerezni az ikervári Batthyány-uradalmat is, de a vásárlás végül meghiúsult.⁸

Pichl munkásságáról nincs még átfogó képünk, magyarországi működésén kívül leginkább bécsi műveit derítették fel. Legjelentősebb korai művei az 1806—10-ben Ferdinánd főherceg és Mária Beatrix főhercegnő számára épült nyári palota a bécsi Beatrixgässen, (2. kép), valamint a főhercegnő 1811—14-ben emelt herrengassei palotája. (3. kép) Mindkét esetben korábbi épület radikális átalakításáról volt szó. A két ház közül csak a Herrengassén álló palota maradt fenn, zárt tömegét óriás pilaszterek sora élénkíti. Számos egyéb bécsi épület tervezésén kívül 1812-ben a laxenburgi parkban lévő Haus der Laune gótizáló modorban történő átalakításához készített tervrajzokat, amit nem követett megvalósulás. 1815-ben eredménytelen kísérletet tett arra, hogy a bécsi Akadémia tagjává fogadja, tagja volt viszont a római Szent Lukács Akadémiának.

Építésünk főműve a Bécsben található Niederösterreichisches Landhaus (Alsó-Ausztria tartományi parlamentje).⁹ (4. kép) Először Kornhäusel készített tervet az épülethez, ezt azonban nem fogadták el. Ezután 1832-ben nyilvános tervpályázatot írtak ki, amelyet Pichl nyert meg. Az alapozási munkálatokat csak 1837-ben kezdték, az építkezés 1848-ig elhúzódott. (A munkálatok során Pichl nem tudott megbirkózni az ilyenkor szokásos adminisztratív ügyvitellel, illetve általában a kivitelezés gyakorlati teendőivel, így 1839-ben Leopold Mayr vette át az építkezés irányítását.) A kialakult új épülettömb több korábbi, főleg reneszánsz korból származó termet rejt magában. A főhomlokzaton erőteljes korinthuszi oszlopok sorakoznak, a Minoritenplatz felé néző oldal óriási méretű félköríves ablakai mögött a régi díszterem húzódik. A monumentális középület a római palazzoépítéssel, a maniera grande szellemét sugározza; megfigyelhetjük, hogy az itáliai tanultságú építész a századelő klasszicizmusának formanyelvét alkalmazta a század második negyedében is gigantikus hatást ébresztő művészi eszközök felhasználásával.

1835—38-ban készült Pichl tervei szerint az Első Osztrák Takarékpénztár bécsi épülete. (11—12. kép) A négyemeletes ház erőteljes osztópárkánnyal lezárt alsó két szintje lábazat szerepét tölti be, fölötte emelkedik a lapos pilaszterekkel tagolt felső három emelet. A dekorációt teljesen nélkülöző épületet tektonikus tisztaság, az érett klasszicizmus szigorúsága jellemzi.

1839-ben építésünk a bécsi Favoriten kerület rendezésére nyújtott be tervet, amelynek mértanias megfogalmazása francia előképekre tekint vissza.¹⁰

Alois Pichl tevékenysége Magyarország és a mai Ausztria határain túl is kiterjedt volt, de műveinek azonosítása és feldolgozása még várat magára. Azt tudjuk, hogy több épületet tervezett Morvaországba és Galíciába — az utóbbi helyen 1832 és 1846 között Estei Ferdinánd volt a kormányzó, innen lehetett Pichlnek galíciai kapcsolata —, de a Habsburg-monarchián kívülre szintén készített terveket, így Belgrádba és Odesszába. Pichl műveinek megismeréséhez kulcsfontosságú egy

akvarelltechnikával készült tondósorozat, amely az építész műveit ábrázolja. A mintegy 10,8 cm átmérőjű kis képek valamikor 1840 után készültek, nem tudni milyen alkalomból. Nagyon valószínű, hogy maga Pichl festette meg „oeuvre-katalógus”-át. A közelmúltig mindössze 11 került elő a sorozatból,¹¹ (5—13., 69—70. kép), számos további darabját a Gilhofer—Ranschburg-féle műkereskedés 1904-es és 1910-es nyomtatott katalógusa tartja nyilván.¹² Már maga a sorozat műfaja is érdekes és ritka. Analógiaként Gottgeb Antal négy lapból álló, feltehetően hasonló elzatu, színezett tusrajzsorozata említhető a múlt század 50-es éveitől kezdve, melyen az építész az általa tervezett házak homlokzatát összemontírozva ábrázolta.¹³

Alois bátyja, Ferdinand Pichl (Milánó, 1775 és nem 1779 — Bécs, 1828 június 23.) szintén építész volt, de csak mint az Estei főhercegi család gyermekeinek építészeti tanára volt ismert,¹⁴ 1808-ban sikertelenül pályázta meg a bécsi Akadémián működő Graveurschule korrektori, majd 1811-ben igazgatói állását.

1812-ben a Magyar Királyi Helytartótanácshoz fordult kérvénnyel, amelyben az Országos Építészeti Igazgatóság megüresedett igazgatói állására, illetve, ha azt már betöltötték volna, a segédigazgató állására pályázott. 1812. június 10-én Bécsben kelt kérvényében — kérésének alátámasztására — pontokba szedve összegzi addigi pályafutását, és mellékeli bizonyítványait.¹⁵ A kérvényben születési évét 1775-ben jelöli meg, amit a milánói Brerán kibocsátott bizonyítványának 1796-os dátuma is alátámaszt. (14. kép) (Ha a szakirodalomban általánosan szereplő téves, 1779-es születési évet vennénk figyelembe, Ferdinand Pichl 1796-ban a Brerán folytatott tanulmányok elvégzésekor csak 17 éves lett volna! Az 1775-ös születési évet alapul véve a reális életkor, 21 év jön ki.) Milánóban tanárai Piermarini és Leopoldo Pollach voltak. Ezután itáliai tanulmányutak következtek, majd a brünni Baudepartement-ban végzett építési gyakorlatot. Ezt követően a bécsi Akadémián tanult néhány éven át. Munkásságáról annyit árult el, hogy Brünnben több épületet „rendbehozott”, Bécsben a Malteserkirchét restaurálta és az Estei főhercegi család építészeti tanára volt. Ferdinand Pichl működéséről az Országos Építészeti Igazgatóságnál azonban nem tudunk, továbbra is csak mint a főhercegi család egykori építészettanára szerepelt.

Eddig még nem volt ismert egy olyan épület sem, amely Ferdinand Pichl nevével kapcsolatba hozható lett volna. Kérvényében a bécsi Malteserkirche (Kärtnerstrasse) restaurálását említi saját munkájaként, amely alatt minden bizonnyal a tervezést érthetjük. A gótikus eredetű templomot 1806—8-ban kívül-belül teljesen átalakították klasszicista stílusban; a kis épület homlokzatára magas lábazat, korinthoszi pilaszterek, timpanon és attika került, melyet középuitt kis torony koronáz.¹⁶ (15. kép) Az újabb osztrák szakirodalom a templomot mindeddig — adatok híján, stíluskritikai alapon — Louis Montoyer művei közé sorolta.

Ferdinand Pichl rövid önéletrajza azért is érdekes számunkra, mert öccse, Alois induló éveire, háttérére nézve egyelőre kevés adattal rendelkezünk, s innen erre nézve is némi támpontot nyerhetünk. Azt is feltételezhetjük, hogy mint képzett építész, majd tanár, hét évvel fiatalabb öccsét építészeti oktatásban részesítette. Ily módon lehetett Alois Pichl kapcsolatban kora ifjúságától kezdve az itáliai építészettel, amelynek G. Piermarini—L. Pollach-féle változatát bátyja közvetítette számára. Giuseppe Piermarini (1734—1808) „egyike volt azoknak az építészeknek,

akik elsőként fogalmazták meg az általános érvénnyel a klasszicista architektura formuláját Vignola, Palladio és az ókor mintájára”.¹⁷ Az olaszos, ókori mintákra és az itáliai reneszánsz építészek példájára visszatekintő, következetesen klasszicizáló formanyelv, amely Alois Pichl stílusát majdnem élete végéig meghatározta, minden bizonnyal a felső-itáliai kora klasszicista mesterek hatásának tudható be. Ennek alátámasztására érdemes megemlíteni, hogy bár Alois Pichl 1802-ben Bécsben fejezte be tanulmányait, ahol az Akadémiát öt éven át látogatta, később mindig úgy utalt magára, mint olasz tanultságú építészre, aki ismereteit Itáliában szerezte és a római Akadémia tagja volt. Az itáliai építészet példája, mint örök ideál, mint Pichl művészi credojának sarkalatos pontja szavakban is hangsúlyosan megfogalmazódott az 1844-es pesti Országháza-pályázatra benyújtott műleírásban.

Leopoldo Pollach,¹⁸ akinél Ferdinand Pichl Milánóban tanult, a magyar klasszicizmus egyik legnagyobb alakjának, Pollack Mihálynak volt a féltestvére, illetve tanára, s több magyar főúr számára tervezett épületeket. Elméletileg lehetséges, hogy Pollack Mihály, aki 1793 végén vagy 1794 folyamán érkezett a lombard fővárosba, és valószínűleg néhány évet ott töltött,¹⁹ személyesen ismerte a brerai diplomáját 1796-ban megszerző Ferdinand Pichlt. Talán ezek a személyes tapasztalatok is hozzájárultak valamilyen formában a Pichl fivérek későbbi magyar kapcsolatainak kialakulásához.

GRÓF KEGLEVICH JÁNOS, ALOIS PICHL MAGYAR PATRÓNUSA

Érintőlegesen már szó esett arról, hogy Alois Pichl magyarországi szereplése nagyban köszönhető egy magyar megbízónak, gróf Keglevich Jánosnak. A főnemes vele tervezte meg kistapolcsányi és nagyugróci kastélyát, ő készítette el a sajóvámosi templom tervrajzait, s az építésnek más alkalommal is — az esztergomi székesegyház építkezése, a pesti Országháza-tervpályázat — segítséget nyújtott. Folyamatos kapcsolatukról az 1810-es évek végétől a század közepéig tudunk, amire nézve az elsődleges forrás Keglevich sok kötetnyi levelező naplója.²⁰ Ily módon Pichl legfőbb magyarországi patrónusát, a 19. század első felének egyik legjelentősebb hazai magánépítetőjét tisztelhetjük személyében.

Buzini gróf Keglevich Nep. János (1786—1856)²¹ (*16. kép*) a bécsi Teréziánumban végezte tanulmányait 1802—5-ben, majd Pesten jogot tanult. 1806-ban az Udvari Kancellária szolgálatába lépett mint gyakornok, ahol nemsokára fogalmazó lett. 1809-ben otthagyta hivatalát, részben azért, mert anyja halála miatt át kellett vennie nagy kiterjedésű birtokainak igazgatását, de más célja is volt: „Bécsben magány életbe vonult, és egyedül a tudománynak és a művészetnek szentelé életét.” Természetesen ez nem akadályozta meg abban, hogy társadalmi rangjának megfelelő közhivatalokat elvállaljon. Közülük néhány rávilágít Keglevich konzervatív és aulikus politikai beállítottságára. Ahogy az egyik megemlékező írta: „Gróf Keglevich mindig, egy hű és szent pietással ragaszkodó alattvalója volt a dynastiának”, de rögtön hozzáteszi, hogy „hazáját teljes szívből szerette, melly érzelmeket az országgyűléseken és egész élete folytáni tettei példásan tanusítják”.²² 1821-ben Bars vármegye adminisztrátorának nevezték ki — ezt a hivatalt a megyei mozgalmak befolyásolására, az udvar akaratának érvényesítésére hozták létre. A rákövetkező években ugyanott főispán lett, mely tisztséget 1839-ig töltötte be. Az országgyűlés munkájába 1827-ben kapcsolódott be, a magyar—morva határkiigazító bizottság elnökeként 1827-től 1830-ig működött. 1831-ben megkapta a titkos tanácsosi címet, később főpohárnokmester, majd főudvarmester lett. XVI. Gergely pápa a katolikus egyháznak tett szolgálataiért a Krisztus-renddel tüntette ki. Az 1848—49-es szabadságharc után a pozsonyi kerületben régiségek konzervátora volt. Az 1850-ben létrehívott Central-Commission für Baudenkmale Magyarországon 1853-ban kezdte meg működését, és az ország öt kerületének konzervátorai kapták azt a feladatot, hogy az építészeti emlékekre a bizottság figyelmét felhívják és jelentést készítsenek róluk.²³ Ezek voltak a szervezett magyar műemlékvédelem első lépései. Munkájuk hatékonyságát csökkentette, hogy a konzervátorok kinevezése az abszolutisztikus hatalomhoz való teljes lojalitás függvénye volt. Így szakemberek helyett a konzervátorok többsége a klérus és az arisztokrácia soraiból került ki, mint például Keglevich János.

4 Első feleségével, gróf Zichy Adéllal (1788—1839) 1805-ben kötött házasságot. Zichy Adél halála után 1840-ben újból megnősült, Folliot-Crenneville Viktóriát véve feleségül. István nevű fia e második házasságából származott. Született később még egy fiuk, de az gyermekkorában meghalt.²⁴

Keglevich János aktív érdeklődést tanúsított a tudományok és a művészetek iránt, ebben túllépett társadalmi osztálya átlagán. Egyik fő szenvedélye a botanika volt, részt vett a K. K. Gartenbau-Gesellschaft munkájában.²⁵ Foglalkozott a történettudományokkal is, több külföldi tudóstársaság tagja volt. Névtelenül értekezéseket és költeményeket írt folyóiratokba. 1806-ban alapított könyvtára 10 000, egyes források szerint 20 000 kötetre gyarapodott. 1813-ban képűjteményt hozott létre.

A mi szempontunkból az a legfontosabb, hogy szenvedélyes és hozzáértő építkező volt. Ennek „két remek példánya, mellyel hazáját feldiszi, egyike a barsmegyei kistapolcsányi kastély . . . másik a . . . nagy-ugróczi várkastély örökítendik nevét”.²⁶ Annyira közel állt a szívéhez ez a két épület, hogy a bécsi Franz Wolffal akvarelleket és litográfiákat készíttetett róluk²⁷ (23., 89—90. kép), sőt díszes levélpapírjának a fejléce-re is a kistapolcsányi kastély kis könyomata került.²⁸ (24. kép) A kastélyba látogató Louise Kotz alapítványi hölgy, grafikus és festő is a kistapolcsányi épületet és parkot ábrázoló látképeket kapott Keglevichtől emlékebe, egy honismereti munka számára pedig a gróf saját költségén készítette el a nagyugróczi kastély „rajzát és nyomtatát.”²⁹

Az építészet, a képzőművészetek iránt tanúsított szeretetének és szakértelmének hivatalos, nyilvános elismeréseként értékelhetjük, hogy Keglevichet 1843-ban a bécsi Képzőművészeti Akadémia tiszteletbeli tagjává fogadta,³⁰ valamint a tény, hogy őt jelölte ki az országgyűlés annak az országos választmánynak az elnökévé, amely a pesti Országháza 1844-ben kiírt nemzetközi tervpályázat lebonyolításával volt megbízva. Ekkor jó néhány építésszel személyes kapcsolatba került, közöttük Leo van Klenze bajor királyi építésszel is. A Habsburg-ház iránti lojalitáson kívül érdeklődése és tájékozottsága szintén szerepet játszott abban, hogy régiségek konzervátorának nevezték ki. Már eleve egyike volt azoknak, akik szót emeltek egy szervezet alapításáért „a régiségek fenntartása és kikutatása” céljából, és állítólag még betegágyán is, négy nappal halála előtt egy hosszú történelmi értekezést diktált a Central-Commission számára.³¹

Keglevich építészeti szakképzésben természetesen nem részesült, építészeti ismereteket azonban kapott a bécsi Teréziánumban. A hazai építészettörténet több egykori teréziánumi növendék amatőr tervezését tartja számon, ami érzékelteti, milyen komolyan vették az építészetoktatást az 1746-ban alapított bécsi intézetben.³² Ez volt az egyetlen magasabb képzést nyújtó nem műszaki tanintézet a 19. század első felében, ahol magyar nemes ifjak építészeti ismereteket nyerhettek. — A 18. század második felében a piarista gimnáziumokban, illetve a váci Teréziánumban és a kolozsvári egyetemen (ahol egyébként szintén piaristák tanítottak) ugyancsak folyt magas szintű építészeti oktatás mágnások, nemesek és főtisztviselők gyermekei részére, de a 18. század végére színvonaluk lehanyatlott.³³

Keglevich ismereteit számos külföldi utazás is gyarapította. Fennmaradt például az 1846. november—1847. március között tett franciaországi és angliai utazásának naplója, amelyben részletesen beszámol a felkeresett városokról, épületekről.³⁴ A

klasszikus műemlékeken kívül érdemben megemlékezik olyan „modern” épületekről is, mint a forradalmian egyéni Bank of England Londonban, az Edinburgh-i neogótikus Walter Scott-emlékmű vagy a Párizs felé útbajtett, klasszicista stílusú Walhalla Regensburg mellett. Ezenkívül a főúr könyvtáráról szóló korabeli beszámolók jó néhány gazdagon illusztrált utikönyvet, idegen országokat és városokat bemutató díszes albumot említenek, amelyekből az általános tájékozódás mellett ötleteket meríthetett saját építkezéseihez is.³⁵

A KISTAPOLCSÁNYI KASTÉLY

A Kistapolcsányban (Bars vm.; Topol'čianky, Csehszlovákia) álló klasszicista kastély Alois Pichl magyarországi főműve.³⁶ Tulajdonképpen déli, főhomlokzati szárnyként építették hozzá egy négyszöget bezáró, árkados, reneszánsz várkastélyhoz.

A VÁRKASTÉLY RÖVID TÖRTÉNETE³⁷

A várkastély története a középkorba nyúlik vissza. 14. századi források már megemlékeznek egy ezen a helyen álló épületről, amely a Tapolcsányiak birtokában volt. A 15. század közepén erődített kastélyról tudunk, amelyben a következő évszázad folyamán néhányszor megyegyűlést is tartottak. Ezt követően a várkastély többször gazdát cserélt: hosszabb-rövidebb ideig volt a Rákóczi, az Erdődy, a Koháry és más családok birtokában. Az épületet időközben többször bővítették, megerősítették. (Az 1662-ben történt átépítésről a régi bejárat fölött elhelyezett emléktábla tanúskodik.) A várkastély udvari árkádsorával jelenlegi alakjában a 17. század közepén épült, a hazai reneszánsz építészet kiemelkedő emléke; hozzá hasonló, árkados udvarú nagy várkastéllyal ebből az időből csak néhány helyen találkozunk, pl. Sopronkeresztúron (Deutschkreutz), Egerváron vagy Szeptencújfalun (Hajná Nová Ves).

Rendelkezésünkre áll egy 1671-ből származó helyszínrajz, amely a kistapolcsányi várkastélyt és környékét ábrázolja.³⁸ (17. kép) A rajz tanúsága szerint az erődített főépületet vízesárok vette körül, bejutni fahídon lehetett. A kastély vázlatos konfigurációja — természetesen a déli szárnyat kivéve — nagyjából megfelel a mai állapotnak, észrevehető különbség az északkeleti bástya hegyes kiszögellése. Külön érdekessége az ábrázolásnak, hogy a belső udvar közepén építményt jelez, mely a magyarázat szerint magas torony. Ennek ma a felszín fölött nincs nyoma.

A reneszánsz várkastély a kuruc háborúk idején megrongálódott, a károkat a 18. század közepén állították helyre.³⁹ Ugyanebben a században a Keglevich család birtokába került.⁴⁰ Az épület védelmi szerepe idővel megszűnt, vízesárákat betemették. A várkastélyon a legradikálisabb változtatást a déli szárny klasszicista kiépítése jelentette, amelyet Keglevich János végeztetett el. Ennek nyomán egyemeletes, kupolával koronázott épület jött létre. Halála után fia, Keglevich István örökölte a kastélyt, aki 1890-ben eladta Károly Lajos főhercegnek. Az épület a két világháború között a csehszlovák államelnök-nyári rezidenciája volt, ma a belül is épen maradt klasszicista szárny múzeum, az árkados hátsó rész kollégiumnak ad helyet.

AZ ÉPÍTÉS ÉS AZ ÉPÍTŐK

A klasszicista kastélyszárny — melyet a továbbiakban röviden kastélynak nevezünk — Pichl tervei alapján 1818-tól 25-ig épült fel. A tondóorozatban, amely az építész műveit mutatja be, a kistapolcsányi épületet több darab is képvisel.⁴¹ Az építkezés kezdetének időpontját egy múlt századi lexikonból és Louise Kotz arra támaszkodó memoárkötetéből ismerjük,⁴² a munkálatok menetét Keglevich levelező naplója alapján csak 1823-tól tudjuk figyelemmel követni.⁴³

Az építkezés első szakaszáról mindössze a kezdés évszáma ismert: 1818. Ennek ellenére biztosnak tekintjük, hogy a korábban ott álló épületrész lebontása vagy teljes pusztulása előzte meg az új kastély létrejöttét. Ha esetleg mégis felhasználtak néhány korábbi alapfalat, ez nem befolyásolta az újonnan épülő kastély alaprajzi elrendezését. Ennek megállapítására elegendő a klasszicista épület alaprajzának vizsgálata, illetve ennek összevetése a várkastély korábbi déli szárnyának a körvonalaival. (17—18. kép) 1823-ig megtörtént a nagyobb kőművesmunka, az épület falegyenig — azaz a főpárkány magasságáig — kész volt, a homlokzat hatalmas oszlopai is állhattak már. Ezután a köelemek — nyíláskeretek, balusztrádok, oszlopfők — elhelyezése következett, valamint a kupola kiépítése, a belső helyiségek végső kialakítása, felszerelése.

1823 januárjában az egyik kőfaragó műhelyében az épület timpanonjának konzoljait faragta,⁴⁴ ugyanis tavasszal már a főhomlokzat felső részén folytatták a télen félbeszakadt munkát. Áprilisban és májusban az első emeleti díszes ablakok köelemei készültek, és a főpárkányt koronázó balusztrádot helyezték el, ahogy az elkészült elemek érkeztek a kőfaragómestertől — egyébként 300 kőbáb már a helyszínen volt.⁴⁵ A balusztrád május közepére készült el.⁴⁶

Ugyanebben az időben belül elkezdték a főlépcső kiépítését,⁴⁷ ám a lépcsőfokok elhelyezése a következő év második feléig elhúzódott. A lépcső elkészítése egyébként a legproblematisabb, legmunkaigényesebb művelet az építkezés általunk tárgyalt, végső szakaszában. Ugyancsak áprilisban vált aktuálissá a földszinti bejárati csarnok lefedése.⁴⁸ Az első emeleti helyiségek végleges padlószintjét csak ez év tavaszán alakították ki, mégpedig oly módon, hogy az eredeti elképzeléshez képest megemelték két és fél—három hüvelykkel, így a padló a homlokzati oszlopok alatti balkonnál egy lépcsőfokkal magasabb lett, nehogy az esővíz az ide nyíló nagyterembe folyjon.⁴⁹ Hamarosan az első emeleti helyiségek megépítése került napirendre, a termék felső párkányán dolgoztak, a kéményt kellett a készülő tetőn keresztülvezetni.⁵⁰

1823 júliusában folytak az épület lefedésének munkálatai. Különösen a kupola és kétfelől a lekontyolt nyeregtetők találkozásainak kialakítása vetett fel műszaki problémákat, itt az eső esetén lezúduló víz elvezetésének a módjára kellett ügyelni.⁵¹ Ekkor került napirendre a kupola burkolóanyagának a kérdése.⁵² A kupolát egyébként az őszi hónapokban (szeptember—november) építették,⁵³ de még később is volt vele tennivaló.

Ezekben a hónapokban a főlépcsőház lépcsőfokainak a lerakása okozott problémát, a munkák akadoztak.⁵⁴ Novemberben még annyira kezdeti stádiumban tartottak hogy Keglevichben felmerülhetett az ötlet: a tervezett kétkarú lépcső helyett háromkarút készítették⁵⁵ — erre persze már nincs lehetőség. Szeptemberben

Bécsben az egyik szobrászmesternek lassan be kellett fejezni a földszinten elhelyezendő márvány fürdőkád faragását, és egy másik, ugyancsak bécsi szobrász megkapta a megbízatást a timpanont díszítő három nagy szobor elkészítésére.⁵⁶ Novembertől a következő év májusáig a munkálatok szüneteltek.

1824 májusában az alkalmi kényelmetlenségek, elkerítések ellenére már több első emeleti helyiséget használatba vettek.⁵⁷ Ekkor már az elkészült főhomlokzat festésének gondolata merült fel. Eldöntendő volt, hogy még az állványról fessék-e a kőművesek a falat vagy az állvány lebontása után létráról.⁵⁸ A főlépcső egy szakasza készen állt,⁵⁹ júniusban az ide tervezett balusztrád elhelyezése volt napirenden.⁶⁰ Bár a kastély még nem volt teljesen kész, máris a hálószoba bővítése céljából Keglevich egy fal áttörését fontolgatta, hogy így egy alkóvet nyerjen.⁶¹

Ez év augusztus végén újból elkezdtek dolgozni a középrizaliton, párkánylemezeket helyeztek el az oromzatra; a homlokzat többi részéről lebontották az állványokat.⁶² Néhány nappal később az elkészült párkányt rézlemezrel befedték, az oszlopokat olajfestékkel bemázolták.⁶³ A következő hónapokban a timpanonra helyezendő posztamenseket készítették el, melyekre utóbb a nagyméretű szobrok kerültek.⁶⁴

Az épület belsejében a legnagyobb munkát a főlépcső fokainak elhelyezése jelentette még 1824 második felében is. A kőművesek egy hosszabb szakaszon igen egyenletlenül fektették le a lépcsőfokokat.⁶⁵ Ezeket helyre kellett igazítani, s ezután el lehetett kezdeni dolgozni a lépcsőház balusztrádján.⁶⁶ Ugyancsak augusztusban folyt a nagyterem parkettázása,⁶⁷ majd a *sala terrena* oszlopfőinek és egyéb köelemeinek az elhelyezése.⁶⁸ Szeptemberben és októberben kályhák és kandalló készült a kastélyba.⁶⁹ Októbertől a munkálatokról nem kapunk hírt.

1825 elején a kastély belsejében tevékenykedtek. Januárban a főlépcsőház márványozása már elkészült vagy készülöben volt.⁷⁰ Februárban a nagyterem párkányának a konzoljait faragtatta Keglevich.⁷¹ Ebben a hónapban teljes erővel ennek a kupolával fedett teremnek a kialakításán dolgoztak, ugyanis áprilisra a gróf nagy ünnepséget tervezett, és május elején főispáni beiktatása alkalmából bált kellett adnia.⁷² Csak a következő hónapban fejezték be teljesen a bejárati csarnok oszlopaikat.⁷³

A kastély külsején március végén kezdtek el újból dolgozni. A középrizaliton befedő állványzatot még nem bontották le, így fel lehetett tenni az oromzatra a családi címereket.⁷⁴ Valószínű, hogy ez év tavaszán helyezték el a timpanonon a három nagy szobrot, melyeket az előző évben szállítottak Bécsből. Április közepén még mindig 20 kőműves dolgozott az épület különböző részein.⁷⁵ A továbbiakban kőművesmunkáról nem kapunk hírt, és bár a következő években több kiegészítés, bővítés, csinosítás és berendezés történt, 1825 tavaszát tekinthetjük az elkészülés időpontjának. Ezután Keglevichék már itt laktak, a reneszánsz várkastély ettől kezdve alárendelt szerepet játszhatott.⁷⁶

1826—27-ben kisebb épületszobrászi, és ezzel kapcsolatban aranyozó munkát végeztek.⁷⁷ 1827-ben a főbejárat melletti két kisebb ajtó még nem volt kész, Keglevich szerette volna őket megcsináltatni.⁷⁸ 1829-ben egy bécsi szobrásztól két 6 láb magas angyalszobrot akart megrendelni, de elkészültükről nem tudunk.⁷⁹ Valószínűleg a középrizalit első emeletén látható két nagyméretű fülkébe szánta őket a gróf.

Az épület belsejében 1831-ben történt a legjelentősebb változtatás, ekkor hozták át ugyanis Keglevich könyvtárát bécsi palotájából. A könyveken kívül átszállították a berendezést, így a falakat díszítő négy reliefet és a könyvespolcokon álló mellszobrokat is, melyek mind bécsi mesterek munkái voltak.⁸⁰ A gróf könyvtár céljára az év elején a komornik szobáját szemelte ki, amely az épület első emeletének hátsó traktusában, a jobb szélén helyezkedett el. A helyiséget azonban kissé át kellett alakítani (nyílások stb.), és ehhez is Pichl készített terveket. Az átépítési munkálatok július végére megvoltak.⁸¹ A főúr Bécsben csináltatta a könyvszekrényeket, melyeket szétszedett állapotban hajón Pozsonyba vitetett, onnan kocsin Kistapolcsányba, ahol a bécsi iparos legényei állították össze.⁸² Decemberben az átépített és berendezett könyvtár készen állott. — Utóbb a 19. század második felében több helyiségben, beleértve a lépcsőházat, átalakításokat végeztek.⁸³ A 20. század első felében a főhomlokzaton alul, a két szélén található félköríves nyílásba egy-egy nagy, szögletes ablakot vágtak.

Keglevich levelező naplójából plasztikus képet kapunk a munkaszervezésről, és megismerhetjük a kivitelezésben részt vett mestereket. Maga a főrangú építető kulcsfigurája volt a kistapolcsányi kastélyépítkezésnek, nemcsak mint megrendelő, a szükséges anyagi fedezet előteremtője, hanem mint a tervező tevékenységben döntő szóval bíró műértő és az építési munkákat koordináló szervező. Ezzel túllépett azon a szerepkörön, amelyet általában az építető személyével szokás azonosítani. Maga vázlatot, tervet nem készített ugyan — levelezésében ilyesmire nem találunk utalást —, kétségtelennek látszik azonban, hogy az építészeti formák, sőt nemegyszer kisebb részletek meghatározásában aktívan közreműködött. Erről 1823-tól fennmaradt leveleinek több részlete, illetve a levelezés jellege és hangneme egyértelműen tanúskodik (sajnos a kastély tervezésének lényegi fázisából, 1818 körülről nem rendelkezünk levelekkel); állításunk alátámasztására viszont érdemes előre utalni a nagyugróci kastély építésére, amikor Keglevich konkrét instrukciókat, illetve példákat, előképeket ad meg Pichlnek a tervek elkészítéséhez. Hasonló eljárással számolhatunk a kistapolcsányi kastély tervezésénél is, tehát az építető és a tervező közös koncepciója érvényesült.

Keglevich az építésnek például 1823-ban ilyen utasítást adott: „Kérem önt rajzolja meg a tervet a lépcsőház fejezeteihez a jobb jön oszloprendben. A jön oszlopok 18 hüvelyk szélesek.”⁸⁴ Ugyancsak Keglevich ötlete volt, hogy a lépcsőházba a szimmetria kedvéért vaknyílások kerüljenek.⁸⁵ Később, ahogy már említettük, az volt az elképzelése, hogy kétkarú lépcső helyett grandiózusabb, háromkarú lépcsőt építsenek. A lépcsőkorról nem tudott egyedül dönteni: „A lépcsőt illetően is valamit el kell döntenünk, és pedig hogy balusztrád jön-e oda vagy vasrács.”⁸⁶ (Végül balusztrád épült meg.) Amikor 1831-ben a könyvtárszobát építették át és rendezték be, akkor szintén az építető főúr rendelkezett a beépítendő reliefek pontos helyét illetően, hogy azok a lehető legjobban érvényesüljenek.⁸⁷

Az építési munkák minden fázisát figyelemmel kísérte; ő közvetített a tervező és a vezető építőmester között, eljuttatta Pichl részletterveit az érdekelt mestereknek, illetve a nála levő tervek alapján méretekre vonatkozó utasításokat adott, megrendelte az éppen szükséges anyagokat, saját szekereit küldte el értük.⁸⁸ Hogy a munkák folyamatosságát biztosítsa, ellenőrizte azt is, hogy a kőfaragómester legényei dolgoznak-e a közeli kőfejtőben, lesz-e utánpótlás faragott kőből.⁸⁹

Ahogy előrehaladtak a munkával, mindig újabb és újabb részletrajzokat kért Pichltől. Amikor a lépcsőfokok elhelyezésével probléma volt, Keglevich saját maga mérte meg a lerakott fokokat és vetette össze az elkészült munkát a tervekkel.⁹⁰ A mesterembereket részben maga választotta ki, tevékenységüket állandóan szemmel tartotta, semmiféle hitvány munkát vagy tétlenkedést nem tűrt. Ő intézte a pénzügyeket, a munka és az anyagok után járó fizetséget elszámolta az iparosokkal.⁹¹ Ezzel tulajdonképpen olyan gyakorlati szervező munkát végzett, amely másutt nagyrészt a kivitelezést irányító építész illetve az építőmester feladata volt. — Ez különösen szerencsés fejlemény, hiszen ahogy a Niederösterreichisches Landhaus esetében láttuk, épp a kivitelezés gyakorlati teendői okoztak gondot az inkább elméleti beállítottságú Pichlnek. Építészünk teoretikusai képzettségéről és hajlamairól különösen plasztikus képet ad a később tárgyalandó 1844-es Országháza-műleírás. — Itt említjük meg, hogy az effajta tevékenységhez nélkülözhetetlen (német) építészeti szaknyelvet Keglevich jól ismerte.

A megbízó és a tervező építész viszonyára, Alois Pichl szerepére az épület kialakításában már kitértünk. Most vizsgáljuk meg, milyen formában történt az építész közreműködése.

Tervei a kistapolcsányi kastélyhoz sajnos nem maradtak fenn. De Pichl nemcsak terveket, hanem modelleket is készített, vagyis inkább készíttetett az épülethez. Keglevich 1824-ben több méretet idéz levelében, amelyet a modellről olvasott le.⁹² 1827-ben azt írta, hogy a kastély tervéből egy példány és maga a modell is az építésznél van.⁹³ Valószínűleg ennek része volt a kupolát bemutató famodell, amelyet az épületben őriztek.⁹⁴ (22. kép) — A magyar építészettörténetben viszonylag kevés modellről tudunk a 18. századból és a 19. század első feléből, s még kevesebb maradt fenn. Pl. az esztergomi bazilika- és rezidenciakomplexum,⁹⁵ az esztergomi Szent Anna-templom, az egri székesegyház modellje.⁹⁶ A kistapolcsányi kastélykupoláé külön érdekes, mert elsősorban nem az összhatást akarta érzékeltetni, hanem az ácsszerkezetet mutatta be.

Pichl sok részletrajzot készíttetett.⁹⁷ Nagy számuk és jellegük alapján megállapíthatjuk, hogy a kastély minden építészeti részlete az ő kezénymát viseli. Keglevich még kályhához is készíttetett vele tervet.⁹⁸ Ezenkívül az építész egyes bécsi megrendeléseknél közvetítői szerepet vállalt. A gróf folyamatosan tájékoztatta őt az építés menetéről, megvitatta vele a tennivalókat, tanácsokat kért tőle technikai problémákban, esetenként ellenőriznie kellett az építőmester döntését. Pichl a helyszínen többször megfordult. 1823 júniusában maga Keglevich vitte le Kistapolcsányba, hogy a helyszínen megbeszélést tartsanak („um so vieles in loco zu debattiren”) és hogy tárgyaljon az építőmesterrel,⁹⁹ a következő év nyarán szintén lehívta néhány napra.¹⁰⁰ Pichl ily módon a kivitelezési munkák irányításában is részt vett.

Az építkezéssel kapcsolatban álló építőmester, a selmecbányai Hauser Ferenc szerepe kisebb a kistapolcsányi építkezés utolsó szakaszában, hiszen, mint láttuk, a kőművesmunka — amelynek a vezetése elsődleges feladata volt — már nagyrészt elkészült. Ezenkívül mind Keglevich, mind Pichl több feladattól mentesítette őt. Tulajdonképpen az építető részt vállalt a tervező és az építőmester, a tervező pedig az építőmester szokásos munkájából, így az egyes feladatkörök némileg módosultak, illetve egymásba fonódtak. Hauser elsődleges feladata a munkák szakmai

ellenőrzése volt. Csak alkalmanként, néhány napra jött el Kistapolcsányba, többnyire Keglevich felszólítására.¹⁰¹ Több technikai módosítást az ő javaslatára végeztek el, pl. a fölépcsők fokainak szélességét megnövelték, s azokat emiatt átrendezték, az első emelet padlószintjét megemelték.¹⁰² A kupola és a tető találkozásának a megoldása is az ő szakvéleménye szerint történt.¹⁰³ A Hauser elképzeléseiről rajzolt vázlatot Keglevich elküldte Pichlnek.¹⁰⁴ Pichl instrukciókat tartalmazó leveleit az építőmesternek a gróf adta át.¹⁰⁵ Néha szállításra kapott megbízást,¹⁰⁶ a szükséges vasanyag beszerzését rábízta Keglevich.¹⁰⁷ Amikor azonban a fölépcső kialakításával komoly problémák voltak, az építető Császtka építőmester odahívását fontolgatta,¹⁰⁸ akinek szaktudását úgy látszik, többre értékelte mint Hauserét. Később egyébként Császtkát alkalmazta a nagyugróci kastélyépítkezésen.

Az épülethez szükséges nagy mennyiségű faragott követ két környékbeli kőfaragómester, az újbányai Horn Keresztély (halála után, 1824-től özvegye)¹⁰⁹ és a selmecbányai Frank János¹¹⁰ fejtette és faragtatta ki legényeivel. A kőműves- és elhelyező munkát a helyszínen dolgozó pallér vezetésével végezték a kőművesek, akiknek a száma általában húsz körül mozgott.¹¹¹ Rajtuk kívül még több környékbeli iparos működött az épületen. 1824 augusztusában a következő kis listát állította össze róluk naplójában Zichy Adél, Keglevich első felesége: „A kastélyban úgy folynak a dolgok, mint a bábeli építkezésnél, 20 kőműves, 3 kőfaragó, 8 asztalos, 2 tapétázó, 2 festő, két szobrászmester, egy szobafestő, ácsok, rézműves és tetőfedők vannak itt egyfolytában. . .”¹¹² Az épület díszítőszobrász munkáit Münch (Münnich) Bertalan nyitrai mester végezte el, többek közt ő faragta ki a timpanon közepére helyezett családi címereket.¹¹³

Ha azonban már ennél nagyobb szabású, művészileg igényesebb feladatra került sor, Keglevich bécsi mestereknek adott megbízást. Az épület legjelentősebb szobrászati díszét, a timpanonon elhelyezett három nagyméretű szobrot Josef Klieber, a bécsi klasszicista szobrászat egyik legkiemelkedőbb mestere¹¹⁴ készítette el. A megrendelést 1823-ban kapta a gróftól,¹¹⁵ s 1824 augusztusában már a kész szobrok szállítása volt napirenden.¹¹⁶ Fennmaradt Klieber Keglevichhez intézett levele, amelyben kéri, hogy a három szoboralakért őt megillető 400 egyezményes értékű forint hátralevő részét a gróf legyen szíves kifizetni.¹¹⁷ A kilenc láb magas¹¹⁸ szobrokat valószínűleg 1825 elején állították helyükre. A századforduló körüli fényképeken már nem láthatók az épületen,¹¹⁹ valószínűleg a tulajdonosváltás után a kertbe kerültek, ma már ott sem találhatóak. Ma mindössze egy régi ábrázolás alapján alkothatunk némi képet róluk,¹²⁰ ezen allegorikus női figuráknak látszanak. (25. kép)

A bécsi Leopold Kissling¹²¹ is közreműködött a kistapolcsányi kastély felszerelésében. 1823 szeptemberében Keglevich az iránt érdeklődött, elkészült-e már a nála megrendelt fürdőkád.¹²² Az egykorú leírások szerint ez rendkívüli szépségű márványkád volt egyiptomi szarkofág modorában.¹²³ A gróf 1824-ben azt írta, hogy a Bécsben őrzött fehér márványtömbökből Kisslinggel kandallót szándékozik faragtatni a kastélyba.¹²⁴

Keglevich Franz Bauer¹²⁵ bécsi szobrásztól két, egyenként hat láb magas angyalszobrot akart rendelni 1829-ben, de elkészítésükről nincs tudomásunk.¹²⁶

Valószínű, hogy a főhomlokzaton, a balkon ajtaja mellett elhelyezkedő két nagyméretű fülkébe szánta őket.

Amikor 1831-ben Keglevich könyvtárát Bécsből átszállították Kistapolcsányba, az eredeti díszítményeket, amelyek ugyancsak bécsi mesterektől származtak, másodlagosan itt helyezték el.¹²⁷ (38. kép) Így került ide négy gipszrelief, melyeket Schrott szobrász¹²⁸ készített Josef Redel festő rajzai alapján. Az allegorikus témájú reliefeken művészek és tudósok arcúja látható. A könyvespolcok tetején elhelyezett mellszobrokat August Robatz¹²⁹ készítette fából, s ezek szintén klasszikus és újkori költőket, írókat, tudósokat ábrázolnak. (Homérosz, Vergilius, Horatius, Ovidius, Anakreón, Pindaros, Milton, Klopstock, Tasso, Voltaire, Camões, Gessner, Euklidész, Livius, Montesquieu, Linné, Lavoisier, Thaer.)

A bútorok és az egyéb berendezési tárgyak egy része ugyancsak bécsi munka lehetett, bár ezekkel kapcsolatban kevés adattal rendelkezünk. Keglevich többek közt Pichl közvetítésével szerzett be vagy rendelt bútordarabokat.¹³⁰ Egy széket 1841-ben Schrott¹³¹ bécsi szobrász faragott,¹³² a könyvtárszobában felállított könyvszekrény egy másik bécsi, éspedig Leistler asztalosmester¹³³ nevéhez fűződik. A könyvtár parkettáját Dorner, ugyancsak bécsi asztalosmester készítette el 1831-ben.¹³⁴

KISTAPOLCSÁNY ÉS A MAGYAR KLASSZICISTA KASTÉLYOK

A kéttraktusos, hosszan elnyúló téglalap alaprajzú kastélyépület háromszintes. (18—21., 27—28. kép) Az alsó két szint — a földszint és a félemelet — viszonylag egységesen kezelt, tulajdonképpen lábazat szerepét játszó zónát képez, fölötte húzódik a magas első emelet, a piano nobile (Keglevich kifejezésével élve a „Herrschafts-Stock”). Az alsó szintek kereteletlen, kis nyílásaival ellentétben az első emelet magas ablakait az építész kereteléssel, balusztádos mellvéddel és konzolos szemöldökpárkánnyal látta el. Ez a határozott alá- és fölrendelés jellemzi a középrizalit és az oldalszárnyak viszonyát is. Az erőteljesen előreugró középrizalitet a piano nobilén négy vájolatlan, óriás korinthoszi oszlop uralja, az oszlopokon a főpárkány szintje fölé emelt timpanon ül, az egészet pedig nagy laternával külön hangsúlyozott félgömb alakú kupola koronázza diadalmasan. Az architektonikus részletképzés ugyancsak megkülönbözteti a középrizalitet az oldalsó homlokzati falsíktól. Az oldalsó szárnyak nyeregretőzete nemcsak a két külső szélén, hanem belül, a kupola felől is lekontyolt. Ezzel a fogással az építész tovább fokozta a kupola dominanciáját, és ugyanakkor az épületnek még változatosabb körvonalat adott. Érdekes a kupolát áttörő ovális ablakok barokkos jellege. Az egytengelyes oldalrizalitok a középrizalit szerényebb megfelelői: a lábazati rész ablakai eredetileg félköríves fülkékből nyíltak, melyek mérete a középrizalit tengelyében elhelyezkedő főkapuéval volt azonos. Az első emelet megkülönböztetett kezelésben részesült, hármas ablakát Palladio-motívum fogja össze. (29. kép) A rövid oldalhomlokzatok első emeletén háromszorosan összetett Palladio-motívum látható, a belső udvarra néző hátsó homlokzatnak a kialakítása szerény. (30—31. kép)

A főbejáraton belépve kör alakú előcsarnokba jutunk, amelyet nyolc dór féloszlop szegélyez. (32. kép) Hasonlóan kör alakú előcsarnoka van Pichl bécsi

főművének, a Niederösterreichisches Landhausnak is. A földszinten többnyire alárendelt helyiségek helyezkednek el, a legfigyelemremélőbbnek itt a korabeli leírások a sala terrenát nevezik, ahol az ablakszárnyakban régi, festett üvegtáblák voltak.¹³⁵ Az első emeletre tágas kétkarú lépcső vezet, korlátja kőbalusztrád. (33. kép) Az emelet, és egyben a kastély legimpozánsabb tere a kupolával fedett kissé hideg szépségű nagyterem. (34—36. kép) Falfülkéiben páros korinthuszi oszlopok és ugyancsak korinthuszi pillérek állnak. A kupoladobban ívelt vonalú, balusztrádos zenekarzat nyílik, felül finoman festett kazetták láthatók. Ezen a termen az európai kupolaépítés prototípusa, a római Pantheon hatása fedezhető fel: alapformája, akárcsak a Pantheoné, dobon ülő félgömb. A páros korinthuszi oszlopokkal, illetve pillérekkel tagolt falfülkék szintén megegyező motívumok. (37. kép) A nagyteremtől jobbra és balra húzódnak az egykori lakoszobák. A bal oldalrizalitban a dongaboltozatos terem egykor szalon volt, a jobb oldalrizalitban a szintén dongaboltozatos lefedésű dolgozószoba, valamint a könyvtár található. A kastély-intérieur római és néhol egyiptizáló elemekből álló díszítését a diszkrétén festett falak és az aranyozás jól eltalált alkalmazása emeli ki. Képeket, dísz- és gyűjteményi tárgyakat is őriztek a kastélyban.

A megkapó és impozáns hatású épület a magyar kastélyépítéssel egyik csúcsa. Stílusára a késő barokk indítatású észak-itáliai klasszicizmus nyomja rá a bélyegét. A mozgalmasság, az alá-fölérendelés elvének ilyen fokú alkalmazása, a kupola kiemelt szerepe, a piano nobile magasra helyezése mind olyan elem, amely Kistapolcsányt megkülönbözteti a műfaj többi hazai emlékétől. A magyar klasszicista kastélyok többnyire józanabbak, kissé monotonok, sommásabb megfogalmazásúak; egységesen lezárt tömegük a „földközélen” marad, nemegyszer szétterül. A piano nobile majdnem mindig a földszinten kap helyet. Hasonlóan megemelt és előreugratott portikusza csak az egyébként szerényebb bajnai Sándor-Metternich-kastélynak van (Hild József, 1834), de a kupola itt is elmarad. A kistapolcsányi épület kupolájának ünnepélyes szépségű belső tere Magyarországon csak a kor legelső világi középületének, a Nemzeti Múzeumnak kupolával fedett kerek terméhez hasonlítható, ennek tömege azonban kívülről nézve lényegében az épület kubusában rejtve marad. — Pichl egyébként Estei Mária Beatrix főhercegnő bécsi palotájának (Herrengasse) kápolnáját szintén félgömb alakú kupolával fedte be.

A kistapolcsányi kastélynak nemcsak a kompozíciós elve őriz barokk reminiscenciákat, hanem néhány részlete is, így a kupola ovális ablakai vagy az ívelt zenekarzat. A sala terrena is inkább a reneszánsz és a barokk építéssel sajátja. A timpanonos oromzat összekapcsolása a kupolával, az oldalrizalit ablakainak hármastémájú motívuma palladiánus szellemben fogant, ami szintén Pichl itáliai iskolázottságát dicséri. Érdekes megfigyelni, hogy míg nagyobb klasszicista kastélyainkon palladiánus elemeket, akár még ha csak a legkézenfekvőbb Palladio-motívumra gondolunk, alig fedezhetünk fel, addig a műfaj néhány szerényebb épületén inkább előfordulnak ilyenek. (Pl. a gyöngyösi és az újszászi Orczy-kastély, az Abaujszántón található Patay-kastély, az enyickei klasszicista stílusban átalakított épület vagy az igen sajátos Bréda-kastély Lökösházán, amely a Villa Rotondával rokon.)¹³⁶ Általánosságban azt is elmondhatjuk, hogy a koncepció tudatossága és európai hagyományba ágyazottsága mellett a tagozatok, a részletek

artikuláltsága és változatossága Alois Pichl e művén olyan művészi igényességre vall, amely hazánkban a klasszicista kastélyok nagy többségénél ismeretlen.

A kortársak legtöbbje elismeréssel, sőt csodálattal beszélt róla. A többször említett német nyelvű leírások szerint impozáns a homlokzata és az egyik legszebb Magyarországon.¹³⁷ Fényes Elek „csinos ízlésű”, „csinosan épült” kastélyról beszél.¹³⁸ A lévai piaristák tanára 1855-ben járt itt, és bevallotta: „Csekély, s képtelen vagyok illetőleg ecsetelni a kastélynak építészeti rendszerét. . .”¹³⁹ Miután az épületet 1890-ben megvásárolta egy Habsburg főherceg, Károly Lajos, utólag megállapították, hogy az ország egyik legpompásabb kastélya, amely alkalmas arra, hogy a királyi család bármely tagja méltó otthont találjon benne.¹⁴⁰ Érthető tehát, hogy a két világháború között a csehszlovák államelnök nyári rezidenciája volt.

Ellenérzéssel emlékezett meg róla viszont egy híres kortárs, Széchenyi István. 1824 októberében járt Kistapolcsányban, amikor a kastély már majdnem teljesen készen állott. Naplójában a látottakról a következőket jegyezte le:¹⁴¹ „A palota, mert másnak a kistapolcsányi ház nem nevezhető — a bécsi Politechnikai Iskolát juttatja eszünkbe — mindent kínál, csak éppen kényelmet nem. Keglevich boldog, mint egy angol kert és egy palota alkotója —”

Széchenyi a bécsi Polytechnikumot elsősorban nem mint konkrét párhuzamot említette, számára ez az épület egy kategória megjelölésére szolgált. Ezt az 1830-as évek második felében írt, de csak posztumusz megjelent *Pesti por és sár* c. művében fejtette ki. Az írásban a kortárs angol kastély- és házépítést propagálta, s ezzel kapcsolatban pontokba szedve vizsgálta meg, milyen kastélyok is található Magyarországon. A kistapolcsányi, valamint a hozzá hasonló kastélyokról — természetesen közvetetten, helynevek említése nélkül — a következőt írja:¹⁴²

„C [kastély], mely a bécsi politechnikumhoz hasonló, de csak külsejére nézve, gúnyolólag áll ronda falu tövében, s méltán, mert kevés helyütt vannak nyomorultabb parasztviskók, s viszont kevés kastély létez korunkban, mely mindazon általam felhozott lakhatási feltételeknek közelebbről s fényesebbnek felel meg. Kitétele illik éghajlatunkhoz, minden szeglete száraz, felette szellős — nem tudom, légvonat nélkül-e — tűzvészről ment, csendes, s mi a házat, vagy hogy világosabban mondjam, mi az egésznek »ingatlan« részét illeti, szag és füst — fumo — nélkül is, tisztíthatása könnyű, úgy látszik, hús nyáron, s noha télre nincs ellátva valami mód, mégis elfűthető; elosztása sem épen otromba; úgy hogy szinte egy kis tökéletességnek kell nevezni. S mind e mellett »még sem bír a lakhatás minden kellemével«. Már mi hibázik, mi oka azon ha nem épen, kellemetlen, de mégis idegen érzésnek, melyet ilyféle palotákban magunktól elparancsolni nem vagyunk képesek, azt bizony felette nehéz okokkal kifejteni, s én arra, hogy tökéletesen kimagyarazzam ‚e részben mit érzek‘, valóban nem találok kifejezést. Az angolnak vagy egy szava ‚comfort‘, mihez a német ‚Behaglichkeit‘ közelít, s mit magyarul tán ‚jól-esés‘ által lehetne valamiképp, s némelykor visszaadni. Más kitételünk e képzetre nincs, valamint a ‚bequem‘ kifejezésre is csak nem rég támadt szónk a ‚kényelmes‘, és mintha a magyar soha nem érzette volna még ‚comfortable‘ s ‚behaglich‘ magát, s azelőtt soha nem lett volna ‚bequem‘ helyzetben, s szavakra nem szorult. S szorultságait inkább mindenhol egyebütt lelte. C. palotában ezen kellem, ezen alkalom, jól-esés, szóval ‚comfort‘ hiányzik egészen, s függetlenül lakosítul, mert

bárki lagná, bármely érdem, mily báj, mily szívesség is, engem legalább soha tökéletesen nem ringathatna a jól-esés ébredt álmaiba. S okát, akár mikép törjem fejemet; soha nem állíthatom egészen kifejlett okokra. Tán igen is nagyok s magasak termei; nem elég bútorteliek, vagy igen is feszes elrendezésűek, s nincs bennük azon *praetensio* nélküli báj, melylyel keblem oly nagy sympathiát érez, sőt az egész inkább valamely sértő magasságnak, rosszul vagy épen nem burkolt gögnek; szóval valami felette kellemetlennek viseli színét, s mintha a nagy palota, mint valami mesében, a körülötte fekvő viskóknak így dörmögne: „Sárrakványok, mily rút, szomorú a ti képetek; kár titeket, nyomorultakat, mindenestül fel nem forgatni; hadd tekinthetnék mindenüvé még korlátlanabbul, s magasságomon kiki szabadon legeltethetné szemét.”

Széchenyi számára tehát idegenszerű az ilyen „gögös” palota, kellemetlennek tünnek „feszes elrendezésű”, magas termei. Bizonyára ezért nem kedvelte az ugyancsak észak-itáliai iskolázottságú Pollack Mihály ünnepélyesen emelkedett stílusát sem,¹⁴³ akit a kortárs magyar építészek közül Pichllel leginkább rokoníthatunk.

A KASTÉLYPARK

Alois Pichl a kistapolcsányi kastélyparkba is több építményt tervezett, a legnagyobb és legjelentősebb azonban, a gótikus üvegház Pietro Nobile munkája.¹⁴⁴ (41. kép) Keglevich sok időt töltött Bécsben, így nem kell különösebb magyarázat arra, hogyan ismerkedett meg a Habsburg-monarchia egyik vezető építészével, az akadémia építészeti osztályának igazgatójával. Az viszont mindenképpen figyelmet érdemel, hogy Nobile, akinek a neve szinte összeforrott az akadémikus klasszicizmus fogalmával, a gótikus stílus felé fordult.¹⁴⁵ Ezt az üvegháztervét ráadásul kétszer is felhasználta; a Bécsben megjelenő *Allgemeine Bauzeitung* 1838-as évfolyama közölte a Bécs melletti Penzingben, az ún. Mayer-féle kertben álló üvegház építészeti rajzait és leírását, melyet szintén Nobile tervezett, és pontról pontra megegyezik a kistapolcsányi építménnyel.¹⁴⁶ (42. kép)

Keglevich 1828 májusában jelezte Münch (Münnich) díszítőszobrásznak, hogy a nyáron üvegházat építtet és ehhez gótikus fiálékat szándékozik nála készíttetni kőből.¹⁴⁷ Az üvegház építése azonban jócskán átnyúlt 1829-re is.¹⁴⁸ 1829 júniusában Keglevich Pichl közvetítésével megbízta Leistler bécsi asztalost az egyik oldalpavilonba kerülő díszes famennyezet elkészítésével,¹⁴⁹ amely ez év novemberében érkezett meg Kistapolcsányba.¹⁵⁰ Hogy mennyire igényes épületről volt szó, tanúsítja, hogy a gróf habozott, beboríttassa-e márvánnyal a nem üvegezett belső falakat. Erről letesz, mivel — mint írta — nagy képmások fogják ezeket befedni, de megjegyezte, hogy talán majd a padló készül márványból.¹⁵¹

A kis épület, tekintettel igényes, sőt egyenesen természetes kivitelére, nem kizárólag, sőt talán nem is elsősorban egzotikus növények díszítésére, hanem felüdülésre, hosszabb tartzkodásra szolgált, ezért pontosabb a „téli kert” megjelölés; később Keglevich többször mint „Glashaus-Salon”-t említi leveleiben. Kifejezetten a termesztésre és szaporításra volt más épület a parkban. A gótikus üvegház 1880 körül leégett,¹⁵² ma rongált és lecsupaszított formában áll, eredeti állapotát egy múlt századi rajzról ismerjük.¹⁵³ (41. kép)

Pichl első kerti építménye Kistapolcsányban a tehénistálló volt. 1824 augusztusában küldte el tervrajzát Keglevichnek, aki az épületre széljelző zászlót szeretett volna, „wie in Wien bey Dembscher”.¹⁵⁴ A megjelölt példa ugyancsak egy Pichl tervezte ház (akvarell-ábrázolásának hátoldalán a tulajdonos neve „Dembsche” formában szerepel), illetve annak szélzászlói. (8. kép) Az istálló csak 1825-re készült el, építéséhez 14 oszlopot használtak fel.¹⁵⁵ Ma már nem áll.

1827-ben a gróf rajzot kért az építészől, egy kisebb kerti pavilonhoz (vagy ahogy ő írja „paraplui”-hez, esernyőhöz), amely az ablakból kitekintve szép látványt nyújt. Nem tudta, hogy a megszokott külsejű legyen-e vagy kínai formájú, bár inkább az utóbbi felé hajlott. A tető szélére színes üvegharangocskákat szeretett volna, amelyek a szélben zenélnék: „Láttam egy hasonlót Prága mellett Thun herceg, egykori passauai érsek kertjében” írja.¹⁵⁶ Hozzáteszi, hogy a díszesebb üvegcsengőket Csehországból kéne hozatni. Pichl válaszlevelében közölte, hogy egy kínai stílusú pavilonhoz küldött terveket, éspedig két változatban: az egyik kisebb, míg a másik nagyobb és tartósabb, nyolc támaszon nyugvó építmény, amely közepén nyitott csigalépcső vezet fel a kilátóteraszra.¹⁵⁷ Úgy látszik Keglevichnek mindkét terv megnyerte tetszését, mert múlt századi ábrázolások tanúsága szerint a parkban mindkettő felépült.¹⁵⁸ Az egyik napernyő formájú építmény, csúcsán kínai ülő figurával, a tető szélén körben csengőkkel. (43. kép) A kis épület a barokk kori chinoiserie divatjának visszacsengése; akárcsak a kastélybeli sala terrena, konzervatív ízlésre vall. A másik pilléres-csigalépcsős — tulajdonképpen nem is kínaias — pavilon, amelynek részletei elég kevésbé vehetők ki a kis méretű rajzon. (44. kép) Éppúgy volt kerti dekoráció mint kilátópont, leginkább a belvedere megjelölés illik rá. Ma már egyik kerti épület sincs meg.

1833-ban Keglevich egy pajta tervét kérte Pichltől, amelyhez a gróf négy 10 láb magas dór oszlopot szeretett volna;¹⁵⁹ felépüléséről nincs tudomásunk. Pichlnek kellett továbbá ellenőriznie, illetve, ha szükséges átdolgoznia azt a tervet, amelyet 1833-ban Keglevich kertésze egy üvegházhoz készített.¹⁶⁰ Ez az építmény elkészült; valószínűleg művészi szempontból érdektelen szaporítóházról vagy más, kifejezetten kertészeti célokat szolgáló üvegházról van szó. 1836-ban a gróf egy kocsiszín tervét küldte el Bécsbe, ezt is egy helybeli alkalmazott rajzolta.¹⁶¹

1837-ben Keglevich a kert öntöttvas kerítését készítette el. Elképzelése szerint minden öt ölnyi távolságra lictorjelvények („römischer Liktoren-Bändl”) mintájára készülő vastagabb támasz került. „Azt hiszem Bécsben, valahol a Bástyák környékén láttam ilyet; Königswartban [Kynžvart, Csehszlovákia], Metternich hercegnél is láttam” — emlékezett vissza. Ennek megtervezésére is Pichlt kérte föl.¹⁶² Pichl rajza után Koch bécsi épületszobrász készített mintadarabot, s ennek alapján a többi a „Graf Salmische Giesserey”-ben öntötték ki.¹⁶³ Ma az egykor aranyozott végű kerítésből csak néhány rácsdarab látszik.¹⁶⁴

1838-ban Schrott¹⁶⁵ bécsi szobrásznál két nagyméretű vázát rendelt Keglevich, amihez mintalapokat kért.¹⁶⁶ Megjegyezte, hogy ezeket hasonló stílusban képzeli el, mint amilyenben korábban a „kandeláberek” készültek, s ugyanolyan posztamensre is kerülnek majd, amelyekhez hozzá lesznek erősítve. Kétséget kizáróan a kert bejáratánál levő egy-egy kandeláber formájú, díszes faragású oszlopról — melyek ma is megvannak — és a tőlük nem messze álló egy-egy vázáról van szó.¹⁶⁷ (45. kép) A gróf az elküldött lapokról kiválasztotta a neki tetsző darabot

(„A közepes vázát választom, melynek darabja 50 egyezményes értékű forint”), a magasságot két láb három hüvelykben szabta meg.¹⁶⁸ A két vázát még ebben az évben Kistapolcsányba szállította.¹⁶⁹

Keglevich János első feleségének, Zichy Adélnak, aki 1839-ben halt meg, síremléket emelt Kistapolcsányban. Ezt a korabeli elbeszélő, Louise Kotz értesülése szerint a bécsi Hans Gasser készítette.¹⁷⁰

A kastélyparkban több más építmény is megbújt.¹⁷¹ Jellemzőjük — akárcsak azoké, amelyeket az imént részletesebben megismertünk —, hogy formájuk és stílusuk a lehető legváltozatosabb képet mutatta. Ez érdekes ellentétben áll a kastély fegyelmezett, klasszikus megjelenésével. Általános megfigyelés, hogy a kerti épületek „nem komoly” stílusa gyakran megelőzi korát és később népszerűvé váló irányzatok — például a gotizálás — csíráját rejtje magában. Ez szellemében a kastélyparkokra szintén érvényes, hiszen a 19. század elejétől általában kötetlen, romantikus képet mutatnak.¹⁷² Ilyen angol stílusú, tavakkal élénkített park veszi körbe a kistapolcsányi kastélyt is, amelyhez hátul nagy vadaskert csatlakozik. A park kialakítása és fejlesztése Keglevichet, a szenvedélyes botanikust állandóan foglalkoztatta, évtizedeken keresztül több kertésszel levelezett (Anton Styskal, Rindl, Sperling).

EGYÉB KORAI MAGÁNÉPÜLETEK

SÁRVÁR

Pichl több épületet tervezett Sárvára (Vas m.), amiről a műveit bemutató akvarelleket regisztráló század eleji katalógusból értesülünk.¹⁷³ Az ide vonatkozó sorok szerint az építész itteni munkái: „Lusthaus des Erzh. Franz zu Sárvár. 3 Bl. (Lusthaus, Wirtshaus u. Laiterie)”, azaz Ferenc főherceg kerti lakja, egy fogadó és egy tejgazdaság.

A sárvári vár és a hozzá tartozó birtok 1803-ban került az Esterházyi család tulajdonába.¹⁷⁴ Ezek után természetes, hogy udvari építészüket, Alois Pichlt bízták meg az itt emelendő épületek tervezésével. Az említett kisebb építmények Ferenc főherceg számára készültek, aki apja, Ferdinánd 1806-ban bekövetkezett halála után örökölte a birtokot; ez az év tehát terminus post quem a tervezésre nézve. De arról már nincs biztos tudomásunk, hogy az említett házak elkészültek-e, és ha esetleg el is készültek, nem rendelkezünk támpontokkal azonosításukra. A várat övező klasszicista épületek közül az egykori kertészház (ma Puskin krt. 36.) emelkedik ki környezetéből átlag feletti színvonala miatt. (46. kép) A kettős épület élesen metszett, igényes architektúrája nem helybeli építőmester tervezőmunkájára vall; talán nem tévedünk, ha Pichl egyik kis épületét fedezzük fel benne.

A sárvári várról szóló monográfiák egyetértenek abban, hogy a rossz állapotban lévő várépületet az Esterházyi család restaurálta, s ennek során elsősorban az ötszögű vár udvari homlokzatait alakították ki egységes formára, a kaputoronyhoz széles pillérállású kosáríveken nyugvó téglahídat építettek.¹⁷⁵ Az udvaron, a várkapun belépve a balra eső oldalon az átépítésről megemlékező tábla látható, melyet 1816-ban helyeztek a falra.¹⁷⁶ (47. kép) A felirat tanúsága szerint a félig lerombolt várat Ferdinánd főherceg kezdte el helyreállíttatni, s halála után (1806) legidősebb fia, Ferenc fejeztette be a munkálatokat. Kézenfekvő az a feltevés, hogy a helyreállítási munkával is kapcsolatban volt udvari építészü, Alois Pichl. A vár viszonylag kevés kézzelfogható építészeti részlete közül az udvari homlokzatok emeleti ablakainak kváderköves keretezése származik a klasszicista periódusból. (48. kép) Ez a magyar klasszicista épületeken szokatlan motívum az olasz cinquecento kedvelt megoldása, ami alátámaszthatja az itáliai tanultságú Pichl szerzőségét. Ha feltételezésünk igaz, akkor a sárvári vár restaurálása Alois Pichl első munkája Magyarországon.

A PESTI HORVÁTH-PALOTA

Egykor a Hatvani — ma Kossuth Lajos — utca mentén, attól délre az 1784-ben Pestre költözött tudományegyetem botanikus kertje terült el.¹⁷⁷ Itt akarták felépíteni a Nemzeti Múzeumot a múlt század elején. Tervét Hild János el is

készítette, az építkezés költségeire országos gyűjtés indult, de 1812-ben Johann Aman bécsi udvari építész a területet alkalmatlannak nyilvánította múzeumépítésre. Így a nagyméretű ingatlant 1813. október 12-én nyolc házhelyre osztva elárverezték azzal a kikötéssel, hogy három éven belül ott a tulajdonos legalább egyemeletes házat emeltet. A terület felosztásáról helyszínrajzot készítettek — ez sajnos nem került elő —, s az itt 1. számmal szereplő telket Almásy János, a 2. számút Deron Antal vásárolta meg. A két házhelyet utóbb a bárói (Freiherr) címet viselő Szentgyörgyi Horváth József (megh. 1850)¹⁷⁸ vette meg, éspedig az 1. számút az 1815. március 27-én kelt szerződés alapján, a 2. számút majdnem egy év múlva az 1816. január 20-án kelt szerződés értelmében. Az 1813-as telekosztás során e két telek mentén Szép utca néven új utcát nyitottak.

Az itt felépítendő házhoz Horváth József először Alois Pichlrel készítettett tervet két változatban. Az első variáns olyan egyemeletes épület, amelynek a szárnyai U-alakban fogják közre a belső udvart.¹⁷⁹ (49—51. kép) A főhomlokzat tagozatai szigorúan klasszicisták; elrendezésének barokkos vonása, hogy a hangsúlyos, előrelépő középrizalit kialakítása teljesen eltér az oldalsó homlokrészekétől, megbontva az egyszerű nyílások egyenletes sorát. A középrizalit földszintjén egy-egy dór falpillér, illetve féloszlop fogja közre az egyenes záródású kaput, fölötté az emeleten szép rajzú Palladio-motívumba foglalt, baluszteres mellvédű hármass nyílás látható. Pichl kedvelte ezt a motívumot, a kistapolcsányi kastély oldalrizalitjain is találkozunk alkalmazásával. Az alaprajzok tanúsága szerint a ház legigényesebben kiképzett belső terei az oszlopokkal és pilaszterekkel tagolt, a hátsó traktusban szélesebbre bomló kapualj, valamint az emeleti „Cabinett” és a középrizaliban elhelyezkedő, négyzet alakú nagyterem.

Pichl második tervváltozata már módosult telekformához készült.¹⁸⁰ Az utcai front szélessége megegyezik a korábbival (kb. 22,5 öl), de a telek mélysége mintegy kétszeresére növekedett. Az alaprajzok Zofahl Lőrinc (valószínűleg másolati) ceruzarajzán maradtak fenn, talán a homlokzat ide tartozó két verzióját is ő készítette Pichl terve vagy instrukciói alapján. (52—54. kép) (Zofahl későbbi pesti építőmester ebben az időszakban, 1813 és 1815 között a bécsi építész szolgálatában töltötte vándoréveit.)¹⁸¹ Mindkét homlokzati verzió a középrész megkülönböztetett kezelésben részesül ugyan, de az már nem bontja meg a homlokzat síkját, nincs fölötté timpanon sem, jobban belesimul a nyílások sorába. Az egyik megoldáson a földszint, a másikon az emelet kap hangsúlyosabb szerepet. Az elnagyolt alaprajzokról kiolvasható, hogy akárcsak a homlokzat, a belső terek is leegyszerűsödtek. Jelentős különbség, hogy a kapualj sima, keskeny átjáróvá változott, s az emeleti alaprajz sem jelöl tagoltabb belső helyiséget. A kapualj fölötti nagy téglalap alakú terem lett volna díszesebb, amihez maga Alois Pichl tervezett elegáns dekorációt. (55—58. kép)

Bár az épület nem Pichl tervei szerint készült el, mégis szerepel a műveit bemutató akvarellek között.¹⁸²

Horváth József az utóbb megvalósult tervek megrajzolásával végül Pollack Mihályt bízta meg.¹⁸³ A gyakorlati megfontolások a helyben működő és pesti céhes mesterjoggal rendelkező építésznek kedveztek. Pollack 1816. február 6-án olyan tervrajzot nyújtott be, amelyen egyudvaros ház szerepelt, de az építési engedélyt kettős telekhez szabott, nagy, kétudvaros épülethez kérte. Az engedélyt március 3-

án a Szépítő Bizottmány megadta, de azzal a feltétellel, hogy az épület hátralévő, azaz hátsó részéhez hiányzó tervekét Pollack mielőbb benyújtja. Nemsokára Pollack pótlólag beadta a kétudvaros változat tervét, amelynek alapján az épületet még 1816-ban befejezték. Míg azonban Pichl egyemeletes városi magánpalotát tervezett, a Pollack-féle épület háromemeletes bérház.

A telek, amelyhez Pichl tervei készültek, nem teljesen azonos a Pollack által tervezett ház telkével. Pichl tervein a főhomlokzat kb. 22,5 öl széles, a Pollack-féle ház Hatvani utcai frontja mintegy 17 öl; ezenkívül Pichl nem saroképülettel számolt, bár a megvalósult ház sarkon áll. Ez a két különbség a Szép utca létesítésének tudható be. Amikor itt Horváth József először házépítésre gondolt, nem lehetett alaposan tájékozott a viszonyok felől, ahogy — ezt mind a bécsi, mind a pesti építész tervvariánsai bizonyítják — határozatlan volt afelől is, egyes vagy dupla házhelyet vegyen-e meg.

Pichl tárgyalt tervei datálatlanok. Legkorábban 1812-ben keletkezhetnek, amikor az egykori botanikus kertet múzeumépítésre alkalmatlannak találták és döntöttek a sorsáról. Elméletileg ekkor merülhetett fel először Horváth Józsefben a házépítés ötlete. Valószínűbb azonban, hogy csak az 1813. október 12-i telekárverés után gondolt erre. A Pichl-féle tervek legkésőbb 1815-ben születhettek, mivel ez év júliusáig dolgozott nála Zofahl Lőrinc, és az év végén már minden bizonnyal Pollack foglalkozott a ház tervezésével.

Pichl tervezési megbízatása ritka példája annak, hogy külföldi építész pesti házépítéssel kerül kapcsolatba a klasszicizmus korában. Két másik esetet tartunk még számon, mindkét szer főrangú nemes a megrendelő. A jelentősebb a Károlyi grófok palotája a mai Károlyi Mihály utcában, amelyhez 1832-ben a bécsi Anton Pius Rigel készített tervekét.¹⁸⁴ 1834-ben már Heinrich Koch vette át az építkezést, s több ponton módosítva Rigel tervét 1841-ben fejezte be azt. Ugyancsak Koch tervezte a Csekonics-palota Magyar utcai szárnyát, miután a korábbi épületrészt az 1838-as jeges ár lerombolta.¹⁸⁵

AZ IHAROSBERÉNYI ORANGERIE

Pichl „festett oeuvre-katalógusában” szerepelt egy Iharosberénybe (Somogy m.) készült üvegház is. („*Iharos-Berény*. Orangerie des Herrn Anton v. Inkey.”)¹⁸⁶ Az iharosberényi Inkey-kastély parkjában valóban állt egy nagyobb méretű klasszicista üvegház, amely minden bizonnyal azonos volt a Pichl tervezte *orangerie*vel. Az időközben elpusztult építményről néhány archív fényképpel rendelkezünk;¹⁸⁷ középpüth jón oszlopos portikusz tagolta, az oldalsó részeken fejezet nélküli oszlopok sorakoztak. (60. kép) Az üvegház mérete mintegy 20 × 4 méter volt, középen kb. 6 × 6 méteres négyzet alakú térrel.¹⁸⁸

Inkey Antal, Somogy vármegye szolgabírája, majd első aljegyzője 1830-ban halt meg,¹⁸⁹ amit teminus ante quemnek tekinthetünk a Pichl-féle orangerietervre nézve. Inkey volt egyébként Pichl egyetlen olyan magyarországi megbízója, aki csak köznemes volt. Kapcsolatukról, a megbízás körülményeiről közelebbi nem ismert.

A BONCHIDAI KASTÉLY

Gróf Bánffy József bonchidai (Kolozs vm; ma Bonțida, Románia) kastélyának keleti szárnyát tervezte Pichlrel, de a szándékot nem követte megvalósulás.¹⁹⁰ Bánffy József (megh. 1858), akinek apja Bánffy György 1822-ig Erdély főkormányzói méltóságát viselte,¹⁹¹ leginkább Esterházy Ferdinánd főherceg révén kerülhetett Alois Pichlrel kapcsolatba. Mint ahogy korábban szó esett róla, a főherceg 1833—38-ban az erdélyi országgyűlés királyi biztosa volt, ő ajánlhatta udvari építészt Bánffynak.

Az erdélyi főnemes az 1810-es végén lebontatta középkori eredetű, reneszánsz és barokk építésű nagy kastélyának 17. századi kaputornyát, s ezáltal az oldalszárnyak által közrefogott belső udvar nyitottá vált a keleti oldalon. Az így csonkán maradt és amúgy is megviselt keleti szárny újjáépítésére készített terveket Pichl valamikor 1831 után, illetve ha feltételezésünk helyes Esterházy Ferdinánd közvetítői szerepéről, inkább 1833 után. A tervrajzokat a II. világháborúig az itteni kastélyban, a Bánffy család levéltárában őrizték. A II. világháborúban a levéltár jórészt elpusztult, megsemmisültek Pichl tervei is.¹⁹² Ezeket most Bíró József 1935-ben megjelent tüzetes leírása alapján ismertetjük.¹⁹³

A kilenc datálatlan lap, amely „Luigi Pichl Architetto membro dell'Accademia in Roma” szignót viselte, egy díszesebb és egy szerényebb változathoz készült.¹⁹⁴ A nagyobb szabású terven a zárt udvar felé néző 15 tengelyes homlokzatot 9 tengelyes középrizalit élénkíti, aminek közepén portikusz emelkedik, az emeleten jón oszlopokkal és címeres timpanonnal. A kifelé néző homlokzat 19 tengelyes, két szélén hármassal (valószínűleg Palladio-motívumba foglalt) ablak helyezkedik el. Ezen az oldalon is jón oszlopokkal és timpanonnal tagolt a középrizalit, földszintjén három kapu nyílik. Mindkét homlokzaton a földszinten félköríves, az emeleten egyenes záródású ablakok sorakoznak, a központi épületrészt kupola koronázza. Nyilván a várhatóan nagy költségek miatt született meg az egyszerűbb változat, talán a meglévő falak nagyobb felhasználását figyelembe véve. Ezen verzió szerint az épületszárny északi felében a nagy ebédlőt jón oszlopokkal akarta Pichl átépíteni, hogy a „díszterem kör alaprajzú, előcsarnokos kiképzést nyerjen”. (Bíró) A tervlapokon szereplő épület stílusa a leírás szerint észak-olasz klasszicista.

A feladat Bonchidán hasonló volt a kistapolcsányihoz: egy korábbi eredetű, belső udvaros várkastélyhoz kellett hosszú összekötő szárnyat tervezni. Mint láttuk, Pichl a megoldást is hasonló módon képzelte el, újból felbukkantak olyan mozzanatok, mint a kupolával koronázott portikusz, a Palladio-motívum vagy a kerek díszterem. Feltűnő eltérés viszont, hogy míg a kistapolcsányi kastély hátsó homlokzata egészen egyszerű, a Bonchidára szánt terven az új szárny két hosszú oldala a leírás szerint egyformás díszesen tagolt.

Pichl tervrajzokat készített a várkastély nyugati szárnyán a déli bástya felé eső részen konyha építésére is,¹⁹⁵ továbbá a bonchidai fogadóhoz és egy vadászházhoz. Ezek éppúgy nem valósultak meg, mint a kastély keleti szárnyához szánt terv, „egyedül a kápolna- és oltártervek kerültek kivitelre”. (Bíró)¹⁹⁶

TEPLOSOK

KÍSÉRLÉT AZ ESZTERGOMI SZÉKESEGYHÁZ VEZETŐ ÉPÍTÉSI ÁLLÁSÁNAK MEGSZERZÉSÉRE

Alois Pichl kétszer tett kísérletet a kor legnagyobb magyarországi építkezésének, az esztergomi székesegyház (1822—1856) vezető építési állásának a megszerzésére, mindkét esetben eredménytelenül.¹⁹⁷

Először az építkezés megkezdése előtt, 1820. június 9-én jelentkezett Rudnay hercegprímásnál levélben, melyet bátyja, Ferdinand is aláírt.¹⁹⁸ Föjlajánlották szolgálataikat a székesegyház és a rezidencia megtervezésére, valamint kivitelezésére. Kiemelték, hogy Itáliából, a művészetek szülőhazájából származnak, és tekintve a feladat nagyságát, különösen előnyös lenne, ha ők — két azonos felfogású építész — együttesen vennék kezükbe az esztergomi építkezés ügyét. A levélből megtudjuk, hogy a Pichl fivérek katolikus vallásúak — ami jelen esetben kifejezett előny — és hasonló székesegyház papírra vetésével már mindketten foglalkoztak „a pápai trón visszaszerzése óta”. Nyilván a pápai állam visszaállítására céloznak, amiről az 1814—15-ben tanácskozó bécsi kongresszus döntött. A levél úgy értelmezhető, hogy Rómába szánták az említett tervrajzot. A tervezett templomépület nagy, fenséges stílusú volt, külsején a négy evangélista nézett a világ négy tája felé, legfelül a diadalmas vallás allegorikus alakja díszelgett. Az utóbbi megjegyzések arra engednek következtetni, hogy centrális, esetleg kupolával koronázott épületről volt szó. Tíz nappal később, június 19-én Leardi bécsi nuncius intézett levelet Esztergomba, amelyben Alois Pichl mint a római Szent Lukács Akadémia tagját és az Estei család kiváló udvari építészét ajánlja a hercegprímás figyelmébe.¹⁹⁹

Rudnay, mint tudjuk, Kühnel Pált bízta meg a tervezéssel és az építés vezetésével. Kühnel 1824. január 11-én Bécsben bekövetkezett váratlan halála után több neves építész fordult ismét a főpaphoz a megüresedett állás elnyerésére, így Heinrich Koch és Engel József is.

Alois Pichl rögtön a Kühnel halálát követő napon, 1824. január 12-én írt levelet Rudnaynak. Értésülve a lesújtó halálesetről, ismét jelentkezett az esztergomi székesegyház vezető építési posztjára, de ezúttal már bátyja nélkül.²⁰⁰ Kérése ismertetésekor kitér milánói születésére és neveltetésére, valamint arra, hogy Bécsben elsajátította a német építési módot, és itt tett szert gyakorlatra. Tudását szívesen kamatoztatná a szépművészetek iránt oly fogékony Magyarország javára annál is inkább, mert idős édesanyja magyar születésű, a pesti „Schomodji von Colosvard” család sarja. Hivatkozott Estei Ferenc főherceg és Görög Demeter udvari tanácsos ajánlására, az utóbbiról kijelentette, hogy az ő barátja és támogatója. (Tudunk arról, hogy Pichl dolgozott Görög Demeter²⁰¹ császári-királyi főnevelőnek: egy villát tervezett számára Grinzingbe.²⁰² Görög, aki szenvedélyes szőlőművelő is volt, 1817-ben vett itt három szőlőskertet, ez után emelheték az épületet.)

Mint hogy minden bizonnyal nem jött kedvező válasz, Pichl folyamodásának támogatására 1824. március 18-án gróf Keglevich János is levelet írt Rudnaynak Kistapolcsányból, ahol még folyt a kastély építése.²⁰³ Levelében meleg hangon ecsetelte Pichl kiváló képességeit, szakmai tudását. Kiemelte, hogy az Estei főhercegi család bécsi épületei dicsőséget hoztak a nevére, és az ő, valamint sok más személynek az építész. Elmondta róla, hogy olasz apától és magyar anyától született.

A hercegprímás ennek ellenére Packh Jánost bízta meg az esztergomi építkezés további vezetésével, a többi jelentkezőt mellőzte anélkül, hogy csak tárgyalást is folytatott volna velük.

A JOLSVAI R. K. TEMPLOM

A Jolsván (Gömör-Kishont vm. ma Jelšava, Csehszlovákia) álló r. k. plébániatemplom építéstörténetéről a Borovszky-féle topográfiából eddig mindössze annyi volt ismert, hogy azt „Coburg Ferdinánd herceg, mint az egyház kegyura egy híres bécsi műépítész terve alapján Wunsch uradalmi mérnökkel” építtette 1849-ben.²⁰⁴ Ez a „híres bécsi műépítész” kétséget kizáróan nem más, mint Alois Pichl; az épület szerepel ugyanis a már többször említett vízfestménysorozatban, amely az építés műveiről készült,²⁰⁵ és stílusjegyei szintén megerősítik Pichl szerzőségét.

A városka főterén korábban is állott templom. Ez az 1660-ban emelt kis épület 1829-ben leégett,²⁰⁶ helyén hamarosan új, klasszicista templom építésébe fogtak. A munkálatok megindulásáról és az alapkövetételről az egykorú híradásban a következőt olvashatjuk:²⁰⁷ „Mindjárt az irtóztató tűzveszély után következő évben e' szent tervnek létesítése [az új templom építése] keresztényi buzgalommal fogadtatott fel — a' régi fentebb leirt sz. épület tornyostul széllyel hányatott, és a' felemelkedőre szükséges alapok (néhol két ölnyi mélységűek) a' halandókat meg-reszketető kolera daczára is kiásattak 1831-be — az utána következőben pedig Sz. György hó 12-kén már a' kőművesek — is a' munkához szoros értelemben hozzáálltak. Ez így folytatólag haladván ugyan ezen évnek Sz. Mihály hava 24-kén Méltóságos Megyés Püspök Scitovszky János Ó Nagysága a tsüggedni nem tudó fő Páp; szellemmel eltelve a' helyet jelenlétével szerentséltette, és az alap-követ, mely kilentz mázsát nyomott, a' mosarak' ismételt durrogásai között pompásan egy e' végre készült üregbe, mellynek felette a' Sz. Péter és Pál Apostolok' tiszteletére alkotandó fő oltár fog állni, letenni kegyeskedett. Ez alkalommal örök emlékül mesterségesen bérekesztettek abba a/ több nemü honi 's külföldi, kivált Szász-Gothai pénzdarabok; nem különben b/ több rendü iroványok.”

Mint láttuk, az épület alapjait 1831-ben ásták ki, az ünnepélyes alapkövetételre pedig 1832. szeptember 24-én került sor. A templom építése és felszerelése azonban sokáig elhúzódott. Lehet, hogy a tényleges munkálatok csak néhány évvel az alapkövetétel után indultak meg, az egyházmegye 1833-as schematismusa ugyanis még nem ír az építkezésről. A következő kötet csak 1836-ban jelent meg, de ez már megemlíti Jolsvánál, hogy „pompás templom” épül.²⁰⁸ Az elkészült épület felszentelésére 1849-ben került sor.²⁰⁹ Az ezután folyamatosan megjelenő schematismusok 1856-os és 1857-es köteteiben viszont azt olvashatjuk, hogy a templom-

belső még nincs felszerelve.²¹⁰ A belső kialakítás, valószínűleg elsősorban a freskó a felszentelés után készült el.²¹¹

A centrális elrendezésű templom főhomlokzatának két szélén kis tornyok emelkednek. (61. kép) Az enyhén előrelépő oromzatos portikuszt kétoldalt egy-egy falpillér, illetve féloszlop tagolja, melyek közt nagy, lapos fülke helyezkedik el. Ebből nyílik a főbejárat, illetve felül egy félkör alakú ablak.

A monumentális belső központi négyzetét lapos, csegelyes kupola boltozza, ehhez a térhez hosszirányban hátul előcsarnok csatlakozik felül orgonakarzattal, elől félköríves szentély. (63–68. kép) A fő tér lemetszett sarkain a szentélytől balra kisebb kápolna, jobbra sekrestye helyezkedik el. Ezek a helyiségek az alaprajzi konfiguráción a tornyok alapterületének tükörképei, a templomépület tömegéből oldalirányban kiemelkednek és az oldalhomlokzatok két szélén egyforma szélességű rizalitként jelentkeznek. (62. kép) A szentélyben korinthuszi oszlopokkal keretezett főoltár áll, a falakat nyugodt ritmusú falpillérek tagolják.

Az épület zárt, súlyos tömböt alkot, síkban tartott, szigorú megfogalmazású homlokzatát a dekoráció teljes hiánya jellemzi. Itt az érett klasszicizmus fegyelmezett kompozíciós elve és formanyelve felváltotta a kistapolcsányi kastély barokkos elemeket hordozó kora klasszicizmusát, a kupola is csak a belsőben jelentkezik, kívülről rejtve marad. Közös vonásuk azonban a rendkívül impozáns megjelenés, a lenyűgöző hatásra való törekvés, ami az építész itáliai iskolázottságáról árulkodik. A jolsvai templom stílusát tekintve Pichl jelentősebb bécsi munkái közül az Első Osztrák Takarékpénztár dísztelen, tömbszerű épületével rokonítható. (11–12. kép)

A templomépület sajátos, venetói ízű motívuma a portikuszt kitöltő lapos fülke, amelyből a bejárat és egy nagy ablak nyílik. A portikuszt ilyen kialakításával Magyarországon másutt nem találkozunk. Az építész hasonló megoldást a bécsi Johann Nepomuk-Kirchéhez készült homlokzatra alkalmazott, amelyet az 1838-ban kiírt pályázatra adott be. A rajzon még a nagy fülkét közrefogó egy-egy falpillér és féloszlop elrendezése is megismétlődik. (13. kép)

A tárgyalat épületet Zádor Anna „a Felvidék egyik legjelentősebb egyházi emléké”-nek nevezi,²¹² mérete, kvalitása az ország első klasszicista templomai közé emeli.

Építtetője, Coburg Ferdinánd herceg (1785–1851) idegen eredetű főúri család sarja, csak 1827-ben „honfiusított”.²¹³ Cs. kir. altábornagy volt, egy lovasezred tulajdonosa.

AZ ENYINGI R. K. TEMPLOM

A Nepomuki Szent János tiszteletére felszerelt enyingi (Fejér m.) r. k. plébániatemplom építéséről a plébánia Historia Domusa a következőképpen emlékezik meg:²¹⁴ „Az enyingi rom. kátho. Templom, melynek első üdvös eszméje Istenben boldogult elhunyt Herczeg Batthányi Lajos Ur elméjében fogamzott: tervbe és létre amannak méltó fia Herczeg Fülöp Ó Kegyelmessége buzgó jótékony szívé, 's kegyes lelküisége által jött. Ugyanis az atyai kívánságokat hiven tellyesíteni vágyó és siető, valamint Hazájának és Nemzetének, ugy egyes uradalmainak és jobbágyainak is anyagi és

szellemi boldogságát szíven hordozó, 's minden jómódon előmozdítani törekvő, testre ugyan alacson de lélekre nézve Nagy Herczeg 1838-ik évi Julius 16-án a talpkövet ünnepély szertartással Herczegi ezüst 's Királyi arany, ezüst, és rézpénzek alázásával, szétosztogatásával letevén. — Ugyan Ő Herczegségének minden munkásokat gazdagon fizető bőkezűsége, Pichl Vilmos bécsi, 's Vajta Ferencz enyingi építőmesterek kitaró munkássága mellett száz ezeret tulhaladó pengő forintokban fölépült, 's 1841-ik évi Máius hó 16-án 's így nem egészen három év alatt, kül 's bel diszitményekkel gazdagon ellátva, Főtisztelendő Szalay Imre Veszprémi Kánonok 's Bélakuti apát által, tellyes számú 's aranyokkal jutalmazott papi szolgálat mellett áldásos szertartással (benedictio) ugyan 'e napon ünneplett Nepom. Szent Jánosnak, mint Védszentjének tiszteletére föl kenetett, 's benne az első Istentisztelet Nagyon Tisztelendő Kanovich Rudolf első enyingi plébános beiktatásával Nagyon tisztelendő Sámson János Veszprémi Dogmaticus Professor szónoklatával bevezetett. A Templomi beldiszitmények három oltárkép, az első fő oltárkép ábrázolja Nepom. Szt. Jánost, festette Carl. Mauer Bécsben 1840. — A második ábrázolja a bold. Szűz Máriát, festette Fried. Schilker Bécsben 1840. — A harmadik ábrázolja Szt. Lajos Királyt festette V. Zimerman Bécsben 1840. e' képek a' Templom mívoltához szabva elég nagyok, 's aranyos keretbe foglalva csinosak — a' fő oltár és szószerk puha fából készitvén ezüst színnel festve, a' keresztkut piros márvány réz tetővel."

Az 1838—41-ben készült épülettel kapcsolatban „Pichl Vilmos bécsi, 's Vajta Ferencz enyingi építőmesterek"-et említ a korabeli forrás. Ez Pichl esetében nyilvánvaló elírás, Pichl Vilmos (Wilhelm) nevű bécsi építésről nem tudunk; a névtévesztésnek talán a Pichl keresztnevei (Alois, Ludwig, Luigi, Louis) körüli bizonytalanság az oka.²¹⁵ Az enyingi templom két ábrázolással szerepel Alois Pichl többször említett akvarelljei között,²¹⁶ s ezek jelen esetben fennmaradtak.²¹⁷ (69—70. kép) Vajta, azaz Vojta Ferenc, a Batthyányi család körmendi uradalmi építőmestere²¹⁸ a kivitelezés irányításáért lehetett felelős, talán Hanauer György tatai építőmesterrel együtt.²¹⁹ Arról is van tudomásunk, hogy Pichl 1821-ben egyszer már kapcsolatba lépett herceg Batthyányval. 1821-ben ugyanis meghalt Batthyány építésze — valószínűleg id. (?) Vojta Ferenc uradalmi építésről van szó —, és Alois Pichl is megpályázta megüresedett állását. Gróf Harrach Ferencet kérte meg, hogy közvetítsen közte és a herceg közt, aminek eredményeként személyesen is megjelenhetett nála.²²⁰ Bár Batthyány az építész műveit és tervrajzait nem látta, további megbeszélések kilátásával biztatta. A főrangú arisztokrata ezután mégsem értesítette Pichlt, aki nemsokára rövid levélben tudakozódott nála.²²¹ Ebből az is kiderül, hogy Ferdinand Pichl ugyancsak szerette volna elnyerni az uradalmi építési állást. Azonban azt sem ő, sem az öccse nem kapta meg; 1821-től a Batthyány-uradalmak építési ügyeit Körmendről Harangozó János mérnök irányította.²²²

Az említett Pichl-féle ábrázolás lényegében megfelel a megvalósult állapotnak, kivéve a portikuszt. A kis akvarellen a főhomlokzat, akárcsak a jolsvai templomnál, síkban tartott, amit Pichl — bizonyára a kegyúr óhajára — mutatósabb, hat toszkán oszlopból kiképzett előcsarnokra cserélt föl. (71—73.kép) Fölötte emelkedik a Palladio-motívummal diszített torony. A hosszirányú, dongaboltozatos, kazettás belső teret ugyancsak kazettás, félköríves apszis zárja le.

(74. kép) Egy korabeli leírás érdekes adalékkal szolgál az épület egykori kifestéséről.²²³ „Külszine a' nemesebb uj épületeken látható világos-sárga... Bellebb haladván elragadó szépségével a'világos lila festésű hajó gerjeszt bámulatót; a'hasonló alapfestésű boltozaton az élénkebb rózsaszínű négyszegletekbe művészileg rajzolt tarkás rózsaszínű csillagokat a' mindkét oldal félkör alakú ablakain áttörő napsugár tündökölteti bájfényben.”

Az enyingi épület hazánk legszebb vidéki templomai közé tartozik. Az érett klasszicizmus formajegyeit viseli magán, monumentális tömege arányosan tagolt. Pichl eredeti elképzelése, a jolsvaihoz hasonló lapos főhomlokzat fokozta volna az épület szigorú, mértánias jellegét; a megváltozott terv szerint felépült oszlopcsarnok viszont kellemes ellentétet alkot az oldalhomlokzatok szögletességével, síkszerűségével. Egyébként az oldalhomlokzat két szélén előreugró rizalit és a közepén elhelyezkedő félkör formájú ablak a jolsvai templomról már ismerős, a torony ugyancsak hasonlít az említett épületen láthatókhoz.

Batthyány Fülöp herceg (1781—1870),²²⁴ a templom építető kegyura több magas címet viselt. Mint bőkezű adakozó, a tudományok és a hazai ipar előmozdítója volt ismert, bár „folyvást Bécsben lakott”. Itt könnyen nyílt alkalom arra, hogy Alois Pichlrel megismerkedjék.

A Batthyányak azonban egy másik Pichl nevű építésszel is kapcsolatban álltak. A család tervtárában fennmaradt egy hármasszobrász ablak részletrajzait rögzítő tervlap, amelynek alján a „Max Pichl Architect 841” szignó és dátum áll.²²⁵ (75 kép) Egyelőre ismeretlen, hogy milyen épülethez készült, csak az biztos, hogy nem az enyingi templomhoz. Max nevével Alois Pichl egyik Keglevichhez intézett levelében találkozunk. A zárósorokban ajánlja a grófnőnek magát és Maxot, „aki a kezét csókolja”.²²⁶ A levél kelte 1830. március 8., tehát 11 évvel megelőzi a tervlap datálását. A legvalószínűbb, hogy Alois Pichl fiáról van szó, akit apja az építészpályára segített. Így kerülhetett apja révén Max Pichl a Batthyány hercegekkel kapcsolatba, minden bizonnyal az enyingi templom építése alkalmával. A fiú talán még a templomnál is közreműködött apja tervezői munkájában. Az enyingi Historia Domus idézett névtévesztésének Max Pichl jelenléte szintén oka lehetett.

A SAJÓVÁMOSI R. K. TEMPLOM

Sajóvámost (Borsod—Abaúj—Zemplén m.; volt Borsod vm.) a múlt század első felében gróf Keglevich János birtokolta. A falu lakossága nagyrészt református volt, ezért a római egyház ügyét szíven viselő Keglevich katolikus jobbágyokat telepített ide, és a vallásalappal együtt 1806-ban r. k. plébániát létesített.²²⁷

1844-ben a gróf szorgalmazni kezdte a helybeli plébániatemplom építését.²²⁸ Az építkezést a Helytartótanács végezte volna, ő mint kegyúr följajánlott 100 000 téglát, a szükséges cserepet, valamint a harangszékhez való faanyagot. Ez év júniusában értesítette Pichl a templom tervezésének a lehetőségéről, röviden ismertette a topográfiai adottságokat. Tájékoztatta arról, hogy a közelben nincs kő, tehát téglával kell építkezni, és hogy a Helytartótanács a költségek lefaragása céljából sem oszlopokat, sem drágább kapuzatot nem akar építeni, a tornyot is alacsonyra

készített. Júliusban elküldte Keglevich az építésznek a terület helyszínrajzát,²²⁹ augusztusban már megkapta a kész tervrajzokat.²³⁰ Neki tetszik a terv, írta, de megdöbbenve látta, hogy Pichl oszlopokat rajzolt a homlokzatra. Szerinte ezért nem fogja a Helytartótanács elfogadni, hiszen a lehető legolcsóbb, legegyszerűbb formában akarnak építkezni. A torony teteje lapos, ez viszont biztos meg fogja nyerni a hivatal tetszését, mert nem kerül sokba.

Az építkezést a Helytartótanács végül jóváhagyta, és az aktát 1846. április 21-én továbbította az Országos Építészeti Igazgatóságnak. Itt egy év múlva, 1847 áprilisában történt intézkedés a sajóvámosi templom ügyében.²³¹ (Az iktatókönyvi bejegyzés szerint az akta hét tervet és tíz iratot tartalmazott.) A jóváhagyás ellenére a megvalósításra mégsem került sor, bizonyára az 1848—49-es történelmi események miatt. Előkerült viszont az egri érseki levéltárból — a szóban forgó falu az egri egyházmegyéhez tartozik — egy hét darabból álló tervsorozat, amely kétségtelenül azonos Pichl Helytartósághoz beadott hét tervével.²³² (76—82. kép) A terlapok Alois Pichl szignóját viselik, és a rajtuk látható templom megfelel Keglevich leíró megjegyzéseinek. Az épület homlokzatán az 1845-ös évszám, az építkezés várható időpontja olvasható.

A terveken látható épület megegyezik az enyingi templomnak az akvarelleken szereplő, első tervváltozatával. (69—70. kép) A főhomlokzat esetleges, kisebb dekoratív részletei is majdnem pontról pontra azonosak, olyannyira, hogy mindkét rajz címerére a hercegi zárt korona került! Ez Enying, illetve Batthyány Fülöp herceg esetében indokolt, a sajóvámosi templom kegyuránál, gróf Keglevich Jánosnál nem. — Keglevich egyébként minden bizonnyal a főhomlokzat erőteljes falpilléreit nevezte oszlopoknak; általában a támaszokat ezzel az összefoglaló megjelöléssel illette.

A sajóvámosi templom esete mutatja, hogy Pichl korábbi terveiről másolati példányokat őrzött magánál, melyeket aztán adandó alkalommal újból hasznosítani próbált. — Mint láttuk, hasonló módon járt el Nobile is a kistapolcsányi, illetve a penzingi gótikus üvegház esetében. — Érdekes és jellemző, hogy 1844-ben, a romantika előretörésének éveiben Pichl változatlanul megfelelőnek találta szigorúan klasszicista tervét új templom építésére, bár valószínű, hogy a kényelmi szempont volt az elsődleges.

AZ 1844-ES PESTI ORSZÁGHÁZA-TERVPÁLYÁZAT

A PÁLYÁZATI KIÍRÁS ÉS PICHL RÉSZVÉTELE

Alois Pichl részt vett az 1844-es pesti Országháza-tervpályázaton. Ekkor gróf Keglevich Jánossal újból találkoztak útjaik, mivel patrónusa a pályázat lebonyolításával megbízott országos választmány elnöke volt.²³³

A választmány 1844 tavaszán a lipótvárosi Újpiacot (ma Bp. V. Engels tér) jelölte ki a Pozsonyból Pestre áthelyezendő országgyűlés állandó épületének céljára, majd ez év júniusában nyilvános, titkos, nemzetközi tervpályázatot hirdetett 1844. november 30-i határidővel. Ezt a határidőt később egy évvel meghosszabbította. Keglevich az 1847/48-as országgyűlésen bemutatta a 42 beérkezett pályaművet, azokat azonban soha nem bírálták el. A szabadságharc, majd az önkényuralom miatt az országháza építése meghiúsult, a beérkezett tervek nagyrészt elkallódtak.

Pichl és Keglevich ebben az időben is folyamatos kapcsolatot tartott fenn. A gróf 1844 áprilisában, tehát még jóval a hivatalos kiírás előtt értesítette az építész a leendő pályázatról, közölte vele az Újpiac méreteit, majd elküldte neki a tér helyszínrajzát.²³⁴ Amikor a pályázat programját a bizottmány június 2-i ülésén összeállította, még aznap hírt adott róla Pichlnek.²³⁵

Pichl is segítségére volt a főúrnak. Úgy látszik, hogy ő volt a szaktanácsadó a pályázati program összeállításában, megszövegezésében, hiszen — mint ahogy Keglevich megjegyezte — a választmány nem építészekből állt. A pályázatra beküldendő tervrajzok léptékéről például Pichl döntött: „Őn mondta nekem tollba, ahogy a programba került” — vallotta meg neki a gróf.²³⁶ Az építész megígérte, hogy elküldi neki „a bajor király programját”, amelyet a választmány ülésén használnának.²³⁷ — Nyilván I. Lajos bajor király valamelyik nagyobb építkezésének programjáról van szó. — Pichl intézte a pályázati felhívás közlését a *Wiener-Zeitung*ban,²³⁸ és Keglevich azzal is megbízta hogy szerezze meg Bécsben az egyik udvari tanácsos aláírását, amely a pályázat ügyintézéséhez szükséges.²³⁹ Később, 1846-ban átadott a főúrnak egy útmutatót („Anleitung”) a benyújtott tervek értékeléséhez.²⁴⁰

Pichl eközben maga is hozzálátott pályaműve elkészítéséhez. A magyar főúr többször részletesen tájékoztatta őt a pesti, illetve a magyarországi építőanyag-árakról és munkabékekről, hogy ezzel segítse az építész a tervekkel együtt benyújtandó költségvetés összeállításában.²⁴¹ Erről az Országos Építészeti Igazgatóság állított össze jegyzéket, amelyet a gróf egyébként minden kérelmezőnek megküldött. Amint az első pályaművek befutottak, Keglevich rögtön értesítette a bécsi építész, röviden ismertette néhány tervező munkáját, s bár elméletileg titkos pályázatról volt szó, több pályázó nevét említette (Metzger, Blackwell).²⁴² Ezzel nem követett el különösebb indiszkréciót; leveleiből kiderül, hogy a titkosságot a pályázó építészek sem vették komolyan — természetesen csak

Keglevichsel szemben, aki a pályázat lebonyolításában, nem pedig elbírálásában, díjazásában volt illetékes. Megnyugtatótlanság közölte, hogy Hild pesti építész nem pályázik, tehát eggyel kevesebb vetélytársa lesz.²⁴³

Pichl 1844 július végére elkészítette a tervét, bizonyára csak első, részletekben még nem kidolgozott formájában.²⁴⁴ Keglevich ezt örömmel nyugtázta, és megkérte, amint csak lehet, a kész terveket és a költségvetést küldje az ő bécsi házába a gondnoknak a jeligét tartalmazó, lepecsételt borítékkal együtt.

A kidolgozott tervek jóval később fognak ugyan elkészülni, de ez év augusztus közepén Pichl már eljuttatta Keglevichnek a terjedelmes műleírás első változatát. A gróf kijavított benne néhány helyesírási hibát, egy helyen betoldotta a 'von' szócskát. Megjegyezte továbbá, hogy szükségtelen Pichl édesanyjának a családját név szerint említeni, a „Colosvár” helyett amúgy is a „Kolosvár” a helyes írási forma.²⁴⁵ Egyébként Pichl fejtegetése a különböző stílusáramlatokról nagyon megnyerte tetszését. Később Keglevich még többször segített neki. Lefordította magyarra az épületen elhelyezendő feliratokat (Előülölök, Előülölösi-feljárása, Rendek-feljárása, Fő-Rendek-Feljárása),²⁴⁶ ami bizonyítja amit amúgy is sejtettünk, hogy Pichl nem tudott magyarul. Figyelmeztette, hogy a falra ne a „Hungaria”, hanem a „Magyar Ország” felirat kerüljön, mivel a latin nyelvet „örökre száműzték”. Ugyancsak ő választotta meg a nagy díszterem faliképeinek a témáját: „die Szene mit moriamur pro rege nostro, und Zrinyi's Vertheidigung Szigeth's”.²⁴⁷ Mindkét téma aktuálisnak számított a reformkori Magyarországon. 1822-ben a megyékben gyűjtés indult három kép megfestésére, melyek a Nemzeti Múzeumot voltak hivatva díszíteni.²⁴⁸ Kettőnek a témája megegyezik a Keglevich által javasoltakkal, vagyis Zrinyi kirohanása és az 1741-es pozsonyi jelenet, ahol a magyar rendek életüket és vérüket ajánlják fel az osztrák uralkodóház megmentésére. Az országos érdeklődést kiváltó vállalkozás keretében id. Peter Krafft bécsi festő az említett kettő közül csak az előbbi festette meg, a másikra a lelkesedésből és gyűjtésből már nem futotta. Keglevich témaválasztása a művészeti-közéleti ügyekben való tájékozottságát jelzi.

Végül, hiszen titkos pályázatról volt szó, jeligét kellett választani. Pichl még ebben is kikérte Keglevich véleményét! Ezt egyébként nagyon helyesen tette, mert ő először a „II. Lipót” („Le[o]pold II”) jeligére gondolt, ami egyszerre tükrözte a magyar politikai életben való tájékozatlanságát és — patrónusáéhoz hasonló — aulikus érzelmeit. Keglevich diplomatikusan azt javasolja, inkább egy művészettel kapcsolatos jeligét válasszon.²⁴⁹ Pichl választása végül az *Aequa Potestas* jeligére esik, ami a római Szent Lukács Akadémián kibocsátott oklevelén a pecsét szövege.²⁵⁰ (Ennek értelmezésére később visszatérünk.)

A mellékelt műleírás dátumának a tanúsága szerint Pichl 1844 novemberében készült el pályaművével. Ennek benyújtása után valószínűleg Brandl Antal pozsonyi szobrászal tervéhez modellt csináltatott, amelynek díszítményei elefántcsontból voltak. A modellt ajándékként följajánlotta a nemzetnek még a második határidő lejártá, 1845. november 30. előtt.²⁵¹ József nádor válaszlevelében az ajándékot elfogadta, és utasította, adja át gróf Keglevich Jánosnak.

A modellt az 1847—48-as országgyűlés alatt a pozsonyi primási palotában állították ki, a főrendiház itt ülésezett. Keglevich 1847. november 29-én kelt levelében közölte Pichllel, hogy a modell, amely sértetlenül megérkezett, neki

megnyerte tetszését, de szerinte nem kettő, hanem négy saroktornyot kellett volna ráhelyezni.²⁵² A primási palota előcsarnokában — mint írta — nemcsak a főrendek tekinthetik majd meg, hanem a képviselőház tagjai is, akik gyakran járnak ide. Ennek különösen örült, mert úgy tűnt, a rendeknek nagy kedvük van Országházat építeni Pesten, és amúgy is erre érkezett utasítás. Néhány nap múlva, december 2-án kiállították a modellt, és Keglevich úgy látta, nagy tetszést aratott.²⁵³

Az országgyűlés befejezése után, 1848. április 19-én Pichl hosszú levéllel fordult gróf Széchenyi István közmunka- és közlekedési miniszterhez pályaműve ügyében.²⁵⁴ Kifejtette, hogy édesanyja magyar származása miatt hazafias cselekedetnek tekinti részvételét a pályázaton, és már egyszer felajánlotta a modellt József nádornak, „a szépművészetek és a magyar nemzet magas védnökének”. Fölkínálta szolgálatait az Országháza építéséhez és a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékba kívánta adni a díszes modellt. Az utóbbiról megjegyezte, hogy a pozsonyi Brandl Antal szobrásznak megbízása van újbóli becsomagolására. A minisztérium válaszában közölte, hogy a modellt köszönettel elfogadják, a tervekre pedig „annak idején különös figyelem fog fordíttatni”.

Építészünk a szabadságharc bukása után, 1849. november 18-án levélben érdeklődött az országos levéltár (Archivum Regni) levéltárosánál pályaművének sorsa felől.²⁵⁵ Elmondta, hogy tekintve korát és pozícióját nehezen szánta rá magát a pályázaton való részvételre, és csak több magyar mágnás és más úr rábeszélésére vágott neki a tervrajzok elkészítésének. A díszes kivitelű terveken majdnem hat hónapon keresztül folyamatosan dolgozott 4—5 rajzoló foglalkoztatva, és mindez, valamint a modell sok pénzébe került. Minthogy a körülmények nem teszik lehetővé az Országháza felépítését, és a külföldi lapok kíméletlenül bírálják Magyarországot a pályamunkák elbírálásának elmaradása miatt, felvetette a részt vevő építészek kártalanításának gondolatát. Hozzáfűzte arra az esetre, ha a szabadságharc során elpusztultak volna a pályamunkák, hogy neki megvannak az eredeti tervek és konceptusok, s a modell még Brandl Antalnál van Pozsonyban. — Pichl tudakozódására a levéltáros nem tudott felvilágosítást vagy érdemi választ adni.

A pályázatra beküldött tervekről 1850-ben jegyzéket készítettek, ekkor Pichlé még megvolt, de az építész többször már nem jelentkezett értük. Később sok pályamű elkallódott, így Pichl 16 lapnyi tervrajza is, a modell meglétéről sincs tudomásunk. Nagyon valószínű, hogy Pichl Országháza-tervei a Magyar Mérnök- és Építési Egylet tulajdonába jutottak, és azokat 1899-ben egy retrospektív kiállításon bemutatták.²⁵⁶ Az ez alkalomra készült katalógusban regisztráltak ugyanis az 1844-es Országháza-tervpályázatra benyújtott néhány tervlapot, amelyek kérdőjelesen mint Nobile művei szerepeltek. Nobile részvételéről a pályázaton nem tudunk. Minthogy az akadémikus klasszicizmust általában személyével asszociálták, a minden bizonnyal ilyen szellemben fogant Pichl-féle tervet, szignó hiján, stílusa alapján tulajdonították neki.

Ha a tervek nem is kerültek elő, rendelkezésünkre áll a hozzájuk csatolt eredeti műleírás.²⁵⁷ Ennek alapján nagyrészt rekonstruálni lehet a Pichl által elképzelt épületet, de legalább ilyen fontos számunkra az építészeti nézeteit összefoglaló elméleti fejtegetés, amely művészi egyéniségéről, tanultságáról ad képet.

Kiindulási pontul érdemes először is szemügyre venni a bőrkötéses füzet frontispiciumát, belső címlapját. (83. kép) Már ez sokat elárul építésünkről és előrevetíti későbbi mondanivalóját. Középpütt kis embléma látható: körző, véső és ecset háromszög formában összerakva, köröttük a saját farkába harapó kígyó és a jelgéül szolgáló felirat, *Aequa Potestas*. Ezek a szavak, mint tudjuk, Pichlnek a római Szent Lukács Akadémián kibocsátott oklevelének a pecsétjéről származnak; biztosak lehetünk abban, hogy a szimbolikus ábrázolás úgyszintén, tehát valójában a pecsét másolatával van dolgunk. A felirat — szó szerinti magyar fordításban: egyenlő hatalom — idézet Horatius *Ars Poeticájának* tizedik sorából, és a költők és festők művészetének egyenjogúságára utal.²⁵⁸ Többek közt e híres sor értelmezése is hozzájárult az akadémikus *ut pictura poesis* szemlélet kialakításához. A körző, a véső és az ecset a három művészet, az építészet, a szobrászat és a festészet azonos rangjára utal, ahogy azt Federico Zuccari, a római akadémia elnöke 1593-ban, az intézmény alapításának évében kinyilatkoztatta. Szerinte „mindegyikük oly nemes atya lánya, mint amilyen a rajz” avagy olaszul a *disegno*. A *disegno* Zuccari spekulatív-etimológiai értelmezésében isten (Dio) nevének szimbóluma, magába foglalja a Szentháromság személyeit. A három művészet eszközei Pichl emblémáján egyenlő oldalú háromszöggé állnak össze, s mivel a háromszög egyben a Szentháromság szimbolikus jele is, ez kézzelfogható megjelenítése a fenti spekulatív tannak. Ezt a gondolatot erősíti a tárgyalt emblémán a saját farkába harapó kígyó, az örökkévalóság, illetve a világegyetem jelképe. A művészeti eszközök, szimbólumok egyébként évszázadokon keresztül megjelentek művészeti tárgyú írásk címleírásán.

A 16—17. század fordulóján kialakult itáliai akadémikus gondolkodásmód és az azon alapuló klasszicista teória nyomja rá a bélyegét Pichl művészeti felfogására, amint az a műleírás fejtegetéseiből kiderül. Magát a „görög-római palladiánus építészeti stílus” hívének vallotta, amelynek megvannak a kikristályosodott, örökérvényű szabályai. Ez a stílus az építészet történetének legvirágzóbb korszakait hívta életre, törvényeit klasszikus mesterek, „auktorok” alkották meg, mint Vitruvius, Michelangelo, Giulio Sangallo, Brunelleschi, Bramante, Peruzzi, Maderno, Serlio, Vignola, Scamozzi, Sansovino és a halhatatlan Andrea Palladio. A szabály, az idea hangsúlyozása a művészi kvalitás rovására Zuccaritól elinduló gondolat, míg a 17. századi Giovanni Pietro Bellori elméletében nyert először idegen — éspedig a reneszánsz — korszellem normatív értelmezést az időszerűség megértő figyelembevétel nélkül. Igen érdekes, hogy Pichl felsorolásában Palladio kap külön kiemelés, az örökérvényűnek tartott stílus is a „palladiánus” jelzővel szerepel. Palladiónak a többi építész fölébe helyezése sem a reneszánsz, sem a barokk kori olasz építészetelméletekben nem található meg, itt újabb és Itálián kívüli hatással kell számolni. Az angliai Palladio-kultuszra kell gondolnunk, ennek — bizonyára közvetett — hatása érvényesült Pichlnél. A stílus fogalma, a stílus

fejlődése és hanyatlása Winckelmann írásai nyomán tudatosulhatott ennyire építésünk gondolkozásában.

Pichl írásában az oszloprendekről nem esett szó, a jó építészet irányító alapelveit vitruviusi terminológiával jelölte meg: „szépség”, „kényelmesség” és „szilárdság”, ami a *firmitas* — *utilitas* — *venustas* klasszikus hármaskörnek felel meg. Az épület tömegének elrendezését az eurythmia (‘szép ritmus’ — az épület egyes részeinek egymás közti és a mű egészéhez viszonyított összhangja) és a szimmetria kell, hogy meghatározza; — ezek ilyen kontextusban szintén vitruviusi fogalmak. Az arányokat aritmetikai-geometriai megalapozottságú elvek szabályozzák, mellettük minden aprólékos díszítés felesleges, a tiszta, arányosan tagolt épület önmagában teljes és impozáns hatást vált ki. Ezt fejtegetve Pichl nemes egyszerűséget („edle Simplicitaet”) emleget, amelyben a winckelmanni szóhasználat cseng vissza. A haszontalan díszítés mellőzése a 18. századi olasz építészetelmélet később is ható gondolata (Lodoli, Milizia), ami Franciaországban a forradalmi építészetbe torkollott. A monumentalitás, a lenyűgöző megjelenés — Pichl többször visszatérő, kedvenc ideája — éppúgy gyökerezik Róma építészeti szellemének hagyományában, mint az említett Francesco Milizia elméletében vagy a francia forradalmi építészetben. Az impozáns külső építésünk szerint annál is inkább indokolt a jelen esetben, mert országházról, igen fontos középületről van szó, és ennek örök időkre szóló monumentumnak kell lennie.

A klasszikus normatívák betartását különösen szükségesnek tartotta, mert a kortárs építészeti fejlemények számára egyenesen riasztóak. Jelleg nélküli időszaknak („charakterlose Zeit”) tekinti korát, ahol az örök szabályokat minduntalan áthágyják és eluralkodott az ízléstelenség. — Ez a Belloritól származó hanyatláselmélet, az aktuális körülményekre vonatkoztatva. — Pichl nem fukarkodott az elítélő, sőt becsmérlő megjegyzésekkel a kortárs nem klasszikus stílusokat illetően: agyém, változó divat minden értelmes elv nélkül, ízléstelen eltévelyedés stb. A kisszerű és semmitmondó díszítmények, a színezés, a bizarr koncepciók, fantasztikus részletek károsan teremtene, és a baj még az, hogy nemcsak az újabb művészeteket ragadta el az új divat, hanem már az építészet professzorainak a körében is elterjedt. Érdekes módon nemcsak a korabeli mósos, bizánci, gótizáló és rokokó stílusirányzatokról mond lesújtó kritikát, közéjük sorolja a reneszánszot is, ami alatt bizonyára a neoreneszánsz korai megnyilvánulásait érti. Az akadémiai elveken felnőtt, idős művész értetlenül áll az újabb kor individualizmusa, valamint a stíluspluralizmus előtt. Nem akarja elhinni azt a számára abszurdnak tűnő gondolatot, hogy a „fenséges görög építészet” is a változó divat törvényszerűségeinek van alávetve. Pichl elvei ekkorra már tulajdonképpen éppúgy érvényüket veszítették, mint ahogy idejét múlta a traktátus mint műfaj, a művészeti rendszerek aktualizáló kifejtése is.

*

A Pichl által tervezett Országháza két díszes udvar köré csoportosított, kétemeletes épület lett volna, amelynek alapterülete 2543 négyzetöl. A Duna felé néző főhomlokzat 66 öl. A tervezet szerint ezen az oldalon erőteljes alépitményre állítva korinthuszi kolonnád vonul végig, amely a párizsi Louvre-é mögött sem marad el.

Míg azonban annak oszlopai párosával állnak, itt az oszlopközök egyenlőek lennének. Az oszlopok anyaga színes márvány, fejezetük fémről lenne, ami furcsa kontrasztot képez. A műleíráshoz 1845-ben beadott modell-leírásban azt olvashatjuk, hogy építészünk pótlólag egy-egy saroktornyot szánt a főhomlokzat két oldalrízalitja fölé, továbbá tíz pálmaággat és címert tartó géniuszt a főpárkányra. A főhomlokzat előtti tér szintén az együttes része lett volna, ahová nyírott bokrok közé két Duna-vízzel táplált szökőkút került volna vagy két kolosszális méretű szobor, melyek a haza szolgálatában kitűnt férfiakat ábrázolnak.

A leírás szerint a tervezett épület alaprajza is nagyvonalú és szabályos volt, minden belső részt is a művészet által előírt stílus (kunstgeregelter Styl) jellemzett. Az épületbe három kapun keresztül lehetett volna bejutni. A középső a legdíszesebb és a legméltóságteljesebb volt, ezt csak az országgyűlés két házának az elnöke használhatta volna. A jobb oldali a mágnások, a bal oldali a rendek bejárata. A földszinten egy-egy dór stílusú előcsarnok lett volna található a főrendiház és a képviselőház számára. A földszint boltozott termeiben kaptak volna helyet az irodák, köztük a pénztár, amelynek kialakítását a biztonsági szempontok határozták meg. Itt az építész arra hivatkozott, hogy hasonló megoldást két nagy középületnél már sikerrel alkalmazott — ezzel minden bizonnyal a Niederösterreichisches Landhaus és az Első Osztrák Takarékpénztár épületére célt. A két széles fölépcsőház alig maradt volna el a casertai királyi palota híres *Scala Reggia*-jától. Az első emeleten helyezkedtek volna el a kétszintes üléstermek. A főrendiház antik bazilikák mintájára tervezett terme mintegy 148—150 négyzetöl lett volna, ahol a falak mentén sorakozó oszlopok mögött a felső szinten galériák húzódtak volna különleges vendégek részére. A képviselőház üléstermének kiképzése hasonló volt, de alapterülete valamivel nagyobb, 164 négyzetöl. A termet a második emelet szintjén található 14 nagy ablak világította meg. A legpompásabb a díszterem lett volna, ahol a két országgyűlési ház együttes üléseket is tarthatott volna. A helyiséget 180 négyzetöl alapterületűre tervezte Pichl. Benne az elképzelés szerint a bejáratnál szemben hat óriási oszlop emelkedett volna, köztük helyezkedett volna el az elnöki emelvény. A többi fal mentén aranyozott fémről készült kariatidák álltak volna alapzaton. A második emelet szintjén itt is galériák és páholyok lettek volna találhatóak, a termet felül gazdag kialakítású korinthoszi főpárkányok keretezték volna. A falakat és az oszlopokat az elképzelés szerint műmárvány (stucco lucido) borította volna, melyeknek színezése fehér és matt arany. A mennyezeti mezők elrendezése összhangban állt a falak tagolásával. Két nagy mezőbe falképet tervezett, témájuk — Keglevich javaslatának megfelelően — Zrínyi kirohanása és a magyar rendek fogadalma 1741-ben az uralkodóház megmentésére. A mennyezet egyik mezőjébe került volna Magyarország tíz címere is a megfelelő rendben elhelyezve. Ugyancsak az első emeleten lett volna a főrendi ház elnökének 15 szobás és a képviselőház elnökének 9 szobás lakosztálya. A második emelet nagy részét elfoglalta volna az üléstermek felső szintje az amfiteátrális kiképzésű galériákkal, ezenkívül ide tervezték az épület felügyelőjének a lakását és egyéb irodákat. A két árkádos udvart egy-egy kút díszítette volna, melyeken fekvő gigantikus folyóistenszobrok lettek volna találhatóak. Minden bizonnyal az egykor a bécsi Neuer Markton álló kút képe lebegett Pichl szeme előtt,

amelynek folyóistenszobrait Georg Raphael Donner készítette, de nyilván látta a Bernini-féle kutat is a Piazza Navonán Rómában.

Pichl külön hangsúlyozta, hogy „praktischer Künstler” is, vagyis „akademischer Künstler” létére nem a valós élettől eltávolodott, csak az elméleti kérdésekben jártas építész. Műleírása az épület bemutatásakor az olyan gyakorlati részleteket is folyamatosan és behatóan tárgyalta, mint a szellőzés, a világítás, a helyiségek logikus elrendezése és könnyű megközelíthetősége.

A Pichl-féle Országháza-tervezetre a klasszicista formakincs és a változatos anyagok bő felvonultatása jellemző. Ekkor épült ugyancsak az ő tervei szerint a bécsi Niederösterreichisches Landhaus, amely hasonló feladat elé állította az építész. Pichl ezen az épületen is óriási oszlopok sorát alkalmazta, melyek — akárcsak az elképzelt pesti Országháza esetén — erőteljes alépitményen állnak. Meggyőződése volt ugyanis, hogy nemes komolyságot, méltóságteljes megjelenést csak ezekkel az eszközökkel lehet elérni. A kolonnád valóban az az építészeti forma, amely ritmikus ismétlődésével nagyobb közösség dicsőítését, jelentőségének kiemelését leginkább szolgálja.²⁵⁹ Tanulságos megfigyelni, hogy amikor az általa tervezett épületet külföldi példákkal hozza kapcsolatba, nem kortárs középületekben, hanem a barokk kor olyan királyi rezidenciáiban talál analógiára, mint a Louvre kolonnádos keleti szárnya vagy a Nápoly melletti Casertában álló királyi palota. Mindkét említett épület a barokk klasszicizáló irányzatának prominens emléke. Barokk indíttatású, itáliai hagyományokban gyökerezik az az elgondolás, miszerint az Országházra szobrok, allegorikus figurák kerüljenek. A késő klasszicista építészetben alkalmazásuk ritka. A díszterem fehér és arany színezése — amivel a kistapolcsányi kastély falait is élénkítette — szintén a késő barokk és a kora klasszicizmus sajátja.

A pesti Országháza, ha a tervei szerint elkészült volna, Pichl legnagyobb alkotása lenne. A magyar szemnek amúgy is kissé idegenszerű, szigorúan klasszicizáló épület stílusát tekintve azonban megkésett volna, hiszen az ízlésváltás jelei ekkor már hazánkban is megmutatkoztak. Ennek ékes bizonyítéka az a vegyes fogadtatás, amelyben az ugyancsak 1844-re elkészült Nemzeti Múzeum, Magyarország legjelentősebb klasszicista világi középülete részesült.

A NAGYUGRÓCI KASTÉLY

Gróf Keglevich János élete vége felé egy másik díszes kastély kiépítésére vállalkozott, ezúttal Nagyugrócon (Bars vm.; ma Vel'ké Uherce; Csehszlovákia), nem messze kistapolcsányi kastélyától.²⁶⁰ Ez idő tájt született meg második fiúgyermek, és hogy neki is rangjához méltó lakhelye legyen, elhatározta a középkori eredetű nagyugróci kastély átalakítását. Természetesen ez jó alkalmként kínálkozott építkezési szenvedélyének kiélésére is.

A várkastélyt a hozzá tartozó birtokkal együtt 1843-ban vette meg Keglevich a gróf Majláth családtól 180 000 egyezményes értékű forintért.²⁶¹ A négy sarkbástya, régi épület igen elhanyagolt állapotban volt, a főhomlokzati szárny jobb szélén lévő leomlott bástyát zsup fedte.²⁶² (89. kép) Belseje is 16—17. századi állapotban maradt meg. A kastélyt Pichl tervei alapján 1844-től 50-ig építették át. Az ötlet megszületését, a tervezést, az építés menetét, a munkaszervezést Keglevich levelei nyomán lépésről lépésre követni tudjuk. Forrásértékű még számunkra egy 1854-ben nyomtatásban megjelent beszámoló.²⁶³

A STÍLUS, AZ ELŐKÉPEK ÉS A TERVEZÉS

Az átépítést 1844-ben kezdték meg, éppen abban az évben, amikor Pichl az Országháza műleírásában dörgedelmes szavakkal elítél minden kortárs nem klasszicista stílust, így a gótizáló modort is, amivel Keglevich teljesen egyetértett. Ugyancsak ebben az évben adta át Pichl a főúrnak a sajóvámosi templomhoz szánt klasszicista terveit, a grófnak ez is megnyerte tetszését. A nagyugróci kastélynál mégis a gótikus stílusra esett a választás. A magyarázat elsődlegesen az épület műfajában rejlik. A nagy középület — vallja Pichl — legyen időtlen monumentum, ehhez a klasszikus formanyelv illik. A templomnál is helyénvaló a hagyományos és bevált stílus. A vidéki kastély formavilága azonban kötetlenebb, a konvenciók kevésbé befolyásolják a megrendelőt és a tervezőt. Az új stílusáramlat ennek megfelelően itt korábban, már 1840 körül jelentkezett. Míg az Országháza ünnepélyesen klasszikus, a kastély lehet szeszélyes, gótikus építmény.

A felújított gótika már a késő barokk és az érett klasszicizmus idejében feltűnt, elsősorban a kastélyok parkjában megbújó kisebb kerti épületek formájában. Erre Pichl műveiből is tudunk példát idézni: építésünk 1812-ben a laxenburgi parkban álló Haus der Launéhez készített gótizáló stílusban átalakítási tervet,²⁶⁴ de megemlíthetjük még a Nobile-féle kistapolcsányi üvegházat. A kisebb épületek után a kertben álló legnagyobb épület, maga a kastély is behódolt Nagyugrócon az új stílusnak.

Elsősorban az építető, Keglevich János szemléletváltozása érvényesült döntő módon, amihez ismét értő partnerre és megvalósítóra talált házi építész, Pichl személyében. A főúr számára új vagy legalábbis a korábnál intenzívebb életérzésként jelentkezhetett a középkor világának a romantikája és a kötetlen festőiség iránti vonzalom. Érdekes és a korra jellemző, hogy ezt az igényt az igazi régi nem elégítette ki, ezért elpusztították, hogy új gótikusokat építsenek helyette. S mindez egy olyan ember megbízásából történt, aki a következő évtizedben mint műemléki konzervátor tevékenykedett!

Keglevichet már a nagyugróci várkastély fekvése, a hangulatos környezet is megragadta: „sehr pittoresk” (igen festői), írta egyik levelében.²⁶⁵ Megfordult fejében a gondolat, hogy a kastély körül végig vizesárkot létesít — a régi ároknak két oldalon megvoltak még a nyomai —, és hogy a középkori illúzió teljes legyen, a kapura csapórácstól és felvonóhidat akart szereltetni.²⁶⁶ Ezek végül nem valósultak meg. Az épület színezésénél az élénkségre, a változatosságra törekedett. Úgy tervezte, hogy a velencei Madonina dell’Orto templomhoz hasonló módon a kastély külső falainak alapsíkja vöröses lesz, míg a főpárkányt, az ablakok szemöldökpárkányát és az egyéb kiugró tagozatokat fehérre festeti.²⁶⁷ A gróf felesége kriptát szeretett volna a kastélyba építtetni, ami elsősorban az elmúlás melankolikus-misztikus érzését lett volna hivatva felidézni.²⁶⁸

Az építészeti életet élénk figyelemmel kísérő Keglevich a gótikus stílus alkalmazásával a legújabb divatot is követni akarta. Közvetlen előképül a Pozsony melletti oroszvári (Rusovce, Csehszlovákia) kastélyt választotta. (84-88. kép) A nagyszabású épület éppen 1844-ben készült el, építetője Keglevich János egyik rokona, gróf Zichy-Ferraris Emánuel volt.²⁶⁹ Keglevich még a nagyugróci kastély terveinek elkészítése előtt, 1844 májusában elküldte Pichl, hogy nézzen körül az angolos gótikájú oroszvári kastélyban.²⁷⁰ Később eljuttatta neki tanulmányozás céljából az épület képét²⁷¹ sőt megkérte Zichy-Ferraris Emánuelet, hogy engedjen kastélya tervéből kimásoltatni, mert a nagyugróci kastély lőréses pártázatát szeretné ennek mintájára megrajzoltatni.²⁷² A kastélyépítés ügyében személyesen kért tanácsot Zichytől,²⁷³ valamint építésztől, Franz Beertől,²⁷⁴ de még a kivitelező építőmestertől, Feiglertől is.²⁷⁵ Pichl rendszeresen tájékoztatta az oroszvári épület munkálatairól, az ott alkalmazott szerkezeti és formai megoldásokról, kérve ezek figyelembevételét a nagyugróci kastély tervezésénél és építésénél.²⁷⁶ Többek közt az oroszvári kastély erkélyéhez hasonlót akart építtetni Nagyugrócon is, de végül elvetette az ötletet.²⁷⁷ Ugyancsak Oroszváron megtett neki a kastély egyik termének mennyezetén látható függő motívum, (87. kép) melynek mintájára tervezetett díszeket Pichl saját kastélyába,²⁷⁸ a középrizaliban található nappaliszobába és a bal oldali bástyában elhelyezkedő nyolcszögletű könyvtárszobába. (107. kép) 1845 végén még a Nagyugrócon dolgozó Cséppik üvegezőmestert is elküldte Keglevich Oroszvárra: „Ott fogja ön az üveglakokhoz a legszebb rajzokat látni”.²⁷⁹

Pichl a tervezéshez „angol rézmetszvényt”-t is felhasznált, nyilván ugyancsak a gróf utasítására.²⁸⁰ Ennek alapján épült „Erzsébet féle stýlben” a jobb oldali szárny végén emelkedő fa kilátótorony és a főkapu. (91. kép) Az építészeti mintalapok, mintakönyvek és egyéb publikációk ebben a korban fontos szerepet játszottak az új építészeti formák elterjesztésében; felhasználásukkal Keglevich és építészete általá-

nos európai gyakorlatot követett. Angol mintakönyvek hazánkban is feltűntek; Eötvös József a nagyugróci kastély építésének idején (1845) megjelent művében, *A falu jegyzőjében* mint tipikus figurát bemutatja Bántornyai Jakabot, a kor angomániás nemesét, aki „Loudon’ encyclopaedia of cottage architecture szerint tervezett angol emeletes ház”-at épített magának.²⁸¹ Hogy Keglevich, illetve az ő építész mintakönyvre vagy esetleg metszetekkel illusztrált útleírásra támaszkodott-e, biztosan nem tudjuk, de a gróf könyvtárának jellegéből inkább az utóbbira következtethetünk. Többek közt birtokában volt egy 25 kötetes munka, amely Anglia és Wales természeti szépségeit és épületeit mutatja be bőséges leírásokkal és több mint 800 metszetes illusztrációval.²⁸²

A nagyugróci építkezés már javában folyt, amikor Keglevich 1846–47-ben utazást tett Franciaországban és Angliában.²⁸³ A szigetországban első kézből ismerhette meg az ott több évtizede virágzó és az egész európai kontinensre hatást gyakoroló gótizáló modort, melyet ő maga is második kastélyának stílusául választott. (Mint már említettük, útinaplójában külön megemlékezett például az 1844-ben befejezett neogótikus edinburgh-i Walter Scott-emlékműről.) A főrangú építető néhány olyan híres épület egy-egy részletét is belekomponáltatta a nagyugróci kastélyba, amelyet ekkor Franciaországban keresett fel. A korabeli leírás az ebédlőről megjegyezte: „Ezen teremben legfeltűnőbb a mennyezet (plafond), mely a franciaországi fontainebleau-i császári kastélyban létező mennyezet modorában készült.”²⁸⁴ A grófné földszinti fürdőszobájának mennyezete „táblaként idomított, a franciaországi Blois nevű várkastélyban látható Medicis Mária-féle szoba mintájára”. — Természetesen ezekben az esetekben csak távoli formahasonlóságról van szó. — A kápolna oltára a velencei San Zaccaria-templom egyik mellékoltárához hasonlított.

A bástya lefedésére Keglevich javasolta az aszfaltburkolást, mivel — mint írja: „S. Japornál [?] Döblingben láttam egy egész nagy tetőt aszfalttal lefedve, amely 3 éve megvan és igen jól tart.”²⁸⁵ Az egyik terem padlóját márvánnyal akarta burkolni. „A közelben található nagyon szép márvány, amelyből özv. gróf Erdődy né tavnoki kastélyában egy folyosót valóban kiköveztek, egészen közel Ugróchoz.”²⁸⁶ Keglevich feleségének, Folliot-Crenneville Viktóriának szintén volt külön kívánsága: a jobb oldali bástya földszinti helyiségét szeretné mohával kibélelni „mint egy kerti szalont a rossai Liechtenstein-palotában.”²⁸⁷

A gróf egyik korábbi építkezésének eredményeit ugyancsak felhasználta: a kistapolcsányi gótikus üvegházon látható fiatornyokat jelölte meg mintaképpül a nagyugróci kastély középrizalitján elhelyezendő fiálékhoz, természetesen az utóbbiak mérete jóval nagyobb.²⁸⁸ Ugyanennek a kis építménynek az egyik oldalpavilonjában található kazettás famennyezet alapján készítette el az ebédlő famennyezetét.²⁸⁹ Ezek az „átültetések” kézzelfogható illusztrációi annak a folyamatnak, amelynek során a korábban csak a kerti épülethez elfogadható gótika a főúri kastély stílusává vált.

A főrangú házaspár nemcsak előképeket adott meg Pichlnek, hanem az építkezés előtt és annak folyamán a terveket felülbírálta, többször módosította. Keglevich 1844 márciusában juttatta el az építésznek a nagyugróci kastély rajzát, amely először adhatott fogalmat neki az átalakítandó épületről. A tervezés tavasszal, kora nyáron indult meg. Az első terv 1844 júniusára már elkészült, de ezt a várhatóan

magas költségek miatt Keglevich erősen egyszerűsítette.²⁹⁰ Így például Pichl a főhomlokzati szárny jobb szélén az újonnan felépítendő bástyát a másik oldalon található építménynél 5 öllel magasabbra tervezte, de erről a gróf ellenkezése miatt le kellett mondania.²⁹¹ Keglevich ezt azért is elvetette, mert így megbomlott volna a szimmetria, aminek pedig ő — mint kijelentette — nagy barátja. Az eredeti elképzelés szerint ebből a bástyából nyílt volna a főbejárat. Ide Pichl portált tervezett, de patrónusa ezt ugyancsak egyszerűbb formában rajzoltatta meg.²⁹² Később a gróf feleségének az az ötlete támadt, hogy a főbejáratot helyezték át a jobb oldali szárnyba, itt jóval nagyobb kaput lehetne készíteni.²⁹³ Ez az elképzelés megvalósult. A jobb oldali bástyára az építész 1845-ben süvegcsukor formájú tetőt tervezett, de ezt meg kellett változtatnia, mert sem Keglevich, sem a felesége nem értett vele egyet.²⁹⁴ Keglevich ötlete volt az a magas kilátótorony, amelyet a jobb oldali szárny végén helyeztek el.²⁹⁵

Akárcsak a kistapolcsányi épület esetében, Pichl a nagyugróci kastélyhoz is nagyszámú tervet, részletrajzot készített. Sajnos egy sem maradt fenn közülük, csak Keglevich levelei alapján tudunk róluk. Az első tervrajzok közül díszes kivitele miatt kiemelkedhetett a színezett homlokzatrajz.²⁹⁶ Az épkezés előrehaladtával az építész egyre újabb és újabb részletrajzokra kapott megbízatást, többek közt megrajzolta az ablakokat,²⁹⁷ a középrizalit fiáléit²⁹⁸ és a tetőre kerülő díszet,²⁹⁹ a termék lambériáját,³⁰⁰ a díszes famennyezeteket.³⁰¹ Az egyik laphoz, amelyen börtápéta mintáját rajzolta meg, még aranyfüstöt is használt.³⁰²

1845 szeptemberében Pichl a belső nyílásokhoz több változatban ajtókeretet és -szárnyakat tervezett. Közülük Keglevich kiválasztotta, jobban mondva „összeválogatta” a neki tetsző ajtóformát, ami aztán több példányban elkészült. „Tegnap este megkaptam folyó hó 24-én kelt becses levelét az ajtók tervrajzaival. — Nagyon tetszenek nekem, azonnal ki is választottam a B. jelűt, amelyről jogosan mondja, hogy sokkal gótikusabb, mint az A. jelű, de sokkal jobban tetszik a 2-vel jelölt felső rész és a 3. számú szegély az A ajtón, vegyük tehát az ajtószárnyakat a B. ajtóról és a 2. szegélyt és a 3. felsőrészt az A. ajtóról. — Visszaküldöm önnek a rajzot, hogy nagyobb léptékben megrajzolja.”³⁰³

Az iparosokat az igényesebb, kényesebb részletek elkészítésében modell segítette; így például volt modell az ebédlöterem kazettás mennyezetéhez,³⁰⁴ és Keglevich azt is fontolgatta, hogy fából mintadarabot készíttet a középrizalit fiáléihoz a kőfaragómester számára.³⁰⁵

Pichl 1844-ben Keglevichnek tervrajzokat küldött egy kanapéról és székekről,³⁰⁶ de a gróf leveléből nem derül ki egyértelműen, hogy azokat — ami valószínűbb — Pichl rajzolta-e, vagy Bécsben mástól szerezte-e be. A továbbiakban nem találtuk annak nyomát, hogy Pichl bútorterveket küldött volna megbízójának.

Az elmondottak alapján meggyőződhattünk róla, hogy éppúgy, mint a kistapolcsányi kastély, a nagyugróci kastélyátalakítás is a legkisebb külső és belső építészeti részletig Pichl keze nyomát viselte.

1844 június: miután Pichl első terve elkészült a várkastély átépítéséhez, Császtka József építőmester költségvetést állított össze az első nagyobb munkához, a beomlott torony újjáépítéséhez. A helyszínen megkezdtek az előkészületeket, meszet oltottak, a kerten át utat készítettek anyagszállítás céljára, épületfát hoztak.

Július—augusztus: Elhordták a csonka jobb oldali bástya maradványait, majd a helyén új alapokat ástak, és megkezdtek az új bástya építését.

Szeptember: Az új bástya az első szint magasságáig elkészült, a hónap második felére már az I. emeleten tartottak.

Október: A bástya teljesen elkészült, csak a lőréses főpárkány hiányzott róla.

November—december: Pichl rajzokat készített a bástya asztalosmunkáihoz, és megkezdtek ezek elkészítését. Keglevich megrendelte a főpárkány alatt húzódó apró lőrések köelemeit és a középrizalitra kerülő fiálékat.

1845 első hónapjai: Az asztalosmester elkészítette a bástya ablakait, az I. emeleti szoba mennyezetét is kialakították.

Május: Megkezdtek a középrizalit alapozását.

Július: Az ajtó- és ablaktokokat, illetve -kereteket behelyezték az újonnan elkészült bástya falába, a földszint felett húzódó övpárkány köelemeit is helyükre tették. A jobb oldalsó szárnyban fölépítendő főbejárat és az innen nyíló fölépcsőház helyét kitűzték — miután a korábbi épületrészt lebontották —, és megindult az alapozási munka. A középrizalit falazása nem haladt előre, mert a szükséges kőoszlopokat nem szállították le időben. Hozzáfogtak ellenben a főhomlokzati szárny bal szélén elhelyezkedő bástya átalakításához; földszinti boltozatát kiszédték, mert a földémet magasabbra tervezték, ablaknyílásait kibővítették. Mivel a bástya falán repedések tűntek fel, vaspánttal fogták körbe az építményt.

Augusztus: A bástya falára fölvitt friss vakolaton mind újabb és újabb repedések keletkeztek, le kellett az épületrészt bontani. A bontás még ebben a hónapban megtörtént. Serény munka folyt a lépcsőházon és a bejárat kapun, az itt lévő régi falmaradvány elbontása, sőt a falazás is gyorsan haladt, a kapu párkányáig elkészültek. A középrizalit építéséhez szükséges két oszlop megjött, itt is jócskán előrehaladtak, és a felső szinttel is végeztek. A homlokzat vonalában húzódó régi falat itt elbontották. A középrizalit I. emeletén elhelyezkedő leendő nappali szoba padlóját fölszedték, hogy alatta vaskapcsokkal erődítsék meg a földémet. A jobb oldali bástyát bevakolták, az I. emeleti szobát kifestették és lambériázták. Keglevich a középrizalit és az ettől jobbra elhelyezkedő teremk belső kiképzéséhez kért rajzokat Pichltől. Ugyanitt megkezdtek az ablakok üvegezését. A fölépcsőház lépcsőfokainak elkészítésére megrendelést adott Keglevich.

Szeptember: A középrizalithoz kő féloszlopok és felülre fiálék érkeztek. Elkezdtek építeni a bal oldali bástyát úgy, hogy kívül kerek, belül nyolcszögletű legyen. A leendő ebédlőtermet kiürítették, mert a régi ajtókat faltöréssel meg kellett nagyobbítani.

Október: Az épület főszárnyának lefedése jobb oldalt a középrizalitag már megtörtént, majd miután további faragott köelemeket szállítottak, a középrizalit fedélszékét is elkészítették. A bal oldali bástya építése gyorsan haladt, a főpárkányig elkészült. A bejárat kapu is falegyenig állt, de még nem volt rajta

lőréses párkány. A mellette levő két ablakot már csúcsívesre formálták. A főlépcsőház lépcsőfokai elkészültek ugyan, de mivel nem volt hol tárolni őket, nem szállították le. E hó 18-án abbamaradtak a munkálatok.

1846 első hónapjai: Télen a középízalatti elhelyezendő díszes famennyezetet Bécsben elkészítették, áprilisban Nagyugrócra szállították. Keglevich három kandallóra adott megbízást.

Május: Keglevich Pichlnél rajzot rendelt a nappaliszoba díszes ablakához és a földszinti fürdőkádhoz. A kéményeket falazták.

Június: A lépcsőházat befedték, kő lépcsőfokai megérkeztek.

Július: Az egyik kandallót elhelyezték. A nappaliszoba nagy ablakához elkészült az asztalosmunka, de hat hüvelykkel rövidebb lett a nyílásnál, így módosítani kellett. Elvégezték az üvegezést.

Szeptember—november: Belső munkálatok folytak, ajtó- és ablakkészítés, parkettázás, üvegezés, tapétázás.

1847: Ebben az évben is elsősorban berendező és felszerelő munká folyt. Nyáron a kápolnát építették fel a hátsó szárnyban. Szeptemberben homlokzata elől el is bontották az állványt. Ezután belül a karzatát és ablakait készítették el. Az év végén a földszinti fürdőszobát kicsempézték, felhelyezték a lépcsőház faburkolatát.

Az építkezés a végéhez közeledett.

1848: Viszonylag kevés munka történt ebben az évben, a takarékoságra kényszerült Keglevich meg is írta Pichlnek: „Heuer baue ich nicht, die Pfade müssen die Ökonomie betreiben.”³⁰⁸ A kisebb berendezési munkák mellett említésre érdemes, hogy júniusban megjött Pozsonyból a kápolna oltára. Az év végén Keglevich a jobb oldali szárny hátsó végén a bástyán elhelyezkedő magas őrtorony elkészítését, összeállítását szorgalmazta, de erre csak később került sor. 1849 első felében Keglevich súlyos beteg volt, de a szabadságharc eseményei sem kedveztek; többször megfordultak itt a szabadságharcosok („Rebellen” — írja róluk a gróf) és a császáriak.³⁰⁹ Pichlhez írt levelében elpanaszolta, hogy sem a fürdőszoba, sem a könyvtár padlója nem volt még készen. Az év végén az utóbbi helyiség díszes márványmozaik padlóját készítette el.

1850: Alig kapunk valami munkáról hírt. Keglevich szinte bocsánatkérőleg megjegyezte: „Magyarországon az urak nem építenek, nincs pénzük.”³¹⁰ Ebben az évben helyeztette el a bejárat fölött családi címerét, rajta az 1850-es évszámmal, amit az építető minden bizonnyal az építés záróévének tekintett. Az év második felében felállították a fa őrtornyot az oldalsó szárny végén. (90—91. kép)

Az 1851—53-as évekből kisebb belső munkákról értesültünk, további építkezéstről nem.³¹¹ A várkastély hátsó részének a helyiségeit a gótizáló átépítés nem vagy csak alig érintette. Az 1854-ben megjelent leírás az épületről megemlíti, hogy „egy része még most sem kész”, és „a vár-kastély még föl nem épített egyik szárnyá”-ról beszél,³¹² még 1860-ban is azt olvashatjuk, hogy „az építmény tömegéből három torony nyúlik fel”.³¹³ A bal oldali szárny hátsó végén álló bástya tehát ezután készült el.

Néhány szóval érintenünk kell még a kastély további sorsát. 1865-ben Keglevich István eladta Thonet Mihály bútorgyárosnak, aki a következő évben Nagyugrócon bútorgyárat nyitott.³¹⁴ A Thonet család vezette be az épületbe az elektromos áramot, központi fűtést létesítettek.³¹⁵ A millennium körül a fa őrtorony a bal

oldali szárny végén már nem volt meg.³¹⁶ A második világháború után a kápolnából az oltárt eltávolították,³¹⁷ akárcsak a bútorok nagy részét. 1980 körül munkálatok indultak minisztériumi vendégházzá történő átalakítására.

MUNKASZERVEZÉS, MESTEREK

A munkakörök megoszlása a nagyugróci építkezésen hasonló volt, mint Kistapolcsányban 20—25 évvel korábban. Keglevich János itt is alaposan és energikusan megszervezte és ellenőrizte a kiviteli munkálatokat. Állandó kapcsolatot tartott fenn az építésszel és az építőmesterrel, továbbá a többi mesteremberrel és iparossal. Az anyagokat, az elkészült munkadarabokat maga szállította, az árakról is ő tárgyalt, maga fizetett. Személyesen ellenőrzött minden munkát, és arra szintén volt gondja, hogy többször megnézzze, szorgalmasan dolgoznak-e az iparosok.³¹⁸ Néha Keglevich maga vette fel a kapcsolatot valamelyik mesterrel, esetenként más ajánlására alkalmazta őket. Brandl pozsonyi szobrászt például, aki az oroszvári kastélyon dolgozott, korábban nem ismerte személyesen. Mivel munkája Oroszváron megnyerte tetszését, az egykor ugyanott működő Feigler építőmesteren keresztül — akit viszont ismert — teremtett a szobrászmesterrel kapcsolatot 1845-ben, és később számos feladattal bízta meg.³¹⁹ Egy másik esetben feleségének a nagyanyja, „die Herzogin von Lotharingen” ajánlotta neki házi asztalosmesterét, Paul Dopplert; Keglevich alkalmazta az iparost.³²⁰ A gróf külföldi utazgatásai közben is gondolt a kastély felszerelésére, berendezésére: „A már akkor iltés úr, ifjú második nejével nagy utazásokra indult volt külföldre és műkincsekkel megrakodva térvén haza, hozzálátott az ugróci kastély átépítéséhez.”³²¹

Ahogy említettük, Alois Pichl az alapterveken kívül számos részletrajzot készített az építkezés munkái folyamán. Ezt az tette lehetővé, hogy kérésére jó néhány pontos méretet tartalmazó felmérési részletrajzot küldött neki megbízója a pillanatnyi állapotról, a régi épületrészekről, amelyeket általában az építőmester, néha a pallér rajzolt számára.³²² Keglevichtől folyamatosan tájékozódott az építkezés menetéről, a felmerülő problémákról. Az építész kívánságát, utasításait a gróf közvetítette a kivitelezést irányító építőmesterhez, nemegyszer úgy, hogy leírta neki vagy elküldte Pichl levelét,³²³ és eljuttatta hozzá — esetleg más iparosokhoz is — terveit.³²⁴ A bécsi építés évente egyszer-kétszer ellátogatott a nagyugróci építkezéshez, ilyenkor személyre vette az épületet, személyesen beszélt a helyszínen dolgozó mesterekkel.³²⁵ Keglevich 1846 szeptemberében arról tett említést, hogy Pichl az előszobában felállított állványon találta, amint épp a mennyezetet díszítette.³²⁶ Ezt nyilván kedvtelésből tette vagy nem is dolgozott valójában, hanem közelebbről vizsgálta meg az iparosok munkáját.

Az építész mint a gróf megbízottja, kapcsolatot tartott fenn azokkal a bécsi mesteremberekkel, akik dolgoztak a nagyugróci kastély számára.³²⁷ A levelekben közölt tanácsok és utasítások útján tehát közvetett, a Nagyugrócon tett személyes látogatások, a mesteremberekkel folytatott megbeszélések útján pedig közvetlen módon Pichl is részt vállalt az építésvezetés, a szervezés gyakorlati teendőiből. Tevékenysége érzékelteti az építéssel kapcsolatos szerepkörök összefonódó, egymást átfedő voltát.

A kivitelezést a helyszínen Császtka József,³²⁸ a felvidéki Császtka (Császka) családból kikerülő számos építőmester egyike irányította.³²⁹ A környéken működő építőmester a nagyugróci kastélyépítéssel párhuzamosan több más építkezéssel is kapcsolatban volt. Nem volt tehát folyamatosan Nagyugrócon, oda csak többekévesébe gyakran lelátogatott, nemegyszer Keglevich többszöri sürgetésére. Már az eseményszámba ment, ha egy teljes napot ott töltött.³³⁰ Amikor 1845 szeptemberében két napot időzött Nagyugrócon, Keglevich feljegyezte, hogy ilyen hosszan egyfolytában még nem tartózkodott ott.³³¹ Feladata elsősorban a munkálatok, azon belül is leginkább a kőművesek munkájának a technikai irányítása és ellenőrzése volt, hiszen a gróf ebben nem volt kompetens, a bécsi építész pedig ritkán látogatott le. Az újonnan emelendő épületrészek helyét a tervrajzról kiolvasta és kitűzte.³³² A kényesebb részek kialakításához (a régi és az új falrész egymásba kapcsolása, lépcső építése, kémények felfalazása stb.) ugyancsak szükség volt közvetlen irányítására.³³³ Az építőmester hozta a kőműveseket, elosztotta őket az épület különböző részeire, munkájukat megszabta, és ha alkalmilag kevesebb volt a tennivaló, elbocsátotta őket.³³⁴ Mint korábban említettük, tájékoztatásul kisebb felmérési rajzokat készített Pichl számára, de arra szintén van példa, hogy Keglevich Császtka által készített részletrajzot küldött el a kőfaragónak.³³⁵ Az építőmester ezenfelül költségvetéseket állított össze, más iparosok költségvetését ellenőrizte, több kőfaragóval kapcsolatot tartott fenn, átadott nekik tervrajzokat, méreteket, s munkát rendelt náluk.³³⁶

A kőművesek a pällér vezetése alatt dolgoztak, aki folyamatosan a helyszínen tartózkodott. A szomszédos Morvaországból jött, a téli hónapokat otthon töltötte.³³⁷ A kőművesek irányítását Császtka felügyelete mellett végezte, de ő maga szintén tudott tervrajz alapján dolgozni.³³⁸ Az építőmesternek segédkezett felmérési rajzok készítésében, ilyet maga is csinált.³³⁹

A Császtka által — minden bizonnyal a környéken — verbuvált kőművesek napszámban dolgoztak. Számuk gyakran változik aszerint, hányra van közülük szükség; ha nem volt túl sok a tennivaló, 2-8, de ha több munka adódott (pl. 1845 és 1847 nyarán), akár 15-20 kőművest is foglalkoztattak a különböző épületrészekben elosztva.³⁴⁰ A környező helységekben (többek közt Kistapolcsányban) égetett téglát 2—8000 darabos tételekben szállították folyamatosan az építkezésre.³⁴¹ A bontások során keletkezett törmeléket malterkészítésre és a kastély körüli utak burkolására használták.³⁴²

A környéken működő Hinner József kőfaragómester és legényei faragták ki az épület köelemeinek legnagyobb részét: a földszinti lábazat lapjait, a középrizalit és más épületrészek oszlopait, illetve féloszlopait, az övpárkányt, az ablakok kökeretét, a főpárkány alatt húzódó apró nyílások köelemeit, a lőréses főpárkányt, a középrizalitet díszítő fiatornyokat, a kápolna kódíszítését, néhány lépcsőfokot, egy kandallót homokkőből.³⁴³ Fugert nyitrai kőfaragó is folyamatosan dolgozott Keglevichnek.³⁴⁴ Több oszlopfőt készített, két márványkandallót, a könyvtárszoba márványmozaikját, (110. kép) a földszinti fürdőkádat, ezenkívül számos bútordarabot, természetesen fából. Fugerttel kapcsolatban volt Schobach Károly tatai kőfaragó, aki a kandallóhoz márványtömböket küldött, valamint a könyvtár mozaikjának a kökeretét. Ober József kőfaragómester éppen Süttön tartózkodott, amikor 1845 augusztusában felvette vele Keglevich a kapcsolatot.³⁴⁵ A gróf

megbízásából átment Almásra, ahol kifejtette és elkészítette vörösmárványból a fölépcsőház széles lépcsőfokait. Márvány talpazatot, valamint vörös és fehér színű márványpadlót is készített. Keglevich kandallót is akart vele faragtatni, de úgy látszik ez elmaradt, a kőfaragó túl magas árat kért.

Wollek József ácsmester és legényei készítették a tető ácsszerkezetét és a fa őrtornyot, amelyet 1850-ben a jobboldali szárny végén álló bástyára helyeztek.³⁴⁶ Mint korábban említettük, a gróf egyik rokona saját házi asztalosmesterét, Paul Dopplert ajánlotta, aki a munkálatok idejére Nagyugróra költözött.³⁴⁷ Parkettákat, ablakkereteket és -szárnyakat készített, ő csinálta a főbejárat kapuszárnyait. (97. kép). 1844 telén felkereste Pichlt, hogy néhány ablak rajzát magához vegye. A nappaliszoba díszes ablakszárnyait ő korrigálta. Donay asztalos ugyancsak ablak- és ajtókereteket, ajtószárnyakat és parkettát készített, megcsinálta és elhelyezte a fölépcsőház fa falburkolatát.³⁴⁸ (100. kép) Joseph Schwab bécsi asztalosmester készítette a nappaliszoba díszes nagy ablakát; nem a helyszínen dolgozott, így eshetett meg, hogy az ablakszárnyak rövidebbre sikerültek a nyilásnál.³⁴⁹ Keglevich ajtókat is rendelt nála. A gróf elsősorban mint parkettakészítő asztalost tartotta számon, és valószínűleg tőle hoztak anyagot, amikor Keglevich azt írta, hogy kocsit küld Bécsbe parkettáért és ablakfélfáért. Néhány legénye Nagyugrócon dolgozott. Ugyancsak bécsi asztalosmester munkája a nappaliszoba igényes kivitelű famennyezete az előreugró rész függő díszítményeivel együtt, amely 1845—46 telén készült, s amelyet 1846 tavaszán szállítottak Nagyugróra.³⁵⁰ (107. kép) Valószínűleg Lavigne, szintén bécsi asztalos és szobrász volt a könyvtárszoba díszes mennyezetének a készítője.³⁵¹ (109. kép)

A sokoldalú Brandl Antal pozsonyi „academischer Bildhauer”³⁵² Keglevich több megbízásának tett eleget. Ismeretségük 1845-ből származik, amikor a gróf megrendelte nála a felesége családi címerét a kastélyon történő elhelyezés céljából.³⁵³ Ő volt az, aki a kastély kápolnájának az oltárát, amelyet 1848 májusában szállítottak Nagyugróra, „a velencei San Zaccaria nevű templom egyik mellékkápolnájában levő oltár mintájára, legtisztább goth izlésben ... készíté”.³⁵⁴ Részt vett a termék díszes faburkolatának kialakításában,³⁵⁵ bútorokat szintén készített.³⁵⁶ 1846-ban a grófnak 200 egyezményes értékű forintért gazdagon díszített, neogótikus stílusú csillárt adott el, amelyet maga csinált.³⁵⁷ Ez valószínű azonos az ebédlőben ma is függő csillárral. (102., 103. kép)

Keglevich családjának a címerét még korábban Schrott bécsi szobrásszal faragtatta ki.³⁵⁸ Eredetileg pozsonyi házán volt elhelyezve, de a gróf 1845-ben úgy döntött, hogy eladja a házat, és a 4 láb 1 hüvelyk magas, 3 láb 3 hüvelyk széles címert nagyugróci kastélyán helyezi el. Öt évvel később Fugert az 1850-es évszámot faragta bele.³⁵⁹ Ez a címer a főbejárat fölé került.³⁶⁰ (A tulajdonosváltás után levették és Thonet-címerrel pótolták.) Keglevich 1844-ben azt latolgatta, hogy a kastély középízalitjára tervezett fiatornyokhoz Schrotttal életnagyságú famodellt készíttet, hogy a kőfaragó munkáját megkönnyítse. A fejében egyébként az a gondolat is megfordult, hogy a fiálékat vasból kellene öntetni Bécsben a Mohrenberg-féle (az egykori Förster-féle) öntödében, de erről a magas költségek miatt lemondott.³⁶¹

Az ebédlőben a felső párkányon sorakozó, címerpajzsot, tartó mázas, égetett agyagból készült kis lovagfigurákat a Bécs közelében lévő Wagramban gyártották,

a gróf darabját 6 egyezményes értékű forintért vette, összesen 36-ot.³⁶² (103—104. kép) A grófné földszinti fürdőszobájának oldalfalait „a Pápa mellett herendi gyárból került porcellán-lemezekkel rakvák ki”.³⁶³

Az I. emeleti eredeti színes üveglablakok nagyrészt elpusztultak. A korabeli leírás megemlíti, hogy a könyvtárszobában található „ablakok csúcsait La Fontaine, Dante, Schiller, Milton és Kisfaludy híres költők Majlandban üvegre festett arcképei díszítik”.³⁶⁴

Keglevich 1845 nyarán a bécsi Lobmayerrel is színes üveglablakokat készíttetett — valószínűleg a nappaliszoba nagy ablaknyílásába —, amelybe címerét helyeztette.³⁶⁵ Ezt Nagyugróra lehozatta, és átadta Cséppik nyitrai üvegezőmesternek, hogy a mintadarab alapján további hat ablakot készítsen.³⁶⁶ Ott János üvegező 1846 elejétől dolgozott Keglevichnek, talán azért kapott a gróftól egyre több megbízást, mert Cséppik nem látszott teljesen megbízhatónak.³⁶⁷ Ott János igen nagy számú ablaktáblát helyezett el a kastély különböző helyiségeiben, ő készítette el a kápolna színes üveglablakait 1848 nyarán. Keglevich az üvegtáblák nagy részét Ignaz Langhammer — feltehetőleg bécsi vagy ausztriai — gyárból rendelte meg.³⁶⁸ A szobafestő- és mázoló munkákat több éven keresztül John szobafestő végezte.³⁶⁹

A kandallókon kívül a kastélyban szép cserépkályhákat is felállítottak. A gróf Regensburgból és Wagramból hozatott egy-egy kályhát, amelyeket 1848-ban az a kályhásmester állította össze, aki Keglevichnek korábban kistapolcsányi kastélyában szép virágcserépeket készített.³⁷⁰

Mint korábban említettük, az építkezési munkákkal párhuzamosan Fugert és Brandl szobrászmesterek bútorokat készítettek. Ezeket Friedrich Salamon és Förster kárpitozták.³⁷¹ Tapétát és függönyöket Spörlin és Zimmermann bécsi üzeméből hozatott Keglevich.³⁷² A korabeli leírás számos egyéb bútorról, berendezési és gyűjteményi tárgyról emlékezik meg, amelyeket a gróf az ország különböző részein vagy külföldön szerzett be.³⁷³

NAGYUGRÓC ÉS A ROMANTIKUS KASTÉLYÉPÍTÉS ZET KEZDETEI A HABSBERG-MONARCHIÁBAN

A kastély ingó berendezése nincs meg a helyén, de maga az épület és az épülethez kötött felszerelés (lambéria, mennyezet, tükrök) viszonylag jól megmaradtak.³⁷⁴ A nagyméretű — mintegy 50 × 50 méteres —, négy sarokbástyás, lőréses mellvédű várkastély szárnyai belső udvart fognak közre. Az egyemeletes épület földszintje alacsony, övpárkány választja el a jóval magasabb, domináló emeleti résztől. (93—96. kép) A főhomlokzati szárnyat aszimmetrikusan elhelyezett, erőteljes középrizalit teszi hangsúlyossá, melyet balról három-, jobbról öttengelyes homlokzatrész fog közre. A középrizalit formája sajátos — alaprajzi vetülete nagyjából trapéznek felel meg —, közepén, az első emeleten óriási, csúcsíves ablak nyílik, a falsíkok törésének vonalában a főpárkányon hat fiálé emelkedik. Az épületrészt sokszögű, meredek sátoztető koronázza, rajta virág formájú dísz. Az oldalsó homlokzatrészekre és a bástyákra a földszinten kisebb, az első emeleten valamivel nagyobb csúcsíves nyílások láthatók. A főpárkány alatt váltakozva négylevelű lóhere, illetve fordított

kulcslyuk formájú nyílások sorakoznak. A főpárkányt teljes hosszában lőréses pártázat koronázza, amely a bástyákon erőteljesen kiülő konzolokkal alátámasztott vastos gyűrűt alkot; a középrizalit lőrésai apróbbak és sűrűbbek.

A jobb oldali szárnyban nyílik az ugyancsak aszimmetrikusan elhelyezett, mindkét szintet átfogó főbejárat. (97. kép) Két oldalról egy-egy lizéna, illetve lapos fiálé fogja közre, tetején lőréses párkány látható; nagy csúcsíves nyílásának alsó kétharmadát kétszárnyú fakapu, felső részét ugyancsak fából faragott, gazdag mérműves betét foglalja el. Az egyébként sima oldalhomlokzatok és a hátsó homlokzat architektúrája a főhomlokzatét követi.

A főkapun belépve csúcsíves keresztboltozatos kapualjba jutunk, bal feléből nyílik a főlépcsőház. (98—99. kép) Az udvarban a kapuval átellenben, a bal oldali szárny mentén pillérek álló fagaléria húzódik. A hátsó szárny közepén foglal helyet a kápolna; az udvarra néző, hegyes oromzatban végződő homlokzatát pillérek fogják közre, bejáratát késő gótikus mérműves dísz koronázza. (111. kép)

A főhomlokzati szárny első emeletén húzódnak az egykori lakóhelyiségek, a kastély legdíszesebb termei.³⁷⁵ (101—110. kép) Falaikat falambéria borítja; mennyezetük ugyancsak fából készült, közülük több kazettás. Az előreugró középrészben és a bal oldali bástyában található könyvtárszobában függő motívumokkal élénkített, különösen gazdagon faragott famennyezet látható. Az ebédlőteremben a mennyezet alatt körben színes, égetett, zománcos anyagból készült, címerpajzsot tartó apró lovagfigurák sorakoznak, középen gótikus stílusú csillár függ. Ebben a teremben, valamint a szomszédos szobában — mely egykor a grófné nappaliszobája volt — egy-egy kandalló helyezkedik el, melyekhez díszes gótizáló keretbe foglalt tükör kapcsolódik. Igen igényes munka a könyvtárszoba márványmozaik padlója. (110. kép) A többi szárny helyiségeit a gótizáló átalakítás nem vagy csak alig érintette, kivétel a hátsó szárnyban található kőbordás, boltozott kápolna. (112—113. kép)

A nagyugróci kastély sarokbástyás, lőréses mellvéddel ellátott épület, ezt a kialakítási formát az angol nyelvű szakirodalom *castellatednek*, „váriásított”-nak nevezi. Ez az építési módor angliai eredetű, és legnagyobb népszerűségnek is a szigetországban örvendett. A tárgyalt épület jó minőségű és hazai viszonyok közt viszonylag nagyszabású példája a várszerű romantikus kastélyoknak.

A magyarországi romantikus kastélyok belső kialakításáról ismereteink egyelőre szerények. Azonkívül, hogy az emlékek számbavételével sem rendelkezünk, már csak az intérierők jellegéből fakadóan is nagyobb arányú pusztulással, átalakítással kell számolnunk. Ennek tükrében figyelemre méltó a többnyire épségben fennmaradt nagyugróci kastélybelső. A gazdag kialakítású, díszesen faragott falambériás, famennyezetes termeknek — eddigi ismereteink szerint — csak Oroszváron van párja, bár ezek sem vehetik fel a versenyt a cseh- és morvaországi, ausztriai intérierőkkel. A belső kialakítás stílusára az angol indíttatású gótizálás nyomja rá elsődlegesen a bélyegét, de reneszánszos elemek ugyancsak felbukkanak. Mark Girouard, az angol kastélyépítészet egyik legavatottabb ismerője a nagyugróci kastély közvetett előképének Strawberry Hillt tartja.³⁷⁶ Ezt az Európaszerte ismert és nagy hatású angol kastélyt Horace Walpole a 18. század közepén építette, stílusát a szabadon és szeszélyesen kombinált késő gótikus formák jellemzik. Majd száz évnek kellett eltelnie, míg Magyarországon követője akadt!

Érdemes a nagyugróci kastélyban található egyik sajátos díszítésnek, az előreugró középrész és a könyvtárszoba mennyezetén látható függő elemek, függő gyámok „leszármazási” útját felvázolni. Mint láttuk, közvetlen előzménye, mintaképe az oroszvári kastélyban van, ahol Keglevich meglátta, majd ehhez hasonlót csináltatott. Ezt a szerkezettel, statikával semmilyen kapcsolatban nem álló függő díszítést — angol neve *pendant* — a 18. sz. második felében kezdték el népszerűsíteni Angliában, így éppen Strawberry Hillben; ösmoddellje, amelyről másolták, a londoni Westminster Abbey késő gótikus VII. Henrik-kápolnájának hálóboltozatában található.³⁷⁷ Ennek gyökere viszont még korábbi időre, a középkor derekára nyúlik vissza, amikor hasonló függő elemeket fa ácsszerkezetben alkalmaztak, részben statikai szükségességéből.³⁷⁸ Az 1840-es években és később, hasonlóan a többi európai országhoz, Magyarországon is egyre több függő elemes és az ezzel rokon nyitott fedélszékű, dekoratív famennyezet — *hammerbeam roof* — készült, például Mikosdpusztán (1860 körül) vagy Nádasdladányban (1880 körül), végeredményben angol mintára.

Korábban említés esett arról, hogy Keglevich azt fontolgatta, a középrizalitra kerülő fiálékat öntöttvasból készítteti el. Az új építőanyag, az öntöttvas feltűnése egybeesett a gótizáló romantika térhódításával, a vasat egyenjogúsították a hagyományos építőanyagokkal. Keglevich e tekintetben szintén az új nemzetközi irányzatot követte, amiben nyilván az is szerepet játszott, hogy — mint egyik 1844 szeptemberében kelt levelében írta — látta az oroszvári kastély földszinti nagy csarnokának öntöttvas oszlopait.³⁷⁹

A figurális, festett üveglakok alkalmazására Nagyugrócon hazai viszonylatban úttörő vállalkozás, a 19. században újból népszerűvé vált iparművészeti műfaj legelső emlékei közé tartoztak Magyarországon. Érthető, hogy a költöket ábrázoló üvegtáblák külföldön, Milánóban készültek. Jelen esetben egyébként a lombard fővárosban felnőtt Pichl közvetítése a legvalószínűbb.³⁸⁰

Ehhez kapcsolódóan meg kell említeni, hogy új sajátossága volt a nagyugróci építkezésnek a kistapolcsányi kastélyépítéssel szemben a sorozattermékek alkalmazása, mint például a wagrami-üzemben készült apró, égetett kerámia lovagfigurák vagy a herendi porcelángyárból kikerült csempelapok.

A nagyugróci épület mintaképe, az oroszvári kastély (1841—44) az osztrák Franz Beer tervei alapján készült. (84—88. kép) Ugyanő tervezte J. A. Schwarzenberg herceg számára a csehországi Hlubokában (Frauenberg) álló hatalmas gótizáló-romantikus kastélyt is (ép.: 1841—57), a Habsburg-monarchia, sőt Közép-Európa talán legnagyobb, legdíszesebb ilyen stílusú kastélyát.³⁸¹ Schwarzenberg herceg az 1820-es és 30-as években többször járt Angliában, hluboki kastélyának építéskor a windsori királyi várkastély példája lebegett szeme előtt. A dél-morvaországi Lednicében (Eisgrub) A. J. Liechtenstein herceg Georg Wingemüller tervei alapján építtette kastélyát romantikus stílusban (1843—47). A herceg korábban a londoni osztrák követségen szolgált, és a tervezési és kivitelezési munkák idején építését többször elküldte Angliába és Skóciába, hogy helyben tanulmányozhassa a mintaképeket. A Hradec Králové (Königrätz) közelében fekvő hrádeki kastély tervezésénél F. E. Harrach gróf E. B. Lamb angol építészt bízta meg (ép.: 1839—57).³⁸²

Ezekben az években épültek az első jelentős romantikus kastélyok Ausztriában is,³⁸³ így a Salzburg melletti Anif kastélya A. Arco-Stepperg gróf számára H. Schönauer tervei szerint (ép.: 1838—48) vagy a L. Ernst tervezte grafeneggi Breunner-Enkevoirth-kastély (ép.: 1843—64). Az utóbbi építtető előbb két alkalommal járt Angliában, másodszer 1837-ben. Az alsó-ausztriai Merkensteinben található kastélyt J. Romano és A. Schwendenwein a windsori királyi rezidencia mintájára építette át (1843—44).

Megfigyelhetjük, hogy az 1830-as évek legvégén, az 1840-es években egyre-másra épültek a gótizáló-romantikus kastélyok a Habsburg-monarchia területén. Az új, angliai eredetű, angol előképekre visszatekintő stílusáramlat közvetítésében a birodalom külföldet járó, az európai divatot követni kívánó arisztokráciája döntő szerepet játszott. Az 1840-es évek elején tűntek fel hazánkban is az első romantikus kastélyok, az oroszvári és a nagyugróci épületek; rajtuk kívül megemlíthetjük még a Vas megyei Vépen található kastélyt, amelyet gróf Erdődy Sándor — az Angliát járt, angol irodalmat kedvelő főúr — a bécsi Johann Romano tervei szerint alakították át lőréses-gótikus formájúra (ép.: 1846—47).³⁸⁴ Romano, mint korábban említettük, Ausztriában már végzett hasonló feladatot, ahogy Franz Beer is tervezett Magyarországra éppúgy, mint Csehországba. A nemzetközi, családi kapcsolatok révén összeforrott arisztokrácia az építészek egyazon csoportját foglalkoztatta; így történhetett, hogy az első jelentős, romantikus kastélyaink tervezői a monarchia nyugati feléből érkezett külföldiek voltak, ahol a fejlettebb társadalmi viszonyoknak megfelelően néhány évvel korábban megkezdte térhódítását az új stílus.

A kortársak lelkesedve írtak a nagyugróci kastélyról. „A tulajdonos nemes ízlését tanusító, nagyszerű várkastély” — így emlékezik meg róla a többször idézett 1854-es leírás.³⁸⁵ Hunfalvy János még ennél is tovább ment: „Általában a nagy-ugróci várkastély hazánk legszebb urasági lakaihoz tartozik, s mind belső el- és berendezésére nézve tökéletesen megfelel a jó ízlés meg kényelem igényeinek.”³⁸⁶ Hasonló szellemben beszél róla a Borovszky-féle vármegye-monográfia a századfordulón.³⁸⁷ Alig tíz évvel később viszont olyan írással találkozunk, amely már a régi épület elpusztítását fájjalja és az új stílusát megvetéssel említi: „Mivé lett a valódi renaissance ereklje a förtelmes gothicának helytelen alkalmazása által, kiki tudja!”³⁸⁸ Ekkorra rájöttek a régi értékére, a romantikus gótizálást már — és még — nem becsülték.

A KASTÉLYKERT

Az építkezéssel párhuzamosan Keglevich a park kialakítására is gondot fordított, fákat hozatott Nagyugrócra, több kertésszel levelezett. A munka eredményeképpen szép angol stílusú kert övezte a kastélyt. (90—91. kép)

A park építményei szintén Pichl nevéhez fűződnek. Keglevich 1844-ben az építésszel kerti lakot terveztet,³⁸⁹ de ez 1849-ben még nem volt kész.³⁹⁰ A gróf 1846-ban megbízta Pichlt a kertfal megtervezésével,³⁹¹ amelyet csak 1848-ban kezdtek el építeni.³⁹² Ehhez kapcsolódott a feltehetően ugyancsak Pichl által tervezett kapuslak, amelyet 1847-ben emeltek.³⁹³ Keglevich egyik 1850 augusztusában kelt

levelében Pichllel közölte, hogy a grotta már rég elkészült,³⁹⁴ ami az építész szerzőségére utal. 1846-ban a gróf és építésze egy fából készült erdőórlakról levelezett,³⁹⁵ ilyen fajta ház meg is épült Nagyugrócon.³⁹⁶ (114. kép) Szó volt ekkor egy svájci ház („Schweizerhaus”) terveiről is, amelyet minden bizonnyal ugyancsak ide szántak.³⁹⁷ A később oly divatos svájci modor egyik első magyarországi felbukkanásával van dolgunk, ami szintén mutatja, hogy a kastélykert gyakran az új stíluspróbálkozások színtere.

1848-ban a parkban csordogáló patakba Keglevich hattyúkat telepített;³⁹⁸ az év vége felé tó kialakításán folyt a munka, zsilipet építettek.³⁹⁹

Ma a kertkapu és a kapusház még áll, de a park elhanyagolt állapotban van, építményei teljesen leromlottak vagy elpusztultak.

ALOIS PICHL EGYÉNISÉGE ÉS HELYE A MAGYAR ÉPÍTÉSZET TÖRTÉNETÉBEN

Pichl személyében olyan építésszel ismerkedtünk meg, aki Magyarországon nemesi, sőt elsősorban főnemesi magánmegrendelők részére dolgozott. Ez határozta meg műveinek műfaját is: vidéki kastélyok, kerti építmények, kegyúri templomok jelzik itteni tevékenységét. Akadémiai végzettségű de közhivatalt nem viselő építész léte, aki ráadásul huzamosabb ideig Magyarországon sohasem tartózkodott, nem számíthatott olyan megbízásra, amely városi magánpalota, polgári ház építésére szól, hiszen a helyismerettel és céhes mesterjoggal rendelkező helybeli építésszek, építőmesterek e területen szinte behozhatatlan előnyt élveztek. Éppúgy középületek esetében a „hivatalos” építésszek jöttek először számításba. Magyarországi kapcsolatainak kialakulását elsősorban éppen a megbízók személye magyarázza, akik mint külföldet járó főrangúak, vezető hivatalok viselői ismerkedtek meg a Bécsben letelepedett építésszel. Az Estei főhercegi család tagjai szintén játszhattak közvetítői szerepet udvári építészük kiterjedt tevékenységében.

Tulajdonképpen négy kivitelezett és jelentős magyarországi műveről tudunk. Ezek a kistapolcsányi és a nagyugróci kastély, valamint a jolsvai és az enyingi templom. Számuk ugyan nem nagy, de minőségük a hasonló hazai emlékek átlagszínvonala fölé emeli őket, sőt túlzás nélkül mondhatjuk, hogy műfajuk elsőrangú példái. E művek egyben tükrözik a múlt század első felének ízlésváltozásait: a kistapolcsányi kastély a barokk reminiscenciákat hordozó felső-itáliai klasszicizmus képviselője, a jolsvai és az enyingi templom a klasszicista stílus érett, kissé szigorú áramlatát jelzi, míg a nagyugróci kastélyépület az angolos igazodású gótizáló romantika úttörő hazai alkotása.

Pichl klasszicista munkáinak palladiánus vonások gyakran jelentkeznek. Ez leginkább a kistapolcsányi kastélyról mondható el, de a karakterisztikus Palladio-motívumot több más magyarországi művén is előszeretettel alkalmazta. Az itáliai reneszánsz mester iránti tiszteletnek ad hangot az Országháza-tervpályázat alkalmával benyújtott műleírásban, amely — nézetei egy részének avultsága ellenére — elméleti fejtegetésével, pamfletszerű frissességével, polemizáló hangnemével a korabeli Magyarországon alig ismert műfajt képvisel. Alois Pichl tudatos palladiánus, s e tekintetben egyedülálló hazánkban; hozzá hasonlókat csak a fejlettebb építészeti kultúrával rendelkező nyugat-európai országokban ismerünk.

Építészünk Magyarországi alkotásai természetesen kapcsolódnak Ausztria építészettörténetéhez. (Legtöbbjük kivitelezésében, dekorálásában is részt vettek bécsi mesterek.) Hogy azokat a magyar művészettörténet szintén magáénak tekinti, ugyancsak indokolt: a bécsi építész e műveit a hazai igények hívták létre, az itteni anyagi erők tették lehetővé elkészülésüket, és azóta pusztán jelenlétükkel is a magyarországi ízlés formálói. Ismeretük teljesebbé teszi a magyar klasszicizmus

európai háttérének és kapcsolatainak összképét, ezen belül a meghatározó fontosságú bécsi és itáliai vonalat.

A múlt század első felében számos külföldi építész tevékenykedett Magyarországon vagy állt valamilyen kapcsolatban hazánkkal.⁴⁰⁰ Közülük jó néhány franciás vagy olasz tanultságú, nemegyszer egyenesen francia vagy olasz területről származott, így Pichl mellett Charles Moreau, Louis Montoyer, Pietro Nobile. Valójában egy olyan külföldi, a Habsburg-monarchia szorosan vejt osztrák, illetve cseh-morva területein kívülről származó építészről sem tudunk, aki Magyarországra jövet előbb nem Bécsben vetette volna meg a lábát. Ez azt jelenti, hogy a nyugat-európai stílusirányzatok személyes képviselőivel Magyarország kizárólag Ausztrián, még pontosabban Bécsen keresztül érintkezett. (A két kivétel az 1844-es pesti Országháza- és az 1847-es Német Színház-tervpályázat, de ezek hatása a kortárs magyar építészetre elhanyagolható.) Az előző korszakban hasonló volt a helyzet, mint ahogy azt Jean Nicolas Jadot vagy Isidore Canevale tevékenysége mutatja. A Habsburg-birodalom nyugati tartományainak hatásközvetítő szerepét 1840 körül az angolos gótizáló-romantikus kastélyépítészet elterjesztésében már érintettük.

A kistapolcsányi és a nagyugróci kastélyépítkezés, a sajóvámosi templom esete, valamint a pesti Országháza-pályázat egyes mozzanatai az építész—patronus kapcsolatról nyújtanak átfogó képet. Ezt teljesebbé teszi, hogy Pichl és Keglevich ismeretségének személyes részébe is betekintést nyerhetünk. A két ember közt az évtizedek során szinte baráti viszony alakult ki, természetesen úgy, hogy mindketten tudatában voltak a köztük levő társadalmi rangkülönbségnek, s azt mindvégig tiszteletben tartották. Keglevich kifogástalanul udvarias, nemegyszer szívélyes hangnemben írt Pichlnek, az építész viszont a főrangúaknak kijáró, szertartásosan formális stílusban fogalmazta meg leveleit. (Az utóbbiakból eddig összesen négy került elő.)⁴⁰¹ A gróf levelezéséből kitűnik, hogy Pichl rendszeresen tájékoztatta őt a bécsi eseményekről, az építész amolyan bizalmi embere volt. Az is előfordult, hogy a főúr és építész részt vett ugyanazon a társasági-családi eseményen.⁴⁰² Máskor Keglevich azt tervezte, hogy miután Pichl leutazik Kistapolcsányba az építkezést megtekinteni, együtt kirándulást („kleine Lustreise”) tesznek Esztergomba.⁴⁰³ 1829 nyarán Pichl tudakozódására a gróf közölte, hogy az építész feleségével és gyermekeivel együtt amikor csak akar lejöhet Kistapolcsányba, és ott a kastély felső emeletén szobát bocsát rendelkezésükre.⁴⁰⁴

Keglevich tudott Pichl bécsi tevékenységéről, ismerte problémáit. Az építész többször fordult a főúrhoz azzal a kéréssel, hogy ajánlásával támogassa őt valamelyik építészeti megbízatás megszerzésében. Ez történt például 1824-ben, amikor Keglevich építészre érdekében Rudnay hercegprimásnál járt közben. Hasonló eset volt, amikor 1825 szeptemberében Pichl tudatta a gróffal, hogy Engel, a Festetics család építészre betegség miatt nem tudja szolgálatait ellátni, ezért kéri Keglevichet, legyen szíves őt Festetics grófnál beajánlani.⁴⁰⁵ 1827 áprilisában azért kereste fel levelével, mert értesült Kinsky hercegnő építési szándékairól, és újfent ajánlásért folyamodott.⁴⁰⁶

Ez a fajta mozgékonyág — ami például Engel betegségének azonnali kihasználásakor már a rossz ízű történet határát súrolta — tette Pichlt képessé arra, hogy szerte a monarchiában megbízásokat szerezzen. Természetesen hajlékony emberi habitusra is szükség volt, minthogy főleg arisztokratáknak dolgozott és

kegyeiket el kellett nyerni, meg kellett tartani. Mindez azonban kvalitásához illő művészi tudatossággal párosult. Ízlése alapvetően konzervatív volt, a klasszicizmusnak inkább a szigorúbb változatát kedvelte. Általunk ismert — igen kevés — gótizáló épülete nyilvánvalóan megrendelői igényének köszönhető; ma már tudjuk, hogy nem akadt olyan szigorú klasszicista mester, aki ezt meg nem tette. Minden jel szerint a politikában szintén konzervatív-aulikus nézeteket vallott, ami — tekintve a társadalmi közeget, ahol élt és működött — teljesen érthető.

Ez a német nevű, csehországi születésű, de milánói udvari zenészként foglalkoztatott apától és magyar köznemesi anyától származó építész, aki Lombardiában és Bécsben nevelkedett, legnagyobbbrészt Ausztriában, Bécsben tevékenykedett, kiválóan alkalmas volt arra, hogy különböző ízlésáramlatokat, stílusformákat asszimiláljon és továbbadjon. Kirajzolódik benne a több nyelvű értelmiségi típus képe, amely különösen a 19. század második felében vált oly jellemzővé a Habsburg-monarchiára. Pichl nem volt, természetesen nem is lehetett központi alakja a magyar klasszicista és korai romantikus építészetnek. De érdekes művészegénység volt, aki mint „vendégszereplő” számos új értékkel gazdagította Magyarországot.

RÖVIDÍTÉSEK

Gilhofer—Ranschburg	Städteansichten. Österreich und Ungarn (mit Ausschluss von Wien). Gilhofer—Ranschburg Katalog Nr. 72. Wien, 1904.
Keglevich lev. naplói, OL	OL P 421. A Keglevich család levéltára V. Gróf Keglevich János levelező naplói
Keglevich lev. naplói, OSzK	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár: Fol. Lat. 3866. Keglevich János gróf levelező könyve
Keglevich lvt. <i>Kubinyi—Vahot</i>	OL: P 421. A Keglevich család levéltára Nagy-ugróczy várkastély. Alsó-Nyitra megyében. In: <i>Kubinyi Ferenc—Vahot Imre Szerk.</i> : Magyar- és Erdélyország képekben. III. Pest, 1854. 120—122.
OL <i>ThB</i>	Magyar Országos Levéltár <i>Thieme, U.—Becker, F.</i> : Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. Leipzig, 1907—1950.
TKcs <i>Wurzbach</i>	Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok <i>Wurzbach, C.</i> : Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Wien, 1856—1891.
Zichy A. naplója	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár: Quart. Germ. 888. Keglevich Jánosné gróf Zichy Adél naplója

JEGYZETEK

¹ Elsőként Komárik Dénes hívta fel a figyelmet arra, hogy Pichl több szállal kapcsolódott Magyarországhoz, tanulmányában röviden összegezte az addig előkerült adatokat. *Komárik Dénes: A romantikus kastélyépítészet kezdetei Magyarországon. Építés-Építészettudomány, VII. 1975. 3—4. sz. 446.*

² Alois Pichlről még nem jelent meg monográfia. Működésének vázolásához a következő műveket használtuk fel: *Dreger-Innsbruck, M.: Giacomo Quarenghi und das Modena-Palais in der Herrengasse zu Wien. Kunst- und Kunsthandwerk. XXI. 1918. 273—290. — ThB XXV. 1935. 585. — Wagner-Rieger, R.: Wiens Architektur im 19. Jahrhundert. Wien, 1970. 34—35., 36., 42., 43., 57., 60—62., 64—66., 68., 75., 85. — Egger, A.—Wagner-Rieger, R.: Geschichte der bildenden Kunst in Wien, Geschichte der Architektur in Wien. Wien, 1973. 111., 127—129., 236., 237., 238. — Klassizismus in Wien. Architektur und Plastik. Katalog der 56. Sonderausstellung des Historischen Museums der Stadt Wien. Wien, 1978. 39., 95—96., 98—100., 116., 137., 171. — Rizzi, G.: Pichl, Alois Ludwig (Luigi). Címző, Österreichisches Biographisches Lexikon. 8. k. Wien, 1983. 51. — Wenzel Pichlről: *Wurzbach XXII. 1870. 220—222. — Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopedie der Musik. X. Kassel — Basel — London — New York, 1962. 1249—1251. hasábn.**

³ Ellent kell mondanunk tehát Renate Wagner-Riegernek, aki szerint hibás a Ludwig és a Luigi keresztnév használata. *Wagner-Rieger i. m. 42. 2. j.*

⁴ Erre Pichl többször utalt magyarországi szereplése során (Az esztergomi székesegyház, pesti Országháza-pályázat). — A Somogyi de Kolosvár család 1606-ban kapta meg Pozsony vármegyében a nemesi levelét, a család György nevű tagja „Pest vármegye nemesi sorába felvétetett és kihirdetett az 1698-ik évben.” *Köszeghi Sándor: Nemes családok Pest-vármegyében. Bp. 1899. 342.*

⁵ Az olasz d'Este család férfiágának utolsó tagja Herkules Rinaldo volt, akinek a leányát, Mária Beatrixet (1750—1829) I. Ferenc német-római császár és Mária Terézia harmadik fia, Ferdinánd (1754—1806), Lombardia kormányzója vette feleségül, megalapítva ezzel az osztrák uralkodóház Estei, vagy másképp Este-Modenai ágát. *Wurzbach: IV. 1858. 82—88. — Révai Nagy Lexikona. VII. Bp. 1913. 406.*

⁶ *Trócsányi Zsolt: Erdélyi kancelláriai levéltár. Repertorium. Bp. 1976. 39. Sokszorosított kézirat az OL-ban. — Magyarország történeti kronológiája. Főszerk. Benda Kálmán. II. Bp. 1982. 645.*

⁷ *Meszlényi Antal: A magyar hercegrímások arcképcsarnoka (1707—1945). Bp. 1970. Károly Ambrus (1808—1809) c. fejezet 147—167.*

⁸ Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület emlékkönyve. III. Szerk. *Galgóczy Károly. Bp. 1883. 59.*

⁹ *Feuchtmüller, R.: Das niederösterreichische Landhaus. Ein kunsthistorisches Denkmal 1513—1850. Wien, 1949.*

¹⁰ *Mayer, W.: Die städtische Entwicklung Wiens in der franzisko-josephinischen Zeit. Wiener Geschichtsblätter, XXIX. (1974) 4. sz. 273.*

¹¹ Bécs, magángyűjtemény.

¹² *Gilhofer—Ranschburg — 2500 farbige Ortsansichten aller Länder. Gilhofer—Ranschburg: Katalog Nr. 94. Wien, 1910. — Érdekes módon az 1910-es katalógusra már mintegy húsz éve felfigyelt a magyar szakirodalom *Mojzer, M.: Werke deutscher Künstler in Ungarn. Teil I: Architektur. Baden-Baden—Strasbourg, 1962. 57. anélkül, hogy jelentőségének megfelelően, sőt egyáltalán érdemben foglalkoztak volna vele.**

¹³ *Művészet Magyarországon 1830—1870. Katalógus. II., Szerk.: Szabó Júlia—Széphelyi Frankl György. Kiállítás az MTA Művészettörténeti Kutató Csoport és a Magyar Nemzeti Galéria közös rendezésében. Bp. 1981. 191. A címző szerzője: Bibó István*

¹⁴ Ferdinand Pichlről részletesebben G. Rizzi tájékoztatása alapján.

¹⁵ OL C 64. Helytartótanácsi lvt. Dep. Com., Protocolla 1812. Fons 51. Pos. 12. A kérvény és a bizonyítványok teljes szövege az I. függelékben. — Ugyanitt találunk egy József nádorhoz intézett kérvényt is, amelyben rövidre fogva ismerteti kérdését. Az értékes forrásra dr. Kelényi György hívta fel a figyelmet, amiért e helyütt szeretnék köszönetet mondani neki.

¹⁶ *Loidl, F.*: Die Malteser und ihre Kirche in Wien. Wien 1950.

¹⁷ *Chastel, André*: Itália művészete. Bp. 1973. 233. Ford. *Harsányi Zoltán*. (Francia kiadás: Paris, 1963.)

¹⁸ Leopoldo Pollach (Pollack) (1751—1805) a lombard klasszicizmus kiemelkedő építész. Főműve a milánói Villa Belgiojoso. *Zádor Anna*: Pollack Mihály 1773—1855. Bp. 1960. 163—168.

¹⁹ *Zádor*, 70—74. 18. j.

²⁰ A napló Keglevich 1823 és 1854 között írt leveleinek fogalmazványát tartalmazza, az 1823 előtti kötetek elvesztek. A levelek rendkívül gazdag anyagot szolgáltatnak a kastélyépítkezésekről, a főúr és az építész közötti kapcsolatáról. A levelezés 1843-ból nincs meg, néhány kötet töredékes. A kötetek többségét az OL-ban, a többi az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik.

²¹ Oesterreichische National-Encyclopädie. III. Wien, 1838. 176—177. — *Mikolay László*: Halálhír. Vasárnapi Ujság, III. (1856) 38. [Nekrológ] — *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VI. Pest, 1860. 160. — *Wurzbach IX*. 1864. 128—129. — *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. V. Bp. 1897. 1341—1342. hasáb.

²² *Mikolay*, 21. j.

²³ *Marosi, E.*: Die Anfänge der Denkmalpflege und die Tätigkeit der k.u.k. Zentralkommission in Ungarn. In: Die ungarische Kunstgeschichte und die Wiener Schule 1846—1930. Ausstellung — Collegium Hungaricum Wien. September 1983. 13—18.

²⁴ *Szerémi [Odescalchi Artúr]*—*Ernyey József*: A Majthényiak és a Felvidék. I. Bp. 1912. 9—10. — Mivel az említett fiú korán meghalt, a genealógiai kézikönyvek nem tartják számon.

²⁵ Keglevich lev. naplói. OL 12. № 30. füzet 460. tétel

²⁶ *Mikolay L.* 21. j.

²⁷ TKCs: T 1433., T 6026., T 8463., T 6016., T 1418., T 1419. — Wolf elkészítette Kriehuber után Keglevich litografált arcképét is. TKCs: 2046. — Wolfnál volt egy sorozat litográfia a kistapolcsányi kastélyról és a parkról, amiből a gróf megrendelésére újabb és újabb másolatokat készített és kiszínezett. Íme egy eset 1844-ből, Keglevich Wolfnak írott levele: „Ich bitte Sie folgende Ansichten von Tapol. zu illuminiren, und wenn sie fertig sind zum Portier zu bringen, nemlich 1^{tenn} das Glashaus, 2^{tenn} die Mühle, oder Ruine, 3^{tenn} das Holländische Haus, 4^{tenn} die Untergärtnerwohnung (Russisches Bauernhaus) und 5^{tenn} der Teich.” A levélben felsorolt tételek bizonyítják, hogy a TKCs-ben található litográfiai csak töredéki a sorozatnak. Keglevich lev. naplói. OL 12. № 29. füzet 255 tétel. — Franz Wolf (1795—1859) élete és munkássága még feldolgozatlan, személye körül sok a bizonytalanság. Valószínűleg a bécsi Akadémián tanult, arc- és látképfestéssel, litografálással foglalkozott. Főleg Bécsben tevékenykedett. *ThB XXXVI*. 1947. 196. — Több magyar témájú látkép és portrét őriz tőle a TKCs. — Josef Kriehuber (1800—1876) a bécsi biedermeier egyik legjellegzetesebb és legnépszerűbb litográfusa és festője. Számos portrét készített magyar személyekről. *ThB XXI*. 1927. 535—539.

²⁸ Eddig két ilyen levélpapír került elő: Magyar Építészeti Múzeum 69.03.10 lelt. sz. 1844. júl. 10. — Keglevich lvt II/99. № 63. 1853. máj. 7.

²⁹ *Kotz*, 487. L. 42. j. — *Kubinyi—Vahot*.

³⁰ *Wagner, W.*: Die Geschichte der Akademie der Bildenden Künste in Wien. Wien, 1967. 441.

³¹ *Mikolay*, I. 22. j.

³² 1776-ból fennmaradt gr. Barkóczy Ferenc homlokzatrajza egy olaszos palazzóhoz, gr. Károlyi József 1783-ban tervet készített az erdődi kastély renoválásához. *Voit Pál*: Beszámoló az Országos Műemléki Felügyelőség távlati kutatási tervéhez kapcsolódó munkáról. In: Magyar műemlékvédelem. 1959—1960. Bp. 1964. 254—261. — Bezerédj Elek a zsenyei kastély és a bezerédi udvarház megvalósult romantikus átépítéséhez készített terveket a múlt század 60-as éveiben. (A családi hagyomány alapján közli *Sisa József*: Adalékok a magyarországi romantikus kastélyépítészethez. *Ars Hungarica*, 1980/112. — A Terézianumról *Glemmel-Flichsbach, M.*: Album der K. K. Theresianischen Akademie, Wien, 1913. — Pallasz Nagy Lexikona, XVI. Bp. 1897. 104.

³³ *Kisparti János*: A váci Theresianum története. Bp. 1914. A külső borítón 1922. — *Mojzer Miklós*: Architectura civilis. (Iskolás művészet a XVIII. századi építészetünkben.) Művészettörténeti Értesítő, VI. (1957) 2—3. sz. 103—118. — *N. Dávid Ildikó*: A kolozsvári egyetem építészeti oktatása a XVIII. század végén. In: *Zádor Anna és Szabolcsi Hedvig*. Szerk.: Művészet és felvilágosodás Bp. 1978. 301—

351. — *Komárik Dénes*: Az európai hatások útja a romantika korának építészetében. *Ars Hungarica*, 1982/1. 20—21.

³⁴ Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár: Oct. Germ. 241. Keglevich gróf külföldi utazásának naplója.

³⁵ *Böckh, P. H.*: Wiens lebende Schriftsteller, Künstler und Dilettanten im Kunstfache... Wien, 1822. 105—106. — *Oesterreichische National-Encyklopädie*. III. Wien, 1835. 176—177. — Ezek a művek rövid címlistát adnak Keglevich könyvtárából, ebből felsoroljuk a szempontunkból érdekeseket: *Galerie du Palais Royal* (2. kötet) Paris 1786. — *Britton, J.—Brayley, E. W.*: The Beauties of England and Wales; or, Delineations, Topographical, Historical, and Descriptive, of Each County. (25. kötet) London, 1801—18. — *Lavallés, J.*: Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Dalmatie, rédigé d'après l'itinéraire de L. F. Cassas. Paris, 1802. — *Ackermann, R.*: The Microcosm of London, or London in Miniature. (3. k.) London, 1808—9. *Delaborde, A.*: Voyage pittoresque et historique de l'Espagne. (4 kötet) Paris, 1806—20. — *Rechberg*: Les peuples de la Russie. (2. kötet) Paris, 1812. — *Amherst, W. P.*: Embassy to China. London, 1817. — Voyage de M. le Comte de Forbin dans le Levant en 1817 et 1818. Paris. — *Gell*: Pompeiana: The Topography, Edifices and Ornaments of Pompeii. London, 1817—19. — Captain Hall's Voyage of Discovery to the West Coast of Correea and the Great Loo-Choo Island. London, 1818. — Johnson's Journey from India to England, through Persia, Georgia, Russia, Poland and Prussia. London, 1818.

³⁶ A klasszicista épülettel a magyar szakirodalom érdemben még nem foglalkozott, a korszakmonográfia — *Zádor Anna és Rados Jenő*: A klasszicizmus építésze Magyarországon. Bp. 1943. — meg sem említi! A szlovák kutatás eddig több figyelmet szentelt az épületnek, de az újabb szlovák szakirodalom — tévesen — a szerzőséget stíluskritikai alapon Hild Józsefnek tulajdonítja. *Križanová, E.*: Kastiel v Topolčiankach. Pamiatky a muzeá, III. (1954) 3. sz. 123—127. — Klasticistická architektúra na Slovensku. Bratislava, 1955. 131—132., 151—153., 172—181. — Supis pamiatok na Slovensku. III. Bratislava, 1955. 289. — *Pisoň, S.*: Hrady, zamky a kastiele na Slovensku. Bratislava, 1977. 323—327. — *Struhár, A.*: Geometrická harmonia historickej architektury na Slovensku. Bratislava, 1977. 196—202. *Lichner, J.*: Kunstdenkmäler in der Tschechoslowakei — Slowakei. Leipzig, 1979. 404.

³⁷ *Korabinsky, J.*: Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Pressburg, 1786. 747—748. — *Adorján Sándor*: A kis-tapolcsányi uradalom. Vasárnapi Ujság, XXXVII. (1890). 38. sz. 609—611. — Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képekben. XVIII. Magyarország. VI. Bp. 1900. 40—43. Bars vármegye. Szerk. *Borovszky Samu* Bp. é. n. [1903] 43—45. — *Rados Jenő*: Magyar kastélyok. Bp. 1939. 32—33., XX. tábla. — *H. Takács Marianna*: Magyarországi udvarházak és kastélyok (XVI—XVIII. század). Bp. 1970. 32., 109., 114., 138—139., 206., 207. — *Kelényi György*: Kastélyok, kuriák, villák. Bp. 1974. 8., 21., 117., 67. kép.

³⁸ OL T 2. Az Eszterházy család bp-i hitbizományi levéltárának tervei. XXXII. Téma, № 1055.

³⁹ *Rakovsky, S.* és szerzőtársak: Zlaté Moravce a okolie. Bratislava, 1969. 155.

⁴⁰ [*Odescalchi, A.*] Wie's kam. Sendschreiben an Freunde. Wien, 1903. 9—10. — *Borovszky, 537. L.* 37. j.

⁴¹ Gilhofer—Ranschburg, 126. (3249. tétel). A kastélyról és kerti épületeiről öt kép készült: Hauptfront — Saal — Galerie — Chines. Pavillon — Kuhstallungen. A vízfestmények nincsenek meg.

⁴² *Oesterreichische National-Encyklopädie*, III. Wien, 1835. 219. — Ezt veszi át néhol szó szerint, saját tapasztalataival jócskán kiegészítve *Kotz, L.*: Was ich erlebte! Was mir auffiel! Erinnerungen vermischten Inhaltes. III. Prag, 1861. 485—487.

⁴³ L. 20. j.

⁴⁴ Keglevich lev. naplói OL 9. № 1. füzet 1. tétel

⁴⁵ Uo. 76., 79., 80. 102. tétel

⁴⁶ Uo. 117. tétel

⁴⁷ Uo. 76., 117. tétel

⁴⁸ Uo. 76. tétel

⁴⁹ Uo. 76., 117. tétel

⁵⁰ Uo. 79., 103., 117. tétel

⁵¹ Uo. 131. tétel

⁵² Uo. 135. tétel

⁵³ Uo. 167., 168., 182. tétel

⁵⁴ Uo. 131. tétel

- ⁵⁵ Uo. 167. tétel
- ⁵⁶ Uo. 148. tétel
- ⁵⁷ Zichy A. naplója 3. k. folio 40.
- ⁵⁸ Keglevich lev. naplói. OL 9. № 3. füzet, 94. tétel
- ⁵⁹ Uo. 86. tétel
- ⁶⁰ Uo. 110. tétel
- ⁶¹ Uo. 86. tétel
- ⁶² Uo. 180. tétel
- ⁶³ Uo. 193. tétel
- ⁶⁴ Uo. 199., 202., 204., 220., 224. tétel
- ⁶⁵ Uo. 157., 158. tétel
- ⁶⁶ Uo. 180. tétel
- ⁶⁷ Uo. 193. tétel
- ⁶⁸ Uo. 193., 202. tétel
- ⁶⁹ Uo. 207., 247. tétel
- ⁷⁰ Keglevich lev. naplói OSzK Vol. I. 1825: 33. tétel
- ⁷¹ Uo. 59. tétel
- ⁷² Uo. 83. tétel
- ⁷³ Uo. 131. tétel
- ⁷⁴ Uo. 127. tétel
- ⁷⁵ Zichy A. naplója 4. k. folio 24.
- ⁷⁶ A kastélyban zajló életéről, a főúri életforma számos részletéről Zichy A. naplója tájékoztat. A kéziratban történő eligazodást elősegíti *Őstör József*: Gróf Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplói a Reformkorszakból. (1822—1836.) Bp. 1938. c. műve, amely vázlatos tartalmi kivonatot ad a kéziratot naplóból.
- ⁷⁷ Keglevich lev. naplói, OL 9. № 5. füzet 345., 347., 351., 367. tétel. № 6. füzet, 491., 507., 532., 535., 552., 558., 560., 567., 618., 665. tétel
- ⁷⁸ Uo. № 6. füzet 189. tétel
- ⁷⁹ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. III. 507., 559. tétel
- ⁸⁰ A könyvtár leírását még az átszállítás előtti időből *Böckh*, 106—107. L. 35. j.
- ⁸¹ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. V. 1831: 253., 343., 345., 504., 544., 598. tétel
- ⁸² Uo. 504., 748., 1391. tétel — A reliefek áthelyezéséről uo. 598., 1391. tétel
- ⁸³ *Lichner* L. 36. j.
- ⁸⁴ Keglevich lev. naplói, OL 9. № 1. füzet 117. tétel
- ⁸⁵ Uo. 117. tétel
- ⁸⁶ Uo. 201. tétel
- ⁸⁷ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. V. 1831: 598. tétel
- ⁸⁸ Keglevich lev. naplói, OL 9. № 1. füzet 1., 79., 80., 102., 103., 124., 153., 159. tétel, № 3. füzet 85., 117., 118., 186., 199., 202., 226. tétel
- ⁸⁹ Uo. № 1. füzet 79., 104. tétel
- ⁹⁰ Uo. № 2. füzet, 158. tétel
- ⁹¹ Uo. № 1. füzet 81., 213. tétel, № 3. füzet 24., 25. tétel
- ⁹² Uo. № 3. füzet 204. tétel
- ⁹³ Uo. № 6. füzet 189. tétel
- ⁹⁴ *Klasicistická architektura ... 1955. 132., 177. L. 36. j. — Kelényi, 9. L. 37. j. — Amikor 1978 augusztusában a kastély I. emeleti termeit személyesen végigjártam, a modellt nem láttam.*
- ⁹⁵ *Majzer Miklós*: Canevale esztergomi rezidencia-terve. Építés—Építészettudomány, V. (1974) 3—4. sz. 489—496.
- ⁹⁶ *Művészet Magyarországon 1780—1830. Katalógus. Szerk. Szabolcsi Hedvig—Galavics Géza. Kiállítás a MTA Művészettörténeti Kutató Csoport és a Magyar Nemzeti Galéria közös rendezésében. Bp. 1980. Kiegészítés, 5—7. A címszavak szerzője Bibó István.*
- ⁹⁷ Keglevich leveleiből a következő elkészült vagy megrendelt részletrajzokat regisztráltuk: középrizalit, Keglevich lev. naplói, OL 9. № 1. füzet 1. tétel, ablak, uo. № 1. füzet 76. tétel, lépcső, uo. № 1. füzet 168. tétel, a főkapu és a mellette levő két ajtó, uo. № 1. füzet 201. tétel, a lépcső balusztrádája, uo. № 3. füzet 4. tétel, timpanon mögötti tetőrész, uo. № 3. füzet 193. tétel, az oromzati szobrok

posztamensei, uo. № 3. füzet 224. tétel, szobaaajtókhöz fejezetek, Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. I. 1825: 83. tétel

⁹⁸ Keglevich lev. naplói, OL 9. № 3. füzet 193. tétel, № 7. füzet 533., 580. tétel

⁹⁹ Uo. № 1. füzet 117., 124. tétel

¹⁰⁰ Uo. № 3. füzet 86. tétel

¹⁰¹ Uo. № 1. füzet 103., 124., 129. tétel, № 3. füzet 86. tétel

¹⁰² Uo. № 1. füzet 76. tétel

¹⁰³ Uo. № 1. füzet 131. tétel

¹⁰⁴ Uo. № 1. füzet 117. tétel, № 3. füzet 86. tétel

¹⁰⁵ Uo. № 3. füzet 86. tétel

¹⁰⁶ Uo. № 1. füzet 153., 160. tétel

¹⁰⁷ Uo. № 1. füzet 81. tétel

¹⁰⁸ Uo. № 3. füzet 158. tétel

¹⁰⁹ Uo. № 1. füzet 79., 104., 129., 132. tétel, № 3. füzet 85., 117., 157., 178., 186. tétel

¹¹⁰ Uo. № 1. füzet 80., 102., 109., 159., 213. tétel, № 3. füzet 6., 110., 199., 202., 224., 226., 245. tétel

¹¹¹ Uo. № 1. füzet 76. tétel, № 3. füzet 180. tétel

¹¹² Zichy A. naplója 3. k. folio 69. — Német eredetiben „Im Schlosse geht es zu, wie beyrn Babilonischen Bau, 20 Maurer, 3 Steinmetz, 8 Tischler, 2 Tapezierer, 2 Mahler, zwey Bildhauer, einen[] Anstreicher, Zimmerleute, Kupferschmidt und Ziegeldecker sind fort . . .” A szövegben szereplő „babiloni építkezés” nemcsak az emberek nyüzsgésére utal, hanem a „Babilon” szónak a barokk korból továbbélő „kupolás forma” értelmezését is sejteti. *Mojzer Miklós*: Torony, kupola, kolonnád. Bp. 1971. 36—44.

¹¹³ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. I. 1825: 127. tétel. — Korábban egy Renault nevű épületszobrász működött Kistapolcsányban, de ő 1823-ban meghalt. Keglevich lev. naplói, OL 9. № 1. füzet 117. tétel

¹¹⁴ J. Klieber (1773—1850) készítette a Niederösterreichisches Landhaus szobrait is, több magyarországi megrendelésnek tett eleget. *ThB*, XX. 1927. 494—495. ,

¹¹⁵ Keglevich lev. naplói, OL 9. № 1. füzet 148. tétel — Az 1823. szeptember 1-én kelt levélben Keglevich felszólítja bécsi palotájának a gondnokát, hogy nézzen utána, dolgozik-e már Klieber.

¹¹⁶ Uo. № 3. füzet 179. tétel

¹¹⁷ Keglevich lvt. II/92. № 213. levél — A Klieber aláírását viselő levél datálatlan. — *Wurzbach*, XII. 1864. 94., a Klieber címszó alatt a szobrász munkái között említi „vier kolossale „Statuen”, im Auftrage des Grafen Johann Keglevich, nach Tapolcsan in Ungarn”, holott csak három előkészülésről van tudomásunk.

¹¹⁸ A méreteket Keglevich egy 1829-ben kelt levelében említi. Ekkor úgy emlékezik, hogy a szobrok ára egyenként 150 egyezményes értékű forint volt. Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. III. 507. tétel

¹¹⁹ *Borovszky*, 43. L. 37. j.

¹²⁰ Vasárnapi Újság, XXXVII (1890) 608. Wimpffen Sz. fényképe után

¹²¹ L. Kissling (1770—1827) 1810-tól Bécsben működött, az arisztokrácia sokat foglalkoztatott szobrásza volt, elnyerte a „k. k. Hofbildhauer” címet. Művei a tiszta klasszicizmus szellemében fogantak. *ThB* XX. 1927. 278.

¹²² Keglevich lev. naplói, OL 9. № 1. füzet 148. tétel

¹²³ L. 42. j. idézett művek

¹²⁴ Keglevich lev. naplói, OL 9. № 3. füzet 207. tétel

¹²⁵ F. Bauer (1798—1872) először Bécsben tanult, majd hosszabb ideig Rómában tartózkodott, ahol Thorvaldsen gyakorolt rá nagy hatást. Bécsben számos jelentős megbízást kapott. *ThB*, III. 1909. 67—68.

¹²⁶ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. III. 507., 510. tétel — Keglevich sokallta a Bauer által kért összeget, s csak 120 egyezményes értékű forintot ajánlott szobronként.

¹²⁷ A még Bécsben levő könyvtár berendezésének leírása. A művészek felsorolása: *Böckh*, 106—107. L. 35. j.

¹²⁸ A múlt század első felében több Schrott (Schroth) nevű szobrász dolgozott Bécsben. Jelen esetben valószínűleg Jakob Schrottról (1773—1832) van szó, akinek több műve készült Magyarországra is. *ThB*, XXX. 1936. 301.

¹²⁹ A Rotbaz (1757—1815) szobrász a bécsi Akadémia növendéke volt. *ThB*, XXVIII. 1934. 411—412.

¹³⁰ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. V. 173. tétel — Keglevich lev. naplói, OL 9. № 7. füzet 404. tétel — Zichy A. naplója 9. folio 15—19. — Az utóbbi Pichl egy 1830-ban írt levele, amelyet a napló lapjai közt őriznek. L. a IV./4. függelék.

¹³¹ Valószínűleg Andreas Schrott (szül. 1791.) akadémiai végzettségű szobrászról és festőről van szó, aki 1850 körülig működött. *ThB*, XXX. 1936. 301. Keglevich ugyanis „Akademischer Bildhauer”-nek címezi neki levelét; megjegyzi, hogy már több éve dolgozik neki. Vö. 128. j.

¹³² Schrott az eredetileg 26 egyezményes értékű forintban megállapított ár helyett 40 forintot kért a székért. Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VII. 389. tétel.

¹³³ L. 79. j. — A Leistler család több nemzedéken át Bécs legjellegzetesebb asztalosmestereit adta. Kistapolcsány szempontjából Mathias Leistler (1769—1836) éppúgy számításba jöhet, mint fiai közül a morvaországi Lednicén (Eisgrub) is működő Lorenz (1798—?) vagy a műhelyt nagyüzemmé fejlesztő Carl (1808—1857). *Himmelheber, G.*: Biedermeier bútorok. Bp. 1982. 40., továbbá Dr. Christian Witt-Döring [Österreichisches Museum für angewandte Kunst] adatai alapján.

¹³⁴ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. V. 343. tétel

¹³⁵ L. 39. j. i. műveket.

¹³⁶ *Májor Tibor*: Palladio hatása Lökösházán. Műemlékvédelem, XVIII. (1974) 3. sz. 180—181.

¹³⁷ L. 42. j. i. műveket.

¹³⁸ *Fényes Elek*: Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. II. Pest, 1837. 101. — *Fényes Elek*: Magyarország leírása. II. rész. Pest, 1847. 182.

¹³⁹ *Horváth József*: Kirándulás Kis-Tapolcsányba. Aug. 22—26. 1855. In: Tudósítvány a lévőai kegyes tanítórend kis-gymnasiumról, melyet az 1855/6-ik tanévben közzé tett *Hutter Antal*. Esztergom, é. n. 18.

¹⁴⁰ *Adorján*, 37. j. — Magyarország és a Nagyvilág. V. (1900) Szept.—okt. 1—5.

¹⁴¹ *Széchenyi István*: Napló. Bp. 1978. 350. Ford: Jékely Zoltán. — Német eredetiben lásd Gróf Széchenyi István Naplói. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta: *Viszota Gyula*. Második kötet (1820—1825). Bp. 1926. 516—517.

¹⁴² *Széchenyi István*: Pesti por és sár. Pest, MDCCCLXVI. 37—39.

¹⁴³ *Zádor*, 311., 352. L. 18. j.

¹⁴⁴ L. 42. j. i. műveket.

¹⁴⁵ P. Nobile (1774—1854) más alkalommal is eltért a klasszicista stílustól, így pl. a prágai óvárosi városháza (1838—48) vagy a boskovicei templom (1844) gótizáló kiegészítése esetében. *Korba, V.*: Die Anfänge der Neugotik in den böhmischen Ländern. Alte und moderne Kunst, X. (1965) 81. sz. 43.

¹⁴⁶ *Allgemeine Bauzeitung*, III. (1838) 44. sz. 395. Képe: Atlas zur Allgemeinen Bauzeitung, 1838. CCXXX. sz. t.

¹⁴⁷ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. II. 324. tétel. Keglevich megjegyzi, hogy a fiálékhoz vannak rajzok „in Naturgrösse”.

¹⁴⁸ Uo. 423., 534., 593., 601. tétel. — Vol. III. 31., 207., 221., 259. tétel.

¹⁴⁹ Uo. Vol. III. 563. tétel. — A mennyezet ára 600 bécsi forint volt. Leistler készítette a kistapolcsányi kastély könyvszekrényeit. Vö. 82. és 123. j.

¹⁵⁰ Uo. Vol. III. 931. tétel

¹⁵¹ Uo. Vol. III. 467. tétel

¹⁵² Michal Pollák, a nagyugróci kastély gondnokának közlése.

¹⁵³ Emil Stöckler rajza. TKCs: T 8468.

¹⁵⁴ Keglevich lev. naplói, OL 9. № 3. füzet 180., 193. tétel.

¹⁵⁵ *Oesterreichische National-Encyklopädie*. III. Wien, 1835. 219. — Az épület szerepel Pichl akvarelljei között. L. 41. j.

¹⁵⁶ Keglevich lev. naplói, OL 9. № 6. füzet 391. tétel — A domb átmérője, amelyre a pavilon kerül, kb. 18 láb.

¹⁵⁷ Keglevich lvt. II/58. № 185. levél, szövegét l. a IV/3. függelékben.

¹⁵⁸ Ábrázolásuk: TKCs: T 8470, T 8477. Emil Stöckler rajza. A kínai pavilon szerepel Pichl tondóroszatában is. L. 41. j.

¹⁵⁹ Keglevich lev. naplói, OL 10. № 8. füzet 482. tétel

¹⁶⁰ Uo. 145. tétel

¹⁶¹ Uo. № 14. füzet 523. tétel

¹⁶² Uo. 11. № 17. füzet 509. tétel

- ¹⁶³ Uo. 639., 721., 826. tétel
- ¹⁶⁴ Megemlékezik róla *Kotz* leírása. L. 42. j. Némi fogalmat alkothatunk róla Adolf Kunike litográfiájáról is. TKCs: 4436. lelt. sz.
- ¹⁶⁵ Minden bizonnyal újból Andreas Schrottról van szó. Vö. 131. j.
- ¹⁶⁶ Keglevich lev. naplói, OL 11. № 19. füzet 462. tétel
- ¹⁶⁷ Az együttes elrendezésről F. Wolf litográfiája alapján alkothatunk fogalmat. TKCs: 1416.
- ¹⁶⁸ Keglevich lev. naplói, OL 1. № 19. füzet 514. tétel
- ¹⁶⁹ Uo. 541., 635. tétel
- ¹⁷⁰ *Kotz*, L. 42. j. — H. Gasser (1817—1868) osztrák szobrász többnyire Bécsben élt és dolgozott. Az Akadémia tanára lett, Izsó Miklós is tanítványa volt. *ThB*, III. 1920. 234—237. — Művészeti Lexikon. II. Főszerk. *Zádor Anna—Genthon István*. Bp. 1966. 184.
- ¹⁷¹ A kastélypark leírása *Adorján*, L. 37. j. — *Kotz*, L. 42. j. — *Horváth*, 139. j. — Magyarország és a Nagyvilág V. (1900) szept.—okt. 1—5.
- ¹⁷² *Zádor Anna*: Az angolkert Magyarországon. Építés Építészettudomány, V. (1973) 1—2. sz. 3—53.
- ¹⁷³ Gilhofer—Ranschburg, 133. 3407. tétel. Az akvarellek nincsenek meg.
- ¹⁷⁴ *Szeibert János*: Sárvár monográfiája. Szombathely 1926. 17. — *H. Takács Marianna*: A sárvári vár. Bp. 1957. 22. — *Tóth Melinda*: A sárvári vár építéstörténete. In: Savaria. A Vas megyei múzeumok értesítője. IV. 1966—1970. Szombathely, 1973. 254.
- ¹⁷⁵ L. a 174. j.
- ¹⁷⁶ Szövege a következő: FERDINANDVS. IMP. CAES. FRANCISCI. ET. M./ THERESIAE. AVG. F. IN. SVBRIA. CVI. ANN. XXV./ SVMMA. CVM. LAVDE. PRAE FVIT. A. GALLORVUM./ ARMIS. SVBACTA. IN. PATRIAM. REDVX./ PRIVATAE. QVIETI. ET. DOMESTICO. COMMODO./ CONSVLENS. EX. RELIQVIS. PRISTINARVM./ FACVLTVM. DITIONEM. SÁRVÁRIENSEM./ SIBI. COMPARAVIT. ANNO. MDCCCIII. ET./ FVNDIS. IN. MELLIOREM. CVLTVM. REDIGENDIS./ ARCI. SEMIRVTAE. REPARANDAE. AQVIS. IN./ FOSSA. CIRCVMSTAGNANTIBVS. DERIVANDIS./ MANVM. ADMOVIT. SED. OPERA. AB./ INTEMPESTIVA. EIVS. MORTE. PRAECISA./ FRANCISCVS. FILLIVS. PERFECIT. QVI./ PATRIS. AMANTISSIMI. ET./ PROVIDENTISSIMI. MEMORIAM. HOC./ LAPIDE. POSTERIS. CONSIGNATAM./ VOLVIT. ANNO. MDCCCXVI.
- ¹⁷⁷ A terület történetéről: *Sisa József*: Budapest, V. Kossuth Lajos u. 3. Tudományos dokumentáció. Bp. 1981. Kézirat a Budapesti Műemlékfelügyelőség terv- és irattárában.
- ¹⁷⁸ Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Freiherrlichen Häuser auf das Jahr 1860. Gotha, é. n. 357.
- ¹⁷⁹ A földszint alaprajza, az I. emelet alaprajza, homlokzatrajz „Louis Pichl Erzherzoglicher und Römisch Academischer Architect” szignóval. A földszinti alaprajz hátoldalán régies írással a következő szöveg áll: „Pichel úr első Planuma az Pesti házhoz”. Vas Megyei Levéltár, Szombathely: XIII. 18. A Szentgyörgyi Horváth család levéltára 37. cs.
- ¹⁸⁰ A földszint és az I. emelet alaprajza szignó és dátum nélkül; mindkettő ceruzarajz, az I. emeleti alaprajz hátlapján régies írással a következő szöveg áll: „Zofahl mindenféle (?) projectuma az Pesti házhoz.” A homlokzatváltozatokat ábrázoló lap tussal van kihúzva, datálatlan és szignálatlan, nagysága és jellege alapján a fenti alaprajzokhoz tartozóknak kell tekintenünk. További öt részletrajz „Alois Pichl Archit” szignóval, közülük négy az I. emeleti nagyterem faldekorációjának rajza, egy a télikert párkányprofilja. — A dekorációs rajzok és az I. emelet alaprajzának összetartozását a nagyterem formája, nyílásainak elrendezése bizonyítja. Uo.
- ¹⁸¹ Zofahl L. (1791—1864 körül) előbb a bécsi Akadémia hallgatója volt, majd 1813 közepétől 1815. július 25-ig Pichl két bécsi építkezésén (Herrengassei palota, Burgbastei) részben rajzoló, részben kőműveslegényi minőségben dolgozott. *Komárik Dénes*: Építészképzés és mesterfelvétel a XIX. században. Pesti mesterek és mesterjelöltek. Építés- Építészettudomány, III. (1972) 4. sz. 418.
- ¹⁸² Gilhofer—Ranschburg 120. 3114. tétel. Az akvarell nincs meg.
- ¹⁸³ *Zádor*, 173—175., 239—240., L. 18. j. — *Sisa*, L. 177. j. — A házat 1851-ben Wieser Ferenc átépítette.
- ¹⁸⁴ *Bibó István*: Az egykori Károlyi-palota (Bp. V. Károlyi M. u. 16.) építésének története. Építés-Építészettudomány, XVI. (1984) 1—2. sz. 195—248.
- ¹⁸⁵ *Sisa József*: A pesti Csekonics-palota. Művészettörténeti Értesítő, XXX. (1982) 4. sz. 312—315.
- ¹⁸⁶ Gilhofer—Ranschburg 124. 3214. tétel. Az akvarell nincs meg.

¹⁸⁷ Magyarország és a Nagyvilág. V. (1900) ápr.—máj. 10. — Két fénykép a második világháború utáni állapotról. Őrsi Károly gyűjtése.

¹⁸⁸ Őrsi Károly szíves közlése. (1978)

¹⁸⁹ Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv. Nemes családok. Bp. 1905. 289. Az Inkey családnak a Zalaegerszegi Állami Levéltárban őrzött töredékes levéltárában az épületre vonatkozó anyagot nem találtam.

¹⁹⁰ *Bíró József*: A bonczhidai Bánffy-kastély. Cluj, 1935. 31—32.

¹⁹¹ *Nagy, I.* 1860. 166. L. 21. j. — *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. I. Bp. 1911. 343.

¹⁹² *B. Nagy Margit*: Stílusok, művek, mesterek. Bukarest, 1977. 81.

¹⁹³ *Bíró, L.* 190. j.

¹⁹⁴ A díszesebb változathoz: a zárt udvarra néző homlokzat rajza, a másik homlokzat rajza, két alaprajz, keresztmetszet. Az egyszerűsített változathoz: egy lapon két homlokzat rajza, két alaprajz, a nagy ebédülő „Plan des neu zu dekorierenden Saales” felirattal. Ezenkívül költségvetés dátum nélkül.

¹⁹⁵ A tervlap felirata: „Plan der in Bontzhida neu zu erbauen angetragenen Küche, auf den alten Fundament Mauern des Flügel-Gebäudes gegen den Fasangarten.”

¹⁹⁶ Ez utóbbiról közelebbit nem tudok. A kastély a II. világháborúban igen súlyosan megrongálódott, a helyreállítási munkák 1968-ban kezdődtek meg. *K. L.*: Helyreállítják a híres romániai Bánffy-kastélyt. Műemlékvédelem, XVI. (1972) 4. sz. 256.

¹⁹⁷ *Prokopp Gyula*: Páckh János (1796—1839). Művészettörténeti Értesítő XXIII. (1974) I. sz. 9., 25.

¹⁹⁸ Primási Levéltár, Esztergom: Archivum ecclesiasticum. Acta Cardinalis Rudnay, Publico-ecclesiastica № 32/224. Szövegét I. II/1. függelékben.

¹⁹⁹ Uo.

²⁰⁰ Uo. № 32/225. Szövegét I. a II./2. függelékben.

²⁰¹ *Márton József*: Görög Demeter... életrása, és ... érdemei. Bétsben, 1834.

²⁰² 2500 färbige Ortsansichten aller Länder. Gilhofer—Ranschburg Katalog Nr. 94. Wien, 1910. 2296. tétel. (Dr. Hellmut Lorenz szíves közlése alapján.)

²⁰³ L. 198. j. — № 32/226. Prokopp ezt a levelet nem említi. L. 197. j. — Keglevich lev. naplói OL 9. № 3. füzet 34. tétel

²⁰⁴ Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. *Borovszky Samu*. Gömör-Kishont vármegye. Bp. é. n. [1903] 139.

²⁰⁵ Gilhofer—Ranschburg, 125. 3217. tétel. A tondó nincs meg.

²⁰⁶ *Hunfalvy János*: Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyék leírása. II. rész. Pest, 1867. 20.

²⁰⁷ *Hollók Imre*: Jolsván a' régi Kath. Templom helyett egy új nagyobb terjedelmű épül. In: Rozsnyói egyházi töredékek, I—4. füzet Rozsnyó, 1834. „Folytatás azon jótékony befolyásról ...” c. fejezettel kezdődő rész 35—43. — Sczitovszky emlékbeszéde. Uo. 43—55.

²⁰⁸ Schematismus venerabilis cleri dioecesis Rosnaviensis pro anno Jesu Christi MDCCCXXXVI. Cassoviae, 1836. 71. (A továbbiakban: Schematismus + évszám.)

²⁰⁹ Schematismus, 1851. 57.

²¹⁰ Schematismus. 1855, 1856.

²¹¹ A tervezésre, az építésre és a felszentelésre nézve további forrásanyaggal nem rendelkezem. A Coburg hercegi család levéltára, melyet az OL-ban őriztek a II. világháborúban elpusztult. *Kosáry Domokos*: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába I. Bp. 1970. 638. — A rozsnyói r. k. püspöki levéltárban, ahol leginkább lehet még a jolsvai templomra anyag, nem volt alkalmam kutatást végezni. Az OL-ban őrzött mikrofilmes anyagban (rövid válogatás a rozsnyói püspöki levéltárból, ill. a Koháry—Coburg család szentantali levéltárából), a jolsvai templomra vonatkozóan semmit sem találtam.

²¹² *Zádor—Rados*, 191. L. 36. j.

²¹³ Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv. Főrangú családok. Bp. 1883. 3.

²¹⁴ Bertalan Béla kerületi esperes, plébános úr által kimásolt és hitelesített kivonat (1978. február 27.). — Először Lyka Károly közölt egy rövid részletet a Historia Domusnak az építkezésre vonatkozó bejegyzéséből. *Lyka Károly*: Adalékok építészettünk történetéhez. Magyar Művészet, IX. (1933) 2. sz. 58—59.

²¹⁵ Zádor Anna feltételezte elsőként, hogy a Pichl Vilmos név tulajdonképpen Alois Pichl személyét fedi. *Zádor—Rados*, 174. L. 36. j.

²¹⁶ Gilhoffer—Ranschburg 122. 316. tétel

- ²¹⁷ Bécs, magángyűjtemény.
- ²¹⁸ Művészeti Lexikon. IV. Főszerk. Zádor Anna és Genthon István Bp. 1968. 711
- ²¹⁹ *Lyka*, 58—59. L. 214. j
- ²²⁰ OL P 1314. A Batthyány család levéltára. Missiles № 77163, 77164
- ²²¹ Uo. № 91551. Szövegét l. a III. függelékben.
- ²²² *Koppány Tibor*: Körmeny városának építéstörténete. Körmeny, 1986. 76.
- ²²³ *Köves János*: Az enyingi templom. Religio és Nevelés, 1841. Második félév, 4. sz. 58—60. hasáb.
- A részletes leírás megemlíti a belső kialakításában közreműködő mestereket, az építésről azonban nem emlékezik meg.
- ²²⁴ *Nagy I.* 1857. 246. L. 21. j. — Magyarország és a Nagy Világ, VI. (1870) 31. sz. 371.
- ²²⁵ Felirata: „Detailzeichnung der dreifachen Fenster zu Ebenerde”. OL T 4. A Batthyányi család levéltárának tervei № 160.
- ²²⁶ Zichy A. naplója. 9. füzet fol. 15—19. Szövegét l. a IV./4 függelékben.
- ²²⁷ Borsod vármegye (Borsod, Gömör és Kishont k. e. e. vármegyék). Szerk.: *Csikvári Antal* Bp. 1939. 136.
- ²²⁸ Keglevich lev. naplói OL 12. № 30. füzet 585., 592. tétel
- ²²⁹ Uo. 732., 787. tétel
- ²³⁰ Uo. 873. tétel
- ²³¹ OL C 128. Helytartótanácsi lvt., Directio in Hydraulicis et Aedilibus. Protokollen 1846. № 13. 434/3209. Az iktatókönyvi számhoz tartozó iratokat kiselejtezték.
- ²³² Egri Érsekség Levéltára: T I/28. a—g. — (a betűjelzés sorrendjében:) főhomlokzat, oldalhomlokzat, alapozás rajza, keresztmetszet, alaprajzok, hosszmetset, a torony felső része. Szignójuk: „Pichl Architect”, kivéve a homlokzatrajzot, amelyen rongálva a következő szignó: „Pichl Architect, Mitglied der Akademie”, (A tervek megtalálásához Dr. Voit Pál nyújtott segítséget.)
- ²³³ *Komárik Dénes*: Az 1844-es pesti Országháza-tervpályázat In: Tanulmányok Budapest Múltjából. XIX. Bp. 1972. 251—281. Alois Pichl szerepléséről: 270—272.
- ²³⁴ Keglevich lev. naplói OL 12. № 29. füzet 366., 424. tétel
- ²³⁵ Uo. № 30. füzet 560. tétel
- ²³⁶ Uo. № 30. füzet 605. tétel
- ²³⁷ Uo. № 30. füzet 549. tétel
- ²³⁸ Uo. № 30. füzet 588., 637., 732., 787. tétel
- ²³⁹ Uo. № 30. füzet 626. tétel
- ²⁴⁰ Uo. № 35. füzet 910. tétel
- ²⁴¹ Uo. № 30. füzet 745., 857. tétel, № 31. füzet 899., 919., 953., 1062. tétel
- ²⁴² Uo. № 30. füzet 808., 824. tétel, № 31. füzet 901., 991., 1018., 1098. tétel.
- ²⁴³ Uo. № 30. füzet 837. tétel — Keglevich 1844 októberében próbálja Hildet rávenni arra, hogy pályázzon. Sajnálja, hogy egy építész akinek tehetségét annyi munka dicséri a fővárosban és vidéken, nem akarja képességeit ismét kamatoztatni. Apellál hazafiasságára is. Uo. №31. füzet 1011. tétel
- ²⁴⁴ Uo. № 30. füzet 769. tétel
- ²⁴⁵ Uo. № 30. füzet 824. tétel. — A műleírás végleges formájában Pichl édesanyjának a neve nem szerepel.
- ²⁴⁶ Uo. № 30. füzet 1047. tétel
- ²⁴⁷ Uo. № 30. füzet 1047. tétel
- ²⁴⁸ *Galavics Géza*: A történeti téma. In: Művészet Magyarországon 1780—1830., 68. L. 96. j.
- ²⁴⁹ Keglevich lev. naplói OL 12. № 31. füzet 1082. tétel
- ²⁵⁰ L. 254. j. ill. V/2. függelék („das Insigel meines römischcacademiscen Diploms”). Keglevich — valószínűleg félreértésből — mint Pichl pecsétgyűrűjének szövegét („Devis von Ihrem Siegel-Ring”) említi. Uo. № 31. füzet 1098. tétel
- ²⁵¹ OL N 24. Archivum palatinali archiducis Josephi, Diaetalia 1845. № 1776. Pichl levele az irathoz nincs csatolva.
- ²⁵² Keglevich lev. naplói, OL 12. № 35. füzet 976. tétel.
- ²⁵³ Uo. 985. tétel
- ²⁵⁴ OL H. 37. Az 1848/49-i minisztérium levéltára. Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium Irattára. Középítészeti Osztály. Iratok 1848. 3. Kútő Pichl levelének szövegét l. az V/1. függelékben
- ²⁵⁵ OL N 112. Acta gestionis Archivi Regni № 863. Pichl levelének szövegét l. az V/2. függelékben.

²⁵⁶ Tárgymutató az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1899. évi tavaszi nemzetközi kiállítására. Bp. 1899. 50. 270., 273., 277., 328—331. tétel. — Erre a lehetőségre dr. Komárik Dénes hívta fel a figyelmemet. — A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet terveysűjteménye a II. világháború végén elkallódott.

²⁵⁷ Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztálya (Kiscelli Múzeum), kézirat- és nyomtatványtár: 72. 36. 1. lelt. sz. A műleírás 15 napos bőrkötéses füzet, amihez három külön lap tartozik (építés költségvetése, dekoráció költségvetése, modell leírása). Szövegüket I. a VI. függelékben.

²⁵⁸ A vonatkozó két sor eredetiben és Novák József fordításában:

„... Pictoribus atque poetis
quidlibet audendi semper fuit aequa potestas”.

„... költő s festők merhetnek akármit,

és joguk megvolt egyformán mindig is erre”. — Vö. *Lee, R. W.*: Ut pictura poesis. The Humanistic Theory of Painting. The Art Bulletin, XX. (1940) 4. sz. 197—269. — Zuccariról és a római Szt. Lukács Akadémiáról *Körte, W.*: Der Palazzo Zuccari in Rom. Leipzig, 1935. — Scritti d'arte de Federico Zuccaro a cura di *Heikamp, D.* Firenze, 1961. — *Marosi Ernő*: Emlék márványból vagy homokkőből. Bp. 1976. 35—37. — A kígyóról mint jelképről: The Hieroglyphics of Horapollo. Translated by *Boas, G.* New York, é. n. 57. — A vonatkozó olasz építészelméletekről: *Zádor Anna*: Olasz építész-elméletek a renaissance és barokk korában. Bp. 1926. — *Blunt, A.*: Artistic Theory in Italy 1450-1600. Oxford, 1959. 1940. 137—159. — *Kaufmann, E.*: Architecture in the Age of Reason. New York, é. n. [1955] 89—104. — *Marosi, 29—62.*

²⁵⁹ *Mojzer, 56—64.* L. 112. j.

²⁶⁰ A romantikus átépítést először Komárik Dénes tárgyalta röviden. *Komárik, 444—450.* L. 1. j — A várkastély történetéről *Jankovič, V.*: K dejinam kastiel'a vo Vel'kych Uherciach. Vlastivedny Časopis, XXII. (1973) 2. sz. 70—75.

²⁶¹ *Keglevich lev. napló* OL 12 № 30. füzet 866. tétel. A levélben *Keglevich* részletesen beszámol az épület akkori állapotáról, a munkák kezdetéről.

²⁶² TKCs T 6026., T 8463. — Az átalakítás előtti állapot leírása. *Szerémi—Ernyey, L.* 24. j.

²⁶³ *Kubinyi—Vahot* — A község az 1850-es években Alsó-Nyitra megyéhez tartozott, előzőleg és utóbb Bars megyéhez.

²⁶⁴ *Wagner-Rieger 42.* L. 2. j.

²⁶⁵ L. 260. j.

²⁶⁶ A praktikus építetében rögtön felmerült az az aggodalom is, hogy a vizesárok miatt nagy lenne a nedvesség, a békák és a szúnyogok pedig zavarnák az éjszaka nyugalma. *Keglevich lev. napló*, OL 12. № 30. füzet 819., 857. tétel. № 28. füzet 710. tétel.

²⁶⁷ Uo. № 32. füzet 444. tétel. — A gróf 1848 áprilisában, lényegében a kőművesmunkák befejezése után azt írta, hogy a kastély nem vörösré, hanem szürkére van festve. Uo. № 36. füzet 370. tétel

²⁶⁸ Uo. № 30. . füzet 787 tétel

²⁶⁹ *Komárik, 432—444.* I. 1. j.

²⁷⁰ *Keglevich lev. napló*, OL 12. № 30. füzet 511. tétel

²⁷¹ Uo. № 31. . füzet 1077. tétel

²⁷² Uo. № 31. füzet 1035. tétel

²⁷³ Uo. № 31. füzet 991 tétel

²⁷⁴ Uo. № 31. füzet 958. tétel

²⁷⁵ Uo. № 30. füzet 549 tétel

²⁷⁶ Uo. № 31. füzet 910., 970., 1098. tétel, № 28. füzet 710. tétel

²⁷⁷ Uo. № 30. füzet 549., 769., 787. tétel

²⁷⁸ Uo. № 31. füzet 970. tétel

²⁷⁹ Uo. № 28. füzet 1008 tétel

²⁸⁰ *Kubinyi—Vahot*

²⁸¹ *Eötvös József*: A falu jegyzője. I. Pest, 1845. 233. — Az említett angol könyv (*Loudon, J. C.*: Encyclopaedia of Cottage, Farm and Villa Architecture and Furniture. London, 1833.) egyike volt a kor legnépszerűbb kiadványainak, több kiadást megért. — Az angol hatásról általában *Sisa, J.*: English Influence on Hungarian Romantic Architecture. The New Hungarian Quarterly, XXIII. (1982.) 87. sz. 182—185.

²⁸² *Britton—Brayley, L.* 35. j. — Ez a munka nyilvános magyarországi könyvtárban nem található meg. Nemzetközi könyvtárközi kölcsönzéssel az I. és a XVIII. kötetet tudtam megszerezni. Bár ezekben

a tárgyalat épülethez közvetlen előképre nem bukkantam, jó néhány korabeli gótizáló kastély és udvarház metszetes ábrázolásával találkoztam. Ezek példája is meggyőzhette Keglevichet az új stílus szigetországi elterjedtségéről.

²⁸³ L. a 34. j.

²⁸⁴ *Kubinyi—Vahot*

²⁸⁵ Keglevich lev. naplói, OL 12. № 31. füzet 910. tétel

²⁸⁶ Uo. № 31. füzet 991. tétel

²⁸⁷ Uo.

²⁸⁸ Uo. № 32. füzet 27. tétel

²⁸⁹ Uo. № 28. füzet 759. tétel

²⁹⁰ Uo. № 30. füzet 597. tétel

²⁹¹ Uo. № 30. füzet 597. tétel

²⁹² Uo. № 30. füzet 769. tétel

²⁹³ Uo. № 31. füzet 987. tétel

²⁹⁴ Uo. № 28. füzet 771. tétel

²⁹⁵ Uo. № 28. füzet 771. tétel

²⁹⁶ Uo. № 30. füzet 824. tétel

²⁹⁷ Uo. № 31. füzet 1047., 1062., 1098., 1103. tétel, № 33. füzet 642. tétel

²⁹⁸ Uo. № 31. füzet 1082. tétel, № 32. füzet 27. tétel

²⁹⁹ Uo. № 28. füzet 836. tétel

³⁰⁰ Uo. № 35. füzet 1061. tétel

³⁰¹ Uo. № 31. füzet 991., 1185. tétel. № 28. füzet 610., 650. tétel; — Keglevich lev. naplói, OSzK Vol.

VIII. 1846; 383. tétel

³⁰² Keglevich lev. naplói, OL 12. № 33. füzet 602. tétel

³⁰³ Uo. № 28. füzet 789. tétel

³⁰⁴ Uo. № 33. füzet 607. tétel

³⁰⁵ Uo. № 32. füzet 27. tétel

³⁰⁶ Uo. № 31. füzet 944. tétel. — A bútorrajzról Keglevich megjegyzi: „sie scheinen mir mehr in rococo-geschmacke, als im Gothischen Style gezeichnet zu sein”.

³⁰⁷ Az építési munkálatokat folyamatosan lehet követni Keglevich leveleiből, amelyeket Pichlnek, az építőmesternek, az iparosnak, valamint a feleségének írt. Keglevich lev. naplói OL, OSzK — A nehézség elkerülése céljából az egyes mozzanatok tárgyalásakor — néhány esettől eltérve — nem adunk külön jegyzeteket, ellenőrzésük Keglevich kronológiai sorrendben fennmaradt leveleiből könnyen elvégezhető.

³⁰⁸ Keglevich lev. naplói OL 12. № 36. füzet 329. tétel

³⁰⁹ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1849: 452. tétel

³¹⁰ Uo. 1850: 710. tétel

³¹¹ Keglevich pedig bizonyára tervezte az épület teljes befejezését, még 1853-ban is hívta Pichlt „das hiesige Schloss auszubauen”. — Uo. 1853: 836. tétel.

³¹² *Kubinyi—Vahot*

³¹³ *Hunfalvy János — Rohbock Lajos: Magyarország és Erdély eredeti képekben. II. Darmstadt, 1860. 137—138.*

³¹⁴ *Thonet, M.: Ein Gedenkblatt. Wien, 1896. 40.*

³¹⁵ *Jankovič, 75. L. 260. j.*

³¹⁶ *Borovszky, 37. j.*

³¹⁷ A kápolna berendezése, így a mintegy négy méter magas, gótikus stílusú oltár a nagyugróci templomba került, egy része elpusztult. (Michal Pollák, a nagyugróci kastély gondnokának közlése.)

³¹⁸ Erre példaként megemlíthetjük az esetet a helyszínen dolgozó asztalosmesterrel: „die Sachen sind so complicirt dass sie sehr aufhalten, oder ist der Tischler so langsam? man kann nicht sagen: dass er nicht fleissig seye; denn ich finde ihn jedesmahl bey Arbeit, wenn ich zehnmahl in die Tischlerey komme”. Keglevich lev. naplói OL 12. № 28. füzet 242. tétel — viszont amikor egy másik, bécsi asztalos, Schwab legényét bocsátja útra Nagyugrócra, elégedetlenségének ad hangot: „Ir Geselle Joseph Fischer ist fortegegangen. Er war unflässig, schlief länger als die anderen, u. ging von der Arbeit Weg.” Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1846: 569. tétel

³¹⁹ Keglevich lev. naplói, OL 12. № 28. füzet 838. tétel

³²⁰ Uo. № 31. füzet 1018., 1047. tétel

- ³²¹ Szerémi—Ernyey, 10. 24. j.
- ³²² Keglevich lev. naplói, OL 12. № 31. füzet 694., 771., 908. tétel
- ³²³ Uo. № 30. füzet 735. tétel, № 31. füzet 1068. tétel, № 28. füzet 770., 841., 954. tétel
- ³²⁴ Uo. № 31. füzet 995., 1105. tétel, № 28. füzet 898. tétel, № 33. füzet 784. tétel — Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1846: 216. tétel
- ³²⁵ Keglevich lev. naplói OL 12. № 30. füzet 808. tétel № 32. füzet 237., 250., 345. tétel — Keglevich lev. naplói OSzK Vol. VIII. 1846: 100., 172. tétel
- ³²⁶ Keglevich lev. naplói, OL 12. № 33. füzet 581. tétel
- ³²⁷ Uo. № 32. füzet 456. tétel, № 28. füzet 860. tétel — Keglevich lev. naplói, OSzK. Vol. VIII. 1846: 427. 439. tétel
- ³²⁸ A Császtkáának címzett levelek megszólításában hol építőmester (Baumeister) hol építész (Architekt) szerepel. A Pichlnek írt levelekben Császtkára vonatkozóan kizárólag az építőmester megjelöléssel találkozunk. A levelek tartalma egyértelműen megerősíti, hogy egy és ugyanazon személyről van szó. Ezt alátámasztja az is, hogy Keglevich az egyik kőfaragómesternek írt levelében a két megjelölést együtt alkalmazza; arról számol be, hogy levelet kapott „vom Baumeister, und Architekten Joseph Csasztka”. Keglevich lev. naplói, OL 12. № 32. füzet 1072. tétel
- ³²⁹ A Császtka családról írt *Komarik Dénes*: A romantika korának építőgyakorlata és munkaszervezet Magyarországon. *Ars Hungarica*, 1978/1. 34., 49.
- ³³⁰ Keglevich lev. naplói OL 12. № 32. füzet, 592. tétel
- ³³¹ Uo. № 28. füzet 759. tétel
- ³³² Uo. № 30. füzet 808., 857. tétel. № 32. füzet 465., 458. tétel, № 28. füzet 721. tétel
- ³³³ Uo. № 30. füzet 745. tétel, № 28. füzet 742., 759. tétel — Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1846: 141. tétel
- ³³⁴ Keglevich lev. naplói OL 12. № 30. füzet 679., 847. tétel, № 32. füzet 499. tétel, № 28. füzet 836. tétel
- ³³⁵ Uo. № 28. füzet 720. tétel
- ³³⁶ Uo. № 30. füzet 593., 597. tétel, № 29. füzet 885., 995. tétel, № 31. füzet 1178. tétel, № 32. füzet 460. tétel, № 28. füzet 721., 759. tétel, № 35. füzet 850. tétel
- ³³⁷ Uo. № 28. füzet 881. tétel. — A levélben Keglevich elpanaszolta, hogy ebben az évben (1845) október 18-án abba kellett hagyni az építkezést, mert a pallér haza akart menni Morvaországba, hogy a krumplitermését betakarítsa.
- ³³⁸ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1846: 404. tétel
- ³³⁹ Keglevich lev. naplói, OL 12. № 28. füzet 759., 771. tétel
- ³⁴⁰ Uo. № 30. füzet 679., 847. tétel, № 31. füzet 899., 941. tétel, № 32. füzet 436., 499., 503., 506., 530., 548., 592. tétel, № 28. tétel 742. tétel, № 35. füzet 760., 762., № 36. füzet 747., 787. tétel
- ³⁴¹ Uo. № 32. füzet 237. tétel, № 28. füzet 654., 718., 778. tétel
- ³⁴² Uo. № 32. füzet 553. tétel, № 28. füzet 670., 778. tétel
- ³⁴³ Uo. № 31. füzet 997. tétel, № 32. füzet 378., 445., 548. 549. tétel, № 28. füzet 607., 720., 761. tétel, № 33. füzet 611., 615. tétel, № 35. füzet 850. tétel — Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1846: 100., 121., 173. tétel
- ³⁴⁴ Keglevich lev. naplói OL 12. № 32. füzet 275., 351. tétel, № 33. füzet 607., 614. tétel, № 35. füzet 726., 853., 962. tétel — Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1846: 406. tétel, 1849: 553., 585., 634., 793., 895. tétel
- ³⁴⁵ Keglevich lev. naplói OL 12. № 32. füzet 591. tétel, № 28. füzet 644., 958., tétel, № 33. füzet 584. tétel — Keglevich lev. naplói OSzK Vol VIII. 1846: 34., 133., 155., 173., 210. tétel
- ³⁴⁶ Keglevich lev. naplói, OL 12. № 28. füzet 758., 813. tétel, № 34. füzet 650. tétel, № 36. füzet 635., 950. tétel — Keglevich lev. naplói OSzK. Vol. VIII. 1846: 217. tétel, 1850: 601., 676. tétel
- ³⁴⁷ Keglevich lev. naplói, OL 12. № 31. füzet 1018., 1047., 1062., 1098., 1103. tétel, № 32. füzet 48., 64., 121., 304. tétel, № 33. füzet 764. tétel — Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1846: 393. tétel, 1850: 954. tétel
- ³⁴⁸ Keglevich lev. naplói, OL 12. № 33. füzet 576. tétel, № 35. füzet 855., 894., 910. tétel
- ³⁴⁹ Uo. № 28. füzet 860. tétel, № 35. füzet 891. tétel — Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1846: 160., 299., 383., 394., 569. tétel. — Joseph Schwab az 1845-ös bécsi Allgemeine Gewerbenprodukten-Ausstellungon parkettatáblákat állított ki, valószínűleg ez volt a specialitása. *Himmelheber*. 40. L. 133. j.
- ³⁵⁰ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1846: 65. tétel

³⁵¹ 1846 nyarán a könyvtár mennyezetének az elkészítéséhez Lavigne bécsi asztalos készítette költségvetést, az összeget (205 forint) azonban Keglevich sokallta. A gróf ezért azt fontolgatta, hogy Fugert nyitrai vagy Brandl pozsonyi szobrászmesternek adja a megbízást. Uo. 1846: 383. tétel. — Valószínű azonban, hogy mégis csak Lavigne volt az, aki megcsinálta, ugyanis nem Fugerttal, sem Brandllal folytatott levelezésében nem találjuk ennek a megbízásnak a nyomát. (A gróf Lavigne-nal közvetlenül nem levelezett.) Ezt alátámasztja Keglevich egyik 1846 novemberében kelt és Pichlnck címzett levele, amelyben közli, hogy Lavigne-nak nincs több munkája — tehát addig feltehetőleg neki dolgozott. Keglevich lev. naplói OL 12. № 33. füzet 746. tétel — Nem lehet kizárni azt a lehetőséget sem, hogy a nappaliszoba mennyezetét — ami hasonló munka — szintén ő csinálta. — Lavigne néhány csillártervét a bécsi Albertinában őrzik. (Dr. Christian Witt-Döring [Österreichisches Museum für angewandte Kunst] szíves közlése.) Személye valószínűleg azonos azzal a De La Vigne díszítőszobrásszal, aki 1822-ben felajánlotta szolgálatait a pesti Vigadó építéséhez. *Zádor*, 262. 18. j.

³⁵² Keglevich lev. naplói, OL 12. № 28. füzet 923. tétel

³⁵³ Keglevich lev. naplói OL 12. № 28. füzet 838., 923., 997. tétel

³⁵⁴ *Kubinyi—Vahot*—Keglevich lev. naplói OL 12. № 36. füzet 572. tétel

³⁵⁵ Keglevich lev. naplói OL 12. № 33. füzet 746. tétel, № 36. füzet 329., 744. tétel — Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1846: 501. tétel. — A korabeli leírás Brandl János „pozsonyi szobrász” részvételéről is beszél, aki bizonyára rokona volt Brandl Antalnak vagy a keresztnév elírásáról van szó.

Kubinyi—Vahot

³⁵⁶ Keglevich lev. naplói OL 12. № 35. füzet 748. tétel, № 36. füzet 479., 744. tétel

³⁵⁷ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1846: 383. tétel

³⁵⁸ Keglevich lev. naplói, OL 12. № 32. füzet 506. tétel. Minden bizonnyal Andreas Schottról van szó.

L. 131. j.

³⁵⁹ Keglevich lev. naplói OSzK Vol. VIII. 1850: 633. tétel.

³⁶⁰ *Kubinyi—Vahot*, 122.

³⁶¹ Keglevich lev. naplói OL 12. №31. füzet 1077., 1231. tétel — A bécsi Förster öntödéjében készült a pesti Nemzeti Múzeum orommezőjének szobordíszje 1842-ben. *Zádor*, 350. L. 18. j.

³⁶² Keglevich lev. naplói OSzK Vol. VIII. 1846: 325., 336., 338. tétel

³⁶³ *Kubinyi—Vahot*, 122.

³⁶⁴ Uo. 121.

³⁶⁵ Keglevich lev. naplói OL 12. № 28. füzet 636. tétel, № 32. füzet 436. tétel

³⁶⁶ Uo. № 28. füzet 594., 653., 700., 712., 819., 918. tétel — Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1846: 407. tétel

³⁶⁷ Keglevich lev. naplói OL 12. № 33. füzet 616., 621., 677., 696. tétel, № 34. füzet 404. tétel, № 36. füzet 330. tétel — Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1846: 260., 287., 371., 568. tétel

³⁶⁸ Keglevich lev. naplói, OL 12. № 28. füzet 820., 909. tétel

³⁶⁹ Uo. № 32. füzet 376., 463., 540., 546. tétel

³⁷⁰ Uo. № 36. füzet 747., 749. tétel

³⁷¹ Uo. № 29. füzet 230., 411. tétel, № 31. füzet 1223. tétel, № 32. füzet 221., 462., 527., 538. tétel

³⁷² Keglevich lev. naplói OSzK Vol. VIII. 1846: 376. tétel — Keglevich lev. naplói, OL 12. №35. füzet 861. tétel

Kubinyi—Vahot

³⁷⁴ 1978 és 1981 között többször jártam a nagyugróci kastélyban, az akkor látott állapotot rögzíti a leírás.

³⁷⁵ A helyiségek egykori funkciójáról, berendezéséről *Kubinyi—Vahot*.

³⁷⁶ Mark Girouard levélbeli közlése. London, 1983. aug. 10

³⁷⁷ *Davis, T.: The Gothick Taste. Rutherford—Madison—Teaneck. é. n. [1975] 58—60., 77—79.*

³⁷⁸ *Kidson, P.—Murray, P.—Thomson, P.: A History of English Architecture. 2. kiadás. Harmondsworth, 1965. 137—138.*

³⁷⁹ Keglevich lev. naplói, OL 12. № 31. füzet 910. tétel

³⁸⁰ Pichl más alkalommal milánói márványozókat ajánlott Keglevich figyelmébe. Keglevich lvt. II/90. № 113. Szövege a IV/2. függelékben.

³⁸¹ *Kotrba*, 43—44. L. 145. j.

³⁸² *Windisch-Graetz, F.: Schloss Hrádek in Böhmen. In: Historismus und Schlossbau. Herasug-Wagner-Rieger, R.—Krause, W. München, 1975. 143—150.*

³⁸³ Eggert, K: Der sogenannte „Historismus“ und die romantische Schlösser in Österreich. In: *Wagner-Rieger—Krause*. 55—82. L. 382. j

³⁸⁴ Sisa József: A vépi volt Erdődy-kastély Vas megyében. *Műemlékvédelem*, XXI. (1977) 3. sz. 170—172

³⁸⁵ *Kubinyi—Vahot*, 122.

³⁸⁶ *Hunfalvy—Rohbock*, 137. L. 313. j.

³⁸⁷ *Borovszky*, 60 L. 37. j.

³⁸⁸ *Szerémi—Ernyey*, 9. L. 24. j.

³⁸⁹ Keglevich lev. naplói, OL 12. № 30. füzet 787. tétel

³⁹⁰ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1849: 452. tétel

³⁹¹ Keglevich lev. naplói, OL 12. № 33. füzet 602. tétel

³⁹² Uo. № 36. füzet 747. tétel

³⁹³ Uo. № 35. füzet 762. tétel

³⁹⁴ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1850: 710. tétel

³⁹⁵ Uo. 1846: 129. tétel

³⁹⁶ Franz Wolf litográfiája: TKCs: T 6016

³⁹⁷ Keglevich lev. naplói, OSzK 1846: 134. tétel

³⁹⁸ Keglevich lev. naplói, OL 12. № 36. füzet 787. tétel

³⁹⁹ Uo. 1091. tétel

⁴⁰⁰ A német nyelvterületről érkező építészekről *Majzer*, 12. j.

⁴⁰¹ Szövegük a IV. függelékben.

⁴⁰² Keglevich lev. naplói, OL 12. № 30. füzet 545. tétel. A feleségének írt, 1844. május 30-i dátumú levélben Keglevich Pichlról elmondja, hogy „er ist älter wie ich, und hat ein schwarzes Pflaster auf dem Auge...”

⁴⁰³ Uo. 9. № 3. füzet 86. tétel

⁴⁰⁴ Keglevich lev. naplói, OSzK Vol. VIII. 1829: 510. tétel

⁴⁰⁵ Keglevich lvt. II/90. № 100. levél. Szövege a IV/1. függelékben.

⁴⁰⁶ Uo. № 113. levél. Szövege a IV/2. függelékben. — Keglevich levelezésében nincs nyoma, hogy az utóbbi két esetben a gróf eleget tett az építész kérésének, bár ezt személyesen is megtehetette.

FÜGGELÉK

I.

FERDINAND PICHL FOLYAMODVÁNYA A HELYTARTÓTANÁCSHOZ ÉS BIZONYÍTVÁNYAI

OLC 64. Helytartótanácsi levéltár Dep. Com. Protocolla 1812. Fons 51. Pos. 12.

Hoh Löbl. Ungaris Königl. Stadthalterey!

Da ich in Erfahrung gebracht habe, dass die Bau Directors Stelle in Königreich Ungarn ist erledigt worden, so bin ich so frey die Hoch Löbl. Ungarische Königliche Stadthalterey zu bitten wen bedachte Stelle noch unbesetzt sein sollte oder weñ diese durch den gegenwärtigen Adjuncten besetzt werden dürfte, für letztere mich aus folgenden Gründen als Competenten aufnehmen zu wollen.

1^{ens} Studierte ich die Schönen Künsten in Italien, und zwar in Mailand (wo ich Anno 1775. geboren bin) auf Anempfehlung Wailand Seiner Königl. Hochait des Erzherzog Ferdinand unter der Leitung des H. Directors PierMarini und Architekten Polah (Laud Einschliessigen Zeugniß mitt Littera A.) und nach mehreren Reisen in Italien, samelte ich mir auch die nöthigen Keñtnissen in Strassen, und Wasser-Bau, in Venezianischen, und überhaupt an der Adriatischen Küste.

2^{ens} Habe ich mehrere Baue in Neistadt, Brünn & angeordnet, und habe bey 15 Monathe in k.k. Baudepartament zu Brünn unter dem H. Architecten Krieghammer gratis practiciret, und dadurch mir die nöthigen Kenntnissen in der hier zu Lande übliche Oeconomischen Normal Bauart gesamelt, wie auch die Art Weise diese Überschläge zu verfassen.

3^{ens} Besuchte ich durch mehreren Jahre (Laut Einschliessigen Zeügniss mit Littera B.) auch die Wiener k.k. frey Accademie Bilden. Künste, und restaurirte nachero die Johañiter Malteser Gegenwärtig Königl. Ungarische National Kirche in Wien, von Inen, und von Aussen.

4^{ens} Hatte ich die Ehre über 6 Jahre als Lehrer der Baukunst der Erzherzoge Königl. Hohhaiten Brüder Ihre Majestät, der Kaiserin und Königin zu sain, bey welchen Studiums Ende S. K. Hochhaiten denn Erzherzog Franz, Maximilian und Carl Wailand Primas, mir die besten Anempfehlung bey Vorkomender gelegenheit zu versprechen die Gnade hatten auf welche ich mir zu bauen getraue. Aus besagten Gründen wage ich es die Hoch Löbl. Königl. Ungarischen Stadthalterey um Erhaltung der erledigten Directors, oder Directors Adjuncten Stelle aller Unterhänigst zu bitten

und bin in grösster Ehrfrucht der Hoch Löbl. Königl. Ungarischen Stadthalterey
Wien den 10 Juny 1812

Gehorsamster
Ferdinand Pichl

Attestato

Attestiamo che il Signor Ferdinando Pichl Architetto (raccomandatoci di Sua Alteza Reale il Serenissimo Arciduca Ferdinando D'austria Governatore di Milano &. &. &.) a fatto il suo corso d'Architettura e d'Ingegno, nella nostra R. Accademia di Brera, ove si a sempre distinto tanto nella Studio Antico, quanto Moderno, avendo studiato in continuo con la magior Diligenza e Zelo, per cui e degno, come pure in ragione, della sua Nobile Conduitta di esserre raccomandato a Chiunque da Noi.

Milano. Li 5. Maggio 1796

L. S.

Architetto PierMarini Direttore
Architetto Pollach Professore

Zeugniss

Von der K. K. Baukunst Academie wird dem Herrn Ferdinand v. Pichl hiemit das Zeugniss ertheilet, dass er diese Academie durch drey Jahre mit vorzüglichem Fleisse, einem guten Talente, nebst den sittlichsten Betragen dergestalt frequentirte, dass er unter dieser Zeit, seine Vorhin schon erworbene Kentnisse in der Architectur, nicht nur, um sehr vieles erweiterte und vermehrte, sondern auch mehrere Prachtgebäude aus eigner Erfindung selbst entworfen, und hiedurch gezeugt hat, dass er sowohl in Zeichnen als in der Auswahl der Verzierungen viele Geschicklichkeit besitze, und aus eigner Kraft zu gehen vermag. Deswegen er auch aller Arten bestens anempfohlen zu werden verdient. Wien de 7^{ten} February 1801

L. S.

Andreas Fischer

Ferd. v. Hohenberg
Director

k.k. Rath und
Professor der Baukunst

Georg Pein

k.k. Rath d. Academie und
Professor der Baukunst

Vicenz Fischer

k.k. Rath
Professor der Baukunst
Obtck und Perspectif

Zeugniss

Ich endesgefertigter bekenne und bezeuge hiemit, dass Herr Ferdinand Pichel durch Fünfzehn Monathe bey dem hierortigen Bauamte gearbeitet, und sich bey bester Konduite sowohl zur Ausarbeit- und Zeichnung manigfältiger Baupläne, als auch in Sachen der Vorausmässen, Kostenanschläge und diesfälliger Berechnungen mit unausgesetztem ausnehmendem Fleiss und Eifer, wie auch mit viel Geschücklichkeit und Kenntniss verwendet, anebst zu seiner immer mehreren Perfekzionirung alle Künste angespannet, und somit sich viel Fächigkeit in gedachten Baukunst und Oeconomie-Fache beygelekt habe. Wahre Urkund dessen ist meine hierunter gestellte fertigung. Brünn d. 29^{ten} May 812

L. S.

Mathias Krieghärner
k.k. mäh. schles. Ober-
baudirections Architekt

II.

ALOIS ÉS FERDINAND PICHL, ILLETVE ALOIS PICHL LEVELEI RUDNAY
HERCEGPRÍMÁSNAK

1. 1820. június 9.

Primási Levéltár, Esztergom: Acta Card. Rudnay — Publico-ecclesiastica N^o
32/224

Hoch Würdigster Herr Erzbischof Durchlauchtigster F. Primas!

Die in Wien allgemein sich verbreitende Rede, dass Eüer Durchlaucht zu Gran eine Residenze, und eine Cathedrale zu erbauen gesonnen sind, muss sowohl wegen der izt so seltenen Gesinnungen für dergleichen nicht nur dem Uhrhebe, und dem ganzen Lande Ehrebringenden Unternehmungen, sondern auch wegen das Wetteifern der Künstler besonders aber der Architekten, das grösste Aufsehen, und Erstaunen erzeuge; denn so wie gegenwärtig sich Unser geliebtester Monarch in Wienn auch noch durch kostspillige und zweckmässige Baulichkeiten unsterblich machet, eben so Wollen es Eüer Durchlaucht im König-Reich Ungarn für Unsere Religion erweken. Welcher Künstler könnte daher diesen seltenen moment übersehen, und nicht trachten mittelst seine in eigenem Vaterlande Italien erworbenen Bau-kenntnise zu solch einem Heiligen Zweke beitragen zu können. Darauf gründet sich auch die Hoffnung der unterzeichneten Künstler dass Eüer Durchlaucht dieses Bitt-Gesuch nicht ungnädig aufnehmen werden, und wir sind so frey zu errinnern das wir schon seid des Wider errungenen Römisch Päbstlichen Trones jeder einen flüchtigen Entwurf zu einer Cathedrale zu Papier gebracht haben, an welchem so wohl die schicklichste Form zu einer Römisch Katholischen Kirche, wie auch der Erhobene Styl, und das grosse Aussere, auf welche die vier Evangelisten gegen die vier Weldtheile in die Lüfte schwebend, und im Haupt-Mittel am Höchsten Punkt des Doms die Triumphirende Religion pranget, haupsächlich Berücksichtigung verdienen dürfte. Indessen aber müsste ein Program von Eüer

Durchlaucht, und die Localitaet Eigenschaften, in Vergleich mit den Seelen Inhalt, das ganze erst bestimmen. Die Unterzeichneten sind so frey noch zu erinnern, dass es vielleicht von grossem Vorteile sein dürfte, wenn zwey Brüder von gleicher Gesinnung, beyde aus Italien, wo der Wohnsitz der Künste eigentlich hauset, die Leittung eines solchen Bauwerkes gemeinschaftlich, jedoch immer unter der strengsten Controlle übernehmen sollten, indem auf solche Art bey jedem Hindernis der Bau an nöthiger Aufsicht ein Mangel zu leiden ausgesetzt wäre. Die Unterzeichneten bitten Eüer Durchlaucht diese Zeilen nicht übel zu nehmen, und haben die Ehre sich mit der Ausgezeichneten Hoch Achtung anzuempfehlen.

Alois Pichl

Hof-Architekt Ih. K. Hoheit der Erzherzogin Maria Beatrix und der Erzherzoge Söhne, dann Mitglied der Akademie zu Rom etc.

Ferdinand Pichl

Senior Architekt Vormaliger Lehrer der Baukunst Ihrer König. Hochaiten des Erzherzog Franz Herzog v. Modena. Erzherzog Maximilian und Erzherzog Carl Amb. Wayland Primas Ungarns

Wien den 9^{ten} Juny 1820
Herrn Gasse im Erzherzog
Palais N^o = 35^o

2. 1824. január 12.

Primási Levéltár, Esztergom: Acta Card. Rudnay — Publico-ecclesiastica N^o 32/225.

Eüer Durchlaucht Gnädigster Fürst Primas!

Indem ich Heüte bey meinem hochschätzbarsten Freund und Gönner dem Herrn HofRath von Görög den traurigen Todes Fall des geschikten H. v. Kühnell mit grossen Erstaunen erfahren habe, von welchem einer langwirigen Krankheit nicht bekannt war, dessen grosses Bauwerk für Eüer durchlaucht aber seinen guten Nahmen verewigen wird, und mit welchem ich früher schon an diesem Bau Theil zu nehmen wünschte: so waren der H. HofRath von Görög so göttig mir zu rathen, ich dürfte in Seinem und auch Seinen Kays. Hohheit des Durchlauchtigsten Erzherzog Franz Nahmen Eüer Durchlaucht um Erlangung der Leittung des in Bau begrieffenen Eüer Durchlaucht ewig Ehre bringenden Werkes gehorsamst bitten. — Zugleich waren ein Schreiben diesem Umstande wegen an den Würdigen H. v. Tuss zu überschiken, welches ich so eben in Eigenen Händen zu übergeben die Ehre hatte, und von welchem ich ebenfalls die güthige Weisung erhalten habe, mich schriftlich an Eüer Durchlaucht wenden zu dürfen. Mein Vatterland ist Italien, gebohren und erzogen in Mayland, seid mehreren Jahren in Wienn, wo ich die deutsche Bau Art, und die praktische Ausübung mir eigen gemacht habe, die ich auch in dem für die schönen Künste so empfänglichen König-Reich Ungarn gerne,

und um so lieber ausüben möchte, da meine Gottlob noch lebende Alte Mutter eine gebohrne Schomodji von Colosvard aus Pest ist, — Und habe dahero zum zweiten mahle (nachdem mich der Sehl. H. Nuntius Graf Leardi Excellenz vor einigen Jahren schrift anempfohlen hat) die hohe Ehre mich bey Eüer Durchlaucht gehorsamst mit der erwehnten Bitte anzuempfehlen und bin in tiefster Ehrfurcht, und mit der Ausgezeichneten

Hoch Achtung
Eüer Durchlaucht
bereitwilligst

Alois Pichl
Erzherzoglicher
Hof Architekt
und
Mitglied der Akademie

Bild. Künste zu Rom
etc. etc.

Wienn den 12^e Jänner 824.

III.

ALOIS PICHL LEVELE HERCEG BATTHYÁNY FÜLÖPNEK

OL P 1314. A Batthyány család levéltára. Missiles N° 91551

Durchlauchtigster Herr, Gnädigster Fürst!

Mein Bruder Ferdinand war so frey Euer Durchlaucht ein Gesucht der Lauchtichkeits Geschefte wegen zu überreichen, und zu gleicher Zeit hatte der Herr Franz von Harrach die Gefälligkeit mich Euer Durchlaucht schriftlich anzufempfehlen, worauf ich auch die Ehre genoss von Euer Durchlaucht gnädigst vorgelassen zu werden. Da es aber jedes Familien Vatters heilige Pflicht ist die Gelegenheit zur Verbesserung seiner existenze zu suchen, und da das Schicksal nicht selten mehr für einen als für den anderen geneigt ist; so dürfte es meinem Bruder nicht misfallen wenn auch ich als Künstler im Fall dass ihm die gnädige Wahl nicht beglücken sollte, Euer Durchlaucht meine Bitte deshalb gehorsamst vorlege.

In Überzeugung, dass Euer Durchlaucht diese meine Bitte nicht ungnädig aufnehmen werden, habe ich die Ehre mich Erfuhrtsvoll zu nennen:

Euer Durchlauchts
bereitwilligster
Alois Pichl
Römisch Accademischer
und
Erzherz Hof Architekt

Wien d. 9^e Maj 821
Auf der Löwel Bastej
im Erz Maximilians Haus
in der Bau Kanzlei

IV.

ALOIS PICHL LEVELEI GRÓF KEGLEVICH JÁNOSNAK

1. 1825. szeptember 23.

Keglevich lvt. II/90. N° 100. levél

Schätzbarster Herr Graf!

Auch bey Ihren viellen Gescheften in Presburg muss ich so frey sein Sie zu belästigen Herr Graf, aber der Zeitpunkt allein ist der Bewege Grund dazu. Die Sage dass H. Architect Engel leider Krankheit halber das Hoch Gräfflich Festetitsische Hauss zu dienen aufhören bemüssiget sey, ist die Ursache warum ich dem H. Grafen meine Dienstleistung angetragen, und bin daher so frey Sie schätzbarster Herr Graf um Ihre gütliche Anempfehlung bey bedachtem H. Graf Festetits zu bitten, welche mir gewiss von grossem Nutzen sein kann, die Gelegenheit itz in Presburg dürfte Ihnen Herr Graf leicht möglich machen.

Bittet um Vergebung

H. Graf Ihr bereitwilligster

Alois Pichl

Archit.

Wien 23^t 7^b 825.

2. 1827 április 26.

Keglevich lvt. II/90. N° 113. levél

Schätzbarster Herr Graf!

Mehrere Arbeiten welche ich in diesem Frühe Jahre anfang sind die Ursache gewesen dass ich nicht früher Ihren Wunsch Herr Graf befriedigen konnte. Ich habe dahero izt die Ehre die Zeichnung zur klein Schloss-Thür zu übermachen und wünsche dass die Selbe Beyfall finden möge.

Ich glaube mich zu erinnern früherer Zeiten von denen Majländer Scajolisten gesprochen zu haben — die selben sind immer nach hier und haben den grossen Saal bey dem Fürsten Metternich marmorirt. Sollten Sie H. Graf nicht Lust haben im Tapol. Schloss-Saal die glatten Wände, oder wenigstens die Säulen und pilaster marmorieren zu lassen? Die Wiener Stukadoren brauchen dreymahl so lange und bedienen sich dem Kostspieligen Gipss, daher auch die Quadrat Kluft Glatte Arbeit bei 80.f C. M. kostet. Die Italiener aber nehmen marmor Staub aus Ungarn und machen die Glatte Quadrat Kluft pr 16.f. C. M. etc etc.

Ich kann nicht unterlassen Sie H Graf um Ihren gütlichen Rath und Beystand zu bitten. — Die Frau Fürstinn Kinsky hat Baulichkeiten vor, und will auch das Palais auf der Freyung zurichten lassen. — Man hat mir gerathen mich directe an die Fürstinn zu wenden — ich war bey dem Hauss Inspector da die Fürstinn erst diese Tage von der Reise zurück keren wird. — Ein hiesiger Mauer Meister soll Bau-Pläne entworfen habe. — Stollten Sie Herr Graf es nicht möglich machen können

mich an die Fürstinn anzuempfehlen, wenn auch nur durch ein Schreiben das ich zu übergeben die Ehre haben könnte, ich bitte darum, und habe die Ehre mich mit der Ausgezeichneten Hoch Achtung zu nennen
Herr Graf Ihr bereitwilligster

Pichl Archit

Wien d 26^t April 827

Ich habe die Ehre zu melden, dass ich in das vorhin G. Frichsische Palais ziehe.

3. 1827. augusztus 30.

Keglevich lvt. II/58. N° 185. levél

Schätzbarster Herr Graf!

Ich habe die Ehre H. Graf nach Ihrem Willen die Zeichnung zum Chinesischen paraplu zu übermachen — und zwar auf zweyer bey art. — Indem der point de vue von der Gallerie aus, doch etwas entfernt sein dürfte, so glaube ich dass ein einfaches paraplu zu wenig, oder zu geringen effect machen wird, und auch der solidität wegen habe ich ein zweittes haltbareres entworfen, welches sogar practicable ist, indem man zwischen die 8. dünen Säulchens um die Mittlere runde eine offene Wendel Treppe anbringen kann überwelche man in das Oben angebrachte bellvedere gelanget; wodurch eine Annehmlichkeit mehr den Gegenstand um so interessanter macht. Das grössere müsste freylich einen grösseren Raum haben, etwa 4. Klaft. im Octogon, was nach meiner Meinung durch eine kleine Erde-Aufschüttung leicht zu erzwcken sein dürfte. — Am Achtekigen Geländter habe ich nach Art von Candelabers mit an der Oberen Gold Kupel befestigten bilancirenden Riefen, Glocken anzubringen gedacht, und zwar da diese 8. an der Zahl sind, alle Glöckens an einer Stange, in ein und denselben Thon gestimmt, daher eine ganze Octave bilden dürften. Die obrenen Glocken dürften dan die semithöne stimmen. — Das 8. eck könnte nach der Richtung der Winde angelegt werden, damit die obere Wetterfahne die selben deutlich anzeügen müssten. Die Eindekung des einfachen müsste wohl von Metall, die des grösseren kann füglich mit gut geregelten Schindeln in gleichen Linien gedeckt werden.

In der Erwartung dass ich Ihren Wunsch erfüllet — Herr Graf habe ich die Ehre mich Ihnen und der Gnädigen Gräfin zu empfehlen.

Und bin der bereitwillige

Wien d 30^t August 827

Pichl Archit.

Schätzbarster Herr Graf!

Die Gottischen Luster Zeichnungen samt dem Auftrag einen der selben machen zu lassen habe ich erhalten, jedoch noch nicht in Arbeit gegeben, indem ich mich nicht recht zu erinnern weiss ob ich damahl zu bemerken die Ehre hatte, dass der auf der Zeichnung angesezte Preiss nur der des Bildhauers nicht aber des Vergolders sey, daher werde ich bis zur ohne Zweyfel bald Ankunft in Wien abwarten.

Oft dachte ich daran ob nicht die reissenden Gebirgs Wässer denen nahe am Tap. Schlosse gelegenen schön Anlagen oder dem tief gelegenen Glass Hauss Schaden zugefügt haben könnten, das die wahrhaft zu beschreiben unmöglichen Verheerungen bey Wien lassen in anderen Gegenden und nichts besseres erwarten — Die Zeitungen melden davon aber . . . da an dem Unermässlichen Unglück nicht wenig die zu sehr verspäteten Mass regeln grosse Schuld sein dürften; so wird wohl manches hinweg gelassen werden. — Einige Schauderhafte Scenen will ich mittheilen. Dass ein so ungewöhnlicher Winter der die Donau bis auf 5—6. Schuhe tiefe zu einer Eismasse bereitete, und der im Gebirge Haus-hohgestellten Schnee, auf ein ungewöhnliche aufthaungs Art deutete, sollte jedermann auffallend gewesen, und die Ernennung einer Comission, die in so gefahrvoller Zukunft nöthigen Vorbereitungs — Massregeln frühe genug zu organisieren, dürfte höchst nothwendig gewesen sein. — Zu Ende Feb. bey dem plötzlichen Schirocco Wind ertheilte man die gewöhnlichen Hochwasser Ordres, man vertheilte kleine Böthe, die Treppen, und Wachen (welche seitlich im Wasser dan verschwanden) und da am 1^{ten} März noch nichts gekömen, so verabschiedete man am Abend auch die Arbeiter und Schiffknechte. . . . und nach wenigen Stunden um Mitter nach rückte der unbeschreibliche Augenblick heran, und mit Plotze Schnelle war die Rossau, Lichtenthal, Leopoldstadt, Erdberg ein See von reisenden Ströhmen und ungeheure Eismassen aus allen Gössen geworden. — Die überraschten Bewohner in dessen Wohnungen das Wasser in wenig Minuten über 10. Fuss hohe gestiegen war konnten nur an die Rettung ihrer Person denken wen es noch möglich war. Das Schiessen aus den Fenstern das Sturm Gelänte, das Geheül der Menschen und Tiere, dazu das wilde Rauschen der Ströhme dessen Gewalt und Eis Plöken die Fenster, Hauss-Thore und Mauern nieder riess, kündete der Stadt das würlkliche erfolgte Unglück an. Erst an 3^{ten} Tag konnte man mit die schweren Pontons von Nussdorf mit Gefahr des Militairs gebracht, alle Schieffe von Laxenburger Teichl., einiger massen zu Hülfe kommen, den kleine Fahrzeuge ver. . . . das Wasser nicht selten in den Gössen samt die Retter. — Aus den Fenstern der obern Stokwerke, von den Tächern ruften die Jammernden um Hülfe, um Brod und Trinkwasser — auf die Eismassen schwamen verstümelte Leichnahme, und Bauholz nicht ein der vielleicht 40 Tausen Klast Bränn Holz aus den obern Gegenden, und auch von hier, — die Holz Theurung, und der künftige Mangel ist schon jez unbeschreiblich. — In der Leopoldstadt am Augarten befindet sich die Cavallerie Caserne dessen Comandant die Ordre hatte mit seinen Leuten die Wieden zu beziehen, derselbe erkundigte sich im Wasserbauamt um die Gefahrs Wahrscheinlichkeit, und er

erhielt die Antwort es sey keine Gefahr noch — er blieb, un dieses Benehmen bewag auch die Eben Erdebewohner der Vorstadt sich ruhig zu Bette zu begeben — mehrere Pferde und Mannschaft ertranken beim Ausmarschiren in den letzten Stunden, indem das Wasser alle so wie ein Kartätschen Feuer zurückgeworfen. — Ganze Familien die Aeltere mit 5. Kinder in einem Hauss, und gleich daran 9. Personen ertranken, und so unzählig, den im̄er noch findet man Leichen so wie das Wasser allmählig verschwindet, und wagen weiss forgeschafft — Ein gewesene Dienstbothe meiner Schwester welche den Mauth Einnehmer zu Ende der Jägerzeile links in dem ganz kleinen Hauss heuratete, und Wassersüchtig war, wurde durch ihren Mann wehren des Eindringen des Wassers mit Mühe auf den Tachboden geschlept, darauf die Kinder, und so lebten die Armen zwey und einenhalben Tag bey der wieder eingetretenen Kälte ohne Bett, ohne Wasser, ohne Brod. — Der Mann vergrösserte endlich mit Hendingewald das Tach Fenster, und sah oft Schiefe in die Gegend kom̄en, jedoch die Gewalt des Wassers aus dem Pratter liess keinen sein Haus näher kom̄en, endlich aber Kays. Pontoniers näherten sich und mit Hülfe der Wäsch-Troken Seile lies es die Halb sterbende Frau in das Schief, von Tach herab, hierauf die beyden Töchter, endlich sich selbst — Die Nachbarn Häuser waren von Verunglückten so überhäuft, dass man die Armen nicht aufnahm, dagen winkte vis-a-vis eine Gräfin aus dem Fenster, das Schief fuhr ins Hauss bis zur Stiege dort erhielten sie Bet-Kost und Geld — Die Kranke verlangte zu ihren Altern und die Gräfin lies einen Fiaker um 10.f mit Gefahr durch das Wasser die ganze Familie fort bringen — Die Mutter starb, die Kinder hat meine Schwester in Ihr Hauss genommen, wie kleidete die selben. — In der Rossau im Hauss des Dienst Personale der Erz. Beatrix Wajl. — (unter meiner Bau Inspektion) versäumte ein Märthman von Eb. Erde, ein Friseur das bereitete Zim̄er im 1^l St zu beziehen — das Wasser überraschte ihn und sie seinigen — er schwam bey seinem Fenster hinaus und bestieg das blech Tach seiner Gewölbe Thüre, schlug die Fenster im 1^l St um Hülfe-schreien ein, und dan zurück zu den seinigen die samt den Betten schon am Platfond waren, er hielt sich an einem Haken im Platfond, und sagte zu seinem Weibe ich werde kalt, und sank tod ins Wasser, indem man oben mit den geringsten instrumenten den Fussboden und Toppelboden mit unglaublicher Schnelligkeit durchbrach und dem Weibe samt dem Dienstbothen die nur ihre Hände ausstrecken dürfte das Leben kaum noch retten. — Ein Man der sein Kind beim Fenster hinaus hob, nur in vergreifender Bewusstlosigkeit wurde gleichzeitig von einem schweren nach sich schwimmenden Garderobe Kasten an die Mauer gedrückt, und so stehend ertrunken gefunden. — Ein man erkläterte eine Stoß Holz und so ertrunken gefunden. — In einem Hauss fand man 5. wohl und noch angekleidete Kinder auf einem Tisch ertrunken und erfrohren, vermuthlich warum die Aeltern noch nicht zuhauss gekomen, und konnte auch nicht mehr zu den selben. — Solcher Scenen unzählige — Trink-Wasser, war, ist, und wird noch lange Zeit ein grosser Mangel sein welches aber unaufhörlich aus der Stadt zugeführt wird. Die Beker und Fleischhauer sind ausser Stand gesezt zu arbeiten — alles muss die Stadt liefern, anfang überzahlte man die Schiefeüte, welche sich die Gelegenheit zu nuzen machten, nun darf niemand Geld annehmen — Die jetzigen Anhalten sind eüsserst zwekmässig und höchst menschlich, das Benehmen I. M. der Kayserin (S. M. der Kayser habe den Schupfen), so wie des gesamt̄en Kays. Hoffes

ist Beyspielloss rührend und theilnehmend. Die Kayserin lies Grenze Fuhren Pfäder arbeiten zu fuhren und theilte auch selbst aus; der Erz. Kron Prinz über nahm die Rossau und fuhr zu Wasser von Haus mit Geld und Vertheilung der Victualien — wie auch mit Versorgung der Verweisten. Der Erz. F. Carl die Leopoldstadt, Erz Ludwig Lichtenthal, Erz. Anton Erdberg, und so durch dieses wahrhaft rühren Beyspiel angespornt folgen alle Stände und Classen. — Der Spirtz, Jüdler See, Kokranfigeltau [?], Aspern etc etc sind noch in der Dunkelheit unserer gespannten Erwartung. Das ganze bildet ein Eis mehr mit Eis Bergen, nur die Thurm spitzen sind sichtbar, und die Menschen auf den Bäumen, bishero ohne Hülfe indem die grossten Schiefe mit Pontoniers schon verschwanden — Die Anzahl Hornfieh, und Pferde ist nicht zu berechnen, den alle Mayereyen, Milch Leüte in den Vorstädten, des Förters im Pratter, alle sind ersotten — mehren gelang es mit Mühe Pferde und Kühe im 1^l Stock oder auf den Boden zu Bezwingen, namentlich dem Spertl Wirth H. Muthige Pferde — Die Hirschen im Pratter sind alle verloren mehre Englische Pferde von Depah sollten gerettet werden, das Wasser verschlag sie und der Enterepreneur Hirrtl sich an einem Bottern Pfahl fest und wurde gerettet — so auch der Förster im Pratter der in einem Tag 40. noth Schüsse machte, endlich auch der Caffee Sieder des 3^l Caffee Hauss im Pratter der 5 Tag von der Welt abgetheilt war. Die Anzahl der Todten die man ins Spital brachte soll über 500. sein, man glaubt aber das doppelte allein in den Vorstädten. — Nachrichten von Eipeltau zu Folge, stehen noch 25 Häusser von den 126. die das Ort bildeten — Die Donau bildete hie und da ein neues Bett und der Haupt Anfall des wütenden Eisstrohmes war Strom Aufwärts vom Prater her — Am Anfang des Praters ist wie ein verrammeltes Lager zwischen dem Wald indem die Hütten, Tische, Bänke, Sesseln Geräthe etc hoh aufgeheäht übereinander liegen. Eine dieser Hütten wurde samt die Bewohner dahin gewissen indem man ein Geheul von Menschen aus derselben wild ertönen der nach und nach verstumte, und so ohne möglicher Hülfe endete. — Später wurden manche grossmüthige und lebensgefährlichen menschlich Handlungen um nothleitende zu retten von verschiedenen Ständen ausgeübt. — Ein sonderbarer Fall erreigte sich bey Nuss-Dorf über dem Strom — Ein Tuch Scherer der seid 3 Tagen in Todes Angst lebte wurde durch einen Schiefer abgeholt — als er das Both bestieg reñte ihm ein junger Hirth sich retend auf das Schief setzend nach, durchbohrte den Tuchmacher zu Tod, und blieb auf dem Naken sich hinüber führen lassend ruhig stehen. — Ein Man war 3 Tag und Nacht auf dem Hochwasser auf einem Eis Block und wurde dann doch gerettet. Auffallend aber natürlich war dass alle Pferde, Kühe, etc ein selbe Stellung hatten die Hinterfüsse lang ausgestreckt, die vordern zum steigen gebogen und den Kopf hoch und lang gestreckt, gleichsam sich aus dem Wasser befreiend. — Mehrere Häuser sind Baufällig und auch zum theil eingesunken. — Die Folgen der nassen Wohnungen auf die wieder Bewohner werden ohne Zweifel so wie das schlechte Wasser Krankheiten nach sich ziehen. — Das traurige am 3^l 4^l Tag der Verherung war dass die eingetretene Kälte das ausgetretene Wasser so dick mit neuem Eis überzog dass es mit Schiefen oder Wägen denen leidenden noch zu kōmen unmöglich war, und noch im̄er ist stark kalt. — Die Freywilligen grossen Beyträge an Geld, so wie die allgemein ausgeschriebene Subscription bildet sehr grosse Summen, so dass am 5^{ten} schon bey der Regierung allein über 122.000.f C. M. schon besämen gewesen. — Nun

erwartet man noch den Eisstoss von Linz der freilich ein offenes Wasser finden wird aber doch noch neue Drohungen machet. — Die durchgerissenen Täme am Augarten haben denselben ungeheure Schaden zugefügt — Die Brücken am Wiener Donau Canal haben sehr wenig gelitten. Die Schildwachen an den selben retteten sich auf die nächsten Bäume. Zu Florensdorf an der Donau rettete ein Junger Beamter namens Mayer alle Bewohner des Ortes, indem er dieselben nach und nach auf ein sehr hohes starkes Pferde dieselben von den Dächern herabholte, und ins Hoch gelegene Herrschafts Schloss brachte. — Der Wasser Stand war bey dieser schrecklichen Epoche über 3. Fuss höher als das letzte grosse Wasser im Jahre 1783. war. — Was in Ungarn die Donau angerichtet haben mag lässt sich leicht denken.

Indem ich vielleicht nur einen geringen Theil des unberechenbaren Unglück zu beschreiben die Ehre hatte, so will ich doch Enden und wünschen die Tapolzaner schöne Gegend habe keinen dergleichen Schaden erlitte. Ich bitte mich der Gnädigen Gräfin, so wie den Max, der die Hand küsset gefälligst zu empfehlen, so habe ich die Ehre zu sein

der bereitwilligste
Pichl
Archit

Wien den 8^l März 830

V.

ALOIS PICHL LEVELEI

A PESTI ORSZÁGHÁZA ÉS PÁLYAMŰVE ÜGYÉBEN

1. Széchenyi Istvánnak, 1845. április 19.

OL H 37. Az 1848/49-i minisztérium levéltára. Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium irattára. Középítészeti Osztály. Iratok 1848. 3. kútő

Eüer Excellenz!

Es erlaubt sich der gehorsamste römisch-Accademische Architekt sub Motto, Aequa Potestas, als Mitwerber der archtektonischen Preiss Frage das Pesther Stände-Hauss betreffend Eüer Excellenz nachstehendes bittlich zu unterbreiten.

Der Architekt in Italien gebürtig, in Wien etablirt, beeilte sich im Jahre 1844 nach Möglichkeit in seinem Kunstfache dem ehrenvollen Programm ein zu erbauendes Stände Hauss in Pesth betreffend, nachzukommen, und trachtete als ein halber Ungar (der letzte Sprosse einer Somogyi di Koloswar) — dem Programm gemäss, sein aus 16. Plänen bestehendes Elaborat, bis zu dem bestimmten Termin, zu unterbreiten, und er hatte damale die Ehre dasselbe als einen Patriotischen Beytrag, lange noch vor dem Schlusse des Landtages 1844. Einer H. Löb. König. Ungarischen Reichs-Deputation mit dem Motto — Aequa Potestas, — (das Insigel seines Diploms von der Akademie der schönen Künste zu Rom) — gehorsamst vorzulegen.

Die gewohnte Thätigkeit des gehorsamsten Künstler, und seine langjährigen praktischen Erfahrungen aber bewogen ihm um sein grossartiges Bauprojekt, wo

möglich auch zu seiner eigener Überzeugung zu versinnlichen, (was er oft bey grossen Werken, die Kosten nicht scheidend zu thun pflegte) — durch ein plastisches Modell anschaulich zu machen. — Da nun aber in der Zwischenzeit des leider weiterhinaus geschobenen Termins für die Prüfung der Projekte, dieses Modell unter seiner Leitung und selbst Mitwirkung zu seiner Befriedigung zustande gekommen war, so zwar dass es seiner Ausstattung — (die Ornamente von Elfenbein geschnitzt) — und Vollendung wegen jede Veröffentlichung würdig sein dürfte; so wagte es der Künstler dazumahl schon dasselbe S. K. Hoheit Wayland dem Erzherzog Palatin, als so hohen Protektor der schönen Künste, und der Ung. Nation, bittlich und Ehrfurchts-voll, widmen zu dürfen, damit es als Tribut eines aus Unga. Blutes abstammenden Künstlers, gnädigst betrachtet werden wolle. Worauf dem gefertigten die gnädige und hohe Weisung S. K. Hoheit des H. Seeligen Erzherzogs — Ofen d.d. 29. Oct. 1845., das Modell S. Excellenz dem H. Praeses G. J. Keglevich zu den früher abgegeben Plänen abzugeben, zu Theil kam. —

Es ist nun der gehorsamst Gefertigte so frey Eür Excellenz auf diesen Vorgang aufmerksam zu machen, und zu melden, dass besagtes Modell in Pressburg im Primatial-Gebäude sich befinde, damit Eür Excellenz darüber zu verfügen die Gnade haben mögen. — und es ist zu erklären, dass er als ein halber Ungar dasselbe gerne dem Kön. Museum zu überlassen were. Der Künstler ist aber ferner so frey eür Excellenz zu bitten sein in einem Portfeuille befindliches Bau Projekt, welches er durch bedeutende Kosten en Detail ausarbeiten lies, besonders aber seiner beikomenden Ansichten und Beschreibungen diesen so wichtigen Bau betreffend, gnädigst zu würdigen und er muss noch bemerken, dass er nachträglich seine Ansichten mit einem Situations-plane, zu übergeben die Ehre hatte, in welchen er seine Meinung rüksichtlich des Platzes wo das Gebäude errichtet werden dürfte, auszusprechen so frey war. Es empfiehlt der Künstler Eür Excellenz insbesondere die am Modell angezeigte Anordnung der Wacht-Thürme, indem dieselben nicht allein als Zierde der Gegend, sondern wohl auch als nothwendiger Sicherheits Gegestand für Alarm, etc. — Beachtung verdienen dürften. Es ist der gehorsamste Künstler endlich so frey sich Eür Excellenz in Gnaden zu empfehlen, und zu erklären, dass er im Fall dass das glückliche Loos im zu theil kommen sollte, als der Sohn einer altadeligen Pestherin, sich zur angenehmsten Pflicht anrechnen würde, die schleinigste Ausführung diese Werkes, mit besonderer Thätigkeit und Patriotismus zu übernehmen.

Schliesslich bemerket der Künstler dass der Bildhauer An. Brandl zu Pressburg, den Auftrag hat das Modell auch wieder einzupaken.

Wollen Eür Excellenz dem gehorsamst Gefertigten erlauben, bey dieser Gelegenheit seine besondere Hoch Achtung ausdrücken

der Ehrfurchtsvolle

Aequa Potestas

Mitglied der Akademie zu Rom

Wien d. 19^{ten}. April 845.

Pressburg an den Bildhauer

An. Brandl, zur allfäll

zuschrift an den Rücken

Aequa Potestas.

2. Kovachich József országos főlevéltárnoknak,
1849. november 18.

OL N 112. Acta gestionis Archivi Regni N° 863.

Euer Hochgeborener Herr König, Hofrath von Kowachich!

Ein Umstand der zu den fatalismen eines Künstlers gehöret, veranlasse mich jüngst um eine Aufklärung zu gewinnen, an Seine Excellenz den Herrn Grafen J. Keglevich nach Pressburg zu schreiben, von dem ich den gefälligen Rath erhielt, mich wegen erbettener Auskunft an Euer Hochwohlgebore zu wenden, wornach mich der hochschätzbarste H. K. Rath von Pauly ermutigte diese Zeilen der gefälligen Beachtung Euer Hochwohlgebore, mit der Bitte an Ihre allgemein bekannte Gütte zu unterbreiten.

Euer Hochwohlgebore, kann es wohl nicht unbekant sein, dass während des Landtages im Jahre 844. durch Eine H. L. König. Unga. Reichs Deputation eine öffentliche Concur-Ausschreibung d.d.^h 2^o Juny 844. zur Entwerfung von Baupläne für ein in Pesth zu erbauendes Landhaus, mit einer es umgebenden Promenade-Anlag betreffend, an die Baukünstler-Welt erlassen wurde! — Dieser für die Unga. Nation eben so ehrebringender als grossartiger Beschluss, setzte viele inn, und ausländische Baukünstler in Thätigkeit, um so mehr da der vorgezeichnete Termin zu Ablieferung der Projekte mit den betreffenden Kostenanschlägen in Verhältnisse des so complizirten und weitausgedehnten Programms sehr kurz bewesen war. — Ich in meiner Stellung und Alter, konnte mich nur schwer dazu einlassen an die jüngere Künstlerzahl anzuschliessen, und nur durch das zureden mehrerer Unga. Magnaten, und anderer Herrschaften, entschloss ich mich als ein halber Ungar — (die Seel. Mutter eine Somody v. Kolosvár) ein solches Project zu entfalten, wozu ich durch den von mir damahls in Baugegriffenen Wiener Landhaus in der Herren-Gasse, noch mehr angespartet wurde.

Das Unga. Programm vorderte nur die Grundpläne, und Aufrisse für das Projekt; gewohnt jedoch derley grossartige Werke in allen nur möglichen Details zu entwikeln, enthaltete ich das selbe durch 18. Stück Pläne auf 16. sehr grosse Blätter, in ein grosses Portefeuil, wozu ich 4-5 geschikte Architektur, und Ornamenten Zeichner per 3.-4. f CM. des Tages, anhaltend durch fast 6 Monathe beschäftigte, und nur so brachte ich in den durch kurzen Termin, bey einer Auslage von mehr wie 450 f CM (ohne des Künstlers Conception zu rechnen) das grosse Projekt zustande, und überreichte noch vor dem Ablaufe des festgesetzte Termins, wehrend wie ich vernahm, andere Künstler dem Program wiedrig, ihre Projecte erst lange nacher eingesendet haben! — Es wollte aber das Geschit, dass die beiden aufeinander gefolgt Langtäge, plötzlich aufgehoben, ohne dass die Projekte dem öffentlichen Versprechen gemäss einer B Würdigung unterbreitet worden waren; — und es wurden endlich alle eingelaufenen Projekte auf Höchsten Befehl S. K. K. Hoheit des Erzherzogs Palatin an S. Excellenz dem Herrn Reichs-Deputations Praeses G. J. Keglevich, in einer Kiste verpakt, nach Pesth in das K. Archiv abgeschickt. — Hierauf Hochschätzbarster H. Hofrath beruhet eben meine gehorsamste Bitte

und Anfrage; — ob diese Elaborate so vieler Künstler etwa gar das traurige Loos in Asche verwandelt, worden zu sein, erlitten haben sollten, oder ob dieselben gerettet worden sind? Es dürfte nun aber im ersten Fall die billige Frage entstehen, wie und auf welche Weise alle die betreffenden Künstler deren zur Terminszeit eingereichten Projekte durch ihr laut Programm angesetzten Motto (nicht aber des Namens) — was wohl bey den H. Prases spezifizirt sich vorfinden muss, für ihre Arbeiten wenigstens zum theil honorirt werden könnten und im Falle aber dass die Projekte keinen Schaden erlitten, (wenn es auch bei diesen Umständen, und Umstellungen, wahrscheinlich zu gar keinen Landhausbau kommen sollte), es nicht etwa doch zu einer entscheidung Wohl kömen dürfte, um so dem Verfasser des bestbefundenen Planes, nach dem Versprechen des Programms, mit 1000. St. Ducaten befriedigen zu wollen? — wodurch allein der fünfjährigen Frage, die Öfters in fremden Blettern ohne aller Schonung vis à vis der Ung. Nation, von bitteren Vorwürfen begleitet der nicht Zahlung des Versprechens in Programm wegen, während zweier stattgefundenen Landtage die Prüfung nicht vorgenommen zu haben, ein dem Lande ehrebringendes Ende zuzuführen möglich were! —

Ich meinerseits besitz noch die original Entwürfe und Conceptionen, die Beschreibung und meine artistischen Ansichten dieses Bauwerkes betreffend, und nicht minder befindet sich noch in Pressburg bey H. Bildhauer Brandl, mein diese pracht-Gabäude plastisch darstellende Modell, welches ich zwar allein aus eigenem Antriebe für die Kosten von mehr wie 400 flm, für die deutliche Anschauung jedermanns machen lies, und welches beim letzten Landtage im Primatial-Gebäude zur Schau angestellt war, und worüber ich auf das d.d.^{to} 29^{ten} 8^{ber} 845 Zahl 1776 Ofen — auf Höchsten Bestell Seiner des Erzherzogs Palatins K. K. Hoheit erhaltenen Weisung das Modell dem H. Praeses der gedachten Reichs-Deputation, Kön. Oberstmundschenk Grafen Johann Keglevich Excellenz zu übergeben die Ehre hatte, nun aber immer noch bey H. Bildhauer Brandl in Pressburg sich befindet.

Ich glaube nicht hinweisen zu müssen Hochschätzbarster H. Hofrath, dass dieser für die Künstler-Welt allerdings nicht gleichgültige Fall, dass diese Projekte bey zwey Landtage unberücksichtig geblieben, sicherlich, ja kränkend erscheinen müssen, denn mancher talentirte Künstler hat Zeit und Kräfte verwendet und dem Wort lauts des Programms gemäss ein entsprechendes Werk zu liefern, wofür er wenigstens doch einen gewis billigen Ersatz entgegen zu sehen berechtigt sein dürfte! —

Ihre diesfällige Ansichts-Mitteilung Herr Hofrath wird für mich gewis höchst beruhigend wohlthuend sein, und ich bin daher so frey gehorsamst zu bitte, der Herr Hofrath möchten nach der gütigen Ansicht des schätzbarsten Herrn Schwager von Pauly gelegentlich mit dem Herrn König. Oberlandes Comisär Angelegenheit zu sprechen die Gelegenheit haben, und dadurch zu erfahren, wie und auf welche Weise für benanntes Elaborat, im Fall keine Hofnung zum etwaigen Bau des Landhauses vorhanden wäre, recht bald irgendeine angemessene Entschädigung erwarten sey? — die der Grossmuth und hohe Einsicht der Befellmächtigten, und des Landes ahheimgestellt werden dürfte. — Ich bin nun nochmahls so frey Hochschätzbarster Herr Hofrath zu bitten mir gelegentlich Dero

wohlmeinende Ansicht, diesen für mich sehr wichtigen Gegenstand betreffend, gefälligst mittheilen zu wollen, und habe hiemit die Ehre diesen vielleicht ermüdenden und unangenehmen Vortrag damit zu schliessen, dass ich mich des mir sehr angenehmen Auftrages des Hochschätzbarsten Herrn K. Adolf von Pauly, „Dero schätzbarste Familie in dessen Namen recht herzlich zu begrüßen“ Achtungsvoll entledige

Herr Hofrath
Ihr Bereitwilligster Diener
Alois Pichl aus Mayland
Erzherzoglicher Hofarchitekt
Mitglied der Akademie zu Rom
(Motto Aequa Potestas) das
Insigel meines römisch-acca-
demischen Diploms

Wien den 18^{ten} 8^{ber} 849.

An der Donau N: 662.

VI.

ALOIS PICHL MŰLEÍRÁSA
AZ 1844-ES PESTI ORSZÁGHÁZA TERVPÁLYÁZATÁRA
BENYŰJTOTT PÁLYAMŰVÉHEZ

Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztálya (Kiscelli Múzeum) kézirat- és nyomtatványtár: 72.361 lelt. sz.

Ansichten des Architekten Aequa Potestas seine beikommenden Baupläne und Beschreibung derselben betreffend November 1844.

Ansichten des Architekten

und Beschreibung seines Bauprojektes, die Conkurs Ausschreibung de dato 2. Juni 1844 aus Pressburg, die Entwerfung von Bauplänen für ein in Pesth zu erbauendes Landhaus, mit einer es umgebenden Promenade betreffend.

Die durch Conkurs-Ausschreibung kundgegebene schöne Idee, und ein der grossen Nation ehrebringender Beschluss, in Pesth ein grossartiges Landständisches Gebäude zu errichten, wird wohl meistens auch Neulinge im Baufache bestimt haben, dieser seltenen und interessanten Aufforderung beizutreten, die sich bemüth haben werden ihr, wenn auch durch Praktik noch nicht geübtes und völlig ausgebildetes Talent womöglich zu entfalten. Es dürften daher wohl unter guten, auch bizarre Conception zur Welt gebracht worden sein; welche durch den heutzutage so überhandnehmenden Geschmacklosigkeits-Sinn und durch übergehung aller schulgerechten Regeln, der wahren, und einzig gediegenen Griechisch-römischen Architektur, durch kleinlich nichts sagende in der Kunstwelt hoffentlich bald wieder verschwindene ornamentirten Details geschmückt, und in schönen Farben dargestellt, vielleicht gar in Rococo, Renaissance oder Bizantinischen-Gothischen Styl, dennach gefällig, und für den ersten Anblick bestechlich, erscheinen, wodurch vielleicht andere nach Classischen Mustern des bessern

Alterthums concipirte Werke, einen Augenblick gleichsam verdunkelt werden dürften. Der gehorsamste Künstler im Lande der Künste durch eine altadelige Ungarinn geboren, in Italien ausgebildet, und in Wien als praktischer Künstler durch seine Werke bekannt, fasste dennoch den Entschluss, nicht um mit jenen wetteifern zu wollen, sondern um dem Vaterlande seiner Unvergesslichen Mutter nach seinen Kräften im Baufache einige Dienste leisten zu können, und er wagt es daher seinen beikommenden Entwurf das Pesther Landhaus betreffend, Einer zu diesem Ende ausgesandten H: L: König Ungarischen Reichs Deputation ehrfurchtswoll und zur gnädigen Würdigung unterzubreiten.

Er erlaubt sich jedoch, bevor er mit der Beschreibung seines Projektes beginnt, durch einen flüchtigen Blick auf die gegenwärtige muthwillige Behandlung der Architektur, und auf den Bestand derselben Nachtstehendes gehorsamst vorangehen zu lassen. — Da leider in dieser Epoche nicht allein bei den neuen Künstlern, sondern wohl auch schon selbst unter den Professoren dieses so edlen Faches, sich der Wahn zum Nachtheil der Kunst erhoben hat, bei nicht alleiniger Vernachlässigung, sondern durch fast gänzliche Beseitigung, der von den vorzüglichsten klassisischen Auctoren in den blühendsten Zeiten, der bessern und erhabensten Architektur, und zwar nach den Gesetzen Vitruvs, von Michel-Angelo Buonarotti, von Fontana, Giulio san Gallo, Brunellescho, Bramante, Peruzzi, Maderno, Serlio, Vignola, Scamozzi, Sansovino, und von dem unsterblichen Andrea Palladio wohlgegründeten, und für alle Zeiten festgestellten Regeln, die Jahrhunderte von der ganzen vernünftigen Künstlerwelt beachtet und nachgeahmt worden sind, — nun mit anmassender Rügeheit einen neuen oder vielmehr zusammengesetzten Typus im Architektur-Fache gründen zu wollen, der auf gar keine Arithmetisch Geometrisch geordnete Regel gefusst ist; sondern alleinig auf fantastisch zusammengesuchten Rococo, Renaissance, Bizantinisch, Maurisch und Gotischen Styl ein Chaos bildet, durch den jedwedem nur wenig geübtes Auge im Kunstfache, beleidigt wird. Und da es in der Geschichte menschlichen Strebens, sonderbare Fasen gibt, so dürfte es bald niemanden befremden, wenn in einer charakterlosen Zeit das wahre Griechisch-Römisch statische Princip der allgemein anerkannten schönen und edlen Architektur durch die Individualitaet der neueren Bau-Künstler, und selbst der Bau-Herrn die oft ein Besseres verstehen wollen, auf solche Weise verdrängt zu werden in Gefahr stünde. Aber nur die abwechselnde Mode sucht, und das Sterben, Neuheiten, wenn auch ganz ohne vernünftigen Princip und, von jeder gesetzlichen Regel entbunden, zu Tage bringen zu wollen, oder besser zu sagen man möchte fast zum Glauben verleitet werden, die Menge oder wenigstens einige der eingebildeten Mehrwisser hätten das Unvergängliche Poetisch-Erhabene der gediegenen Griechischen Architektur noch lange nicht hinreichend begriffen und zu würdigen gewusst, wenigstens in so lange nicht, als jene den absurden Glauben hegen, das Erhabene im Gebiete der Architektur unterliege auch den Gesetzen der Mode. — Dieses allein könnte als Grund angeführt werden, dass eine zeitlang das Gute, und für jede Zeit unumstösslich Schöne dieser edlen Kunst eine Zurücksetzung erleiden musste, was aber hoffentlich durch die nächste Zukunft, durch abermalige Vertilgung neuerer geschmacklosen Verworrenheiten im Kunstfache eine wohlthätige Umgestaltung

wieder erlangen dürfte. — Es fühlt sich daher der Architekt als ein älterer Praktiker und als ein, aus ungarischem Blute Entsprössener verpflichtet, Einer H: L: Reichs-Deputation auf das in gegenwärtiger Zeit zum grossen Nachtheil der schönen Künste immer weiter um sich Greifen, von unästhetischen Conceptionen gehorsamst aufmerksam zu machen, und er hat die Ehre zu erklären, dass er zu diesem Öffentlichen, kostspieligen und dem Lande ehrebringenden Gebäude, den gediegenen und edlen Griechisch-Römisch Palladianischen Baustyl gewählt hat, wodurch das Werk als ein bleibendes für jede Zeit grossartiges, keiner Mode unterliegendes Monument erscheinen dürfte; — denn es dürfte für wahr anerkannt werden, dass jeder geistreiche und für das Grosse in der Kunst empfängliche Mensch im Lande der Kunst (Italien) durch die Grossartigkeit der Conception in Massen, und nicht kleinliche Decorationen tief von ihrer Wirkung ergriffen wird, und es unterbreitet ehrfurchtsvoll der für die Kunst lebende Architekt dieses sein Bau-Projekt Einer H: L: König: Ungar: Reichs Deputation von den obern Ansichten begleitet, nicht um sein Werk loben zu wollen, sondern um der Kunst nicht zu schaden, und um der Löbl: Ungar: Nation pflichtschuldig einigen Dienst leisten zu wollen.

Ansichten des Architekten seinen Bauplan betreffend, und zwar in Ordnungsfolge der allgemeinen Erinnerungen im Programm.

ad 1^{um} Da die Form des Neuen Marktes in Pesth kein gleichseitiges Quadrat ist, wählte daher der Künstler ein Pararellogramm als Grundform, wodurch für die Promenade, nach der von ihm angegebenen Stellung des Gebäudes, am meisten Raum erübriget, und auch noch bequeme Gässen um das selbe gewonnen werden können.

ad 2^{um} Diese von ihm gewählte Gebäude Grundform, sowie die Stellung, desselbe (das Mittel des einen Seitenrisalits korrespondirt mit dem Mittel der beiden Quer-gassen A:B:) erlaubt eine grossartige Haupt Faccade-Front von 66. Klafter; den Styl betreffend wählte er eine in grossen Massen disponirte, und von einer edlen Simplicataet beherrschte Anordnung. Die Anordnung der würdevollen Collonnade dürfte jener weltberühmten Collonnade am Louvre Palais zu Paris in Nichts nachstehen, indem bei jener wegen der Collonne binatete sich das Intercolumnium, ungleich gestaltet, hier aber das schön Griechisch-Römisch Verhältniss im Intercolumnium, durchgehends entwickelt ist. Die Hauptform der Façcade bildet ein Parallelogramm von 1 zu 5, und der mächtige Unterbau lässt die darüber majestätisch prangende Collonnade leicht und erhaben erscheinen, und die isolierten Säulen, müssen einen durchdringenden, bleibenden Eindruck auf den Beschauer bewirken, insbesondere wenn dieselben von farbigen Marmor mit den Metall Kapitalern abwechselnd einen pikanten Contrast hervorrufen werden.

ad 3^{um} Das Flächenmass oder die Bau Area misst $2543 \square$ Klafter, und die Haupt-Faccade ist der Doñau zugekehrt.

ad 4^{um} Die Promenade Anlage ist auf dem beikommenden Situations Plane ersichtlich, und nach der Meinung des Künstlers sollen die Bosquets (Bäume) unter der Schere gehalten werden, damit die Faccade nicht maskirt werde. Zwei Basains mit Springbrunnen dürften dieser Parterre-Anlage als belebende Zierden dienen,

und das Wasser vielleicht mittels eines Schöpfwerkes an der Donau erhalten. — Zwei Standbilder in kollossaler Grösse, für das Land verdienter Männer, wären freilich noch schönere und passendere Zierden auf diesem Öffentlichen Pracht-Platze!

ad 5^{um} Auf dem lithografirten Grund des Platzes hat der Architect die Haupt-Umrissse seiner Gebäude Form angedeutet.

ad 6^{um} Abweichungen im Masswerk, der für das Innere vorgeschriebenen Bestandtheile, haben nur wenige Platz gefunden, jedoch aber auch nur dort, wo allenfalls die Eurithmie und Symetrie es forderten, übrigens musste der Architect auf gutes und harmonisches Verhältniss der Piecen gegen einander Sorge tragen. Nachstehend folgt, die Beschreibung der Conception und der innern Eintheilung aller vorgeschriebenen Bedürfnisse der Würde der Nation entsprechend, nach einer grossartigen Anlage der Erfordernisse in architektonisch geregelter Anordnung und nach einem dem Geschäftsgange nöthigen Ineinandergreifen der Localitaeten ausgemittelt.

Keller und Fundamentirung.

Die Tiefe des Kellers wird das Niveau des höchsten Wasserstandes bestimmen müssen, und ist vorderhand auf 15 Fuss Tiefe angenommen worden. Nebst den Brennholz Vorraths Keller, sind auch Abtheilungen für jene Individuen, welche im Hause wohnen, und für das Erfrischungs Locale, der Eis und Vorraths Keller, endlich die Heiz-Apparate für die grösseren Localitaeten angegeben. Es wird bemerkt, dass unter den Cassen Localitaeten nur unzugängliche als Ventilateurs zu betrachtende Wölbungen in Antrag stehen, wodurch ein Durchbruch von unten hinauf unmöglich wird. Die Unraths und Regenwasser Canäle sind ebenfalls angegeben.

Zu ebener Erde.

- a. Beim ersten Blick auf den Grundriss des ebener Erde Geschosses ist leicht ersichtlich, dass das Gebäude dem Klima angemessen, von drei grossen Einfahrten, respective Durchfahrten durchschnitten wird, von denen die beiden an der Seite die zwei Höfe traversiren. Die mittlere Einfahrt №1 als die breiteste und würdevollste, dient allein für die Zufahrt der H: L: Praesidenten der beiden Tafeln, in dessen Vestibule № 2 links in №3 die Wache ins Gewehr tritt, und rechts in №4 der Thohrsteher seinen Platz hat. Die Wachstube №5 & №6 hat auch einen Ausgang in das Vestibule links № 7 dem Haupt-Eingange der Landes Cassa vis à vis. In bedachter mittleren grossen Einfahrt eröffnen sich links und rechts die Hallen zu den zwei grossen Treppen, welche jedwede separirt in die Localitäten der beiden Praesidenten iml. Stocke führen.
- b. Die beiden andern Einfahrten № 10 & № 11 dienen jene rechts als Zufahrt der hohen Magnaten, die links, für die H: L: Stände, und beide die Höfe № 12 & № 13 traversirend, führen in die im rückwartigen Flügel grossartig angelegten Atriums № 14 & № 15, aus welchen sich rechts über die

vorliegenden Stufen № 16 & № 17 der Zugang zum Vestibule № 18 & № 19 der beiden grossen Treppen № 20 & № 21 führen, welche 12 Schuh in der lichten Breite messen (eine Stiegen-Breite, die der berühmten Scala Reggia im königlichen Schlosse zu Caserta wenig nachgibt) im benannten Vestibul eröffnet sich rechts der Eingang № 22 in die Dictatur № 23, welche 34 ½ □ Klafter misst, und links der Eingang № 24 in das Erfrischungs Locale № 25 № 26 № 27 & № 28.

c. In diesen beiden Atriums sind durch vorliegende Stufen in den Ecken die Zutrite № 29 № 30 № 31 № 32 & № 33 zu den Treppen № 34 № 35 № 36 & № 37, welche auf die Gallerien der Sääle führen ersichtlich. Diese im antiken dorischen Style angelegten Atriums, welche der Solidität wegen mit Pfeilern und Säulen reich ausgestattet sind, dürften ihrer Form wegen im Voraus auf die grosse und würdevolle Anlage der darüber befindlichen Versamlungs Sääle deuten, und für sich eine imposante Wirkung hervorbringen.

d. Die beiden Höfe sind von drei Seiten mit zierlich leichten Arcaden № 38 & № 39 und darüber mit Collonnaden Corridors umgeben und stehen auch mittelst einer Querdurchfahrt № 40 in fahrbarer Verbindung mit einander, und der Corridor № 41 & № 42 durchläuft die ganze Länge des Gebäudes von 396 Fuss, wodurch man unter Dach zu allen zehn im Gebäude befindlichen Treppen gelangt.

In jedem dieser Höfe sind vis à vis den erst benannten Verbindungs Durchfahrten № 40 schön decorirte Brunnen Piedestals № 43 & № 44 mit liegenden kolossalen Fluss-Göttern, die Hauptflüsse des Landes vorstellend, als passende Zierde aufgestellt zu werden in Antrag.

e. Aus dem Vestibul der linken Einfahrt № 10., in welchem die Wachstube angelegt is, befindet sich dieser gegenüber der Eingang in die Landes Cassa, welche das Vorzimmer № 45 hat, aus dem man in das sicher gegen den Hof liegende Cassa-Ziimer № 46 gelangt. Dieses stark vergitterte, und mit eisernen Balken und Thüren verwarthe Locale, hat zur grösseren Sicherheit in der ganze Höhe und Länge der Abschluss-Mauer im Gemäuer selbst mit eingemauert ein starkes Gitterwerk (der weisse Streifen) wodurch jeder allfällige Durchbruch von Aussen, vereitelt wird. Diese Verrichtung hat der Künstler in zwei grosse öffentliche Gebäude dieser Art mit gutem Erfolge angewendet. № 47 das grosse Amtszimmer mit sieben grossen Fenstern № 48 & № 49, die beiden Schreibezimmer № 50, das andere Zimmer für den Cassier № 51 & № 52 die Controlle.

f. Auf der rechten Seiten des Gebäudes im Vestibul № 9 des Thorstehers vis à vis ist der Haupt Eingang in das Landes-Archiv № 53 das Vorziimer № 54 das Kanzellisten Zimmer № 55 das Lesezimmer № 56 & № 57 die beiden Sääle, und № 58, das Vorzimmer zu den beiden Schreibe Zimmern des Archivars

- № 59 & № 60 endlich № 61 ein Nebenzimmer gegen den Hof, vielleicht zur Aufbewahrung von besonderen Akten.
- g. № 62 & № 63 zwei Reserve Gemächer, etwa für Schreibe Materialien und andere Kanzlei-Requisiten.
- h. № 64 eine Lampen und Öhl Kammer von allen übrigen ganz abgesondert.
- i. № 65 & № 66 gegen jeden der beiden Höfe eine doppelte Remise, so, das augenblicklich aus jedem eine grosse Feuerspritze, und die Wasserwägen hervorgezogen werden können.
- k. Neben № 67 № 68 № 69 & № 70 im Mittel-Punkte des Gebäudes zwei und zwei heizbare Zimmer welche für einen Rauchfangkehrer, und für einen Hausfeuer-Mauerer als permanente Wächter bei Tage und bei Nacht passend befunden werden dürften, zugleich als Heizer zu verwenden.
- l. Die vier freitragenden Treppen zu den Gallerien für die Zuhörer haben, wie oben gemeldet, ihren Zugang aus den beiden grossartigen Atriums, wodurch die Obere Haus Räume und Corridors vom Publikum nicht betreten würden, und die beiden Treppen № 71 & № 72, die der Bequemlichkeit wegen an den beiden Ecken der Kreuz-Corridors angelegt sind, dienen allein als Geschäfts Stiegen im Innere, wodurch man aus allen Theilen des Hauses in jedes Stockwerk schnell gelangen kann, und endlich sind unweit dieser beiden Treppen,
- m. verhältnissmässig eine Anzahl Aborte mit den № 73 № 74 № 75 № 76 № 77 № 78 & № 79. bezeichnet, und mit abgesonderten Zugang mit Licht und Luft genugsam versehen, (№ 80 & № 81 Lichthöfe dazu) in jedem Stockwerke angebracht, so dass im ganzen Gebäude über sechzig Aborte in Antrag sind.
- n. Es wird bemerkt, dass kleinere Localitaeten und die Wohnungen mittelst Öfen, die grössere, und die Sääle aber durch im Souterrain angelegten russischen Luft-Heizungen beheizt zu werden in Antrag stehen.
- o. Zum Schlusse der Beschreibung des Erdgeschosses bemerkt der Architekt, dass das ebener Erde durchaus gewölbt zu werden beantragt ist, und dass der Fussboden wenigstens vier Fuss über dem Pflaster-Niveau erhöht sein sollte.

Localitaeten Beschreibung

- p. des ersten Stockes
- № 82 Grosse Treppe, über welche man in die beiden Vorzimmer № 83 & № 84 und die Garderobe № 85 zum Magnaten Saal № 86 gelangt. Dieser Saal, in Form der antiken Basiliken gedacht, misst im innern Raume die grosse Nische mitgerechnet 148—150 Quadrat Klafter, und unter der Collonnade die als Stütze der obere Gallerie dient, ist hielänglicher Raum für besondere Zuhörer vorhanden, welche auch über die beiden Treppen № 87 & № 88, ohne durch den Saal-Raum selbst gehen zu müssen; dahin gelangen können. Die grosse Nische mit auf drei Stufen erhöhtem Fussboden,

der nach Bedarf in den Saal selbst heraus erstreckt werden kann, dient als Sitz der präsidirenden Hauptpersonen dieser Tafel, und die übrigen L. T. Herrn Mitglieder nehmen den Saal Raum nach der Quer sitzend ein und zwar auf allmählig erhöhten Sitzen. Als Haupt Zutrit in den Saal bestehen drei sechs Fuss breite Thüre aus den Vorzimmern und vorderhand ist eine im Mittel der langen Wand in die Hof Säulen-Gallerie in Antrag y, und für die Zuhörer letztere, und die beiden Thüren der Gallerie Treppen № 89 & № 91. Als Eintrit für den Praesidenten dient die im Mittel der grossen Nische befindliche grosse Thür z, und zwar durch die äussere Gallerie im Kreuz-Corridor № 91 von den beiden Hauptstiegen № 92 & № 93 und aus den beiden Präsidenten Localitäten. Es bestehen daher vorderhand sieben Eingänge in diesen Magnaten Saal und vier Eingänge auf die Gallerie dieses Saales, zu welcher aber von der äussern Hof-Gallerie nach Bedarf zu Logen noch sieben durch die Fenster bewerkstelligt werden könnten.

q. № 94 Grosse Treppe, über welche man in die beiden Vorzimmer № 95 & № 96 und in die Garderobe № 97 zum Staende Saal № 98 gelangt. Dieser, dem Magnaten Saale in seiner Hauptform wohlähnlich, soll sich durch eine minder reiche Ausstattung, von den andere unterscheiden, und das innere Mass ist 164 Quadrat Klafter, wozu noch links und rechts der noch zu benützende Raum unter der Gallerie mehr oder weniger gewonnen werden kann. Das Hauptverhältniss dieser beiden Sääle ist nach Ihrer Länge und Höhe zwei Quadrate und nach der Breite und Höhe ein Quadrat, daher vollständig harmonisch, und die vielen runden Säulen, lassen wegen der nicht Concentrirung sondern wegen der Zerstreung der Schallstrahlen die beste akustische Wirkung erwarten. Das Licht fällt von Oben hienein, und nach Bedarf auch aus 14 grossen Fenstern im 2^{ten} Stocke. Die Luftung geschieht durch am Platfond angebrachte bewegliche Ventilateurs. Die Erwärmung ist von Soutterrain herauf, durch russische Öfen, wodurch die Luft fortwährend gewechselt und gereinigt wird, in Antrag. Die vier grossen Treppen können, so wie alle mit Glas verwahrten Hof-Säulen Corridors heizbar bewerkstelligt werden.

r. Die erwähnten beiden grossen Treppen der Magnatet und Stände, die beiden ersten Vorzimmer und die Garderoben daselbst dienen als Aufgang und durch die Hof-Säulen Gallerie № 99 & № 100 als Zugang in die Vorgallerie № 101 zu den grossen Pracht-Saal № 102 für gemischte Sitzungen, welcher 18 Klafter lang und 10 Klafter 5 Schuh breit ist, daher mit Abschlag der Säulen und Postamente über 180 Quadrat Klafter misst.

NB. Der Zugang kann auch durch beide Sääle in die Kreuz-Gallerie zur gemischten Sitzung bestehen. Aus besagter Kreuz Gallerie eröffnen sich drei, 6 Fuss breite Thüren in die Vorgallerie № 101, und von da drei solche Thüren in den Saal № 102 selbst. Von der äussere Hof-Säulen-Gallerie bestehen noch zwei Eingänge y auf die Mitte der langen Saales Wand, endlich

sind aus den beiden Präsidenten Appartements am vordere Ende des Saales aus ihren Cabinetten noch Extra-Zugänge ausgemittelt, welche directe zu den Präsidenten Sitzen allda führen y.y.

Der Decoration dieses im Programm genannten Pracht Saales, hat der Architect sein besonderes Augenmerk geschenkt. Er hat nämlich die kurze oder Frontseite mit 6 mächtigen Säulen und Fenstern aufs reichste ausgestattet, welche als Hauptzierde um der Präsidenten Sitze herum dienen, und eine imposante Wirkung machen müsste, und an den andere drei Wänden des Sedles hat er Säulenfusse als Piedestale in fortlaufender Ordnung ausgemittelt, auf welche Kariatyden vom vergoldeten Metalle gestellt, die darüber in der Höhe des zweiten Stockes befindlichen Gallerie tragend, eine grossartige und neue Wirkung hervorrufen müssten. Zwischen diesem Piedestals sind auf Stufen erhöhte Sitze für vornehme Zuhörer angebracht. Der Zutritt zu dieser Gallerie ist durch die im zweiten Stocke den Saal umgebende äussere geschlossene Gallerie durch fünf und mehr Thüren. Da dieses Gallerie über sechs Fuss angetragen ist, so können der vielen Fenster wegen, welche zu Thüren benützt werden könnten, nach Belieben Logen ausgemittelt werden. Und zwischen den Säulen im 2^{ten} Stocke sind links und rechts je zwei zusammen vier Logen Fenster z mit separirten Zugang aus den dort befindliche Cabinetten für höchste Herrschaften als Incognito Logen ausgemittelt werden. Das grosse und reich decorirte korinthische Hauptgesims bildet eine fortlaufende Krönung im ganzen Saale herum, und die Wände und die Säulen können von Stucco lucido bekleidet, die Ornamente auf matten Goldgrund un Weiss behandelt werden. Der Platfond dieses Saales in grossartigen Feldern, mit der Wand-Decoration correspondirend getheilt, lässt aus dem grossen mittlere Felde eine hielängliche Lichtmasse eindringen, so, dass Licht der Wandfenster des 2^{ten} Stockes allenfalls auch entbehrt werden dürfte. In diesem Platfond hat der Architect die zehn Wappen der Königreiche ordnungsmässig angebracht, und zwischen diesen, befinden sich nebst des mittlern grossen Feldes, als einfallendes Licht auch noch zwei Felder, in welche er grosse Fresco oder Öhlgemälde anzubringen vermeint, als den ewig denkwürdigen Moment: — Moriamur pro Rege nostro und Zriny's Vertheidigung Szigeths. — Auch sind ober des Präsidenten Sitz die Namens-Züge F und A ornamentirt in Gold angebracht. Die arithmetische Haupt-Proportion der Saal Wände ist der Länge nach zwei Quadrat und nach der Breite 4 und 5.

NB. Zu diesem Saale kann man nebst den schon benannten Treppen auch noch über die beiden Geschäftsstiegen, und im Falle auch über die beiden Präsidenten Treppen gelangen.

s. Die Stellung oder Anlage der drei Haupt-Saäle ist so ausgemittelt, dass sie ganz nahe aneinander sich befinden, und, dass noch, das Hören von einem Saale in den andere Saal unmöglich ist.

Die Leichte Manipulation im Geschäftsgange ist dadurch sehr erleichtert, und mit allen übrigen Bestandtheilen des Hauses in leichte Verbindung gebracht. Die beiden Praesidenten gelangen in beide erstere Sääl durch den Saal der

gemischten Sitzungen, oder von da durch die Kreuz-Gallerie in die Thüren der in den beiden Säälen angebrachten grossen Nische, welche ebenfalls heizbar in Antrag sind. Die Luftung in diesem Saale geschieht ebenfalls auf die leichteste Weise, durch die ober dem Haupt-Gesimse angebrachten beweglichen Feldern und durch den Platfond und zwar von Aussen von dem praktikablen Hof-Säülen Gallerie Kupferdaches aus.

- t. Die beiden Konferenz-Sääle № 103 & № 104 mit ihren Vorzimern № 105 & № 106 sind der eine im linken der andere im rechten Flügel dicht an beide Sääle angelegt.
 - u. Von den acht Zimmern für die Deputirten sind zwei № 107 & № 108 mit ihren Vorzimern № 109 dem Konferenz-Saale der Stände in der Nähe angelegt.
 - w. Im rechten Flügel des Gebäudes in möglichster Nähe des Magnaten Saales und des Saales für gemischte Sitzungen, sind die im Programm geforderten fünfzehn Piecen für den Präsidenten der Magnaten Tafel ausgemittelt worden, worunter ein Saal mit 25½ Quadrat Klafter besteht. Die Zahlen 110 bis inclusive 124 bilden dieses Appartement, und gleichfalls sind,
 - x. im linken Flügel des Gebäudes in möglichster Nähe des Stände Saales, und des Saales für gemischte Sitzungen die neun Piecen für den Präsidenten der Stände in gleicher Ordnung eingetheilt. — Die Zahlen 125 bis inclusive 133 bilden dieses Appartement.
 - y. Beim Überblick dieses Planes dürfte wohl bald eine grossartig geregelte Anordnung des Ganzen ins Auge fallen, wodurch allein ein leicht Ineinandergreifen des Geschäftsganges erreicht werden kann.
 - z. Es muss hier am Schlusse der Beschreibung des 1. Stockes noch bemerkt werden, dass die beiden kleinen Wendeltreppen № 134 & № 135 den Zutritt von den grossen Ruheplätzen, der beiden Haupttreppen (welche letztere allein von ebener Erde bis in den 1^{ten} Stock führen) gewähren. Diese zwei kleinen Wendeltreppen dienen:
 - a. Um vornehme Zuhörer von 1^{ten} Stocke in die im 2^{ten} Stocke befindliche Front-Gallerie Logen zu bringen.
 - b. Um in die im 2^{ten} Stocke über dem grossen Raume der Haupt-Stiegen angelegten zwei und zwei also 4 Schnell-Schreiber-Zimmer, und in die daselbst befindlichen zwei und zwei also 4 Saaldiener Wohnzimmer schnell zu gelangen.
 - c. Hinter diesen beiden kleinen Wendeltreppen sind auch noch englische Retiraden für vornehme Zuhörer angebracht.
- NB.** Die Aborte sind wie zu ebener Erde licht, luftig und mit separirten Zugang ausgemittelt und die Appartements der Präsidenten hat der Künstler mittelst Öfen, die Sääle aber wie schon gemeldet vom Soutterain herauf beheizt zu werden angetragen.

Beschreibung des zweiten Stockes

- aa. Dass die drei grossen Säale ihrer Grösse wegen die Höhe beider obern Stockwerke einnehmen, ist aus den Durchschnitts-Plänen nach jeder Sichtung des Grudrisses ersichtlich.
- bb. Die Höfe Säulen Gallerien und Corridors durchkreuzen natürlich auch in dieser Etage das ganze Gebäude; wodurch alle dort angelegten Bestandtheile in leichte Verbindung gebracht sind, und durch welche die Zuhörer auf den Gallerien augenblicklich von einem Saale zum andern gelangen können.
- cc. Die Wohnung des Gebäude-Inspectors bestehend aus sieben Stücken, bezeichnet mit № 136 inclusive №142.
- dd. Nebenan aus dem Corridor in das Voraus № 143 die Lithographie mit fünf Stücken № 144 inclusive № 148.
- ee. In diesem linken Flügel sind die Localitaeten drei und drei, zusammen samt den Vorzimmern 12 Stücke für die 4 Notare der untern Tafel № 149 inclusive № 160 und zwar ganz nahe an der Geschäfts Stiege № 161 untergebracht.
- ff. Von da weiter, und zwar ober der linken Hauptstiege der Stände № 162 № 163 & № 164 zwei Zimmer für zwei Schnellschreiber, welche über bedachte kleine Wendeltreppe und auch über die Geschäftsstiege dahin gelangen.
- gg. Nebenan zwei Gemächer № 165 & № 166 für die Diener der untern Tafel.
- hh. № 167 ein grosses für Haus und Kanzlei Geräthe aller Art als Gardemeubls gewonnenes Gemacht.
- ii. An der Präsidentenstiege in diesem linken Flügel dicht an dem grossen Saale für gemischte Sitzungen erübrigen zwei Gemächer № 168 & № 169 mit separirten Eingänge, aus einem sind, wie schon erwähnt, zwei Incognito Logen ausgemittelt werden. — Diese Gemächer dürften im Falle auch noch zu den darunter befindlichen Präsidenten Localitaeten genommen werden.
- kk. Im rechten Flügel sind ebenfalls № 170 & №171 zwei solche Incognito Logen angebracht. — Und nebenan sind noch sechs Zimmer für Deputirte № 172 inclusive № 177 mit ihren drei Vorzimmern № 178 № 179 & № 180 ausgemittelt.
- ll. Die Gemächer № 181 inclusive № 192 sind für die andern vier Notäre der obern Tafel, ebenfalls nahe an der Geschäftsstiege angelegt.
- mm. Von da weiter und zwar ober der Hauptstiege der Magnaten № 193 sind die andern zwei Zimmer, № 194 & № 195 für die Schnellschreiber der Magnaten Tafel, und nebenan die zwei Zimmer № 196 & № 197 für den andern Saaldiener, welche ihre Communication über die kleine Wendeltreppe № 198 haben, und über welche man auch in die grosse Loge Gallerie № 199 gelangt.

- nn. Auch hier ist ein Gemach № 200 als Haus Garderobe ausgemittelt.
- oo. Die Aborte sind wie im 1^{ten} Stocke in gleicher Disposition angelegt № 201 № 202 № 203 & № 204.
- pp. Die Gallerien der Sääle sind dergestalt breit gehalten, dass amphitheatralische Scalinen angebracht werden können um dadurch eine noch grössere Anzahl von Zuhörern unterbringen zu können. Und in diesem 2^{ten} Stocke stehen diese vier Gallerie Treppen durch den 15 Fuss breiten Gang № 205 zwischen den beiden grossen Saal-Nischen in leichter Verbindung, so, dass die bequemste Communication dergestalt besteht, dass jedermann augenblicklich von einem Saale in den andern gelangen kann.
- qq. Vier Treppen führen auf den Dachboden, und das ganze Dachwerk ist mittelst Abtheilungs-Feuer-Mauern mit eisernen Thüren in sieben Theile abgetheilt zu werden in Antrag, damit bei einem etwaigen Brande das fortschreitende Element in seiner verheerenden Wuth aufgehalten, und das Löschen um so leichter und mit Sicherheit gehandhabt werden könne.
- rr. Die Eindeckung glaubt der Künstler nach so vielen Erfahrungen vom schwarzen Schiefer, die Ixen, Gesimse, die flachen Theile und die Gallerie-Dächer so wie die Einfassungen der einfallenden Lichten, vom ausgesuchten reinen Kupfer zu bewerkstelligen.
- ss. Wetterableiter dürften nicht überflüssig erscheinen. Endlich:
- tt. Um die Grossartigkeit der Verhältnisse in den Massen der Details dieses Gebäudes, daher der Gesamt-Effekt des aus einer solchen Zusammenstellung sich ergebenden Ganzen im Vergleiche anderer Gebäude leichter wahrzunehmen, und um sich einen anschaulicheren Vorbegriff des Masses der eizelene Bestandtheile unter sich zu erkennen, worin das Grossartige eigentlich liegt, fand es der Künstler für nothwendig nachstehende Hauptverhältnisse und Masse der vorkommenden Theile einzeln aufzuzählen und zu beschreiben, nämlich:
- Das Haupt-Einfahrts Thor im Mittel des Gebäudes ist 12 Fuss in Lichten weit und 27 Fuss hoch.
- Die seiten Thöre sind 11 Fuss weit und 25½ hoch. Zu ebener Erde sind die Fenster der Risalitte 5' 6" weit und 12½ Fuss hoch.
- Die übrigen Fenster alldort 5 Fuss weit und 12 Fuss hoch.
- im 1^{ten} Stocke ist das grosse Saalfenster 12 Fuss weit und 27 Fuss hoch.
- Die Fenster der Risalitte 6 Fuss weit, und 14½ Fuss hoch.
- Die übrigen Fenster 5 Fuss weit und 12 Fuss hoch.
- Die Thüren der Sääle sind 6 Fuss weit und 11 Fuss hoch.
- Die Zimmer der Präsidenten Appartements sind 25 Fuss tief und 21 Fuss hoch.
- Die Thüren in denselben sind 5 Fuss weit und 10½ Fuss hoch.
- Die Lichten-Weite der zwei grossen Treppen welche die Magnaten und die Staende Stiegen heissen, ist 12 Fuss und der Raum, der eine dieser beiden

Stiegen einnimmt, misst 53 Fuss Länge und 36½ Fuss Breite, und diese Treppen führen nur bis in den 1^{tem} Stock, haben daher ein würdevolles Ansehen. Die beiden Präsidenten Stiegen messen jede 8 Fuss in Lichten, und der Stiegen Raum misst 48 Fuss Länge und 19½ Fuss Breite.

Die sechs freitragenden runden Stiegen messen 6 Fuss in ihrer Lichte, und 16½ Fuss im Durchmesser.

Der Auftritt zu ebener Erde zu den beiden grossen Treppen in den Atriums ist zwischen der dorischen Collonnade 34 Fuss breit.

Die Länge eines der beiden Höfe ist 86 Fuss und die Breite 62 Fuss. Die Hof-Säulen Gallerien in den obern Etagen sind in Lichten 11 Fuss weit. Die korinthischen Säulen an der Façcade sind im Durchmesser 3 Schuh 6 Zoll, 6 Linien dick und 34 Fuss hoch.

Die dorischen Säulen in den Atriums zu ebener Erde sind 3 Fuss 1½ Zoll dick, und die Höhe der Atriums ist 33 Fuss.

Aus diesen Haupt-Dimensionen erhellt, dass die Gesamt-Anlage nicht allein grossartig, sondern auch aufs bequemste und dem Zwecke angemessen gedacht sein dürfte, und nur eine solche Ausmittlung oder Anlage des Haupt-Netzes der Zusammenstellung der Säale, der Gemächer, der Treppen der Hallen und der das Gebäude durchkreuzenden Gallerien und Corridors gestattete, bei einem zweistöckigen Gebäude, (als der eigentliche Character eines solchen öffentlichen Staats-Gebäudes angemessen) dass auch die Höfe von so ansehnlicher Grösse sich gestalten konnten, und es ist allerdings keine leichte Aufgabe auf ein gegebenes Flächenmass so viele, so grosse und lichte Ubinationsen nach vorgeschriebener Lage und leichter Verbindung unterzubringen, dabei einen kunstgeregelten Styl in allen Theilen zu beobachten, und das gegebene Terrain gehörig und ohne Verschwendung auszufüllen.

Da nun schliesslich gesagt werden muss, dass eigentlich aus dem Grossartigen das Erhabene entsteht, und dass mit den obenangesetzten Proportionen und Massen, die die gewöhnlich Kleinlichten auffallend übersteigen, die Theile der Ubinationsen natürlich in Harmonie gehalten, werden mussten; und da es sich hier also — (nach dem Ausdrucke des Programms) — darumhandelt, ein Gebäude zu errichten, welches der Lage des Platzes der Grösse des Zweckes den Bedürfnissen und der Würde der Nation entsprechend sein soll, während es dem Künstler ganz überlassen ist nach seinem Gutdünken einen für den Gegenstand passenden Baustyl zu wählen, wodurch also die architektonischen Schönheiten, und die Formen im höhere Sinne des Wortes in Anwendung zu bringen gestattet wurde, und da ferner die nothwendigsten Eigenthümlichkeiten der wahren Architektur nur dort zu finden sind, wo Schönheit, Bequemlichkeit und angemessene Solidität ohne Überfluss von Stärke in Einklang herrschen, welche in einem Staate auf die Ausführung von bedeutenden Bauwerken verwendet werden auf verschiedene Wege, auch dem Staate wieder zufließen; — so dürfte es mit

Gewissheit zu erwarten sein, dass jedweder mit den nothwendigsten und praktisch angeeigneten Kenntnissen ausgestattete Baukünstler, — wie gesagt sein Haupt-Augenmerk auf die Gediegenheit des Bau-Styles und auf geregelte Schönheit, die einen edlen Ernst und einen würdevollen Character verkünden, geworfen haben wird, was unbezweifelt allein durch Anwendung von zierlich geordneten Pracht-Collonnaden in grossen Massen erreicht werden kann, ein aber durch eine schwerfälligen Uniformität von düstern und festungsartigen durch alle Etagen etwa durchgeführten Quaderwerke von einem drückenden Gesimse, vielleicht gar von Zinnen gekrönt, aus den rauhen Zeiten des Palazzo-Pitti in Florenz, welche Lucca Pitti ein schlichter aber wohlhabender Bürger als sicheren Wohnort gegen die Überfälle seiner Haupt-Gegner der Medicis nach eigener Angabe im Jahre 1440 durch Brunellesco in einem dazupassenden düsteren und festen Styl mit grossem Aufwande erbauen liess, wohl ein erzweckt werden kann. Denn die königl: Ungarische Munificenz, die Würde der hohen

Magnaten und die lojale Grösse der löbl: Staende Ungarns erheischen als äussere Decoration Ihres dem Lande zur öffentlichen Berathung bestimmten Pallastes eine erhabene freundliche und imponirende Grösse, den herrschenden Adel beurkundend; daher keine alltägliche, oder wohl gar bizzare architektonische Conception. Es glaubt daher der gehorsamste Künstler, dass sein hier vorliegendes auf obige Gründe gefusstes Bau-Projekt von Seite Einer H: L: Ungar: Reichs Deputation einige Würdigung verdienen, und dass dasselbe der Lage des Platzes der Grösse des Gebäudes, den Bedürfnissen und der Würde der Nation einigermassen entsprechen dürfte, und es würde ihm, als ein halber Ungar zur grössten Ehre gereichen, wenn er dieses monumentale Werk unter den hohen und höchsten Auspicien als das grossartigste seiner Conceptionen in Ausführung bringen dürfte.

Obleich laut Programm die Aufgabe allein durch einen Grundriss, Durchschnitt und Aufriss gelöst sein sollte, so wollte der Architekt, um als praktischer Künstler nicht aber nur als Kunstverständiger zu erscheinen, nicht unterlassen, sein Projekt der erforderlichen Deutlichkeit wegen mit den nothwendigsten Rissen auszustatten, (denn mit wenigeren Plänen kann man besonders die innere Eintheilung der ineinandergreifenden Bestandtheile auf keinen Fall genug ersichtlich machen) und es besteht daher sein Elaborat aus 16 Blättern, welche bei einem solchen Riesenwerke in doch sehr kurzem Termine natürlich fleissiger und zierlicher nicht durchgeführt werden konnten, doch aber des Künstlers Gedanke bestens entwickelt sein dürfte und es besteht daher das Ganze aus:

- 1 Keller
- 1 ebener Erde
- 1 erster Stock
- 1 zweiter Stock
- 2 Façaden
- 7 Durchschnitten

1 Saal Platfond

1 Situations-Plan des neuen Marktes mit der Stellung des Gebäudes, und mit der Promenade Anlage;

und endlich legt der Künstler seinen, wenn auch durch Correcturen nicht nett gezeichneten ersten Concept Entwurf in eben dem grossen Massstabe der Façaden bei, auf welchen die in der von angegangenen Beschreibung angesetzten Nummern und sonstige Benennungen ersichtlich sind, bestehend aus:

1 ebener Erde Grundrisse

1 erster Stock

1 zweiter Stock

18. Stücke auf 16 Blättern

Die unzähligen Plan Bruchstücke und Details Zeichnungen der einzelnen Bestandtheile des decoration Systems, welches der Künstler in diesem seinen Riesenwerke beabsichtigt, und welche bei der ins Werksetzung eines solchen Pracht-Gebäudes nothwendig sind und zum harmonischen Durchführung des Formencharacters überhaupt und in der Gliederformen im Einzelnen, nahmentlich in den Gesims-Combinirungen und Verzirungs-Motiven bestehen, wodurch der eigentliche Zuschnitt und die Gestattung der herrschenden Typus dieses Prachtbaues liegt, wären wie üblich, während des Baues selbst von dem Architekten und seinen Gehülfen zu entwerfen und für die betreffenden Künstler und Werkmeister dienlich, dann später Einer H: L: Ungar: Reichs Deputation auf verlangen unterzubreiten.

Novemb. 1844.

Architetto
Aequa Potestas

Haupt Summen des Kosten
Ausweises das Landhaus für Pesth betreffend
Im October 1844

Conventions Münze

Post №	Pag.	Einzeln		Zusammen	
		fl.	x.	fl.	x.
1.	Mauerwerk sammt Materiale und Hand- Arbeit, so wie auch sammt Erde-Ausgrabung und Transport et.	387 846	—		
2.	Stein Metz Arbeiten	262 000	—		
3.	Stukador Arbeiten	14 006	—		
4.	Zimmer Meister	70 396	—		
5.	Tischler	70 508	—		
6.	Schlosser	48 006	—		
7.	Anstreicher	16 000	—		
8.	Glaser	9 670	—		
9.	Hafner	2 848	—		
10.	Luft-Heitz-Apparate	5 400	—		
11.	Schiefer-Deker	19 250	—		
12.	Kupfer-Schmied	34 000	—		
13.	Englische Rettiraden	1 500	—		
14.	Pflasterer	3 500	—		
15.	Wasser-Leitung et Bruñen	1 500	—		
16.	Uhrmacher	1 000	—		
17.	Gyps	5 000	—		
18.	Bley	3 000	—		
19.	Ornamenten Bildhauer	30 438	—		
20.	Figuralischen Bildhauer für Aussen	10 500	—		
21.	Bronze Beschläge	3 500	—		
				999 868	—

Aequa Potestas

Allfällige Decorations Arbeiten
für das Innere des Landhauses für Pesth.
Im October 1844.

Conventions Münze

Post №	Pag.	Einzeln		Zusammen	
		fl.	x.	fl.	x.
1.	Tischler	5 000	—		
2.	Ornamenten Bildhauer	11 892	—		
3.	Figuralischer detto	36 000	—		
4.	Marmorirer Stucco lucido	20 000	—		
5.	Vergolder	25 000	—		
6.	Mahler	25 000	—		
7.	Bronze	1 500	—		
8.	Tapezierer	5 000	—		
9.	Spalieren	6 500	—		
10.	für unvorhergesehene Fälle	9 108	—		
				145 000	—

Aequa Potestas

Das plastische Modell betreffend

Um dem Bauwerke ein imposanteres Ansehen zu geben, und damit es als ein öffentliches Staatsgebäude eine schon von der Ferne als Zierde der Stadt würdevolle Bedeutung beurkunde, hat der Künstler auf der Hauptansicht gegen die Donau zu auf den Eck-Pavillons, Thürme in Antrag gebracht, die er im plastischen Modelle ausgeführt darstellt. — Auf jedem Thurme sind vier Uhrzifferblätter, und in der obersten Höhe unter den Wetterableitern die Uhrschellen in Antrag; und Feuerwächter und Alarm Glocken dürften dort nicht überflüssig befunden werden. — Endlich sind auf dem obersten Würfel acht und auf dem Fronton im Mittel des Gebäudes zwei zusammen 10 Genien mit Palmen und Wappen schildern des Königreiches aufgestellt, in dessen Mitte unter dem Landes Wappen eine Fama pranget.

NB. Beim sorgfältigen Herabheben der Thürme und Auflegen der beikommenden zwei Dacheckstücken erscheint das Gebäude so wie es in der Zeichnung sich darstellt, ohne den Thürmen — in welchem Falle dann die Hauptmauern der Pavillons bedeutend schwächer zu halten wären, wodurch dann jene Gemächer sich grösser gestalten würden.

Die auf den Plänen angegebenen zwei Springbrunnen in der Gartenanlage könnten mittelst eines an der Donau anzubringendes Saug-Druckwerk, das nöthige Wasser erhalten, besser aber dürfte dieser öffentliche Platz durch zwei colossale Standbilder fürs Land emerirter Männer geziert werden.

Wien am 11 September 1845

(Motto)
Aequa Potestas
Architekt-Mitglied der
Akademie zu Rom etc. etc.

ALOIS PICHL MAGYARORSZÁGI MŰVEINEK JEGYZÉKE

<i>Év</i>	<i>Hely</i>	<i>Megbízó</i>	<i>Épület</i>
1803 után — 1816	Sárvár	Estei Ferdinánd, illetve Ferenc fhg.	várkastély helyreállítás(?)
1806 után	Sárvár	Estei Ferenc fhg.	<i>kertilak, vendéglő, tejjgazdaság*</i> <i>magánpalota</i>
1812 és 1815 között	Pest	Szentgyörgyi Horvát József	
1818—1825 között	Kistapolcsány	gr.Keglevich János	várkastély déli szárnya
1824—1825	Kistapolcsány	gr.Keglevich János	tehenistálló
1827	Kistapolcsány	gr.Keglevich János	kinai pavilon és belvedere
1830 előtt	Iharosberény	Inkey Antal	orangerie
1831	Kistapolcsány	gr.Keglevich János	kastélykönyvtár kialakítás
1831 után	Bonchida	gr. Bánffy József	<i>várkastély keleti szárnya</i> <i>várkastély konyha átépítése</i> kápolna és oltár <i>fogadó, vadászház</i> r. k. templom <i>pajta*</i>
1831—1849	Jolsva	Coburg Ferdinánd hg.	
1833	Kistapolcsány	gr.Keglevich János	kastélypark kerítés
1837	Kistapolcsány	gr.Keglevich János	r. k. templom
1838—1841	Enying	Batthyány Fülöp hg.	<i>Országháza</i>
1844	Pest	tervpályázat	r. k. templom
1844	Sajóvamos	gr.Keglevich J. (Helytartótanács)	<i>r. k. templom</i>
1844—1850	Nagyugróc	gr.Keglevich János	várkastély átépítése
1844	Nagyugróc	gr.Keglevich J.	<i>kertilak*</i>
1846	Nagyugróc	gr.Keglevich J.	erdőor-lak
1846	Nagyugróc	gr.Keglevich J.	<i>svájci ház*</i>
1846 és 1848 között	Nagyugróc	gr.Keglevich J.	kertfal
1847	Nagyugróc	gr.Keglevich J.	kapuslak (?)
1850 előtt	Nagyugróc	gr.Keglevich J.	grotta (?)

Jelmagyarázat: megvalósult
nem valósult meg
megvalósulásáról nincs tudomásunk*
megvalósult; Pichl szerzősége bizonytalan (?)

KÉPJEGYZÉK

1. Alois Pichl arcképe. Ismeretlen festő műve. Historisches Museum der Stadt Wien, lelt. sz. 61.195.
2. Bécs, Palais Modena a Beatrixgassén. Kunst und Kunsthandwerk, 1918. 279.
3. Bécs, Palais Modena a Herrengassén. Kunst und Kunsthandwerk, 1918, 276.
4. Bécs, Alsó-Ausztria tartományi parlamentje. *Egger, G. — Wagner-Rieger, R.: Geschichte der Stadt Wien Geschichte der Architektur in Wien.* Wien, 1973. 94. sz. kép.
5. Bécs, kávéház a Hoher Markton. Alois Pichl vízfestménye. Bécs, magántulajdon.
6. Bécs, Hoffmann-ház a Heugassén. Alois Pichl vízfestménye. Bécs, magántulajdon.
7. Bécs, Lejeune-ház Wiedenben. Alois Pichl vízfestménye. Bécs, magántulajdon.
8. Bécs, a Dembsche-ház város felé néző oldala. Alois Pichl vízfestménye. Bécs, magántulajdon.
9. Bécs, Bummerer-ház a Heumarkton. Alois Pichl vízfestménye. Bécs, magántulajdon.
10. Bécs, Schöller-ház. Alois Pichl vízfestménye. Bécs, magántulajdon.
11. Bécs, Takarékpénztár a Grabenen. Alois Pichl vízfestménye. Bécs, magántulajdon.
12. Bécs, Takarékpénztár a Grabenen. Alois Pichl vízfestménye. Bécs, magántulajdon.
13. Bécs, Johann Nepomuk-Kirche, pályamunka. Alois Pichl vízfestménye. Bécs, magántulajdon.
14. Ferdinand Pichl bizonyítványa a milánói Breráról, 1796. Magyar Országos Levéltár: C 64. Helytartótanácsi lvt. Dep. Com. Protocolla 1812. Fons 51, Pos. 12.
15. Bécs, Malteserkirche (Ferdinand Pichl, 1806—08.). Bundesdenkmalamt, Wien, neg. sz. 12436.
16. Gróf Keglevich János arcképe. Kriehuber rajza után Höfelich litográfiája. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, 4939.
17. Kistapolcsány, a várkastély és környékének helyszínrajza, 1671 (részlet). Magyar Országos Levéltár: T 2. Eszterházy család hitbizonyítványi lvt. tervei XXII. téka № 1055.
18. Kistapolcsány, a várkastély földszinti alaprajza. *Rados Jenő:* Magyar kastélyok. Bp. 1939. 33.
19. Kistapolcsány, a kastély homlokzatrajza. *Kuhn, J.* és társai: Klasicistická architektúra na Slovensku. Bratislava, 1955. 151. Fotó: Alexander Paul
20. Kistapolcsány, a kastély homlokzatrajza. *Kuhn, J.* és társai: Klasicistická architektúra na Slovensku. Bratislava, 1955. 152. Fotó: Alexander Paul
21. Kistapolcsány, a kastély keresztmetszete és oldalhomlokzata. *Kuhn, J.* és társai: Klasicistická architektúra na Slovensku. Bratislava, 1955. 151. Fotó: Alexander Paul
22. Kistapolcsány, a kastély kupolájának eredeti famodellje. *Kuhn, J.* és társai: Klasicistická architektúra na Slovensku. Bratislava, 1955. 177. Fotó: Alexander Paul
23. Kistapolcsány, a kastély látképe. Franz Wolf litográfiája, 1840 körül. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, T 1416.
24. Gróf Keglevich János levélpapírja fejlécén a kistapolcsányi kastély látképével, 1853. Magyar Országos Levéltár: P 421. A Keglevich család lvt. II/99., № 63.
25. Kistapolcsány, a kastély 1890 körül. Vasárnapi Újság, 1890. 608. Gróf Wimpffen Szigfrid fényképe után.
26. Kistapolcsány, a kastély a századforduló körül. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum fényképtára, lemez sz. 41.589, lelt. sz. 78147. Fotó: Klösz György.
27. Kistapolcsány, a kastély mai képe. Fotó: Sisa József.
28. Kistapolcsány, a kastély középrizalitja. Fotó: Sisa József.
29. Kistapolcsány, a kastély oldalrizalitja. Fotó: Sisa József.
30. Kistapolcsány, a kastély bal oldalhomlokzata. Fotó: Sisa József.
31. Kistapolcsány, a kastély belső udvarra néző hátsó homlokzata. Fotó: Sisa József.
32. Kistapolcsány, a kastély földszinti előcsarnoka. *Kuhn, J.* és társai: Klasicistická architektúra na Slovensku. Bratislava, 1955. 178. Fotó: Alexander Paul

33. Kistapolcsány, a kastély nézete a földszinten. Emil Stöckler rajza a múlt századból. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, T 8467.
34. Kistapolcsány, a kastély első emeleti nagyterme a századforduló körül. Magyarország és a Nagyvilág, 1900. szept. — okt. 6.
35. Kistapolcsány, a kastély első emeleti nagyterme. *Kuhn, J.* és társai: Klasicistická architektúra na Slovensku. Bratislava, 1955. 179. Fotó: Alexander Paul
36. Kistapolcsány, a kastély első emeleti nagyterme. *Kuhn, J.* és társai: Klasicistická architektúra na Slovensku. Bratislava, 1955. 180. Fotó: Alexander Paul
37. Róma, Pantheon. *Castiglione László*: Római művészet. Bp. 1971. 159.
38. Kistapolcsány, a kastély könyvtárterem az első emeleten. Képeslap.
39. Kistapolcsány, a kastély dolgozószoba az első emeleten. *Kuhn, J.* és társai: Klasicistická architektúra na Slovensku. Bratislava, 1955. 181. Fotó: Alexander Paul
40. Kistapolcsány, a kastély enteriőrészlet az első emeleten. *Kuhn, J.* és társai: Klasicistická architektúra na Slovensku. Bratislava, 1955. 181. Fotó: Alexander Paul
41. Kistapolcsány, a park a gótikus üvegházzal. Emil Stöckler rajza a múlt századból. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, T 8469.
42. Penzing (Bécs mellett), a Mayer-féle kert egyik üvegházának építészeti rajzai. Atlas zur Allgemeinen Banzeitung, 1838. CCXXXX. tábla.
43. Kistapolcsány, kínai pavilon a parkban. Emil Stöckler rajza a múlt századból. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, T 8470.
44. Kistapolcsány, belvedere a parkban. Emil Stöckler rajza a múlt századból. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, T 8477.
45. Kistapolcsány, kandeláber formájú oszlop a park bejáratánál. Fotó: Sisa József.
46. Sárvár, klasszicista épület a vár közelében. (Puskin krt. 36.) Fotó: Sisa József.
47. Sárvár, a vár helyreállításának emléktáblája, 1816. Fotó: Sisa József.
48. Sárvár, a vár udvari homlokzatának egyik első emeleti ablaka. Fotó: Sisa József.
49. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, I. változat: földszinti alaprajz. Vas Megyei Levéltár, Szombathely: XIII. 18. A Szentgyörgyi Horváth család levéltára 37. cs.
50. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, I. változat: első emeleti alaprajz. Vas Megyei Levéltár, Szombathely: XIII. 18. A Szentgyörgyi Horváth család levéltára 37. cs.
51. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, I. változat: homlokzatrajz. Vas Megyei Levéltár, Szombathely: XIII. 18. A Szentgyörgyi Horváth család levéltára 37. cs.
52. Terv a pesti Horváth-palotához, II. változat: földszinti alaprajz. Vas Megyei Levéltár, Szombathely: XIII. 18. A Szentgyörgyi Horváth család levéltára 37. cs.
53. Terv a pesti Horváth-palotához, II. változat: első emeleti alaprajz. Vas Megyei Levéltár, Szombathely: XIII. 18. A Szentgyörgyi Horváth család levéltára 37. cs.
54. Terv a pesti Horváth-palotához, II. változat: homlokzatrajz-megoldások. Vas Megyei Levéltár, Szombathely: XIII. 18. A Szentgyörgyi Horváth család levéltára 37. cs.
55. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, II. változat: az első emeleti nagyterem faldekorációja. Vas Megyei Levéltár, Szombathely: XIII. 18. A Szentgyörgyi Horváth család levéltára 37. cs.
56. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, II. változat: az első emeleti nagyterem faldekorációja. Vas Megyei Levéltár, Szombathely: XIII. 18. A Szentgyörgyi Horváth család levéltára 37. cs.
57. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, II. változat: az első emeleti nagyterem faldekorációja. Vas Megyei Levéltár, Szombathely: XIII. 18. A Szentgyörgyi Horváth család levéltára 37. cs.
58. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, II. változat: az első emeleti nagyterem mennyezetdekorációja. Vas Megyei Levéltár, Szombathely: XIII. 18. A Szentgyörgyi Horváth család levéltára 37. cs.
59. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, II. változat: a télikert párkány-profilja. Vas Megyei Levéltár, Szombathely: XIII. 18. A Szentgyörgyi Horváth család levéltára 37. cs.
60. Iharosberény, orangerie az Inkey-kastély parkjában, a második világháború után. Örsi Károly gyűjtése.
61. Jolsva, az r. k. templom főhomlokzata. Fotó: Bertalan Vilmos.
62. Jolsva, r. k. templom, átlós irányú látkép. Fotó: Slovenský Ústav Pamiatkovej Starostlivosti a Ochrany Prírody.
63. Jolsva, r. k. templom, belső nézet a főbejárat felől. Fotó: Bertalan Vilmos.
64. Jolsva, r. k. templom, a kupola nézete belülről. Fotó: Bertalan Vilmos.
65. Jolsva, r. k. templom, főoltár. Fotó: Sisa József.

66. Jolsva, r. k. templom, szőszék. Fotó: Sisa József.
67. Jolsva, r. k. templom, belső oldalmézet. Fotó: Sisa József.
68. Jolsva, r. k. templom, belső nézet a főoltár felől. Fotó: Sisa József.
69. Enying, az r. k. templom főhomlokzata, tervváltozat. Alois Pichl vízfestménye. Bécs, magántulajdon.
70. Enying, az r. k. templom oldalhomlokzata, tervváltozat. Alois Pichl vízfestménye. Bécs, magántulajdon.
71. Enying, az r. k. templom előlről. Fotó: Mihalik Tamás.
72. Enying, az r. k. templom oldalról. Fotó: Mihalik Tamás.
73. Enying, az r. k. templom hátulról. Fotó: Sisa József.
74. Enying, az r. k. templom belső nézete a főbejárat felől. Országos Műemléki Felügyelőség fotótára, neg. sz. 95.481.
75. Max Pichl tervrajza egy ablakhoz, 1841. Magyar Országos Levéltár: T 4. A Batthyány család lvt. tervei № 160.
76. Alois Pichl terve a sajóvámosi templomhoz, 1844: alapozás rajza. Egri Érsekség Egyházi Levéltára: T I/28 c.
77. Alois Pichl terve a sajóvámosi r. k. templomhoz, 1844: szintenkénti vízszintes metszet. Egri Érsekség Egyházi Levéltára: T I/28 e.
78. Alois Pichl terve a sajóvámosi r. k. templomhoz, 1844: keresztmetszet. Egri Érsekség Egyházi Levéltára: T I/28 d.
79. Alois Pichl terve a sajóvámosi r. k. templomhoz, 1844: hosszmetset. Egri Érsekség Egyházi Levéltára: T I/28 f.
80. Alois Pichl terve a sajóvámosi r. k. templomhoz, 1844: főhomlokzat. Egri Érsekség Egyházi Levéltára: T I/28 a.
81. Alois Pichl terve a sajóvámosi r. k. templomhoz, 1844: oldalhomlokzat. Egri Érsekség Egyházi Levéltára: T I/28 b.
82. Alois Pichl terve a sajóvámosi r. k. templomhoz, 1844: a toronycsúcs. Egri Érsekség Egyházi Levéltára: T I/28 g.
83. Az embléma Alois Pichl Országháza-műleírásának címlapjáról. Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztálya (Kiscelli Múzeum), kézirat- és nyomtatványtár: 72.36.1.
84. Oroszvár, a kastély főhomlokzata (Franz Beer, 1841—44.). Fotó: Sisa József.
85. Oroszvár, a kastély hátsó homlokzata. Fotó: Sisa József.
86. Oroszvár, a kastély belső részlete. Fotó: Slovenský Ústav Pamiatkovej Staroslivosti a Ochrany Prírody.
87. Oroszvár, a kastély belső részlete. Fotó: Slovenský Ústav Pamiatkovej Staroslivosti a Ochrany Prírody.
88. Oroszvár, a kastély belső részlete. Slovenský Ústav Pamiatkovej Staroslivosti a Ochrany Prírody.
89. Nagyugróc, a kastély a romantikus átalakítás előtt. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, T 6025.
90. Nagyugróc, a kastély a romantikus átalakítás után. Franz Wolf litográfiája. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, T 14.33.
91. Nagyugróc, a kastély látkepe. Joseph Zürnich litográfiája. Magyar- és Erdélyország képekben. Szerk.: *Kubinyi Ferenc — Vahot Imre* III. k. Pest, 1854. 120-al szemben.
92. Nagyugróc, a kastély a századforduló körül. Magyarország képes albuma. Bp. é.n. (1900 körül).
93. Nagyugróc, a kastély mai képe. Fotó: Sisa József.
94. Nagyugróc, kastély, középrizalit. Fotó: Sisa József.
95. Nagyugróc, kastély, a bal odali bástya a főhomlokzaton. Fotó: Sisa József.
96. Nagyugróc, kastély, a bal oldalszárny. Fotó: Sisa József.
97. Nagyugróc, kastély, főbejárat. Fotó: Sisa József.
98. Nagyugróc, kastély, kapualj. Fotó: Sisa József.
99. Nagyugróc, kastély, a lépcsőház ajtaja a kapualjban. Fotó: Sisa József.
100. Nagyugróc, kastély, lépcsőház. Fotó: Sisa József.
101. Nagyugróc, kastély, terembelső. Fotó: Sisa József.
102. Nagyugróc, kastély, az ebédlő a századforduló körül. Magyarország képes albuma. Bp. é.n. (1900 körül).
103. Nagyugróc, kastély, az ebédlő. Fotó: Sisa József.

104. Nagyugróc, kastély, az ebédlő. Fotó: Sisa József.
105. Nagyugróc, kastély, a nappali szoba. Fotó: Sisa József.
106. Nagyugróc, kastély, a nappali szoba. Fotó: Sisa József.
107. Nagyugróc, kastély, a nappali szoba. Fotó: Sisa József.
108. Nagyugróc, kastély, a könyvtárszoba a századforduló körül. Magyarország képes albuma, Bp. é.n. (1900 körül).
109. Nagyugróc, kastély, a könyvtárszoba mennyezete. Fotó: Sisa József.
110. Nagyugróc, kastély, a könyvtárszoba padlója. Fotó: Sisa József.
111. Nagyugróc, kastély, a kastélykápolna homlokzata. Fotó: Sisa József.
112. Nagyugróc, kastély, a kastélykápolna belseje. Fotó: Sisa József.
113. Nagyugróc, kastély, a kastélykápolna belseje. Fotó: Sisa József.
114. Nagyugróc, erdőórlak a kastélyparkban. Franz Wolf litográfiája. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, T 6016.

THE ACTIVITIES OF ARCHITECT ALOIS PICHL (1782—1856) IN HUNGARY

Written by József Sisa

SUMMARY

Alois Ludwig Pichl (Milan, 1782 — Vienna, 19 May 1856) was a prominent figure of Viennese Neo-Classical architecture. His father, Wenzel Pichl (born in Bohemia) was a violinist and music director at the court of Hapsburg Archduke Ferdinand d'Este in Milan, while his mother had come from a Hungarian gentry family living in Pest, called „Somogyi de Kolosvár”. Pichl was brought up in Milan and it was there that he acquired his basic education and early architectural experiences, which were to make a life-long impression on his later work. He graduated from the Academy of Vienna in 1802, which he had attended for five years. In his youth he must have been influenced by his brother, Ferdinand Pichl (1775—1828), seven years his elder, who, as a graduate architect from the Brera of Milan, served as a tutor of architecture at the d'Estes'. Quite little is known about Ferdinand Pichl's activities. In 1812 he made an unsuccessful application for the directorship or assistant directorship of the National Architectural Directorate of Hungary. (Országos Építészeti Főigazgatóság, Ober-Landes Baudirection); in his application for the post he mentioned only one of his works by name, the reconstruction of the *Malteserkirche* in Vienna. (The building remodelled in the Neo-Classical style in 1806—08 has been attributed to Louis Montoyer by Austrian art historians on the basis of the analysis of its style.)

Alois Pichl was employed as a court-architect by the members of the d'Este family, many of whom held high public offices in Hungary. Primarily this contributed to the architect's activities in Hungary, together with the fact that he had found a patron in the person of a Hungarian aristocrat, Count János Keglevich. Among his early commissions in Vienna the most important ones were a palace for Ferdinand and Beatrix d'Este in *Beatrixgasse*, as well as a palace for Archduchess Beatrix in *Herrngasse*. In 1837—48 the *Niederösterreichisches Landhaus*, the monumental Lower-Austrian provincial parliament inspired by Roman *palazzo* architecture, was erected to his design. He also designed buildings in other provinces of the Hapsburg Empire, Moravia and Galicia, and even abroad, but their proper identification and analysis have not yet been carried out. In the attempts to acquire a more profound knowledge of these buildings one can find useful assistance in series of small *tondi* depicting his works in water-colour. It should also be noted that Pichl was a member of the *Accademia di San Luca* of Rome.

The first half of the 19th century was a period of urbanization and national awakening in Hungary, which at the time was a part of the Hapsburg Empire. Compared to the earlier centuries there were fewer foreign architects commissioned here, their presence being more an exception than a rule. However, this did not entirely cease the guiding influence of Vienna, beside which the connections with Italy played an important role. In the above-mentioned half century the Neo-Classical style prevailed in architecture, the Gothic Revival in its full-fledged form, was to take presence only after 1840.

THE COUNTRY HOUSE AT KISTAPOLCSÁNY

The first significant commission to Alois Pichl in Hungary was the construction in 1818—25 of the main wing of the earlier-built country house at Kistapolcsány (now Topolčianky). The owner, Count János Keglevich was to supply the architect with further commissions during the succeeding decades. This conservative aristocrat, unflinchingly loyal to the Hapsburg dynasty, had graduated from the Theresianum in Vienna. He took special interest in history, botany and the arts, and after 1850 he was one of the conservators of the Vienna-based Central Commission of Antiquities (k.k. Central-Commission für Baudenkmale). He was also an enthusiastic and competent amateur builder: from his correspondence diary, which survives from the years between 1823 and 1854, one can gain valuable information about his abilities first at Kistapolcsány and later in other places. In 1823—25 at

Kistapolcsány, the stone trimmings were attached onto the façade, its roof and dome were put on, and the interior completed. Keglevich had a decisive say in the preparation of the designs and in the selection of forms, and he also anxiously supervised the work executed, taking the lion's share in the organization of the works. Pichl must have made a remarkable number of drawings, in fact all the architectural details of the house suggest his hand. From time to time he even visited the site where he would have a word with the master builder in charge of the labour, Ferenc Hauser of Selmecbánya. The three allegorical statues (now destroyed), which were placed on the pediment in 1824, were the work of Josef Klieber, one of the most outstanding masters of Viennese Neo-Classical sculpture. In 1831 the count had his library transferred from Vienna to Kistapolcsány; not only books were brought to Hungary but also plaster reliefs by Schrott and wooden busts by Robatz. The furniture and part of the fittings, too, came from Vienna.

Symmetrical, yet surmounted by a dome of a ragged outline, Kistapolcsány noticeably differs from any of the other country houses of the same period in Hungary, which are less diversified and have a more compact composition. In its style it draws very much on northern Italian early Neo-Classicism, which in turn still bears the mark of the Baroque. The building is enriched with Palladian features, such as the linking of the portico with the spherical dome and the Palladian windows on the side projections.

Its most imposing room is the central domed hall, which was inspired by the prototype of European rotundas, the Pantheon in Rome.

Though Pichl designed several buildings for the park at Kistapolcsány, the biggest and most elaborate one, the Gothic conservatory (1828—29), is the work of Pietro Nobile. The same design by Nobile was adopted for the construction of another conservatory at Penzing, a village near Vienna. The cowshed displaying 14 columns (1824—25), the parasol-shaped small Chinese pavilion, the belvedere (1827) and the fence around the park were built from designs by Pichl. The candelabrum-shaped pillars and the vases on either side of the entrance of the park were made by Viennese sculptor Schrott.

OTHER EARLY PRIVATE BUILDINGS

Having gained possession of the castle at Sárvár in 1803, the d'Este family had the derelict building restored some time before 1816. Though no document survives to prove it, it seems likely that the court-architect of the family, Alois Pichl was assigned to the task. After 1806 the architect designed a belvedere, a tavern and a dairy farm for Archduke Franz, but we have no information as to whether they were actually built.

Between 1812 and 1815 Pichl designed a palace for József Horváth in Pest. The elegant principal façade complete with a Palladian window of the first design was followed by the simpler lines of an alternative. The architect also drew up the wall decoration for the hall of the latter. Pichl's design had not materialized. Mihály Pollack, an architect working in Pest, built the palacé instead.

Some time before 1830 an orangerie designed by Pichl was erected in the park of Antal Inkey's country house at Iharosberény. This Neo-Classical pavilion with Ionic columns does not survive to the present day.

A Transylvanian aristocrat, Count József Bánffy commissioned Pichl after 1831 to reconstruct the East wing of his country house at Bonchida (now Bonjida). The design made in two alternatives (which were destroyed in World War II) showed a building similar to the one at Kistapolcsány; components like the portico crowned with a dome, the Palladian window and the rotunda appear again. Only the chapel and the altar were, however, built from Pichl's designs.

CHURCHES

Alois Pichl made two attempts at winning the post of the leading architect of Esztergom Cathedral, the greatest architectural project of the day in Hungary (1822—56). He and his brother Ferdinand applied for the job to Primate Rudnay by letter first in 1820. He tried his luck for the second time in 1824, when leading architect Pál Kühnel had died, yet even then he was unable to get the commission.

He was commissioned by Duke Ferdinand Coburg to build the Roman Catholic parish church of Jolsva (now Jelšava) in 1831—49. (The fresco in the interior was probably completed later.) Entirely devoid of external decoration, the church forms a compact, massive bulk. The early Neo-Classicism of

Kistapolcsány, still loaded with Baroque characteristics, had given way to the austerity of a mature phase of the style. A peculiar motif of the church is the large, flat bay which fills the portico; it often occurred on buildings in the Veneto, yet it is seen nowhere else in Hungary. Pichl chose a similar solution in 1838 for the design of the front elevation of the Johann-Nepomuk Kirche in Vienna. The monumentality of the interior is largely due to the flat dome, which rests on pendants.

It was Duke Fülöp Batthyány who granted Pichl the commission to erect the Roman Catholic parish church of Enying, built in 1838—41. From the previously mentioned *tondi* the pictures of the front and side elevations of this church still exist. They show the original concept: the principal façade was to have been flat just like at Jolsva, which would have given a severely geometrical character to the building. Probably to comply with the patron's instructions, the architect placed a colonnade on the façade. The result is a monumental and carefully proportioned Neo-Classical building, one of the finest country churches in Hungary. The altarpieces and the furnishing were also obtained from Vienna. The Batthyány family employed another architect of the same name, Max Pichl, who was in all likelihood Alois' son. A design survived bearing his signature and it is dated 1841; it shows the architectural drawings of a window, though it has not yet been found out to which building.

The village of Sajóvámos was the property of Count Keglevich in the first half of the 19th century, who, as a devout Catholic, founded a Roman Catholic parish there and wished also to erect a church. The construction would have been financed and supervised by the Board of Works of Hungary, and Keglevich as the patron would have provided a considerable part of the building materials. In 1844 the count commissioned Pichl to draw up a plan, The count was sent a copy of the first design Pichl had made for the church of Enying. The authorities approved the plans, but work did not even begin due to the War of Independence in 1848/49.

THE 1844 COMPETITION FOR THE HUNGARIAN PARLIAMENT

In 1844 an international competition was announced to build a Parliament House in Pest. Alois Pichl also made up his mind to submit a design. Once more he had to deal with Count János Keglevich, as his patron had been appointed the chairman of the national committee in charge of the competition. The aristocrat informed him regularly about the developments of the competition and also consulted him on architectural matters, since the committee was not made up of architects. Pichl gave him special counsel on completing the clauses governing the competition, let him have the text of the conditions Louis I of Bavaria issued on the occasion of a major building project. Later Pichl sent a guide to the evaluation of the submitted designs to the count. Yet the competition designs were never judged, and the erection of the Parliament House was not realized owing to the War of Independence and ensuing absolutistic government.

Pichl himself submitted his competition design marked "Aequa Potestas", words taken from Horace's *Ars Poetica*, line ten. The drawings are lost but the attached specifications still exist. The first part contains Pichl's ideas on architecture in general and on contemporary modes. He professes to be a devotee of the "Greco-Roman Palladian style"; by that term he means architecture based on the Classical orders, which spans the centuries of European civilization from ancient to modern times. His reason for devotion is the great historical tradition of this style on the one hand, and its crystallized and mathematically formulated rules on the other hand. He deems these rules to be eternally valid. All this reveals how deeply he was imbued with academic and classical ideals which go back to as far as Bellori and Zuccari, which were already obsolete in the middle of the 19th century. He was obviously familiar with Winckelmann's concept of style and Lodoli's and Milizia's teachings concerning the majesty of appearance and the superfluity of all ornaments. Pichl regarded his own time a period of decline, he did not brook the diversity of styles, which was already gaining ground in the Hapsburg-ruled areas. Accordingly he sharply criticizes the Moorish, Byzantine, Rococo and Renaissance modes as tasteless, passing fads proper only to the less educated.

The second part of the specifications gives a fairly accurate description of the building Pichl thought out. It is even more or less possible to reconstruct it. Pichl's Parliament House is a three-storied structure clustered around two courtyards. A colonnade runs along the whole length of the principal façade supported by a heavy base, something similar to the Niederösterreichisches Landhaus, his chief work in Vienna. He imagined a French-style formal garden in front. The three assembly halls fill two floors and are richly ornamented. In one hall the subject of the ceiling paintings was chosen by Pichl, actually on

Keglevich's advice. The predominant note of the design is set in Neo-Classical style, though when the architect mentions foreign models he refers to Baroque royal residences, like the colonnaded east wing of the Louvre and the Caserta Palace near Naples. Had it been realized to his design, the Hungarian Parliament House would have been Pichl's *opus magnum*. Yet this severely Classical building, besides being somewhat alien to the Hungarian eye, would have been stylistically belated, since a change in style was already apparent in Hungary at that time.

THE COUNTRY HOUSE AT NAGYUGRÓC

Towards the end of his life, in 1844, Count János Keglevich embarked upon the construction of another country house, at Nagyugróc (now Vel'ké Uherce), not far from Kistapolcsány. The resolution was occasioned by the birth of his second son. This time Pichl had to diverge from Neo-Classicism and make a Gothic Revival design in order to follow his patron's wishes. The immediate model to inspire Keglevich was the country house at Oroszvár (1841—44) built by a relative of him. He asked Pichl to take over details from it and even to copy certain parts of its design. According to a contemporary account, the preparation of the drawings English engravings were also used, and as a result the portal and the wooden look-out tower (now destroyed) were built in the Elizabethan style. The use of pattern-books and printed designs were, as in Europe in general, quite widespread in Hungary. Pichl's patron had details of some famous buildings incorporated in his house (Blois, Fontainebleau), which he had visited during his journeys in 1846—47. Certain particulars of the Neo-Gothic conservatory at Kistapolcsány were also taken as a model. Keglevich and his wife made modifications on Pichl's design even during the actual construction. The two bastions on the principal façade were so dilapidated that they had to be pulled down in the course of the work and built a new. The walls and bastions were given battlements and the portal was moved to the right-hand side elevation. In the main wing the interior was completely refurbished, the rooms were given wooden panelling and coffered ceilings or pendants. This time again Keglevich was in full control of the events, as he was 20—25 years before at Kistapolcsány. Beside preparing the drawings, Pichl kept in touch with the building operation and visited Nagyugróc once or twice a year. The construction was directed by a master builder József Császtka. The more demanding joiner's work was imported from Vienna. A great many things were made by the versatile sculptor Antal Brandl of Pozsony, such as the countess' stone coat of arms, the Gothic chandelier in the dining room, the altar in the chapel (removed from its place) modelled on an altar of San Zaccaria in Venice, pieces of furniture and parts of the panelling. A new phenomenon was that mass-produced articles were employed. For example the glazed pottery figurines on the cornice of the dining room were made in Wagram, Austria; and the tiles lining the walls of the countess' bathroom came from the Herend Porcelain Factory. Likewise it counted a novelty in Hungary that stained glass panes were fitted onto the windows of the library. The window panes, which depicted poets, came from Milan, Pichl's native town.

Nagyugróc is one of the first castellated Gothic Revival country houses in Hungary, which, in Mark Girouard's words, "must owe a good deal to Strawberry Hill". Country houses in a similar style were put up in these years at Oroszvár and Vép, designed also by architects from the western parts of the Hapsburg Empire, Franz Beer and Johann Romano respectively. The above-mentioned buildings did not take long to follow the first Gothic Revival country houses in Bohemia, Moravia and Austria (Hluboká, Lednice, Hrádek, Anif, Grafenegg, Merkenstein). On account of the more advanced social conditions it was in these western territories of the Hapsburg Monarchy that the new, English-inspired style began its conquest. It was from here that the Hungarian nobility and especially the aristocracy, the most cosmopolitan minded class of the Hungarian society at the time, imported the style into its native land.

There are also some garden pavilions at Nagyugróc designed by Pichl, such as the gazebo, the gamekeeper's lodge, the Swiss chalet, and the crenellated garden wall was built by him as well.

ALOIS PICHL'S PERSONALITY AND HIS ROLE IN THE HISTORY OF HUNGARIAN ARCHITECTURE

Alois Pichl was employed in Hungary by private clients, primarily by aristocrats; this accounts for the country houses, garden pavilions, and country churches commissioned by the local patrons which mark his activities here. As an architect he graduated from an academy but held no public office and, moreover,

never stayed in Hungary for a longer period of time. Thus he could not expect commissions for private palaces or houses in towns, because local architects and master builders, owing to their familiarity with the place and the protection of their guilds, had an advantage impossible to overcome. Likewise, in the case of public buildings it was the "official" architects who were first taken into consideration. Pichl's Hungarian connections can be best explained by the personal careers of his clients, who, as holders of high offices, frequently visited Vienna and made acquaintance with the architect who had settled in that city. The members of the archducal family of the d'Estes also may have played a mediating role in the far-reaching activities of their court architect.

Only four major works by Pichl are known in Hungary which were actually built: the country houses at Kistapolcsány and Nagyugróc, and the parish churches of Jolsva and Enying. Though the number is small, quality raises them above the average of similar buildings. It can even be said without exaggeration that in Hungary they are first-class representatives of their kind. At the same time each of these works reflect a change in taste apparent in the first half of the 19th century: Kistapolcsány is a representative of northern Italian Neo-Classicism still bearing some reminiscence of the Baroque, Jolsva and Enying mark the mature, somewhat severe trend of the Neo-Classical style, while Nagyugróc is a pioneer product in Hungary of the English-oriented Gothic Revival.

Palladian features frequently occur on Pichl's Neo-Classical works. The most characteristic example is of course Kistapolcsány, though he also showed a marked preference for the Palladian motif on other buildings.

He paid homage verbally to Andrea Palladio in the specifications submitted at the competition for the Hungarian Parliament. This theoretical treatise, by the way, with its pamphlet-like freshness and polemic tone represents a genre virtually unknown in contemporary Hungary, in spite of some outmoded views expounded in it. Alois Pichl was a conscious Palladian and this makes him a unique character in Hungary; similar figures can be found only in the West European countries, which have greater architectural traditions.

Pichl's works in Hungary are part of Austria's architectural heritage as well, and most of them were executed with the collaboration of Viennese artists or craftsmen. Yet the fact that Hungarian art history also lays a claim on them is equally understandable: these buildings were prompted by domestic needs, their erection financed from Hungarian sources, and since their completion have, even by their mere existence, influenced Hungarian taste. Their study contributes to our knowledge of the European background of Hungarian Neo-Classical and Gothic Revival architecture, first of all the very important Viennese and Italian connections.

In the first half of the 19th century there were several foreign architects working in Hungary or connected with her in some way. A few of them had a French or Italian education and some had even come from France or Italy, e.g. Louis Montoyer, Pietro Nobile, Charles Moreau beside Pichl. Yet there were no foreign architects from outside the Austrian and Bohemian-Moravian provinces of the Hapsburg Empire who, on their way to Hungary, did not stay in Vienna first. This means that it was exclusively through Austria, more precisely through Vienna that Hungary kept in touch with the personal representatives of the western European architectural trends. (With the exception of the 1844 competition for the Parliament House and the 1847 competition for the German Theatre in Pest, but their effect on the Hungarian architecture of the time was negligible.) In the preceding period, i.e. the second half of the 18th century, the situation was similar as it can be seen in the activities of Jean Nicolas Jadot or Isidore Canevale. The role of the western provinces of the Hapsburg Empire around 1840 transmitting the English-style Gothic Revival country house building has been mentioned above.

The building of the country houses at Kistapolcsány and Nagyugróc, the parish church of Sajóvámoss and the competition for the Parliament House offer, due mostly to Keglevich and Pichl's extant letters, a comprehensive picture of the relationship between architect and patron, which includes the personal aspects. In the course of decades a close and even friendly relationship arose between the two men, yet they remained aware of the gap between their social positions, which of course they never tried to trespass upon. Keglevich's letters manifest an unfailingly polite, once in a while even cordial tone, while the architect always addressed the count in a formal, courtly style required by the status of an aristocrat. The count's correspondence testifies that Pichl regularly supplied him with news about events in Vienna, and that the architect was actually his confidant. Occasionally the architect and the aristocrat attended the same social event. At another time Keglevich wanted to make a little trip with Pichl to Esztergom when the latter had come to Kistapolcsány to inspect the progress of the building work. In

1829 at the request of the architect the count let him know that he and his wife with their children were welcome anytime at Kistapolcsány, where a room on the first floor was always at their disposal.

Keglevich knew about Pichl's activities in Vienna, and was aware of his problems. The architect frequently requested his patron to recommend him so that he could acquire an architectural commission. Something of this kind happened in 1824, when Keglevich intervened on his behalf as he wanted to get the post of the leading architect of Esztergom Cathedral. Again in September of 1825 Pichl informed the count that Engel, the architect of the Festetich family, was unable to attend to his duties for illness, thus he asked Keglevich to recommend him to Count Festetich. In April of 1827 he wrote a letter to his patron because he had received word of Duchess Kinsky's intention to put up a building and so he appealed for recommendation.

This kind of mobility, which bordered upon distasteful pushiness when he tried to take instant advantage of Engel's illness, enabled Pichl to get commissions from all over the Empire. Of course, working for aristocrats, and winning, then keeping their favour required a flexible human disposition, which in his case was coupled with artistic consciousness befitting his stature. He had a basically conservative taste and preferred the severe trend within Neo-Classicism. His few known Gothic Revival buildings were obviously erected to gratify his patrons' desire; it is now common knowledge that there was not one steadfast Classicist so uncompromising as to refuse to act likewise. In all probability he was also a conservative and a Hapsburg royalist in his political views, which is natural considering the social environment he lived and worked in.

This architect of a German name, the son of a Bohemian-born Milanese court musician father and a Hungarian gentry mother, brought up in Lombardy and Vienna and working mainly in Austria and Vienna, was destined to assimilate and transmit different trends and stylistic forms. He was a fine example of the multilingual, specifically Central European intellectuals, who could trace their origins to the late 18th century and went on to become so important in the Hapsburg Empire in the second half of the 19th century.

LIST OF ILLUSTRATIONS

1. Portrait of Alois Pichl by unknown artist
2. Vienna, Palais Modena (Beatrixgasse)
3. Vienna, Palais Modena (Herrengasse)
4. Vienna, Niederösterreichisches Landhaus
5. Vienna, „Cafée-Haus am Hohen Markt“. Water-colour by Alois Pichl
6. Vienna, block of flats, „Hr. v. Hoffmann Heugasse“. Water-colour by Alois Pichl
7. Vienna, block of flats, „Gebrüder Lejeune an der Wieden“. Water-colour by Alois Pichl
8. Vienna, block of flats, „Hr. v. Dembsche Stadt Seite“. Water-colour by Alois Pichl
9. Vienna, block of flats, „Hr. Bank-Direktor Bummerer am Heu-Markt“. Water-colour by Alois Pichl
10. Vienna, block of flats, „Schöllers Haus“. Water-colour by Alois Pichl
11. Vienna, „Sparcassengebäude am Graben“. Water-colour by Alois Pichl
12. Vienna, „Sparcassengebäude am Graben“. Water-colour by Alois Pichl
13. Vienna, Johann Nepomuk-Kirche. Water-colour by Alois Pichl
14. Ferdinand Pichl's diploma from the Brera of Milan, 1796
15. Vienna, Malteserkirche (Ferdinand Pichl 1805—08)
16. Portrait of Count János Keglevich. Lithograph by Höfelich after a drawing by Joseph Kriehuber, 1842
17. Kistapolcsány, general plan of the country house and its surroundings, 1671. (detail)
18. Kistapolcsány, plan of the ground floor
19. Kistapolcsány, plan of the first floor
20. Kistapolcsány, elevation of the principal façade
21. Kistapolcsány, cross section and side elevation
22. Kistapolcsány, original wooden model of the dome
23. Kistapolcsány, view. Lithograph by Franz Wolf c.1840
24. Count János Keglevich's stationery with letter-head showing Kistapolcsány, 1853
25. Kistapolcsány c. 1890
26. Kistapolcsány around the turn of the century
27. Kistapolcsány today
28. Kistapolcsány, central pavilion on the principal façade
29. Kistapolcsány, side projection on the principal façade
30. Kistapolcsány, side elevation
31. Kistapolcsány, rear elevation overlooking the inner courtyard
32. Kistapolcsány, entrance hall
33. Kistapolcsány, view of the interior on the ground floor. Drawing by Emil Stöckler from the 19th century
34. Kistapolcsány, rotunda around the turn of the century
35. Kistapolcsány, rotunda
36. Kistapolcsány, rotunda
37. Rome, Pantheon
38. Kistapolcsány, library on the first floor
39. Kistapolcsány, study on the first floor
40. Kistapolcsány, detail of the interior on the first floor
41. Kistapolcsány, park with the Neo-gothic conservatory. Drawing by Emil Stöckler (19th century)
42. Penzing near Vienna, architectural drawings for one of the conservatories in Mayer's garden

43. Kistapolcsány, Chinese pavilion in the park. Drawing by Emil Stöckler (19th century)
44. Kistapolcsány, belvedere in the park. Drawing by Emil Stöckler (19th century)
45. Kistapolcsány, candelabrum-shaped column at the entrance of the park
46. Sárvár, Neo-Classical building near the castle (No.36 Puskin körút)
47. Sárvár, memorial tablet to the restoration of the castle, 1816
48. Sárvár, first floor window on the courtyard façade of the castle
49. Design by Alois Pichl for the Horváth Palace in Pest, first alternative: plan of the ground floor
50. Design by Alois Pichl for the Horváth Palace in Pest, first alternative: plan of the first floor
51. Design by Alois Pichl for the Horváth Palace in Pest, first alternative: elevation
52. Design for the Horváth Palace in Pest, second alternative: plan of the ground floor
53. Design for the Horváth Palace in Pest, second alternative: plan of the first floor
54. Design for the Horváth Palace in Pest, second alternative: two solutions for the elevation
55. Design by Alois Pichl for the Horváth Palace in Pest, second alternative: wall decoration of the hall on the first floor
56. Design by Alois Pichl for the Horváth Palace in Pest, second alternative: wall decoration of the hall on the first floor
57. Design by Alois Pichl for the Horváth Palace in Pest, second alternative: wall decoration of the hall on the first floor
58. Design by Alois Pichl for the Horváth Palace in Pest, second alternative: ceiling decoration of the hall on the first floor
59. Design by Alois Pichl for the Horváth Palace in Pest, second alternative: profile of the cornice of the conservatory
60. Iharosberény, orangerie in the park of Antal Inkey's country house
61. Jolsva, Roman Catholic parish church, principal façade
62. Jolsva, diagonal view
63. Jolsva, view of the interior from the main entrance
64. Jolsva, view of the dome from inside
65. Jolsva, high altar
66. Jolsva, pulpit
67. Jolsva, diagonal view of the interior
68. Jolsva, view of the interior from the high altar
69. Enying, Roman Catholic parish church, front elevation. Water-colour by Alois Pichl
70. Enying, side elevation. Water-colour by Alois Pichl
71. Enying, front elevation
72. Enying, side elevation
73. Enying, rear elevation
74. Enying, view of the interior from the main entrance
75. Design by Max Pichl for a window, 1841
76. Design by Alois Pichl for the Roman Catholic church of Sajóvámós, 1844: plan of the foundation
77. Design by Alois Pichl for Sajóvámós, 1844: horizontal section of each level
78. Design by Alois Pichl for Sajóvámós, 1844: cross section
79. Design by Alois Pichl for Sajóvámós, 1844: longitudinal section
80. Design by Alois Pichl for Sajóvámós, 1844: front elevation
81. Design by Alois Pichl for Sajóvámós, 1844: side elevation
82. Design by Alois Pichl for Sajóvámós. 1844: spire
83. Emblem from the frontispiece of Alois Pichl's specifications for the Parliament House, 1844
84. Oroszvár, view of the front elevation of the country house (Franz Beer 1841—44)
85. Oroszvár, view of the rear elevation
86. Oroszvár, detail of the interior
87. Oroszvár, detail of the interior
88. Oroszvár, detail of the interior
89. Nagyugróc, the country house before the Gothic Revival remodelling. Coloured lithograph by Franz Wolf
90. Nagyugróc, the country house after the Gothic Revival remodelling. Lithograph by Franz Wolf
91. Nagyugróc, view. Lithograph by Josef Zürnich, 1854
92. Nagyugróc, at the turn of the century

93. Nagyugróc today
94. Nagyugróc, central pavilion on the principal façade
95. Nagyugróc, left-hand bastion on the principal façade
96. Nagyugróc, left-hand wing
97. Nagyugróc, main entrance
98. Nagyugróc, entrance way
99. Nagyugróc, door of the staircase in the entrance way
100. Nagyugróc, main staircase
101. Nagyugróc, view of a room
102. Nagyugróc, dining room at the turn of the century
103. Nagyugróc, dining room
104. Nagyugróc, dining room
105. Nagyugróc, sitting room
106. Nagyugróc, sitting room
107. Nagyugróc, sitting room
108. Nagyugróc, library at the turn of the century
109. Nagyugróc, ceiling of the library
110. Nagyugróc, floor of the library
111. Nagyugróc, front of the chapel
112. Nagyugróc, interior of the chapel
113. Nagyugróc, interior of the chapel
114. Nagyugróc, gamekeeper's lodge in the park. Lithograph by Franz Wolf

NÉVMUTATÓ

- Ackermann, R. 65
Adorján Sándor 65, 68—69
Almásy János 29
Aman, Johann 29
Anakreón 22
Antal főherceg 86
Amherst, W.P. 65
Arco-Stepper, A. 57
- Bánffy György 31
Bánffy József 31, 107, 113
Bántornyai Jakab 47
Barkóczy Ferenc 64
Batthyány család 35—36, 114
Batthyány Fülöp 34, 36—37, 81, 107, 114
Batthyány Lajos 34
Bauer, Franz 21, 67
Becker, F. 62—64, 67—69
Beer, Franz 46, 56—57, 115
Bellori, Giovanni Pietro 41—42
Benda Kálmán 63
Bernini, Giovanni Lorenzo 44
Bertalan Béla 70
Bezerédj Elek 64
Bibó István 63, 66, 69
Bíró József 31, 70
Blackwell, Joseph Andrew 38
Blunt, A. 72
Boas, G. 72
Borovszky Samu 33, 57, 65, 67, 70, 73, 76
Böckh, P.H. 65—67
Bramante (Donato da Urbino) 41, 92
Brandl Antal 39—40, 51, 53—54, 75, 90, 115
Brandl János 75
Brayley, E.W. 65, 72
Breunner-Enkevoirth 57
Britton, J. 65, 72
Brunelleschi, Filippo 41, 92
- Camões, Luiz Vaz de 22
Canevale, Isidore 60, 66, 116
Cassas, L.F. 65
Chastel, André 64
Coburg 70
Coburg Ferdinánd 33—34, 107, 113
- Császtka (Császk) család 52, 74
Császtka József 21, 49, 52, 74, 115
Cséppik 46, 54
Csikvári Antal 71
- Dante, Alighieri 54
N.Dávid Ildikó 64
Davis, T. 75
De La Vigne 75
Delaborde, A. 65
Dembsche(r) 26
Deron Antal 29
Donay 53
Donner, Georg Raphael 44
Doppler, Paul 51, 53
Dorner 22
Dreger-Innsbruck, M. 63
- Engel József Ferenc 32, 60, 82, 117
Egger, A. 63
Eggert, K. 76
Eötvös József 47, 72
Erdődy család 16
Erdődy grófné 47
Erdődy Sándor 57
Ernst, L. 57
Ernyey József 64, 72, 74, 76
d'Este, Herkules Rinaldo 63
Estei Ferdinánd főherceg, id 9—10, 28, 63, 69, 77—78, 112
Estei Ferdinánd főherceg, ifj. 9—10, 31
Estei Ferenc főherceg 9, 28, 32, 69, 77, 80, 107, 113
Estei főhercegi család 9—12, 28, 32—33, 59, 63, 113, 116
Estei Károly Ambrus főherceg 9, 63, 77, 80
Estei Mária Beatrix főhercegnő 9—10, 23, 63, 80, 85, 112
Estei Miksa főherceg 77, 80—81
- Feigler Ignác 46, 51
Fényes Elek 24, 68
Ferenc, I., német-római császár 63, 69
Festetics család 60, 82, 117
Feuchtmüller, R. 63
Fischer, Andreas 78

Fischer, Joseph 73
Fischer, Vicenz 78
Folliot-Crenneville Viktória l. Keglevich Jánosné
Folliot-Crenneville Viktória
Fontana, Carlo 92
de Forbin 65
Förster 53—54, 75
Frank János 21
Fugert 52—54, 75

Galavics Géza 66, 71
Galgóczy Károly 63
Gasser, Hans 27
Gell, William 65
Genthon István 69—70
Gessner, Salomon 22
Gilhofer — Ranschburg 11, 62—63, 65, 69—70
Girouard, Mark 55, 75, 115
Glemmel-Flischbach, M. 64
Gottgeb Antal 11
Görög Demeter 32, 70, 80

Hall 65
Hanauer György 35
Harangozó János 35
Harrach, F.E. 56
Harrach Ferenc 35, 81
Harsányi Zoltán 64
Hauser Ferenc 20—21, 113
Hefele, Melchior 7
Heikamp, D. 72
Hild János 28
Hild József 7, 23, 39, 65, 71
Hillebrandt, Franz Anton 7
Himmelheber, G. 68, 74
Hinner József 52
Hohenberg, Ferdinand 78
Hollók Imre 70
Homérosz 22
Horace l. Horatius
Horatius, Flaccus 22, 41, 114
Horn Keresztély 21
Horváth József, Szentgyörgyi 29—30, 68, 107, 113
Hunfalvy János 57, 70, 73, 76
Hutter Antal 68

Inkey Antal 30, 107, 113
Inkey család 70
Izsó Miklós 69

Jadot, Jean Nicolas 60, 116
Jankovič, V. 72—73
Jékely Zoltán 68
John 54
Johnson 65
József nádor 39—40, 64

Kanovich Rudolf 35
Károly főherceg 86
Károly Lajos főherceg 16, 24
Károlyi család 30
Károlyi József 64
Kaufmann, E. 72
Keglevich család 16
Keglevich János 9, 13—22, 33, 36—40, 43, 45—
54, 56—58, 60, 62, 64—68, 73, 75—76, 82, 88—90,
107, 112—117
Keglevich Jánosné Folliot-Crenneville Viktória
14, 47
Keglevich Jánosné Zichy Adél 14, 21, 27, 62, 66
Keglevich István 14, 16, 50
Kelényi György 64—66
Kempelen Béla 70
Kidson, P. 75
Kinsky hercegnő 60, 82, 117
Kisfaludy 54
Kispartti János 64
Kissling, Leopold 21, 67
Klenze, Leo von 14
Klieber, Josef 21, 67, 113
Klopstock, Friedrich Gottlieb 22
Koch 26
Koch, Heinrich 30, 32
Koháry család 16
Koháry-Coburg család 70
Komárik Dénes 8, 63, 65, 69, 71—72, 74
Koppány Tibor 71
Korabinsky, J. 65
Kornhäusel, Josef 10
Kosáry Domokos 70
Kotrba, V. 68, 75
Kotz, Louise 14, 17, 27, 64—65, 69
Kovachich József 89
Körte, W. 72
Köszeghy Sándor 63
Köves János 71
Krafft, Peter, id. 39
Krause, W. 75—76
Krieghammer, Mathias 79
Kriehuber, Josef 64
Križanová, E. 65
Kubinyi Ferenc 62, 64, 72—73, 75—76
Kunike, Adolf 69
Kühnel Pál 32, 80, 113

La Fontaine, Jean de 54
Lajos, I., bajor király 38
Lajos főherceg 86
Lamb, E.B. 56
Langhammer, Ignaz 54
Lavallés, J. 65
Lavigne 53, 75
Lavoisier, Antoine Laurent 22

- Leardi 32, 81
 Lee, R.W. 72
 Leistler 22, 25
 Leistler, Carl 68
 Leistler, Lorenz 68
 Leistler, Mathias 68
 Leichtenstein, A.J. 56
 Lichner, J. 65—66
 Linné, Karl von 22
 Lipót, II., Habsburg uralkodó 39
 Livius, Titus 22
 Lobmayer 54
 Lodoli, Carlo 42, 114
 Loidl, F. 64
 Lorenz, Hellmut 8, 70
 Lotharingiai hercegnő 51
 Loudon, J.C. 72
 Lyka Károly 70—71
- Maderno, Carlo 41, 92
 Májer Tibor 68
 Majláth család 45
 Mária Terézia, Habsburg uralkodó 9, 63, 69
 Marosi Ernő 8, 64, 72
 Márton József 70
 Mauer, Carl 35
 Mayer 87
 Mayer, W. 63
 Mayr, Leopold 10
 Mészlányi Antal 63
 Metternich, Klemens 26, 82
 Metzger, Eduard 38
 Michelangelo Bounarotti 41, 92
 Mikolay László 64
 Milizia, Francesco 42, 114
 Milton, John 22, 54
 Mohrenburg 53
 Montoyer, Louis 11, 60, 112, 116
 Mojzer Miklós 63—64, 66—67, 72, 76
 Montesquieu, Charles de Sécondat 22
 Moreau, Charles 60, 116
 Murray, P. 75
 Münch (Münnich) Bertalan 21, 25
- Nagy Iván 64, 70—71
 B.Nagy Margit 70
 Nobile, Pietro 25, 37, 40, 45, 60, 68, 113, 116
 Novák József 72
- Ober József 52
 Odescalchi Artúr 64—65
 Ott János 54
 Ovidius 22
- Örsi Károly 70
 Östör József 66
- Packh János 33, 70
 Palladio, Andrea 12, 41, 68, 92, 116
 Patatic Ádám 9
 Pauly Adolf 89—91
 Pein, Georg 78
 Peruzzi, Baldassare 41, 92
 Pichl, Ferdinand 9—12, 32, 35, 63, 77—81, 112—113
 Pichl, Max 36, 87, 114
 Pichl Vilmos 35, 70
 Pichl, Wenzel 9, 63, 112
 Piermarini, Giuseppe 11, 77—78
 Pilgram, Franz Anton 7
 Pindaros 22
 Pison, S. 65
 Pitti, Lucca 103
 Pollach, Leopoldo 7, 11—12, 64, 77—78
 Pollack Mihály 7, 12, 25, 29—30, 113
 Pollák, Michal 68, 73
 Prokopp Gyula 70
- Quarenghi, Giacomo 63
- Rados Jenő 65, 70
 Rákóczi család 16
 Rakovsky, S. 65
 Ranschburg I. Gilhofer
 Redel, Josef 22
 Renault 67
 Rigel, Anton Pius 30
 Rindl 27
 Rizzi, G. 63
 Robatz, August 22, 67, 113
 Rohbock Lajos 73, 76
 Romano, Johann 57, 115
 Rudnay Sándor 32—33, 60, 79, 113
- Salamon, Friedrich 54
 Salm gróf 26
 Sámson János 35
 Sangallo, Giulio 41, 92
 Sansovino (Jacopo Tatti) 41, 92
 Scamozzi, Vincenzo 41, 92
 Schilker, Friedrich 35
 Schiller, Friedrich 54
 Schobach Károly 52
 Schönauer, H. 57
 Schrott, Andreas 22, 27, 53, 68—69, 75, 113
 Schrott, Jakob 22, 67, 113
 Schwab, Joseph 53, 73—74
 Schwarzenberg, J.A. 56
 Schwendenwein, A. 57
 Serlio, Sebastiano 41, 92
 Sisa József 64, 69, 72, 76
 Somogyi de Kolozsvár 9, 32, 39, 63, 81, 87, 89, 112
 Sperling 27

- Spörlin 54
 Stöckler, Emil 68
 Struhár, A. 65
 Styskal, Anton 27

 Szabó Júlia 63
 Szabolcsi Hedvig 8, 64, 66
 Szalay Imre 35
 Szcitovszky János 33
 Széchenyi István 24—25, 40, 68, 87
 Szeibert János 69
 Széphelyi Frankl György 63
 Szerémi 64, 72, 74, 76
 Szinnyei József 64

 H.Takács Marianna 65, 69
 Tapolcsányi család 16
 Tasso, Torquato 22
 Thaer, Albrecht Daniel 22
 Thieme, U. 62—64, 67—69
 Thomson, P. 75
 Thonet Mihály 50, 73
 Thorvaldsen, Bertel 67
 Thun herceg 26
 Tóth Melinda 69
 Trócsányi Zsolt 63
 Tuss 80

 Vahot Imre 62, 64, 72—73, 75—76
 Vergilius 22

 Vignola (Giacomo Barozzi da Vignola) 12, 41, 92
 Viszota Gyula 68
 Vitruvius 41, 92
 Voit Pál 64, 71
 Vojta (Vajta) Ferenc 35
 Vojta Ferenc, id.(?) 35
 Voltaire 22

 Wagner, W. 64
 Wagner-Rieger, R. 63, 72, 75—76
 Walpole, Horace 55
 Wieser Ferenc 69
 Wimpffen Sz. 67
 Winckelmann, Johann Joachim 42, 114
 Windisch-Graetz, F. 75
 Wingemüller, Georg 56
 Witt-Döring, Christian 68—75
 Wolf, Franz 14, 64, 69, 76
 Wollek József 53
 Wunsch 33
 Wurzbach, C. 62—64, 67

 Zádor Anna 8, 34, 64—65, 68—72, 75
 Zichy Adél I. Keglevich Jánosné Zichy Adél
 Zichy-Ferraris Emánuel 46
 Zimmerman, V. 35
 Zimmermann 54
 Zofahl Lőrinc 29—30, 69
 Zrínyi Miklós 39, 43, 98
 Zuccari, Federico 41, 72, 114

HELYNÉVMUTATÓ

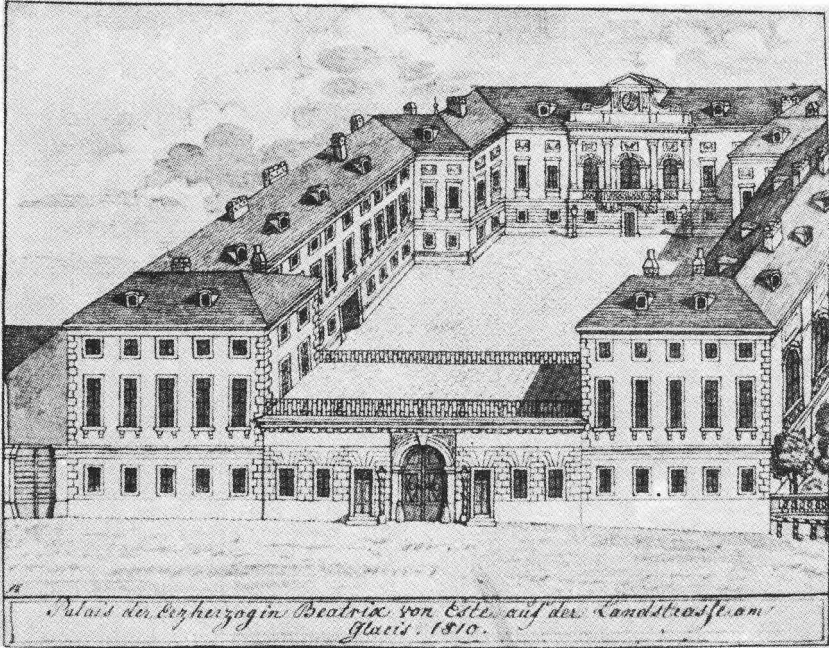
- Abaujszántó 24
Almás 52
Anif 57, 115
Aranyosmarót (Zlaté Moravce') 65
Aspern 86
- Banská Štiavnica l. Selmecbánya
Bars vármegye 13
Bechyň 9
Bécs (Wien) 7—14, 18—21, 23—26, 33—34, 36, 38—39, 43—44, 48, 51, 53—54, 59—61, 63—65, 67, 69, 77—80, 82, 84, 87, 92, 112, 114, 116—117
Belgrád 10
Bezeréd 64
Blois 47, 115
Bologna 9
Bonchida (Bonțida) 31, 70, 107, 113
Bonțida l. Bonchida
Bratislava l. Pozsony
Brno l. Brünn
Brünn (Brno) 11, 77, 79
Budapest 69
- Caserta 43—44, 115
Cluj-Napoca l. Kolozsvár
Deutschkreutz l. Sopronkeresztúr
Döbling 47
- Edinburgh 15, 47
Eger 8, 20, 37
Egervár 16
Eipeltau 86
Eisgrub l. Lednice
Enyicke (Haniska) 24
Enying 34—37, 59, 71, 107, 114, 116
Erdberg 84, 86
Erdély 9, 31
Erdőd 64
Esztergom 8, 13, 20, 32—33, 60, 63, 79, 113, 116—117
- Favoriten 10
Felvidék 34
Firenze 103
Florensdorf 87
- Florenz l. Firenze
Fontainebleau 47, 115
Frauenberg l. Hluboká
- Grafenegg 57, 115
Gran l. Esztergom
Grinzing 32
- Gyöngyös 24
- Hajnánov 1. Szeptencújfalu
Haniska l. Enyicke
Herend 54, 56, 115
Hluboká (Frauenberg) 56, 115
Hradec Králové l. Königrätz 56
Hrádek 56, 75, 115
- Iharosberény 30, 107, 113
Ikervár 10
Isztria 65
Jelšava l. Jolsva
Jolsva (Jelšava) 33—35, 59, 70, 107, 113, 116
Jüdlinger See 86
- Kistapolcsány (Topolčanky) 8, 13—14, 16—27, 29, 31, 33—34, 37, 44—45, 47—48, 52, 54, 59—60, 64—65, 67—68, 82, 87, 107, 112—113, 115—116, 117
Kolozsvár (Cluj) 14, 64
Kokranfigeltau 86
Königrätz (Hradec Králove)
Königswart (Kynžvart) 26
Körmend 35, 71
Kynžvart l. Königswart
- Laxenburg 10, 45, 84
Lednice (Eisgrub) 56, 68, 115
Leopoldstadt 84, 86
Léva (Levice) 24, 68
Levice l. Léva
Lichtenthal 84, 86
Linz 87
Lipótváros 38
Lombardia 61, 63, 117
London 15, 47, 56, 65
Lökösháza 24, 68

- Mailand l. Milánó
 Mantua 9
 Merkenstein 57, 115
 Mikosdpusztá 56
 Milan l. Milánó
 Milánó 7, 9, 11, 54, 56, 61, 64, 77—78, 80, 82, 112, 115
 Nádasladány 56
 Nagyugróc (Vel'ké Uherce) 8, 13—14, 19, 45—60, 62, 73, 107, 115—116
 Nagyvárád (Oradea) 9
 Naples l. Nápoly
 Nápoly 44, 115
 Neistadt 77
 Nitra l. Nyitra
 Nova Baňa l. Újbánya
 Nussdorf 84
 Nyitra (Nitra) 21, 52, 54
 Odessza 10
 Oradea l. Nagyvárád
 Oroszvár (Rusovce) 46, 51, 55—57, 115
 Pápa 54
 Párizs 15, 42
 Passau 26
 Penzing 25, 37, 113
 Pest 7, 9, 13, 28—30, 38—40, 44, 60, 63, 71, 81, 87, 89, 91—93, 105, 107, 113—114
 Pompeji 65
 Pozsony (Pressburg, Bratislava) 19, 38—40, 46, 50, 53, 82, 88—91, 115
 Prága 26
 Prater 85—86
 Pressburg l. Pozsony
 Regensburg 15, 54
 Rom l. Róma
 Róma 10, 12, 23, 31—32, 39, 41—42, 44, 67, 72, 80—81, 87, 106, 112, 113
 Rome l. Róma
 Rossau 47, 84, 86
 Rusovce l. Oroszvár
 Sajóvámos 13, 36—37, 45, 60, 107, 114, 116
 Salzburg 57
 Sárvár 10, 28, 69, 107, 113
 Selmezbánya (Banská Štiavnica) 20—21, 113
 Sopronkeresztúr (Deutschkreutz) 16
 Spirtz 86
 Süttő 52
 Szeptencújfalu (Hajná Nová Ves) 16
 Szerencs 10
 Szigeth l. Szigetvár
 Szigetvár 39, 98
 Szombathely 8
 Tata 10, 52
 Tavarnok (Tovarníky) 47
 Tovarníky l. Tavarnok
 Topol'canký l. Kistapolcsány
 Újbánya (Nova Baňa) 21
 Újszász 24
 Vác 10, 14
 Velence 46—47, 115
 Vel'ké Uherce l. Nagyugróc
 Venice l. Velence
 Vép 57, 76, 115
 Vienna l. Bécs
 Wagram 53—54, 115
 Wieden 84
 Wien l. Bécs
 Windsor 56—57
 Zlaté Moravce l. Aranyosmarót
 Zsennye 64

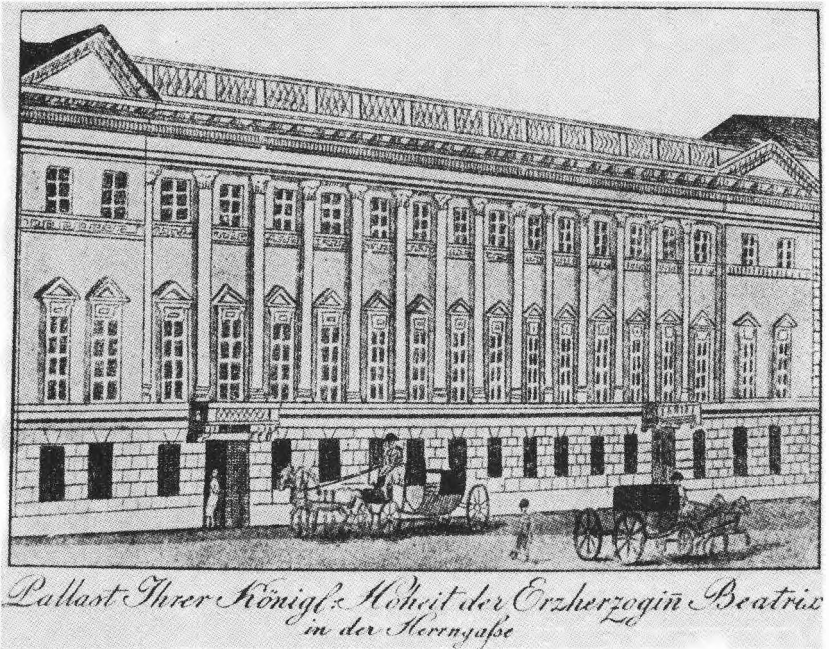
KÉPEK



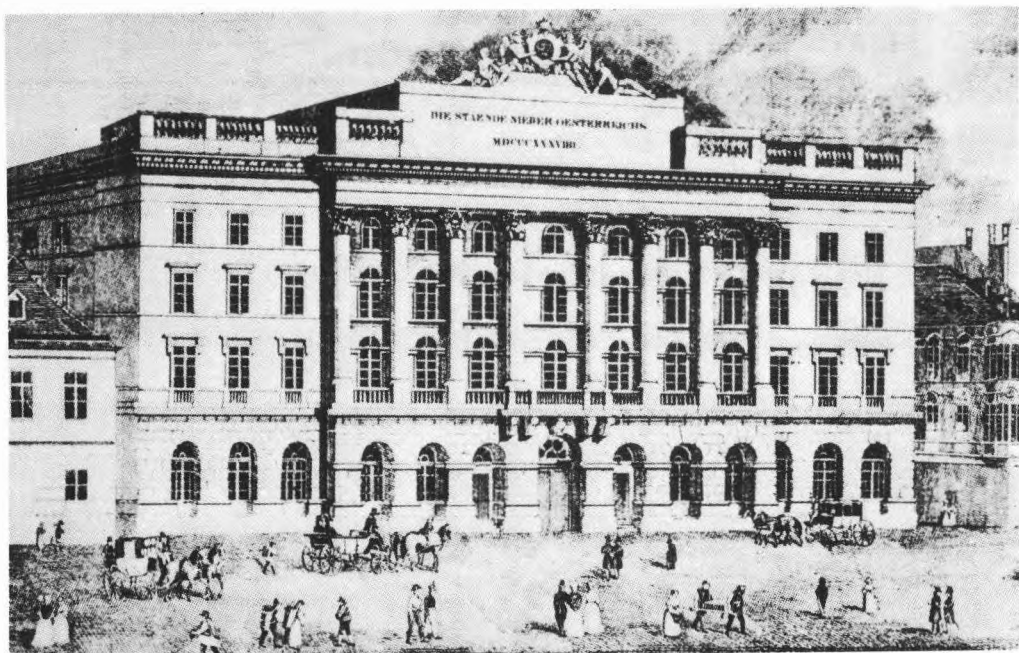
1. Alois Pichl arképe. Ismeretlen festő műve



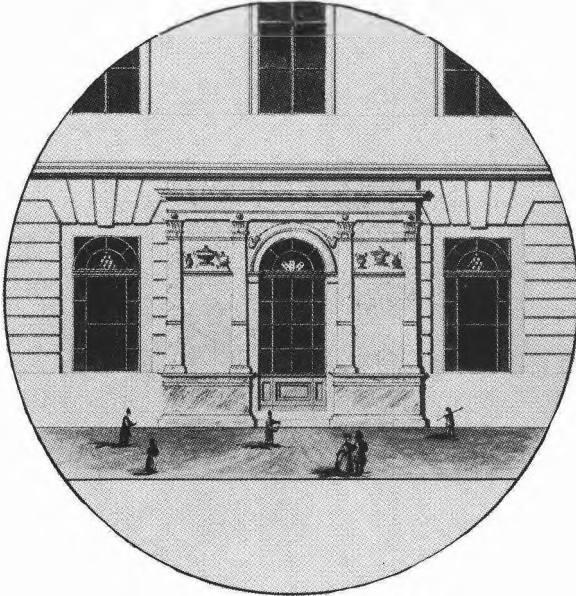
2. Bécs, Palais Modena a Beatrixgässén



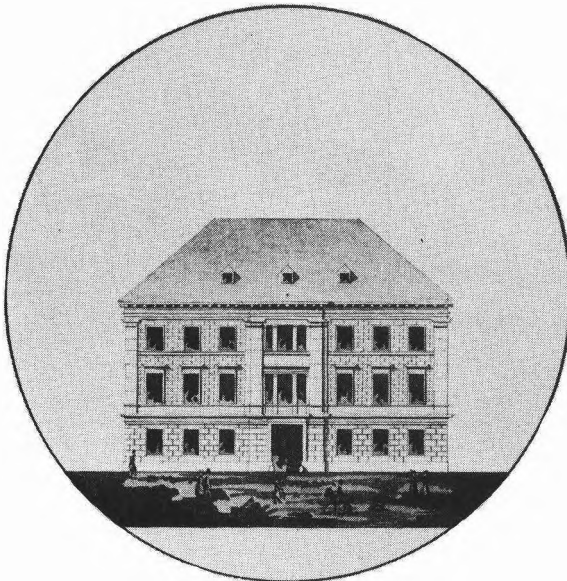
3. Bécs, Palais Modena a Herrengässén



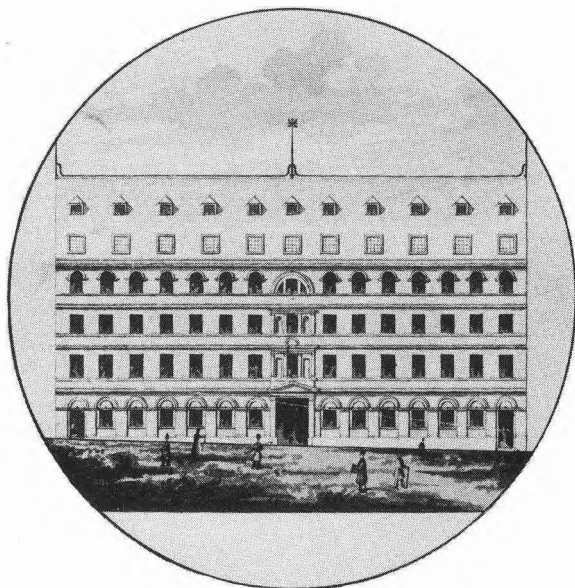
4. Bécs, Alsó-Ausztria tartományi parlamentje



5. Bécs, kávéház a Hoher Markton. Alois Pichl vízfestménye



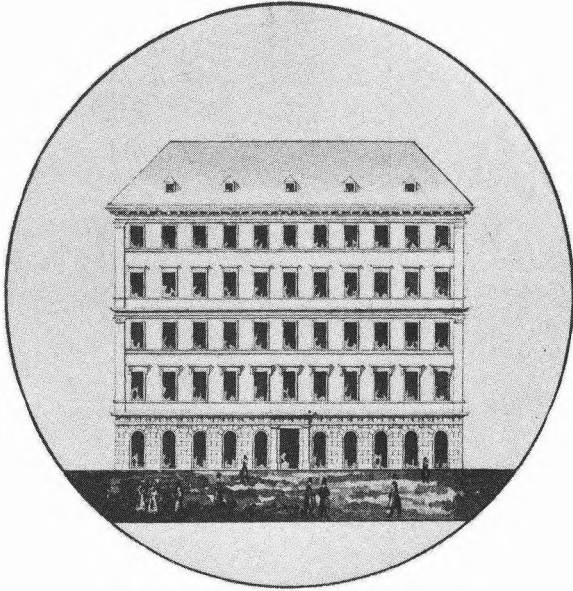
6. Bécs, Hoffmann-ház a Heugassén. Alois Pichl vízfestménye



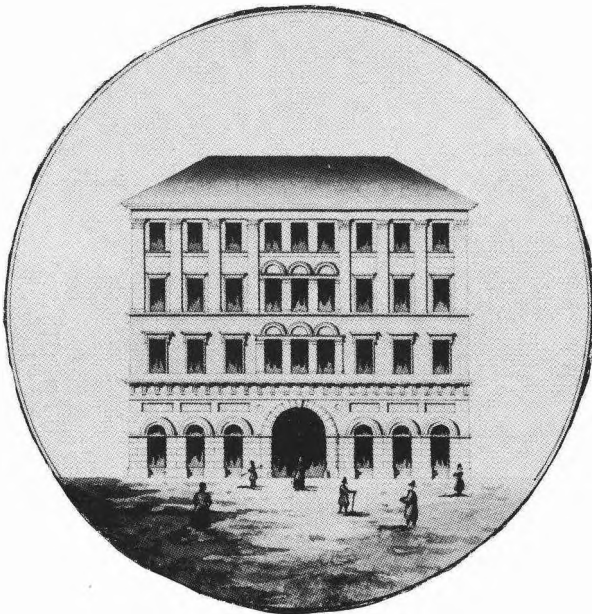
7. Bécs, Lejeune-ház Wiedenben. Alois Pichl vízfestménye



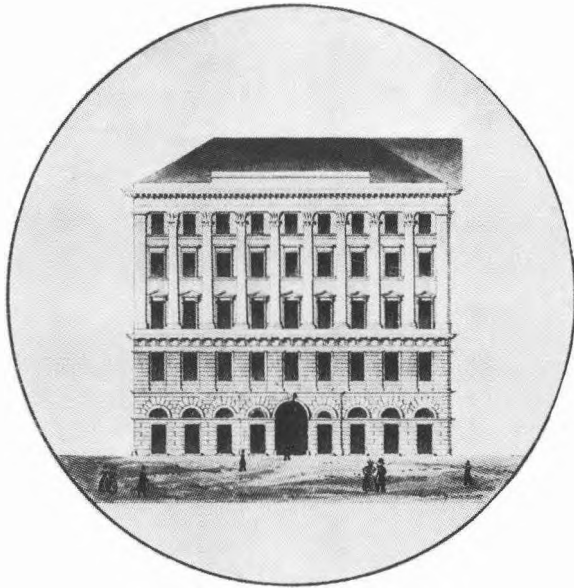
8. Bécs, a Dembsche-ház város felé néző oldala. Alois Pichl vízfestménye



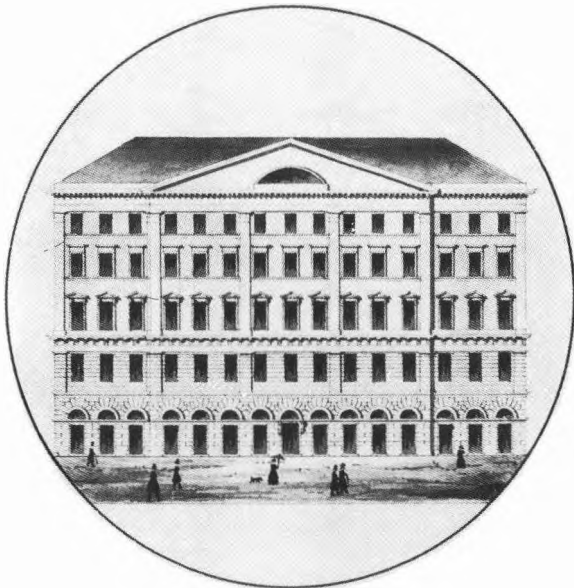
9. Bécs, Bummerer-ház a Heumarkton. Alois Pichl vízfestménye



10. Bécs, Schöller-ház. Alois Pichl vízfestménye



11. Bécs, Takarékpénztár a Grabenen. Alois Pichl vízfestménye



12. Bécs, Takarékpénztár a Grabenen. Alois Pichl vízfestménye



13. Bécs, Johann Nepomuk-Kirche, pályamunka. Alois Pichl vízfestménye

Attestato

*Attestiamo che il signor Ferdinando Pichl Architetto (raccomandato
 da Sua Altezza Reale il Serenissimo Arciduca
 Ferdinando Principe Governatore di Milano &c. &c.)
 è stato a suo uso d'abitazione ed soggiorno, nella nostra Città di Brera,
 di Brera, cui si è sempre tenuto tanto nella Città di Milano, quanto Madonna
 avendo studiato in continua cura la miglior d'edificazioni, e che per aver
 in ragione della sua abilità condotta di opere raccomandato a chiunque da noi.*

Milano il 21. Aprile 1794

Architetto Antonino Dini

Architetto Paolo Vignola

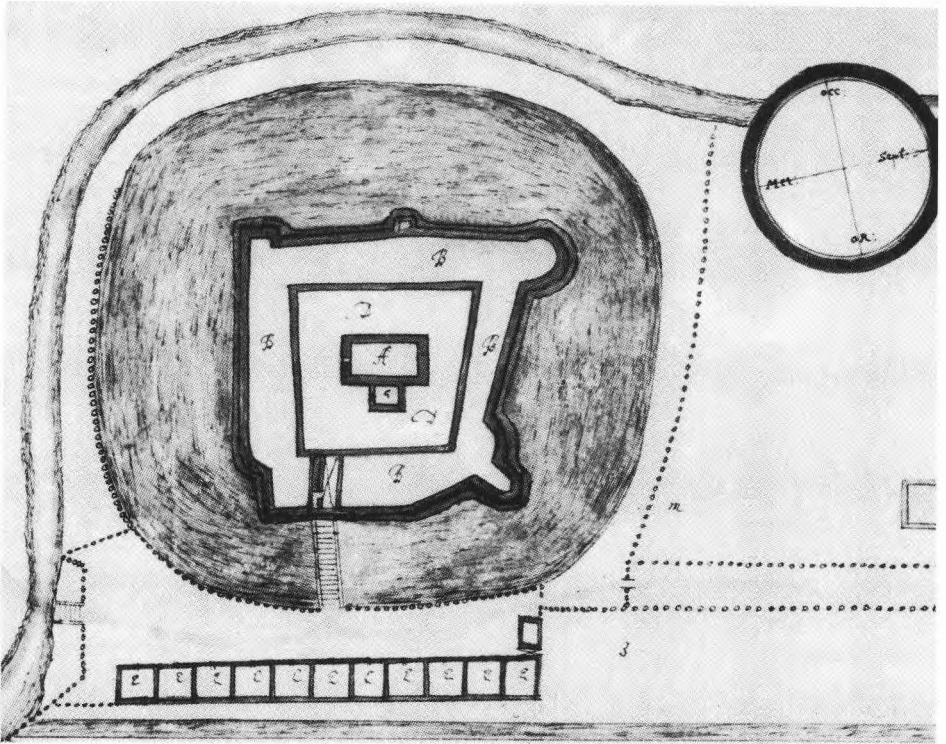
14. Ferdinand Pichl bizonyítványa a milánói Breráról, 1796



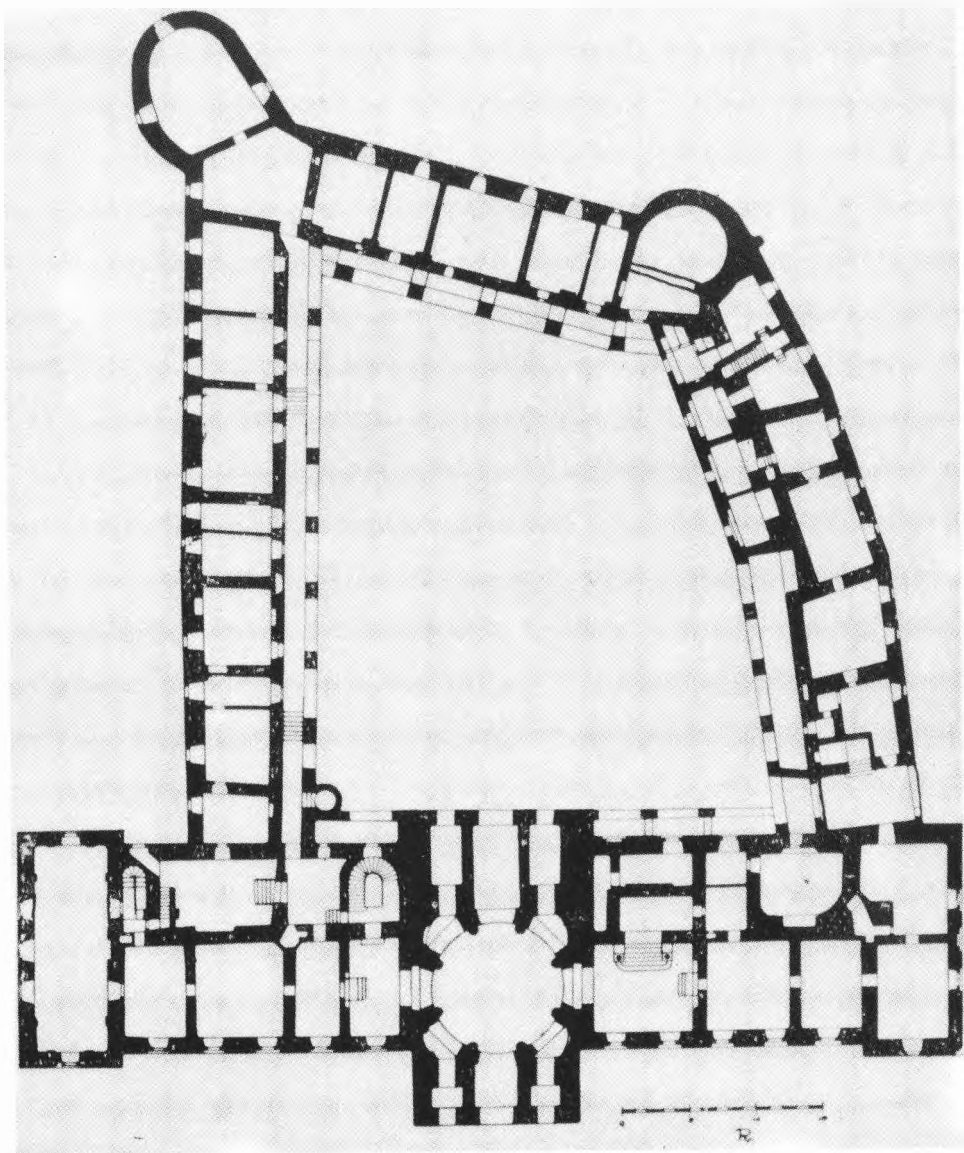
15. Bécs, Malteserkirche (Ferdinand Pichl, 1806—08.)



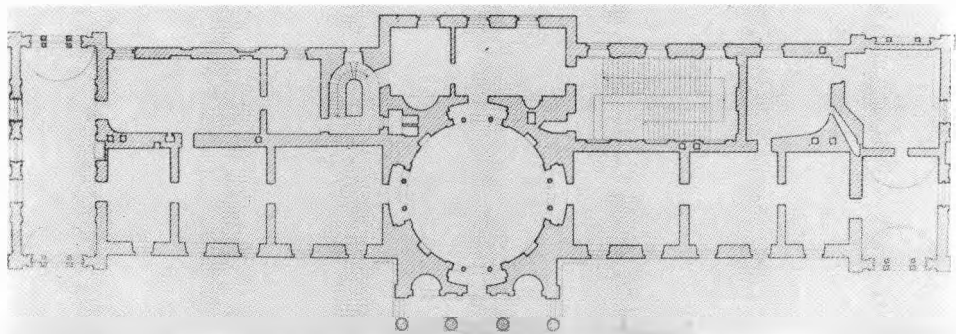
16. Gróf Keglevich János arképe. Kriehuber rajza után Höfelich litográfiája



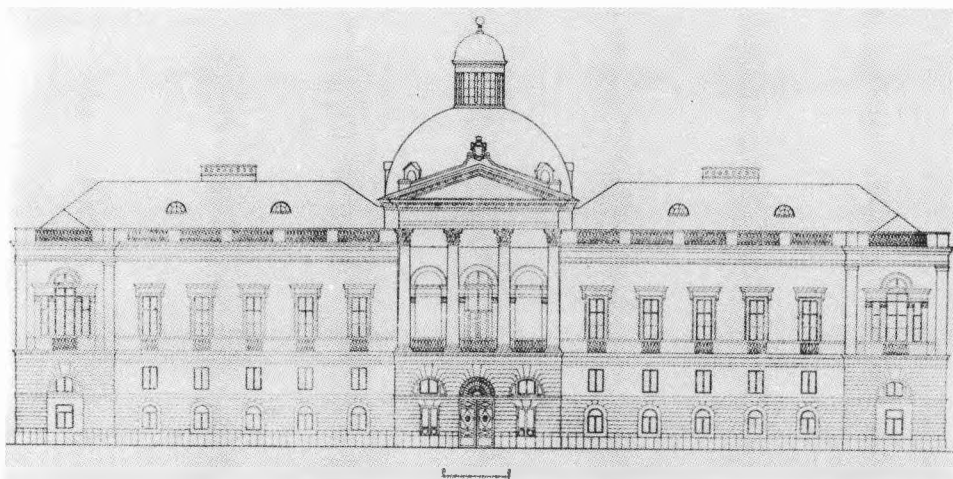
17. Kistapolcsány, a várkastély és környékének helyszínrajza, 1671 (részlet)



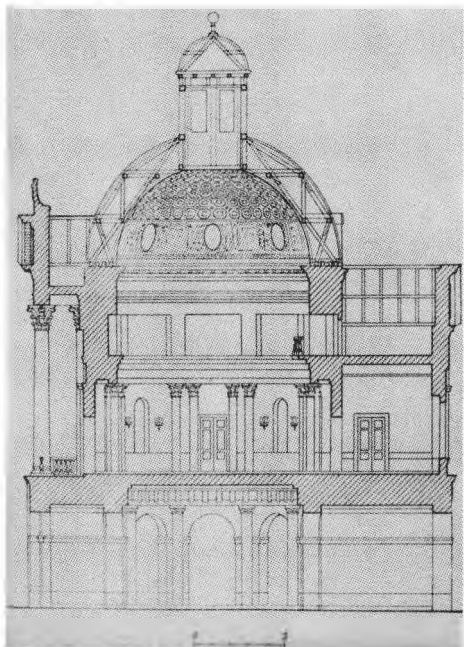
18. Kistolcsány, a kastély földszinti alaprajza



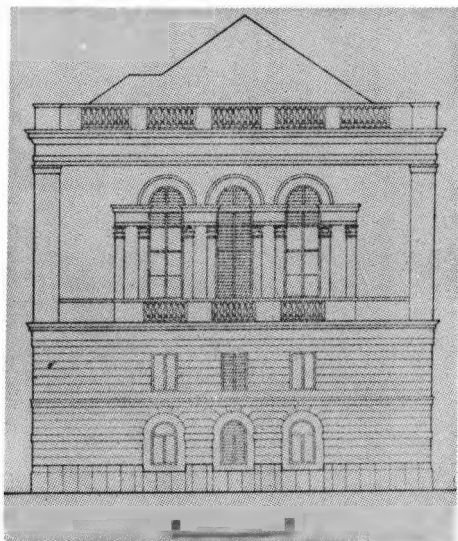
19. Kistapolcsány, a kastély első emeleti alaprajza



20. Kistapolcsány, a kastély homlokzatraja

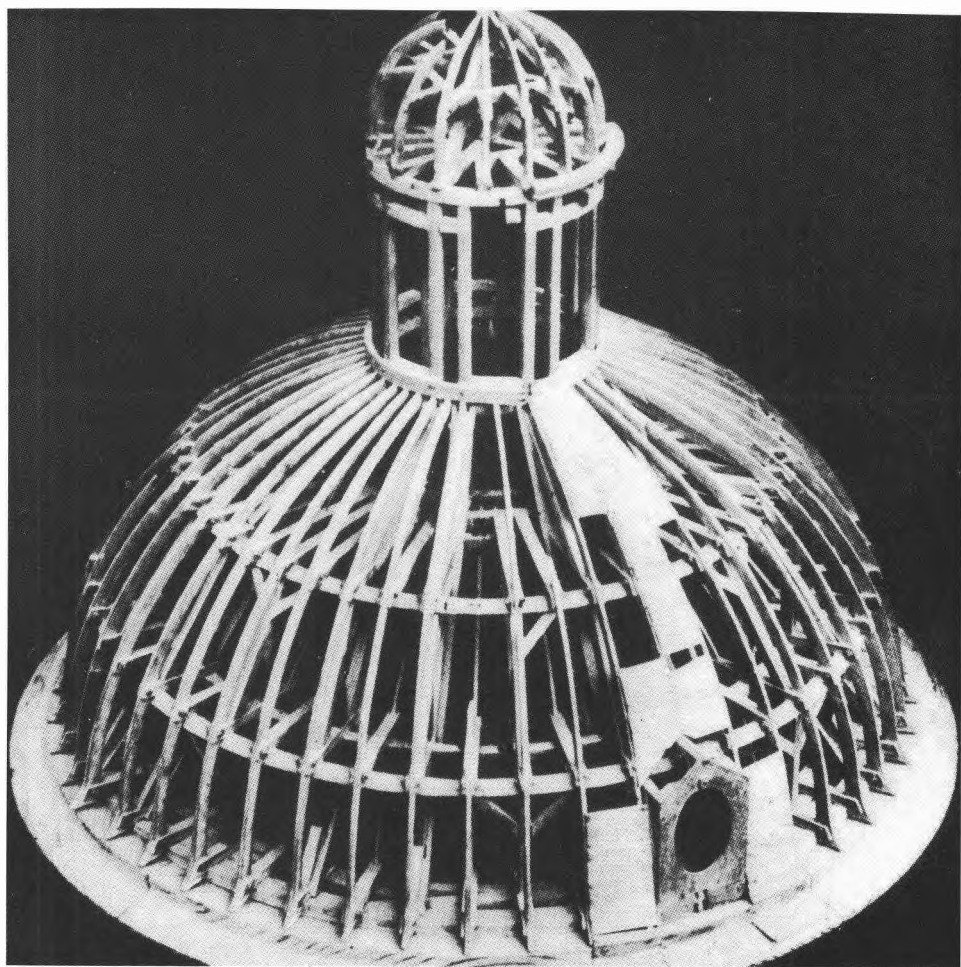


a

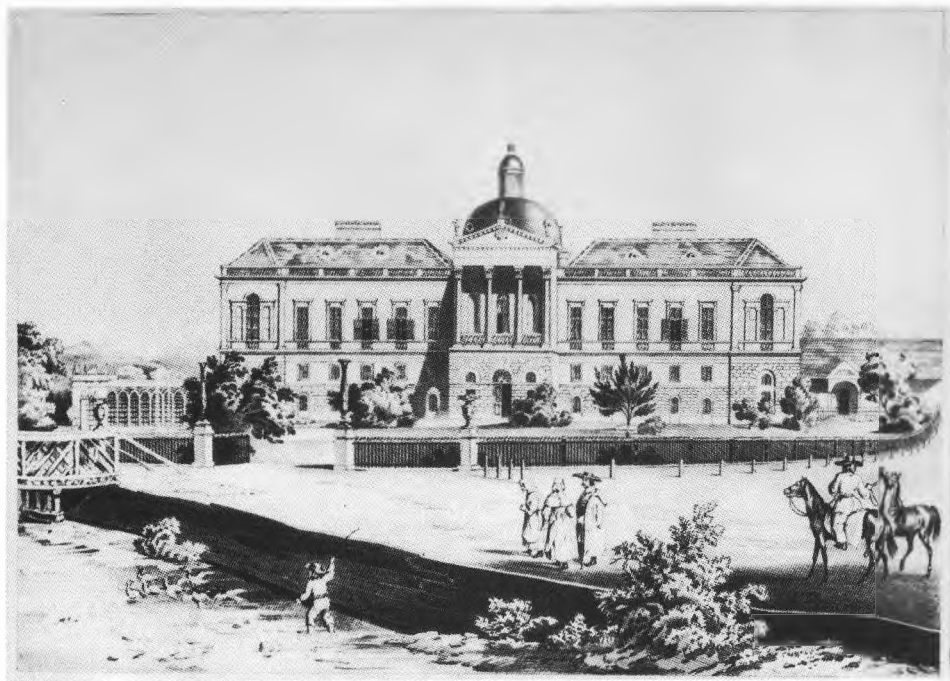


b

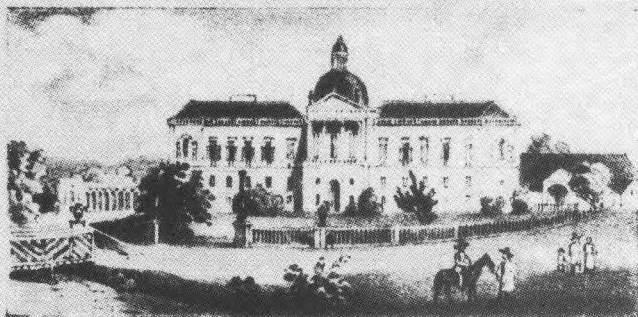
21. Kistapolcsány, a kastély keresztmetszete és oldalhomlokzata



22. Kistapolcsány, a kastély kupolájának eredeti famodellje



23. Kistapolcsány, a kastély látképe. Franz Wolf litográfiája, 1840 körül



KISTAPOLCSÁNY 1853. Május 14-én.

168.

Kezeltetes Ugyvöd Uram!

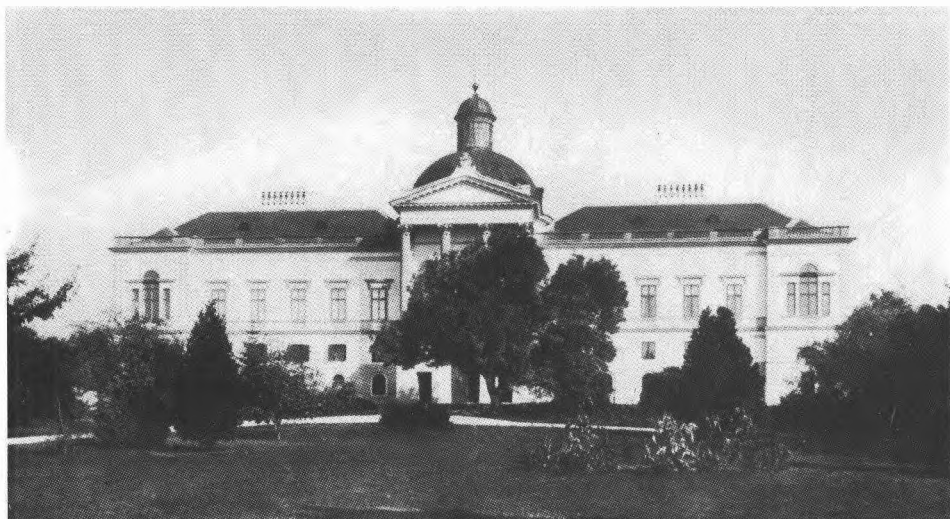
Egyes vegyon Hatalmunk egy levelet. Minthogy 8 h
vegy Hón hoztam jenni fogunk - tehát három hét.
ve vagy két fő Del előtt ide magát farsangban, De
egy is megint Nyitnára a Dollan, Simon per mi
att hi randulni egy Uraságod; többiben tisztelt,
tel maradtam

Kezeltetes Uraságodnak

Jó atyja
Gf Keglevich János



25. Kistapolcsány, a kastély 1890 körül



26. Kistapolcsány, a kastély a századforduló körül



27. Kistapolcsány, a kastély mai képe



28. Kistapolcsány a kastély középízalíja



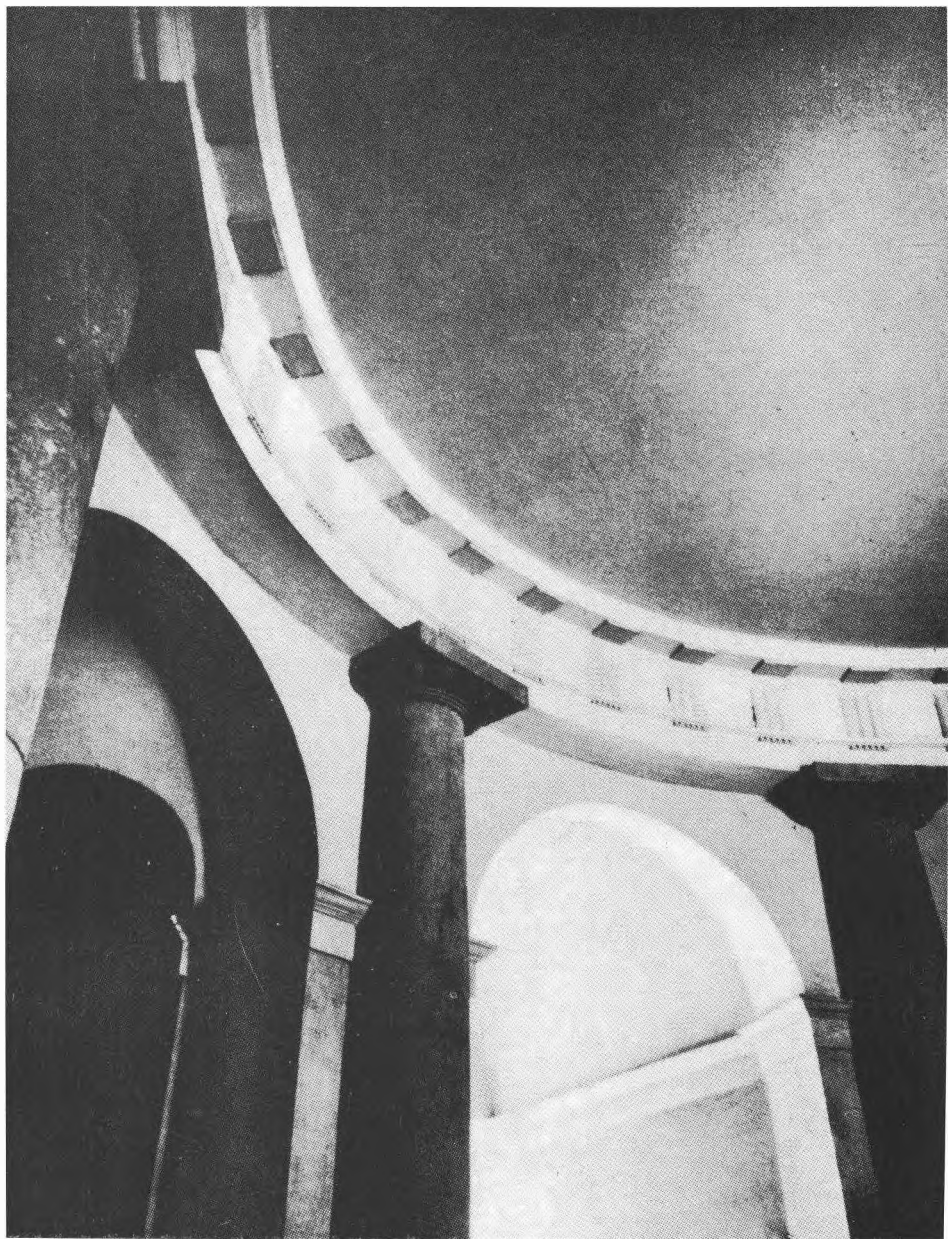
29. Kistapolcsány, a kastély oldalrizalitja



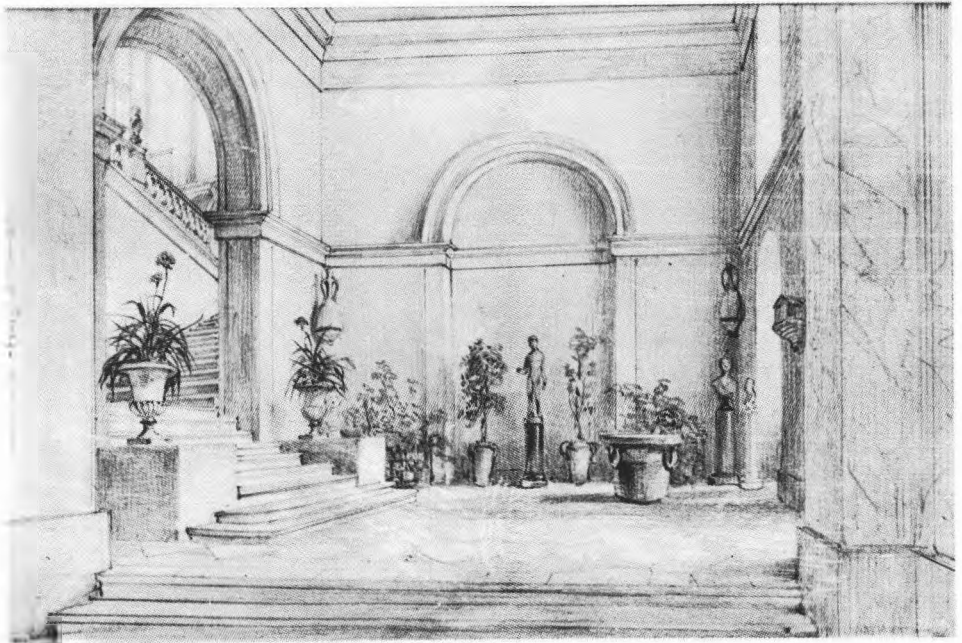
30. Kistapolcsány, a kastély bal oldalhomlokzata



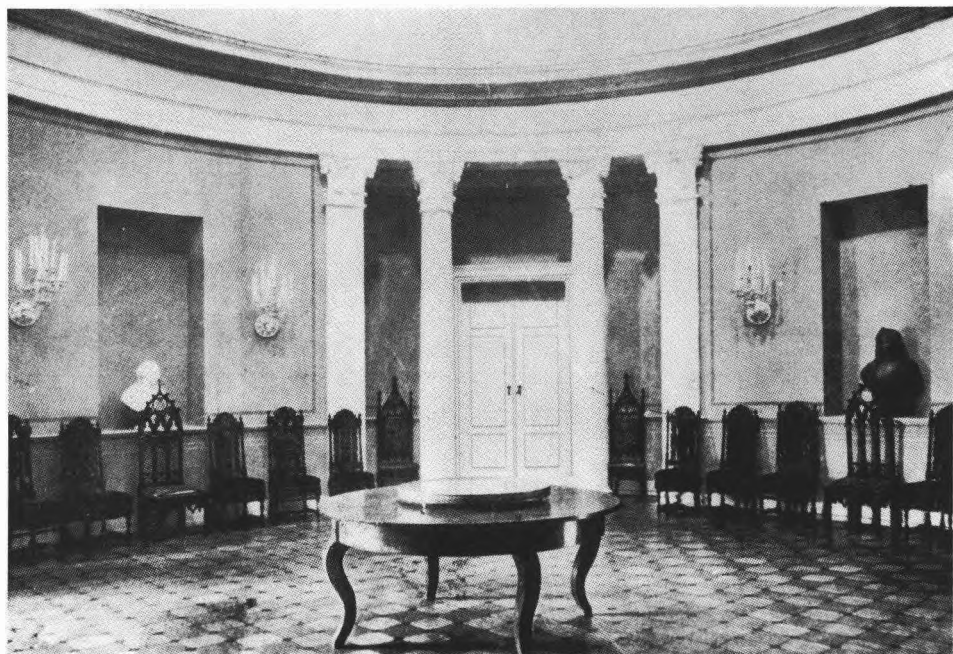
31. Kistapolcsány, a kastély belső udvarra néző hátsó homlokzata



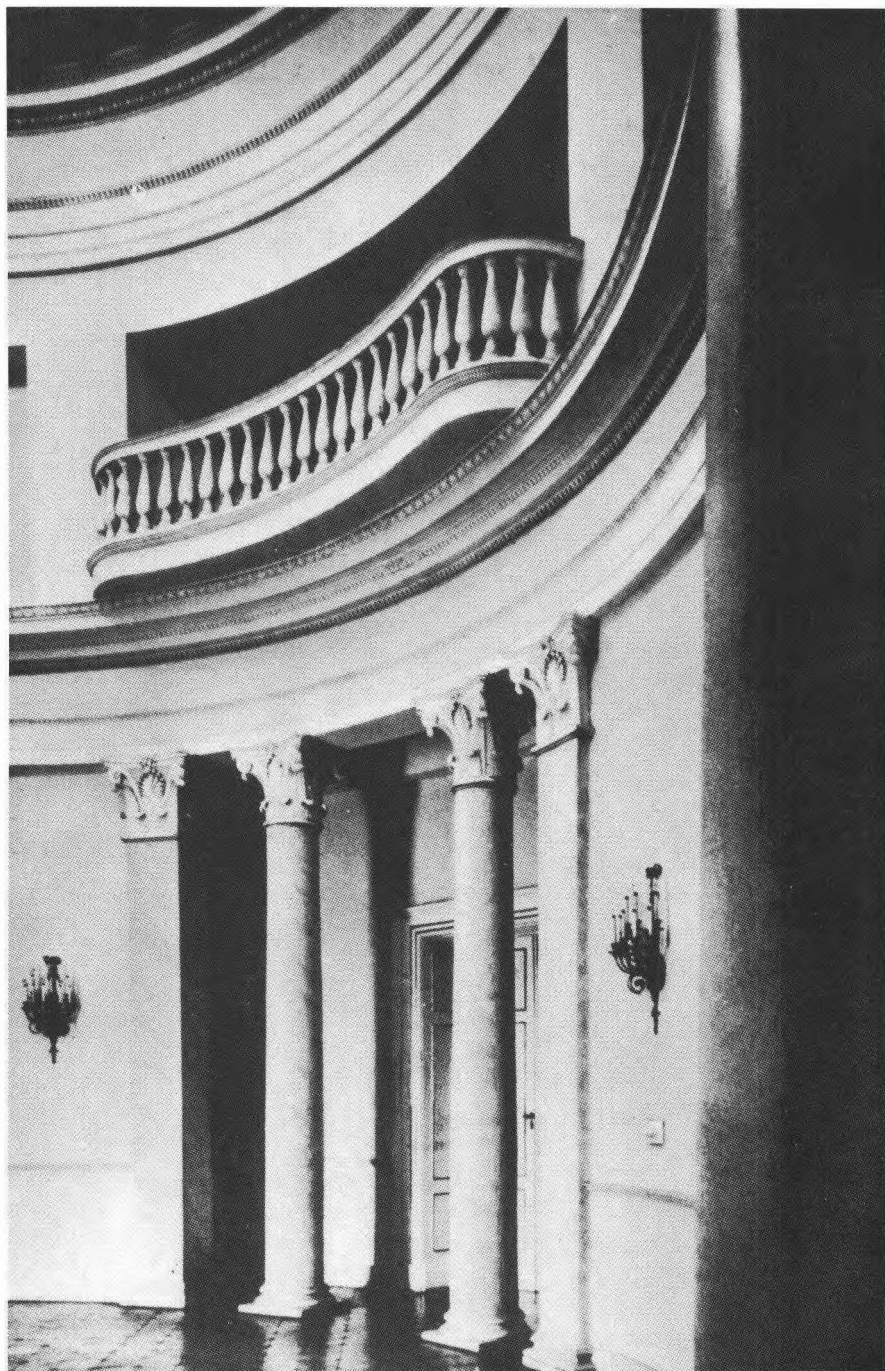
32. Kistapolcsány, a kastély földszinti előcsarnoka



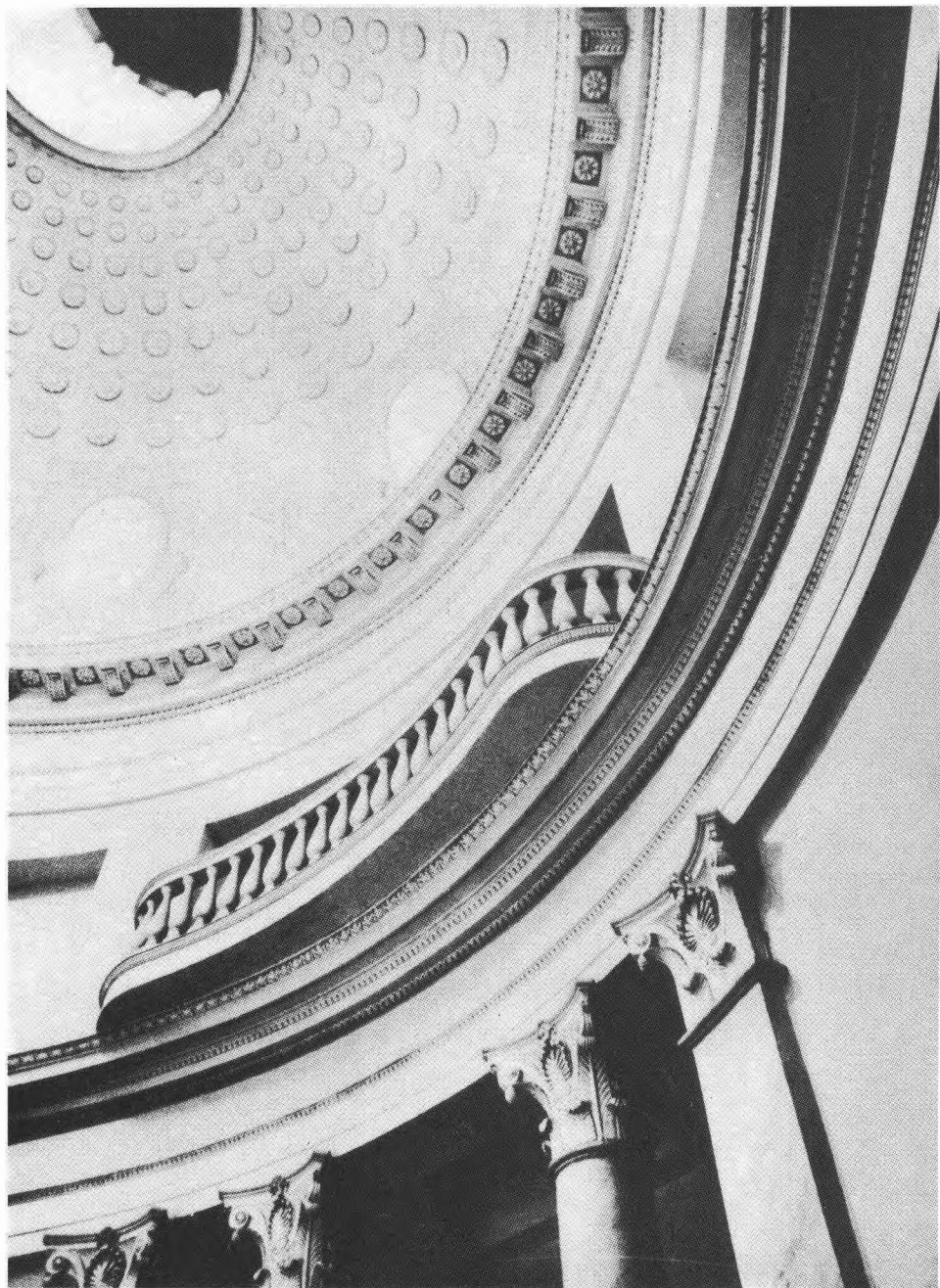
33. Kistapolcsány, a kastély nézete a földszinten. Emil Stöckler rajza a múlt századból



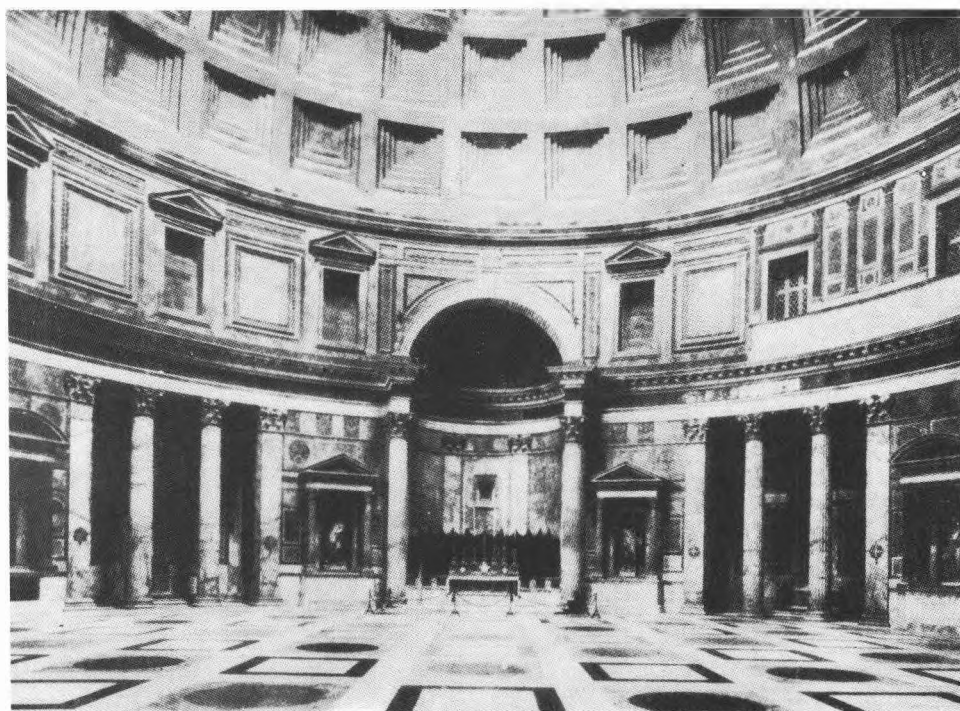
34. Kistapolcsány, a kastély első emeleti nagyterme a századforduló körül



35. Kistapolcsány, a kastély első emeleti nagyterme



36. Kistapolcsány, a kastély első emeleti nagyterme



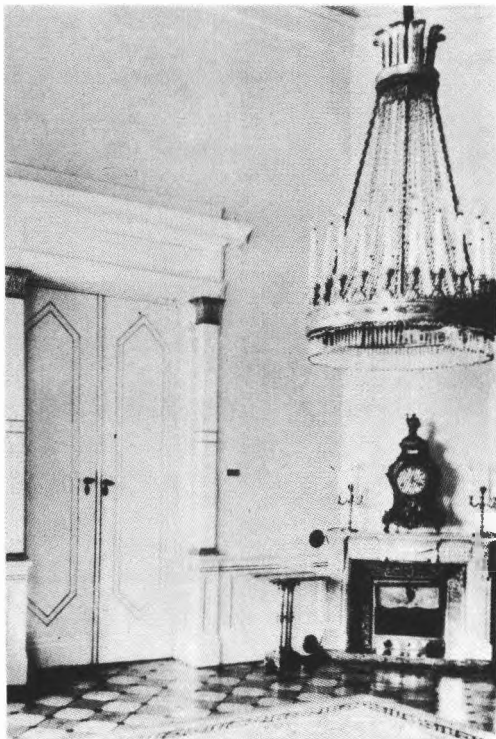
37. Róma, Pantheon



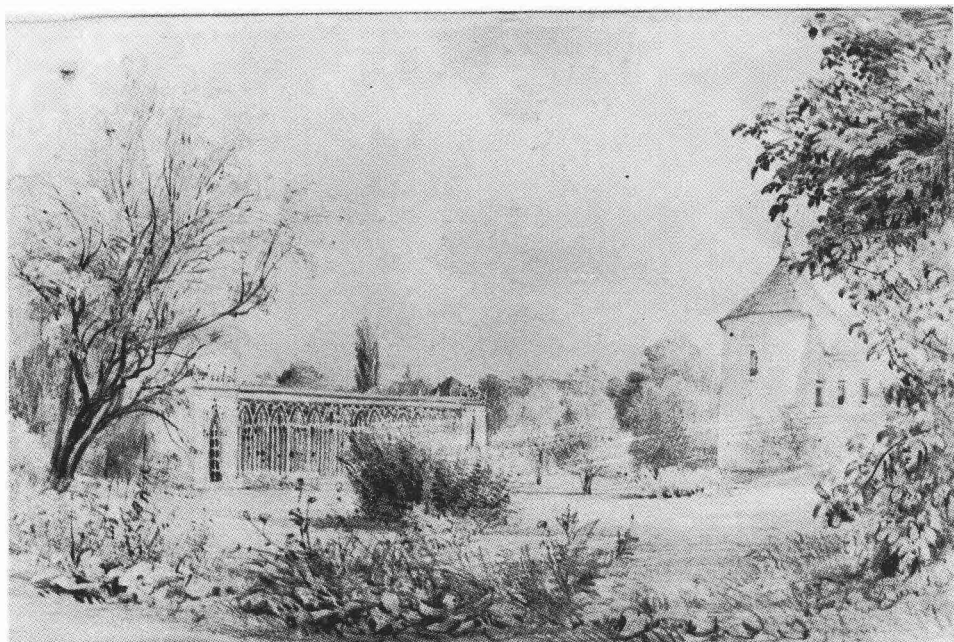
38. Kistapolcsány, kastély, könyvtárterem az első emeleten



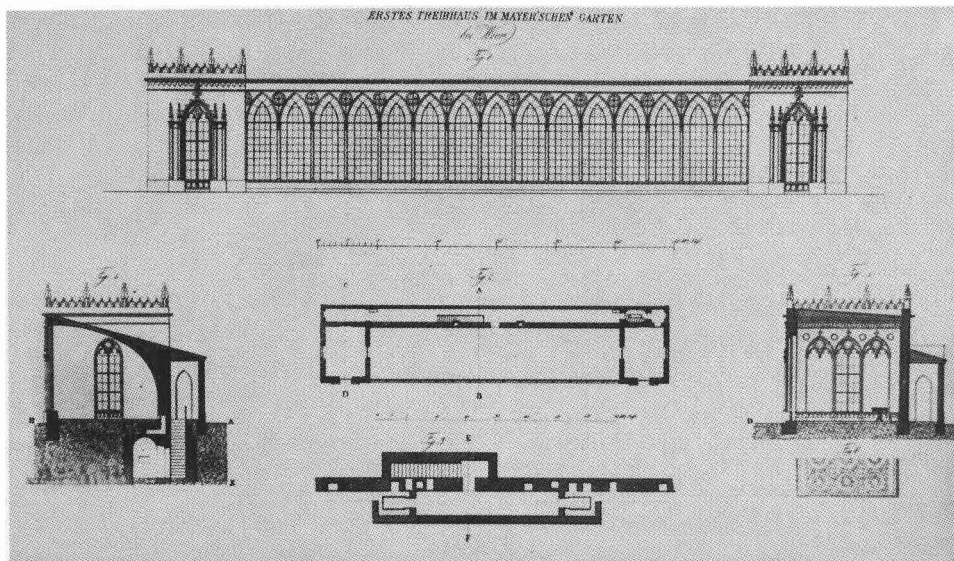
39. Kistapolcsány, kastély, dolgozószoba
az első emeleten



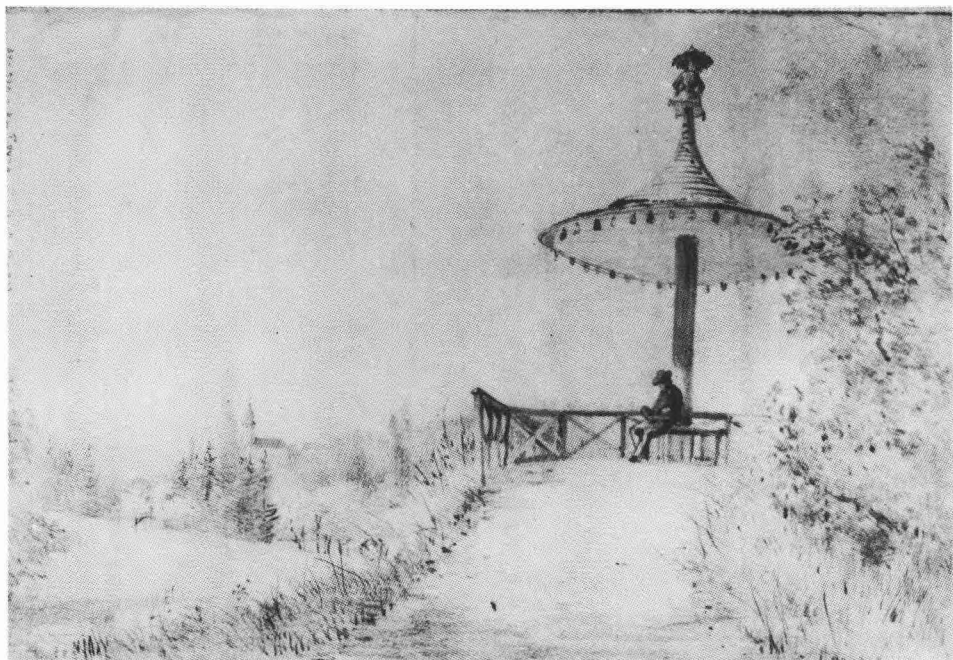
40. Kistapolcsány, kastély, interiőrészlet
az első emeleten



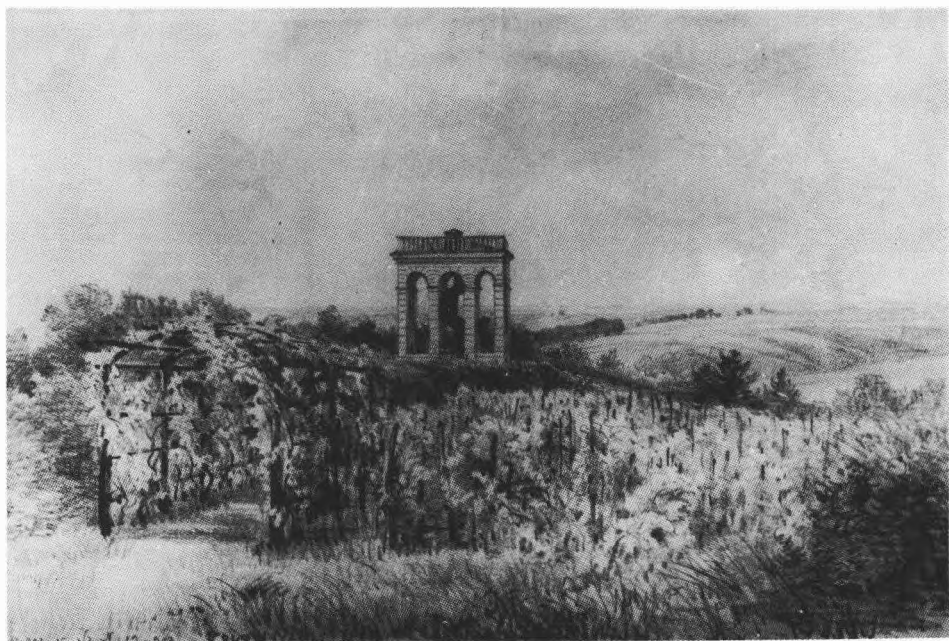
41. Kistapolcsány, a park a gótikus üvegházzal. Emil Stöckler rajza a múlt századból



42. Pénzing (Bécs mellett), a Mayer-féle kert egyik üvegházának építészeti rajzai (Pietro Nobile)



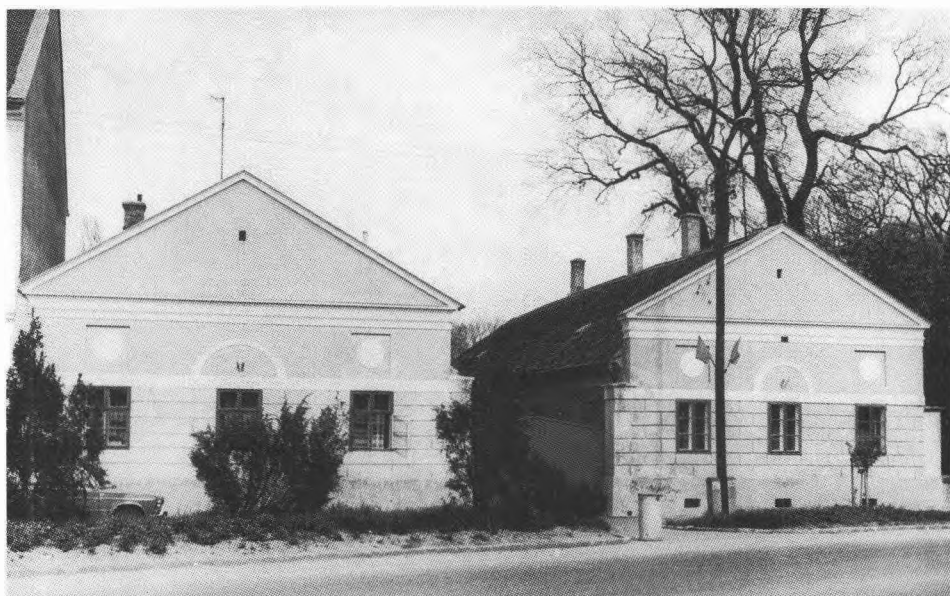
43. Kistapolcsány, kínai pavilon a parkban. Emil Stöckler rajza a múlt századból



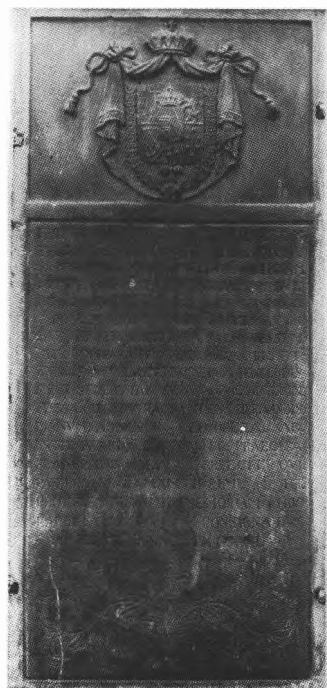
44. Kistapolcsány, belvedere a parkban. Emil Stöckler rajza a múlt századból



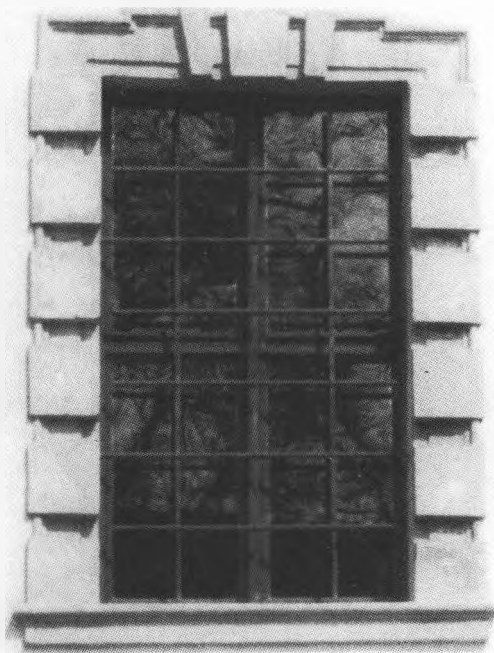
45. Kistapolcsány, kandeláber formájú oszlop a park bejáratánál



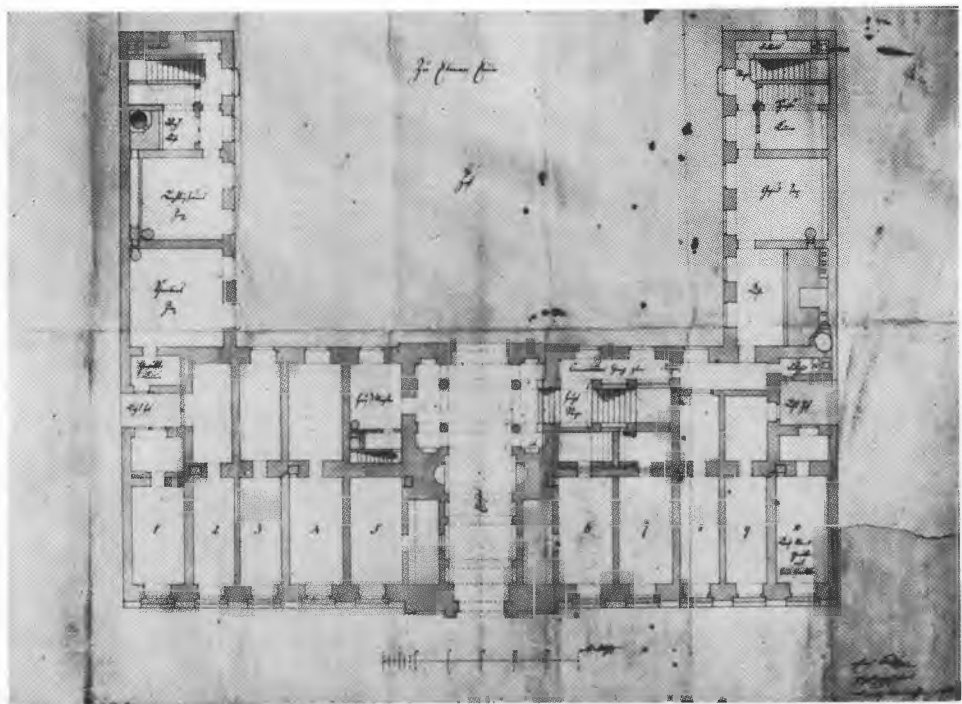
46. Sárvár, klasszicista épület a vár közelében. (Puskin krt. 36.)



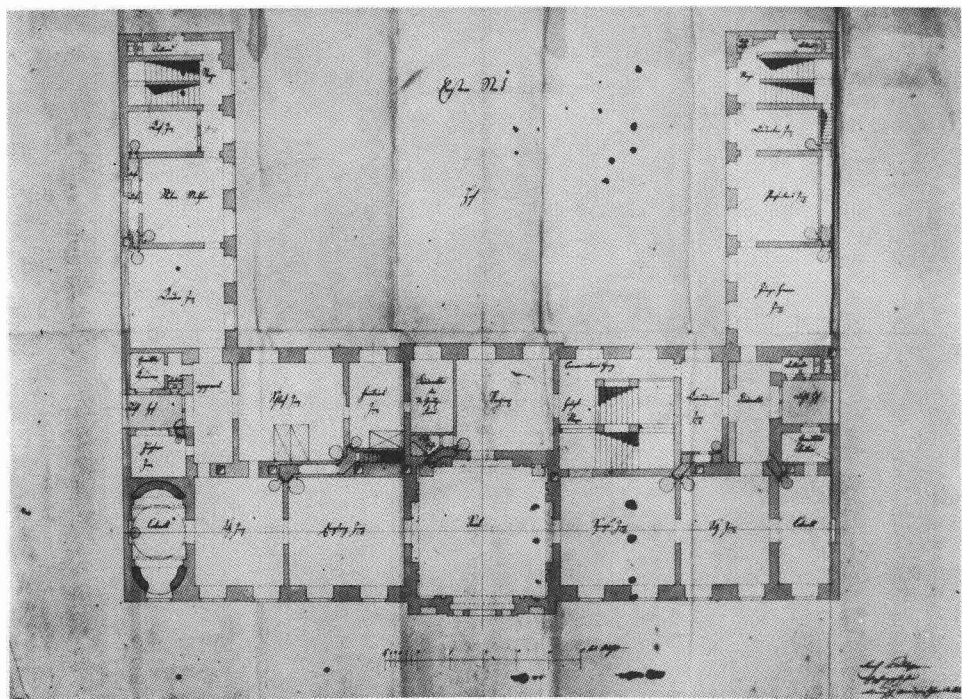
47. Sárvár, a vár helyreállításának emléktáblája, 1816



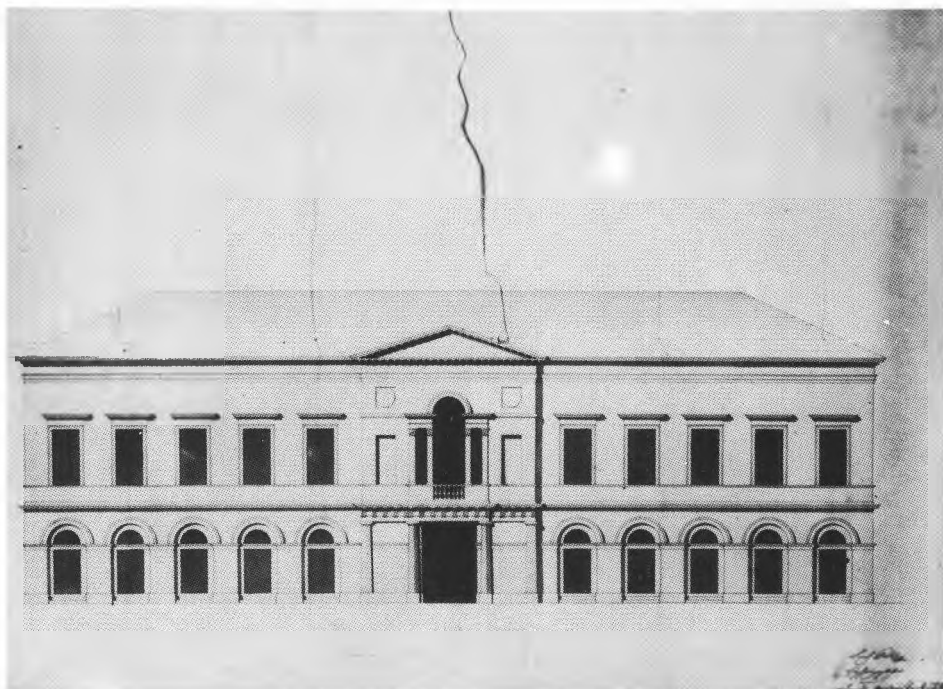
48. Sárvár, a vár udvari homlokzatának egyik első emeleti ablaka



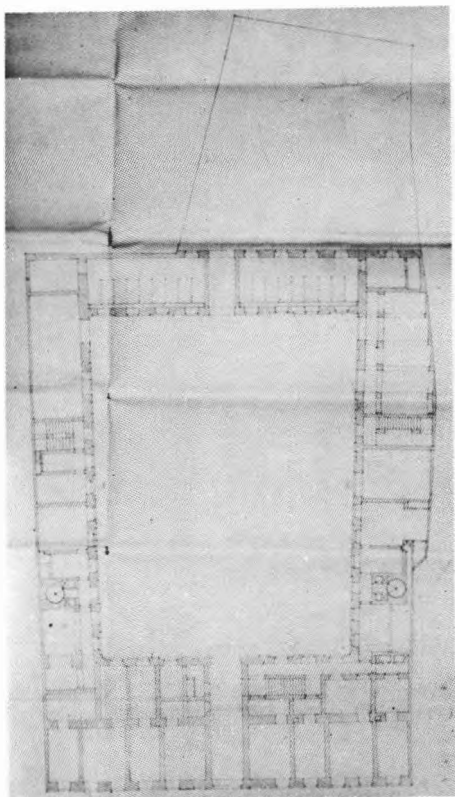
49. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, I. változat: földszinti alaprajz



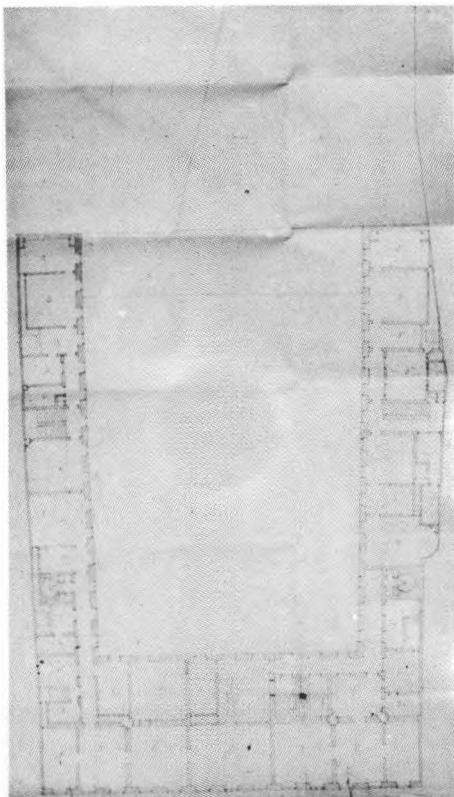
50. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, I. változat: első emeleti alaprajz



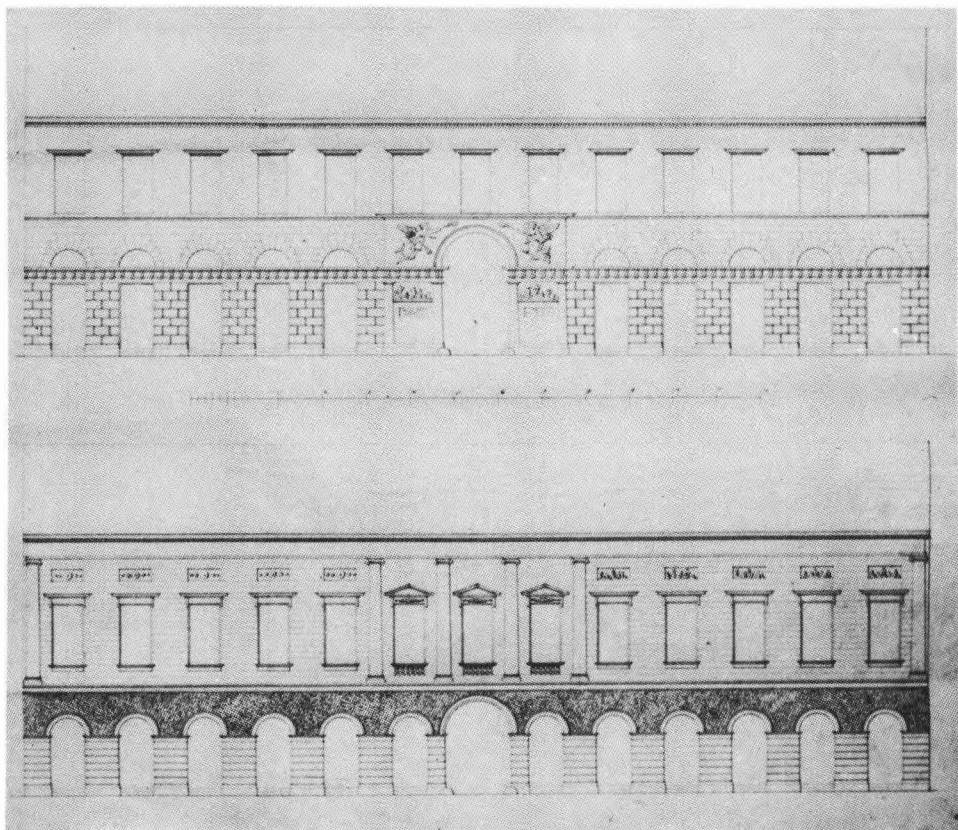
51. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, I. változat: homlokzatrajz



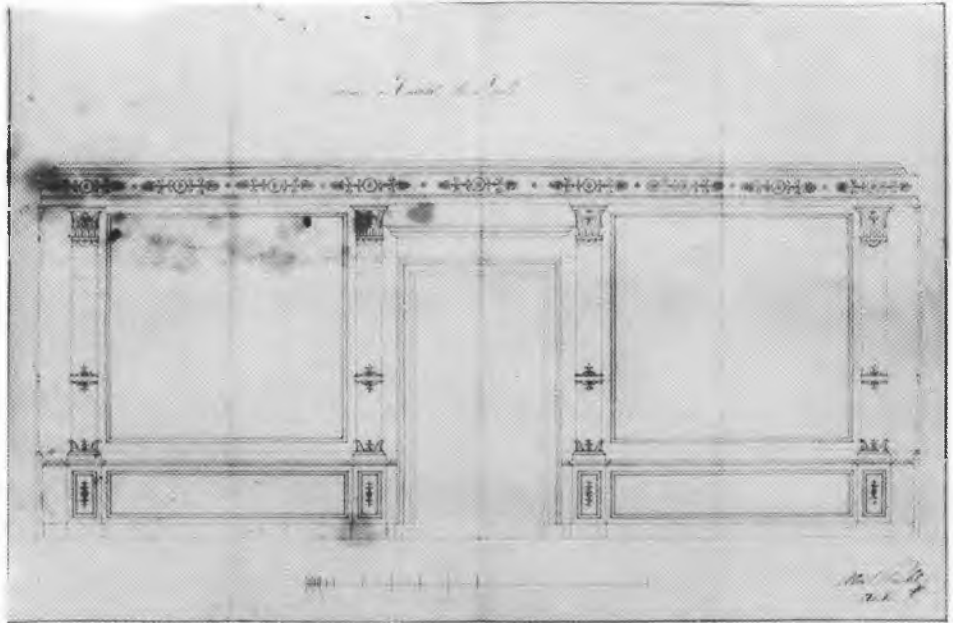
52. Terv a pesti Horváth-palotához,
II. változat: földszinti alaprajz



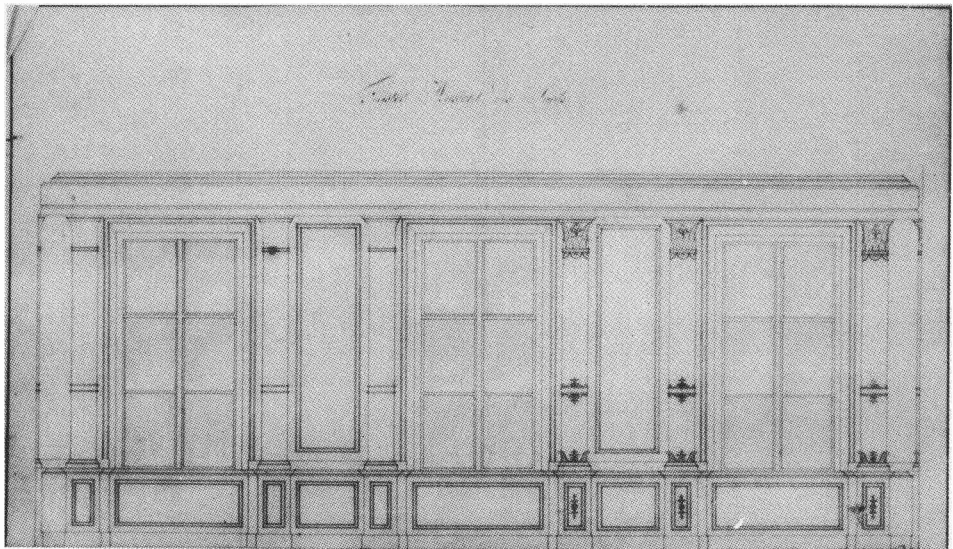
53. Terv a pesti Horváth-palotához,
II. változat: első emeleti alaprajz



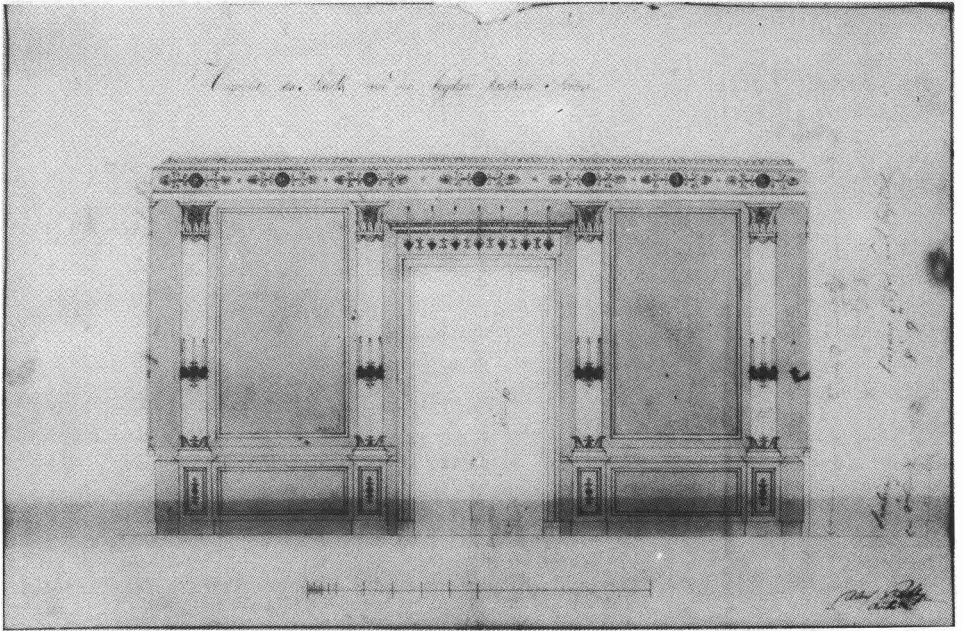
54. Terv a pesti Horváth-palotához, II. változat: homlokzatrajz-megoldások



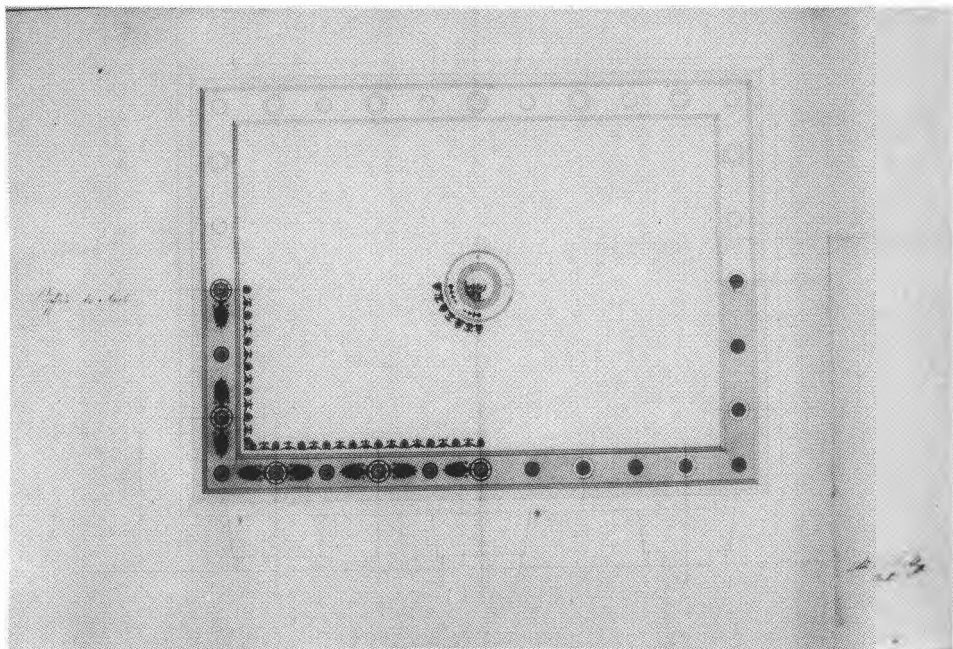
55. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, II. változat: az első emeleti nagyterem faldekorációja



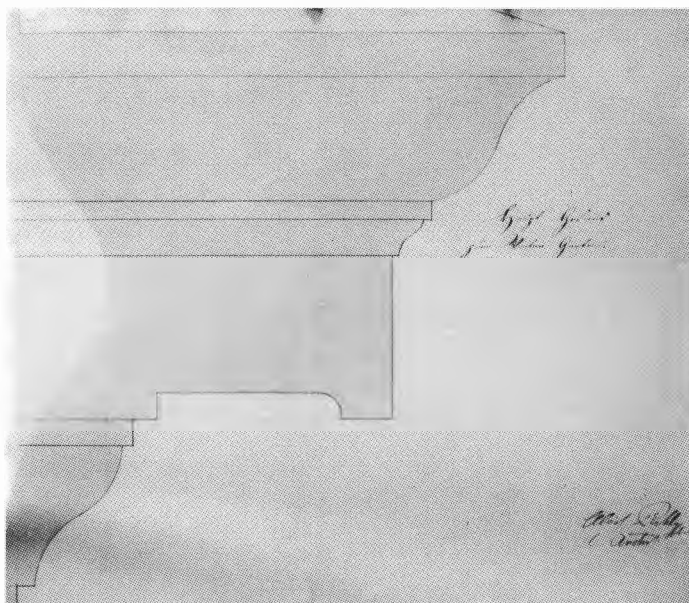
56. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, II. változat: az első emeleti nagyterem faldekorációja



57. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, II. változat: az első emeleti nagyterem faldekorációja



58. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, II. változat: az első emeleti nagyterem mennyezetdekorációja



59. Alois Pichl terve a pesti Horváth-palotához, II. változat: a télikert párkányprofilja



60. Iharosbény, orangerie az Inkey-kastély parkjában, a második világháború után



61. Jolsva, az r. k. templom főhomlokzata



62. Jolsva, r. k. templom, átlós irányú látkép



63. Jolsva, r. k. templom, belső nézet a főbejárat felől



64. Jolsva, r. k. templom, a kupola nézete belülről



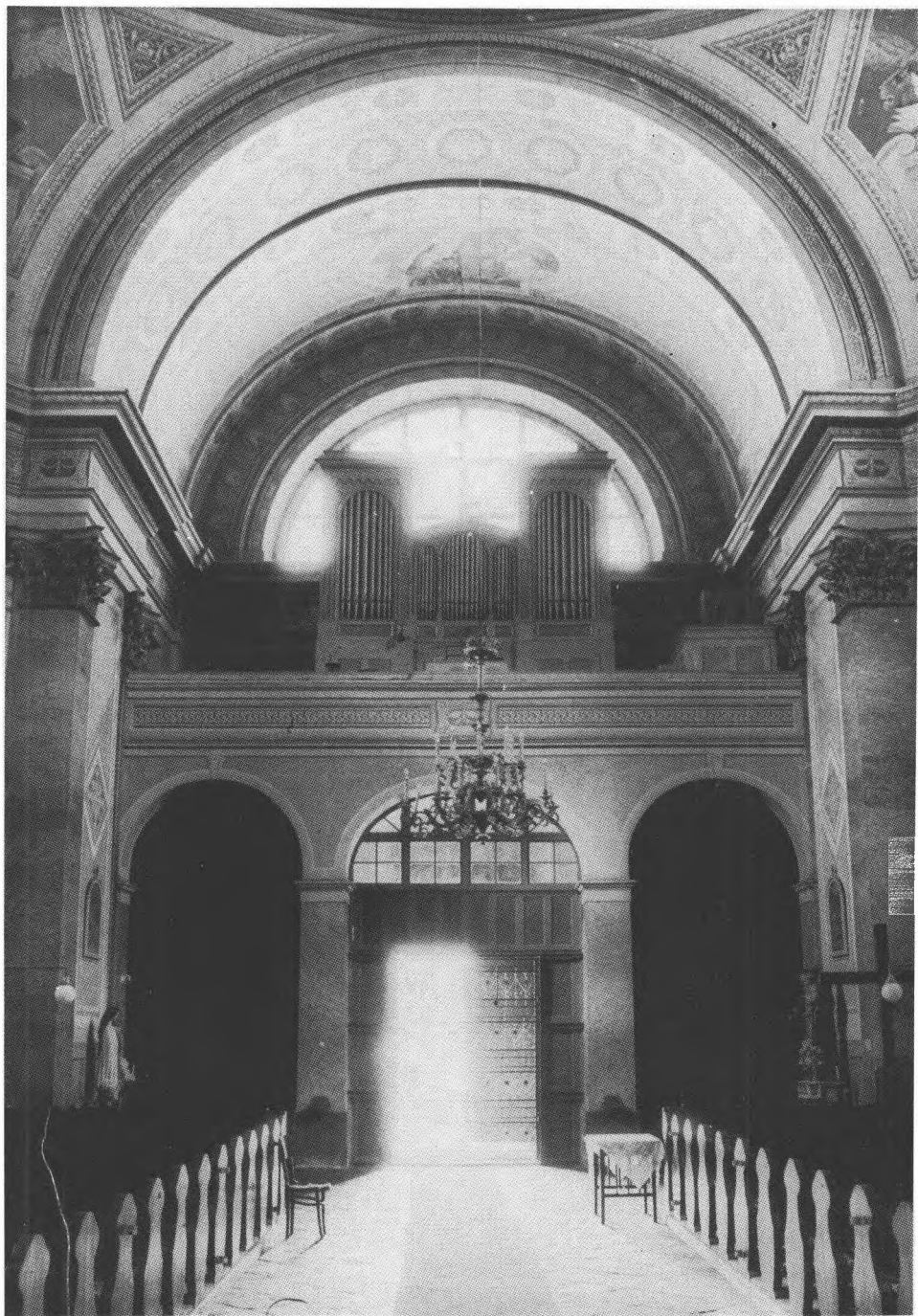
65. Jolsva, r. k. templom, főoltár



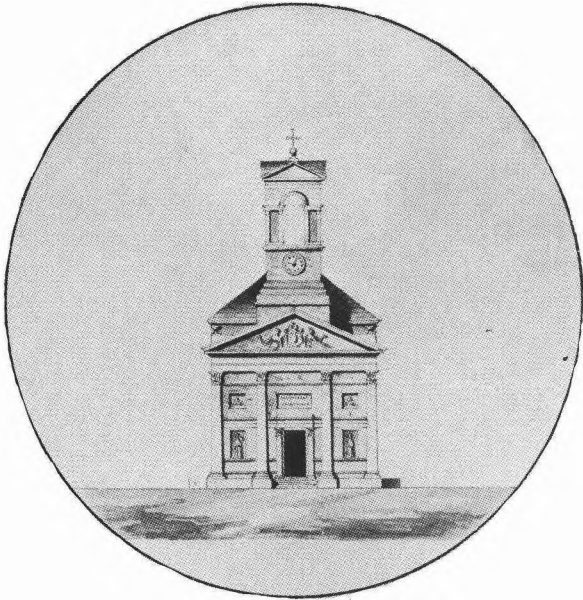
66. Jolsva, r. k. templom, szószék



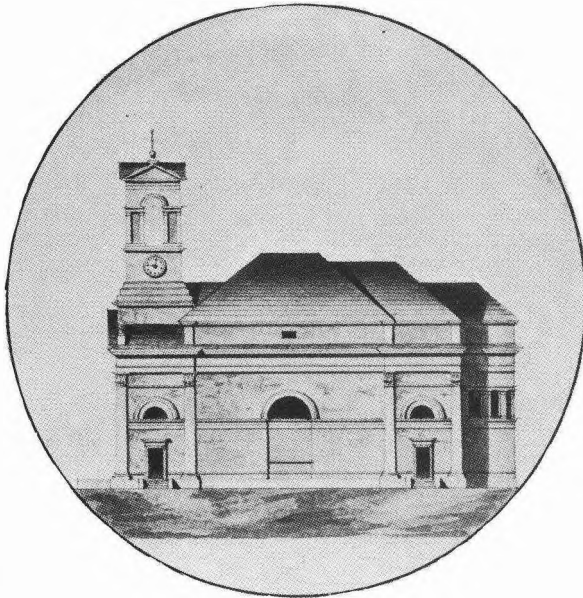
67. Jolsva, r. k. templom, belső oldalnézet



68. Jolsva, r. k. templom, belső nézet a főoltár felől



69. Enying, az r. k. templom főhomlokzata, tervváltozat. Alois Pichl vízfestménye



70. Enying, az r. k. templom oldalhomlokzata, tervváltozat. Alois Pichl vízfestménye



71. Enying, az r. k. templom előlről



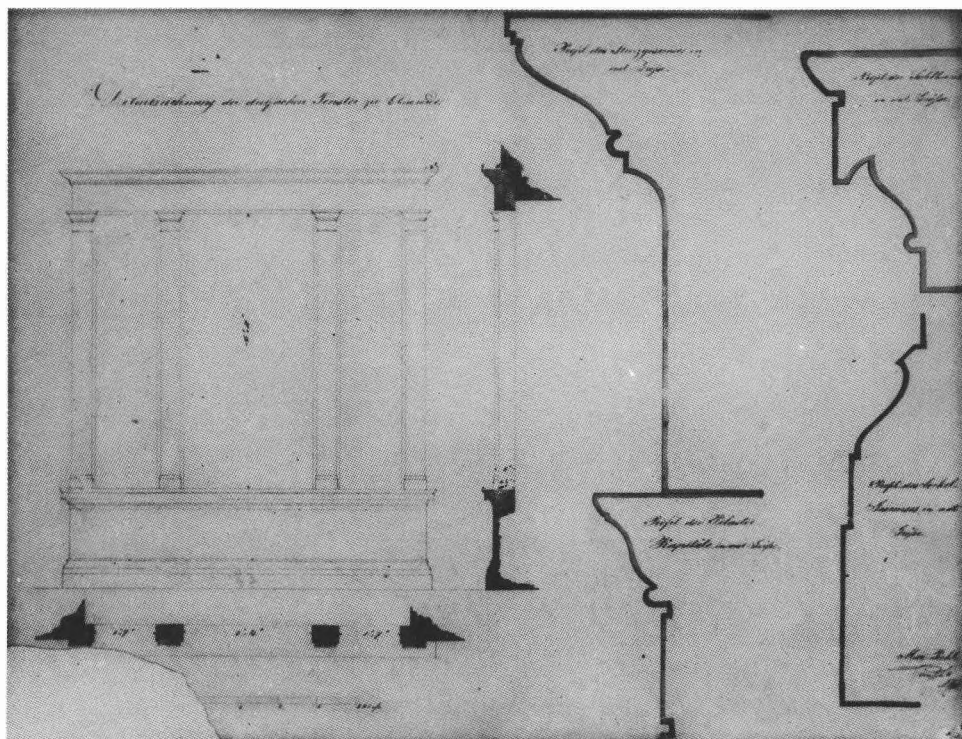
72. Enying, az r. k. templom oldalról



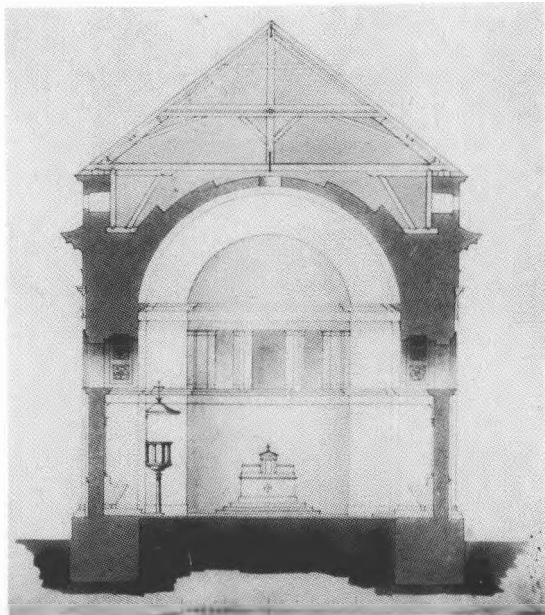
73. Enying, az r. k. templom hátról



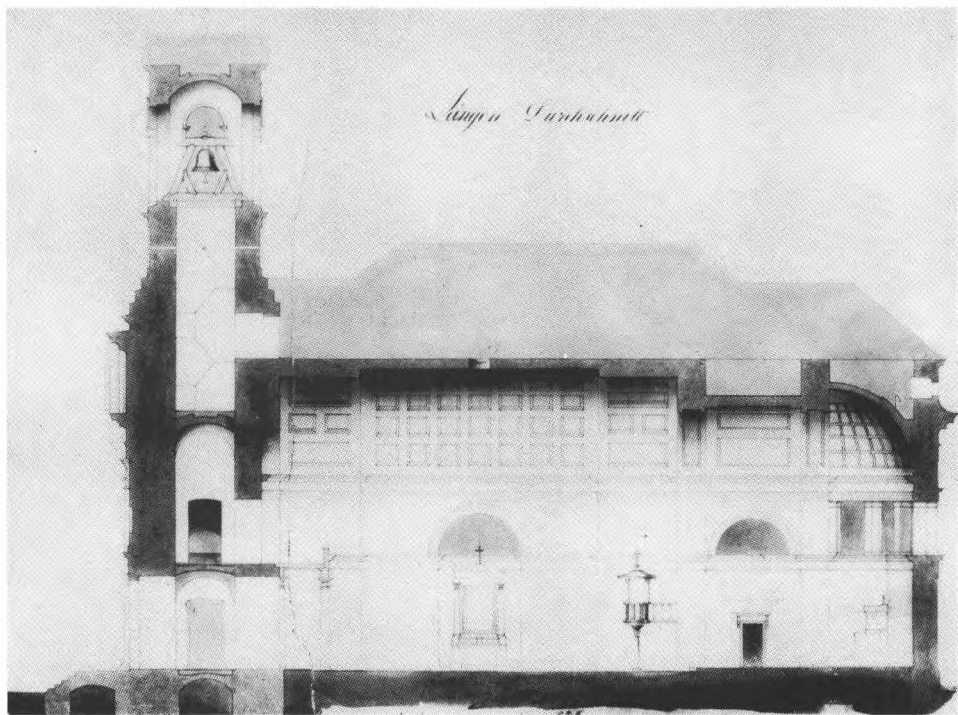
74. Enying, az r. k. templom belső nézete a főbejárat felől



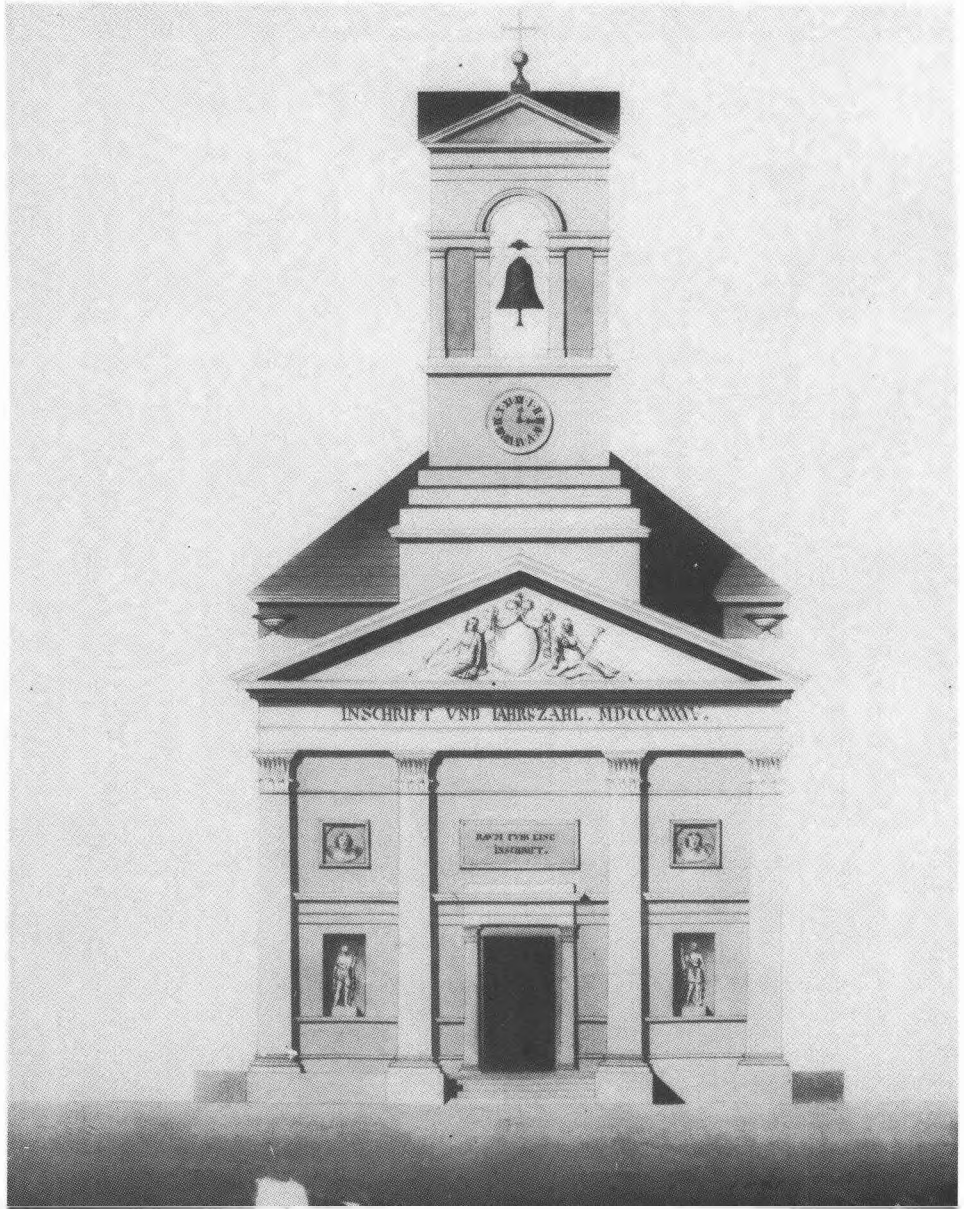
75. Max Pichl tervrajza egy ablakhoz, 1841



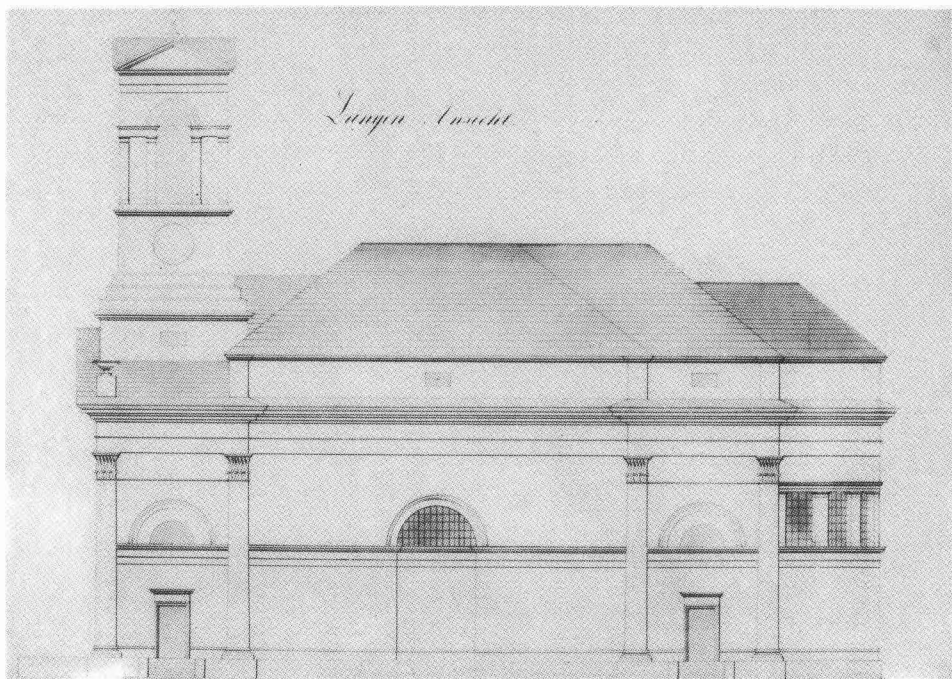
78. Alois Pichl terve a sajóvámosi
r. k. templomhoz, 1844: keresztmetszet



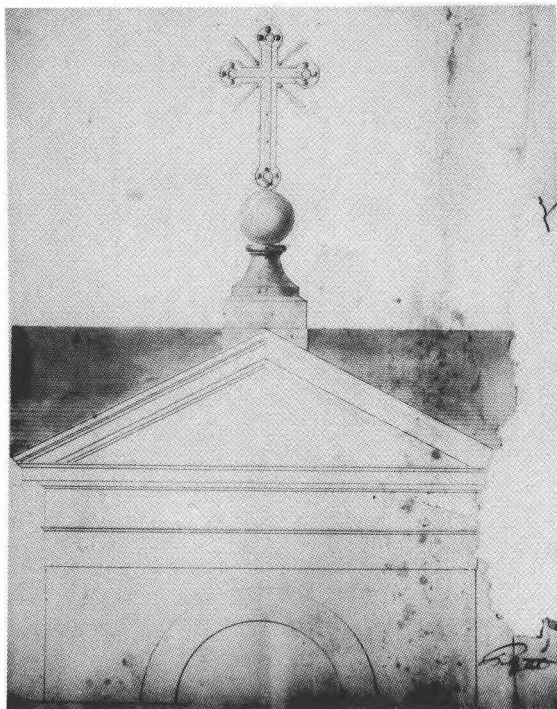
79. Alois Pichl terve a sajóvámosi r. k. templomhoz, 1844: hosszmetset



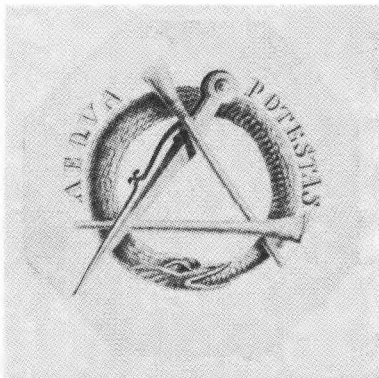
80. Alois Pichl terve a sajevamosi r. k. templomhoz, 1844: főhomlokzat



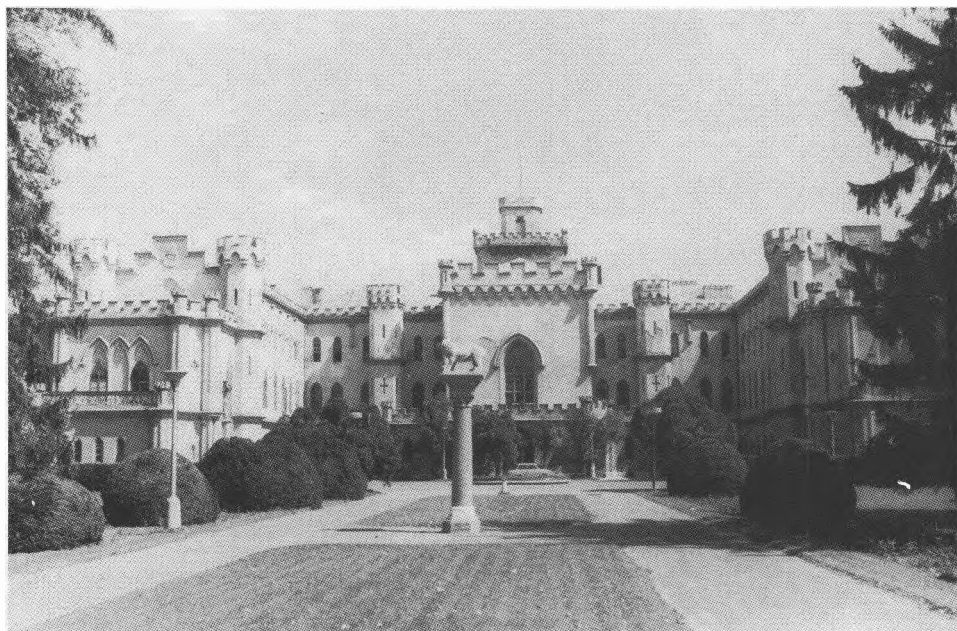
81. Alois Pichl terve a sajóvamosi r. k. templomhoz, 1844: oldalhomlokzat



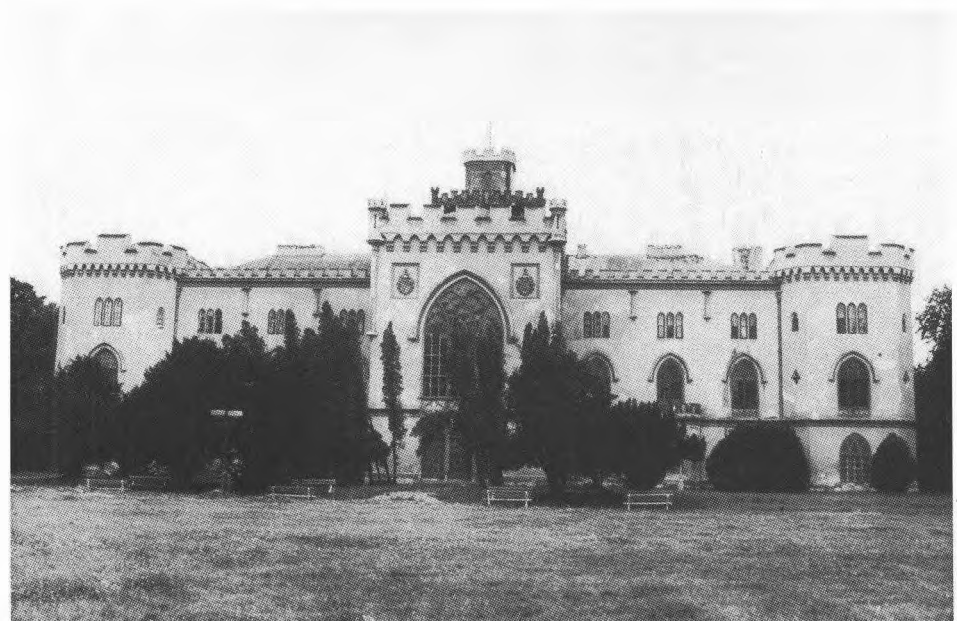
82. Alois Pichl terve a sajóvamosi r. k. templomhoz
1844: a torony csúcsa



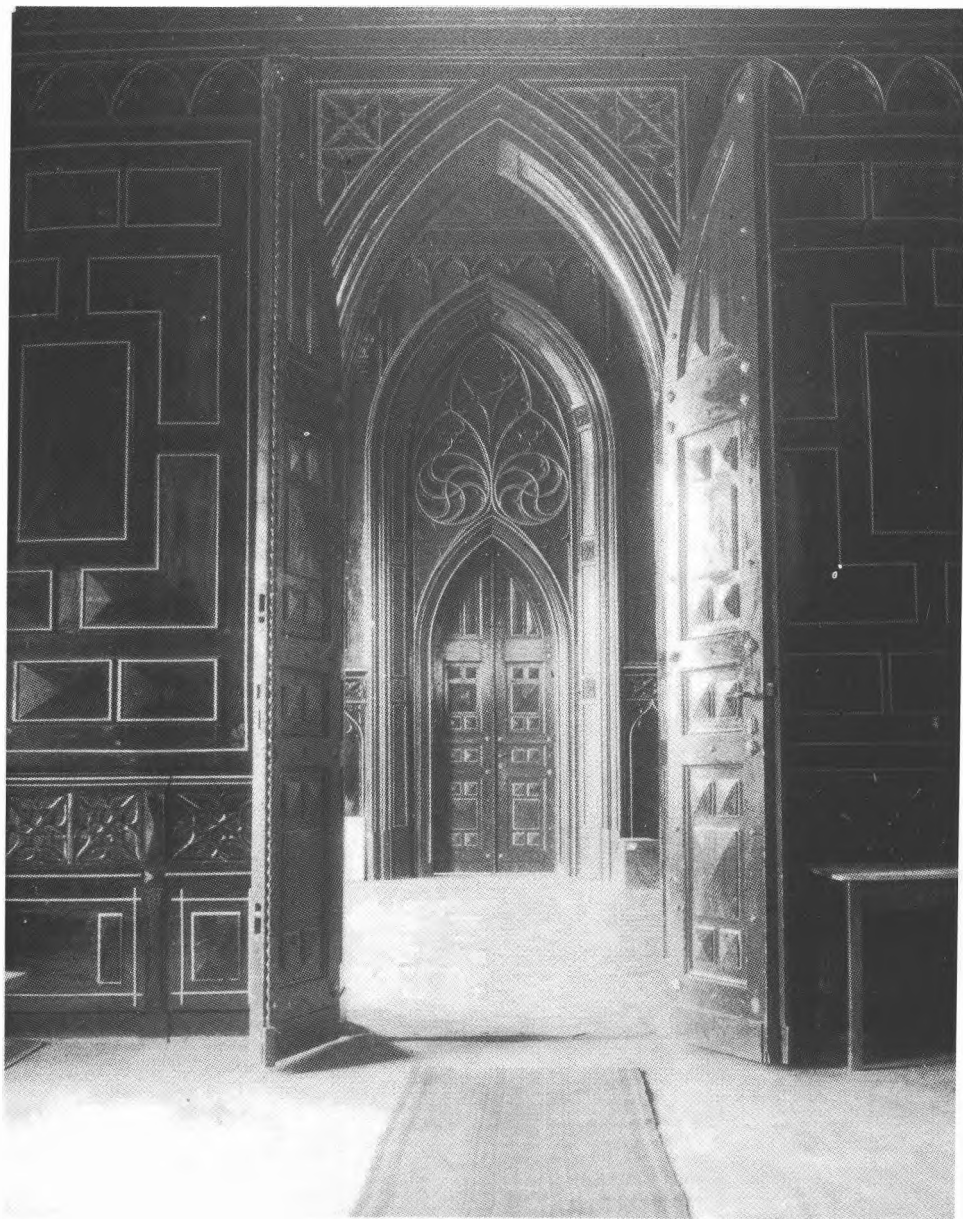
83. Az embléma Alois Pichl
Országháza-műleírásának címlapjáról



84. Oroszvár, a kastély főhomlokzata (Franz Beer, 1841—44.)



85. Oroszvár, a kastély hátsó homlokzata



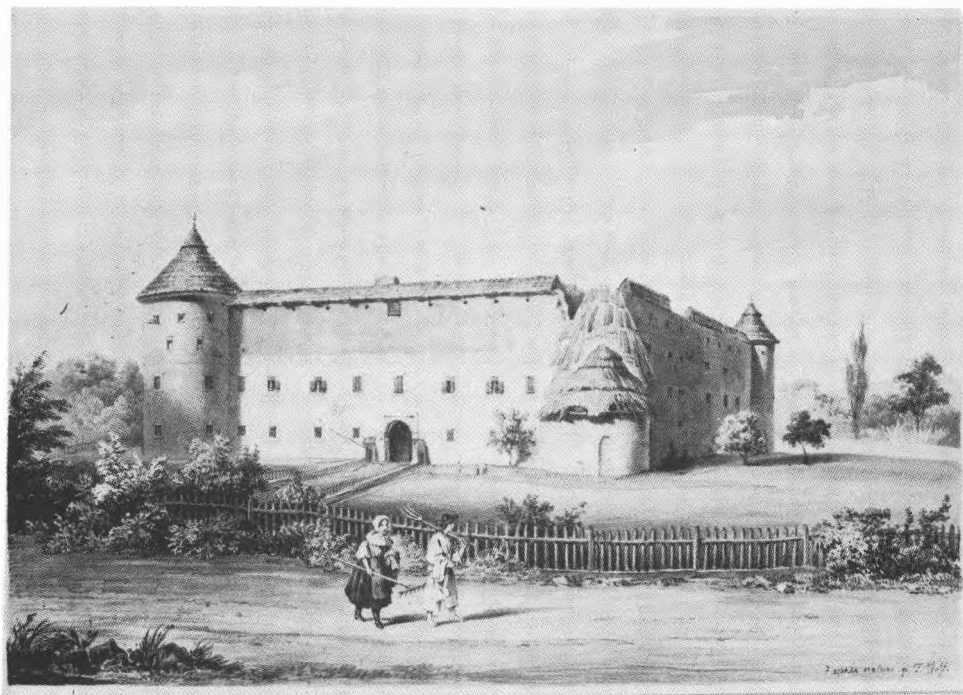
86. Oroszvár, a kastély belső részlete



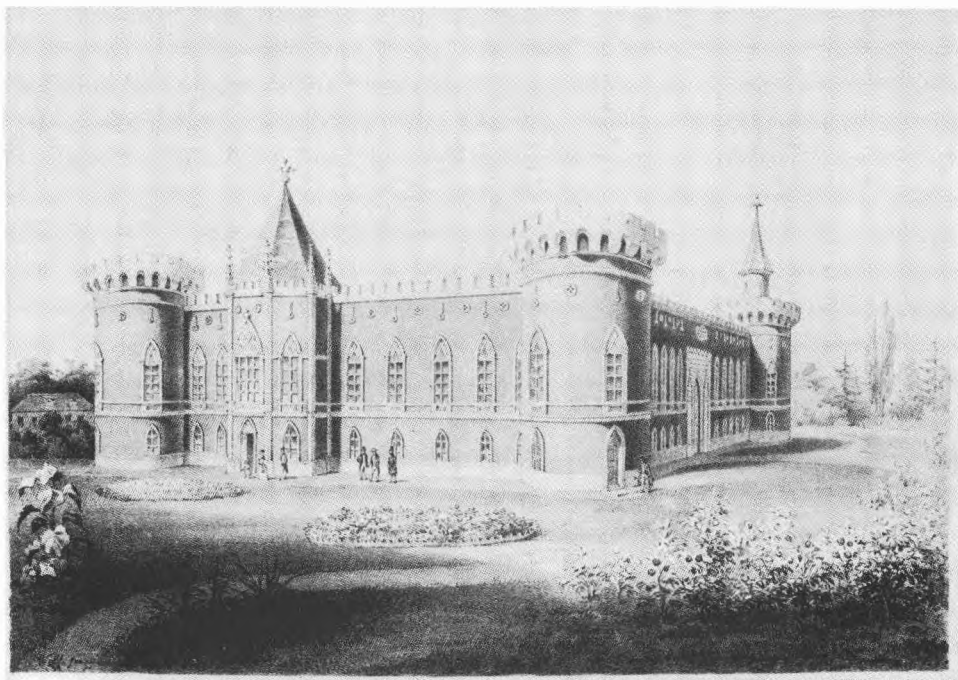
87. Oroszvár, a kastély belső részlete



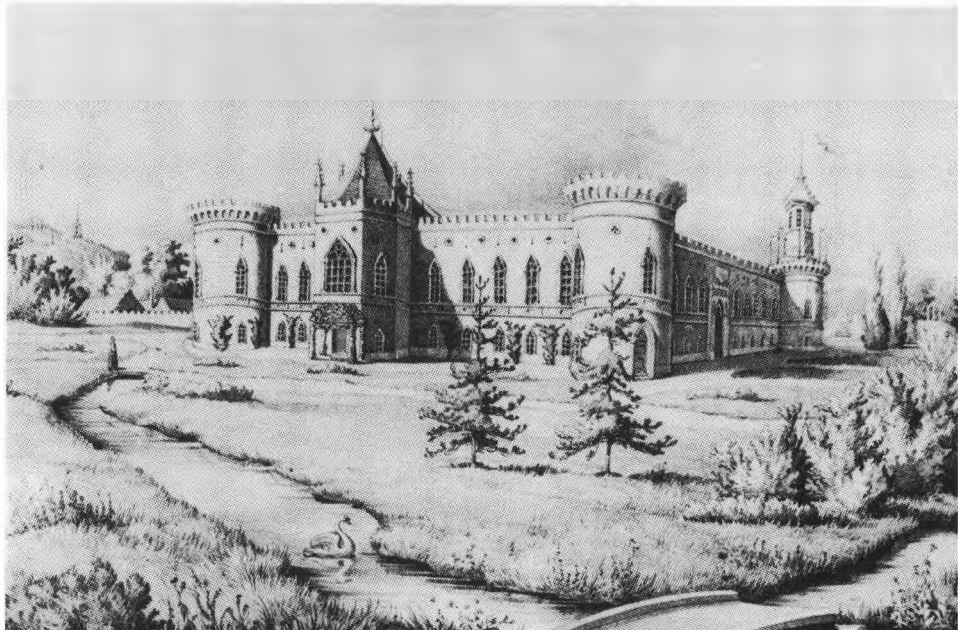
88. Oroszvár, a kastély belső részlete



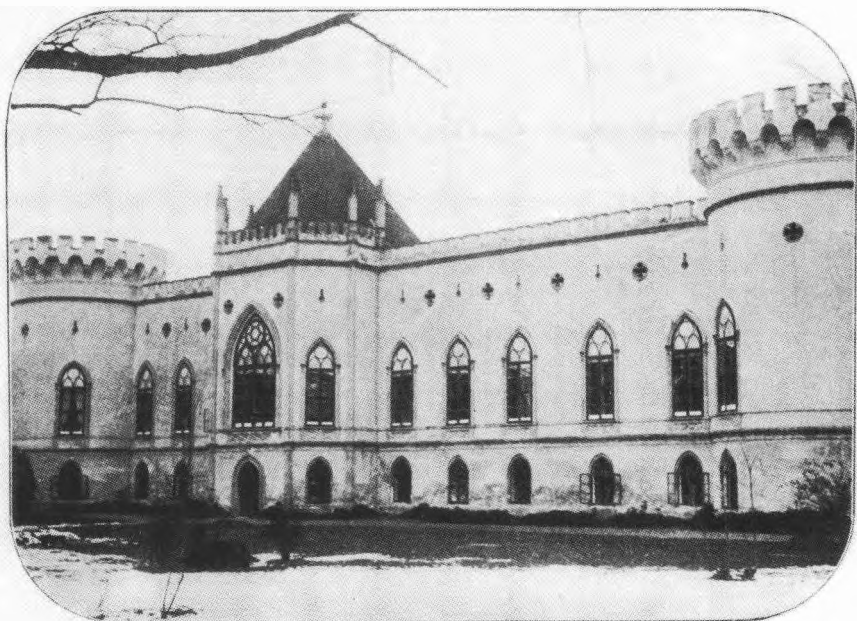
89. Nagyrócs, a kastély a romantikus átalakítás előtt. Franz Wolf vízfestménye



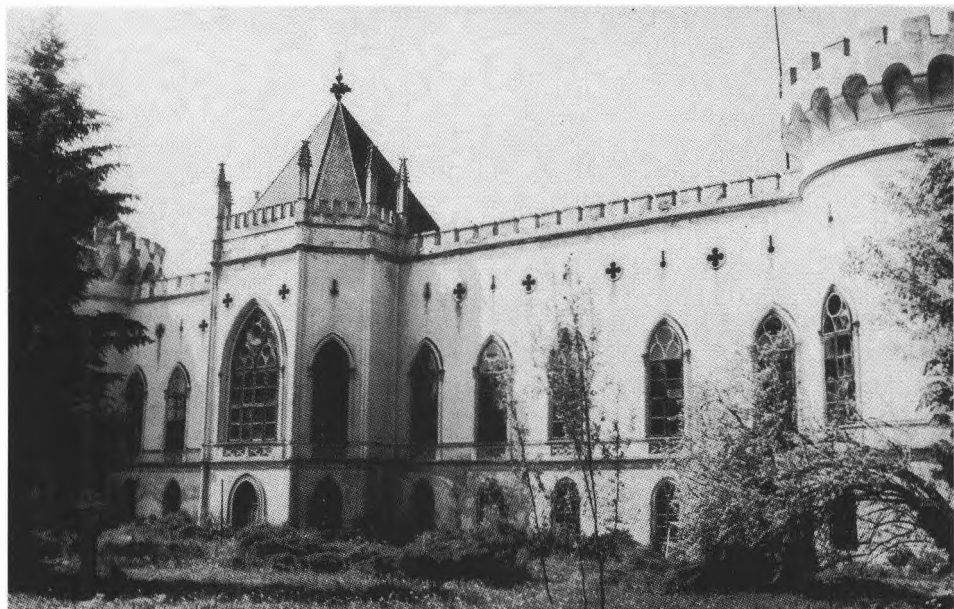
90. Nagyrócs, a kastély a romantikus átalakítás után. Franz Wolf litográfiája



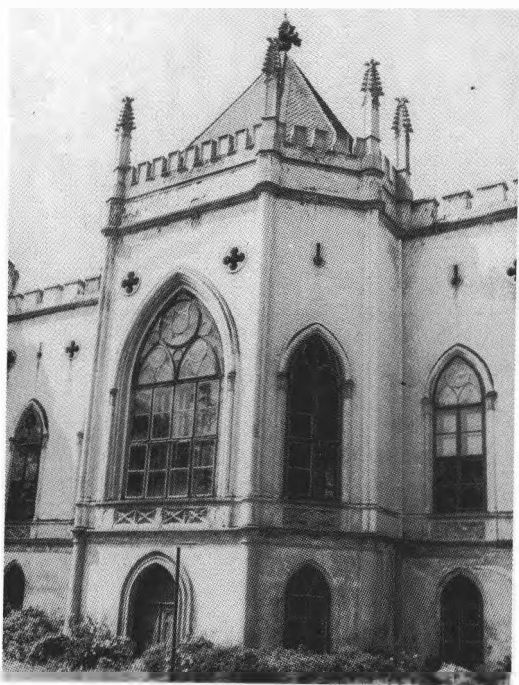
91. Nagyugróc, a kastély látképe. Joseph Zürich litográfiája, 1854



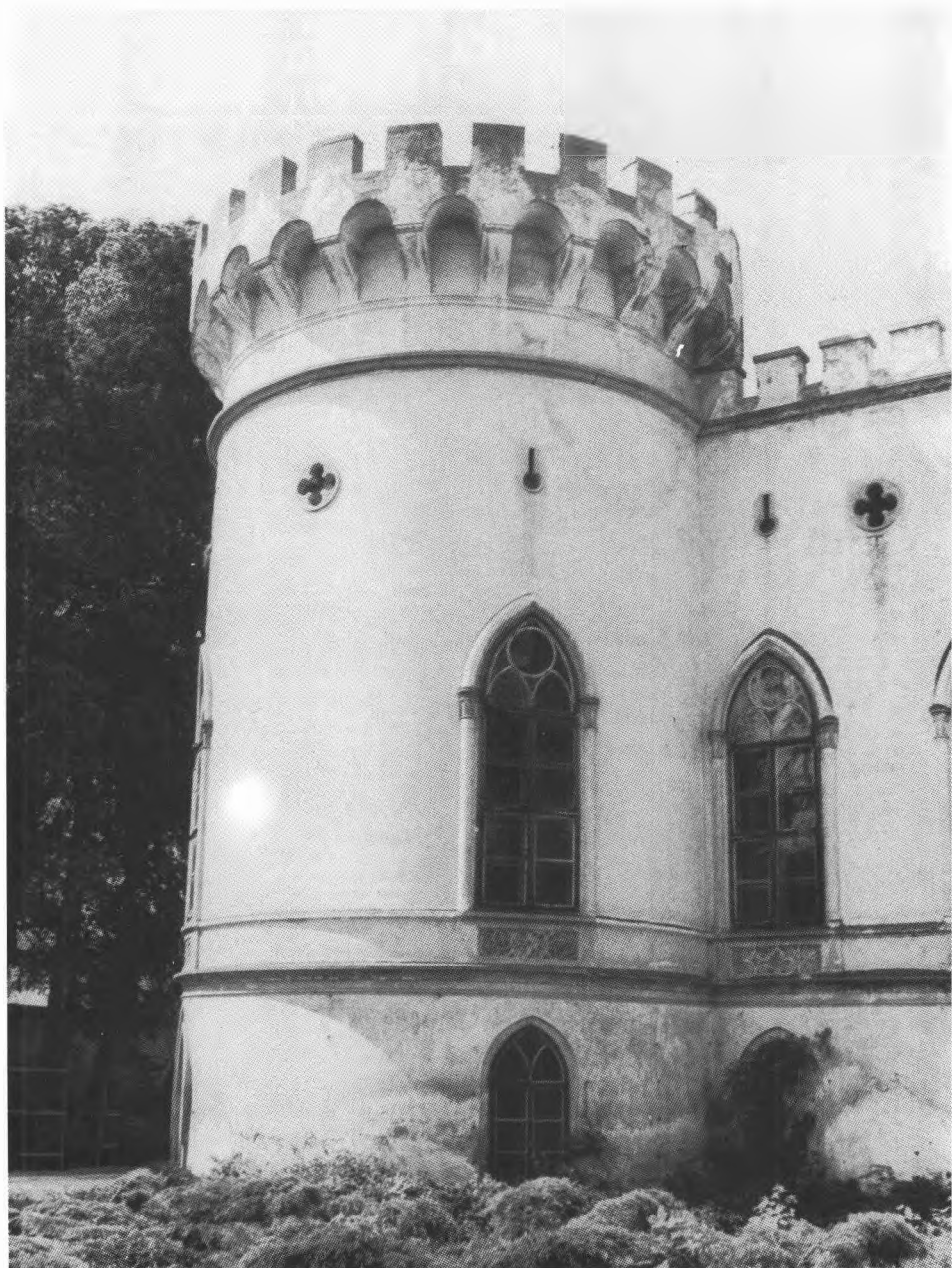
92. Nagyugróc, a kastély a századforduló körül



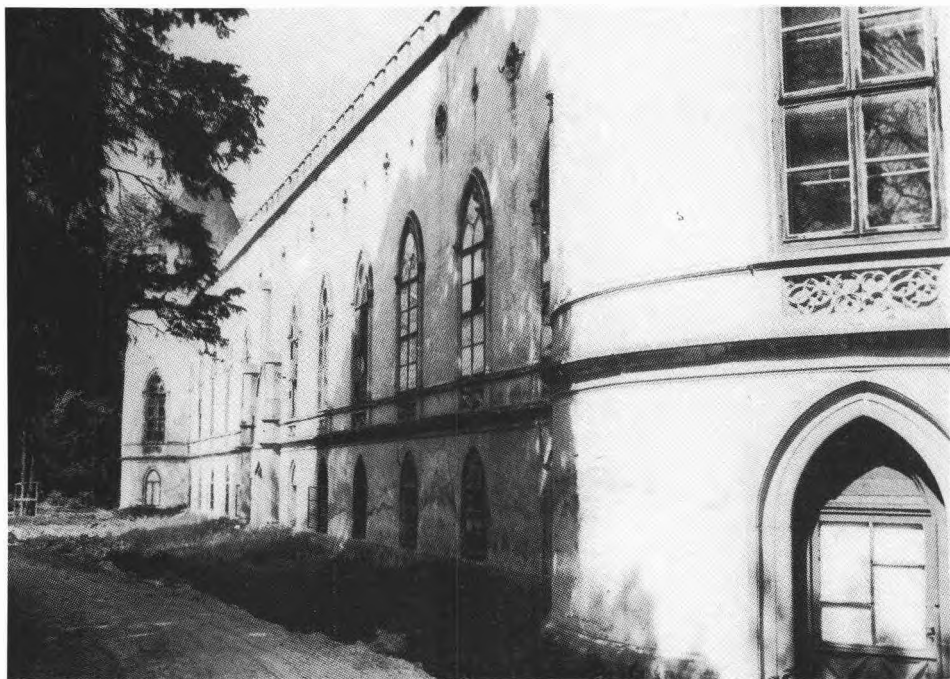
93. Nagyugróc, a kastély mai képe



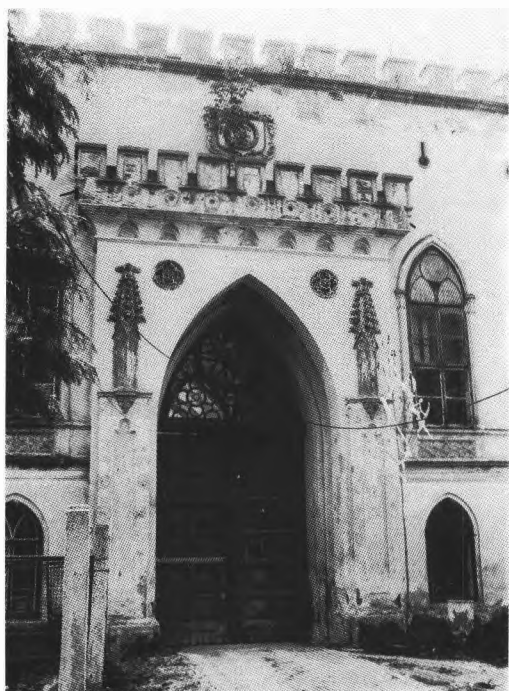
94. Nagyugróc, kastély, középrizalit



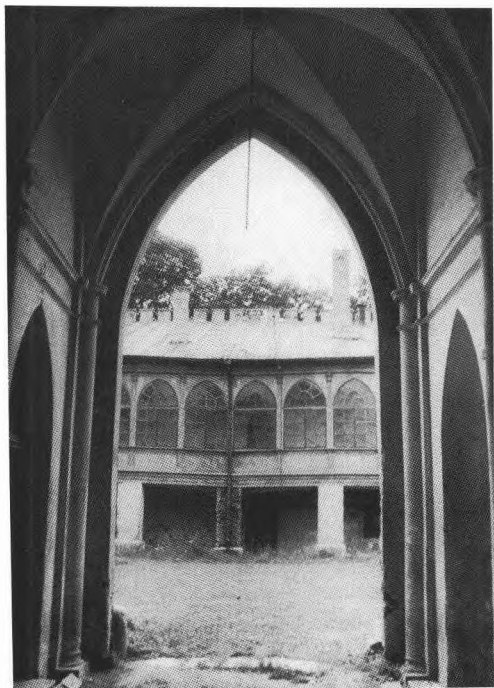
95. Nagyugróc, kastély, a bal oldali bástya a főhomlokzaton



96. Nagyugróc, kastély, a bal oldalszárny



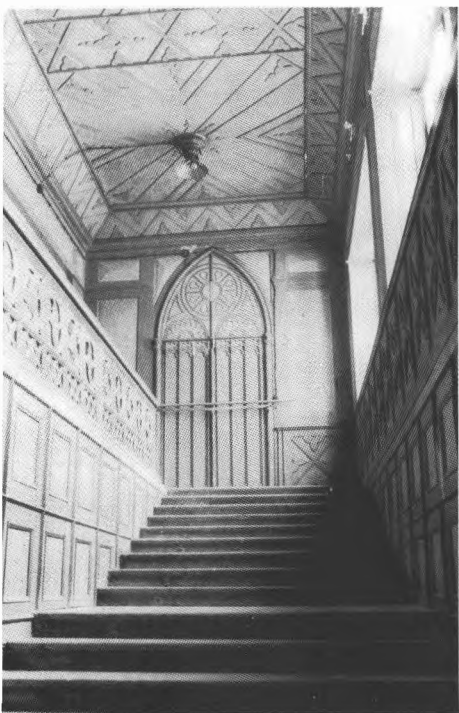
97. Nagyugróc, kastély, főbejárat



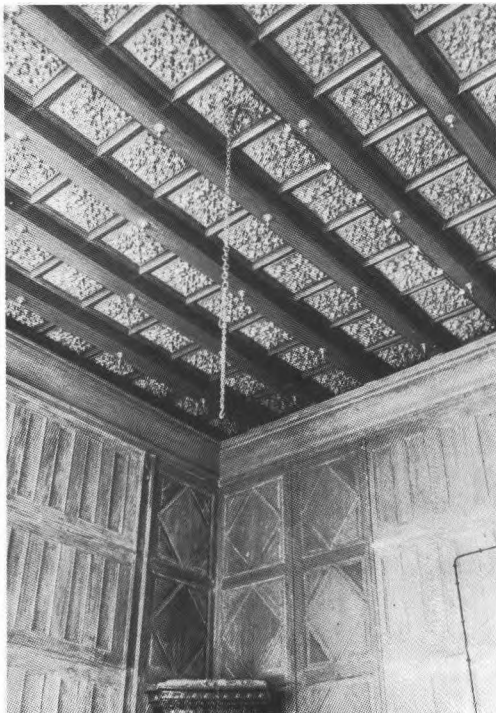
98. Nagyugróc, kastély, kapualj



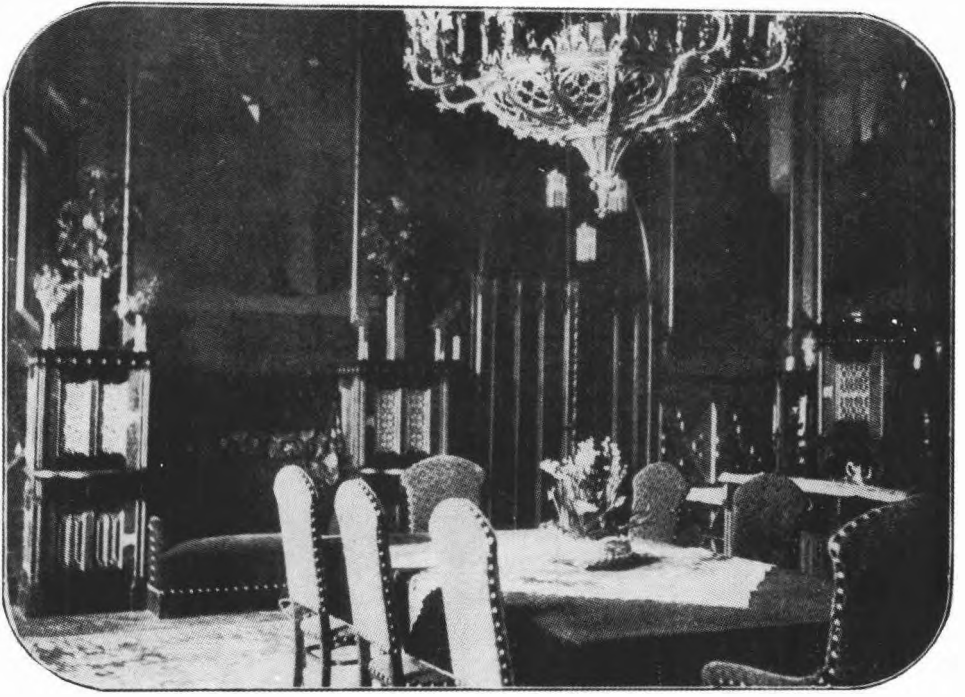
99. Nagyugróc, kastély, a lépcsőház ajtaja a kapualjban



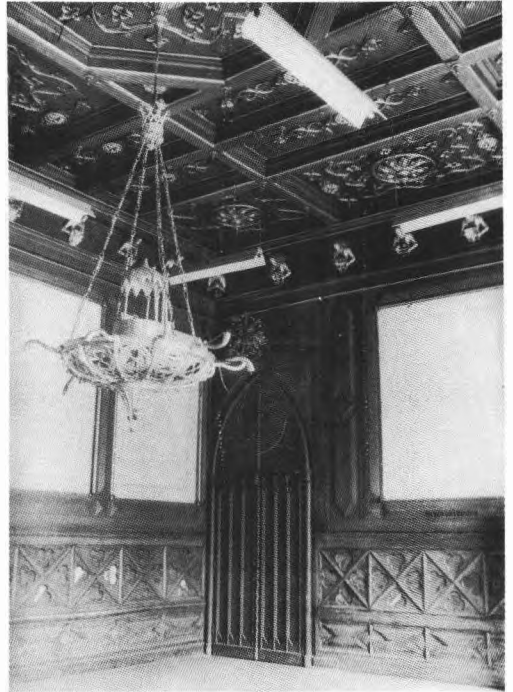
100. Nagyugróc, kastély, lépcsőház



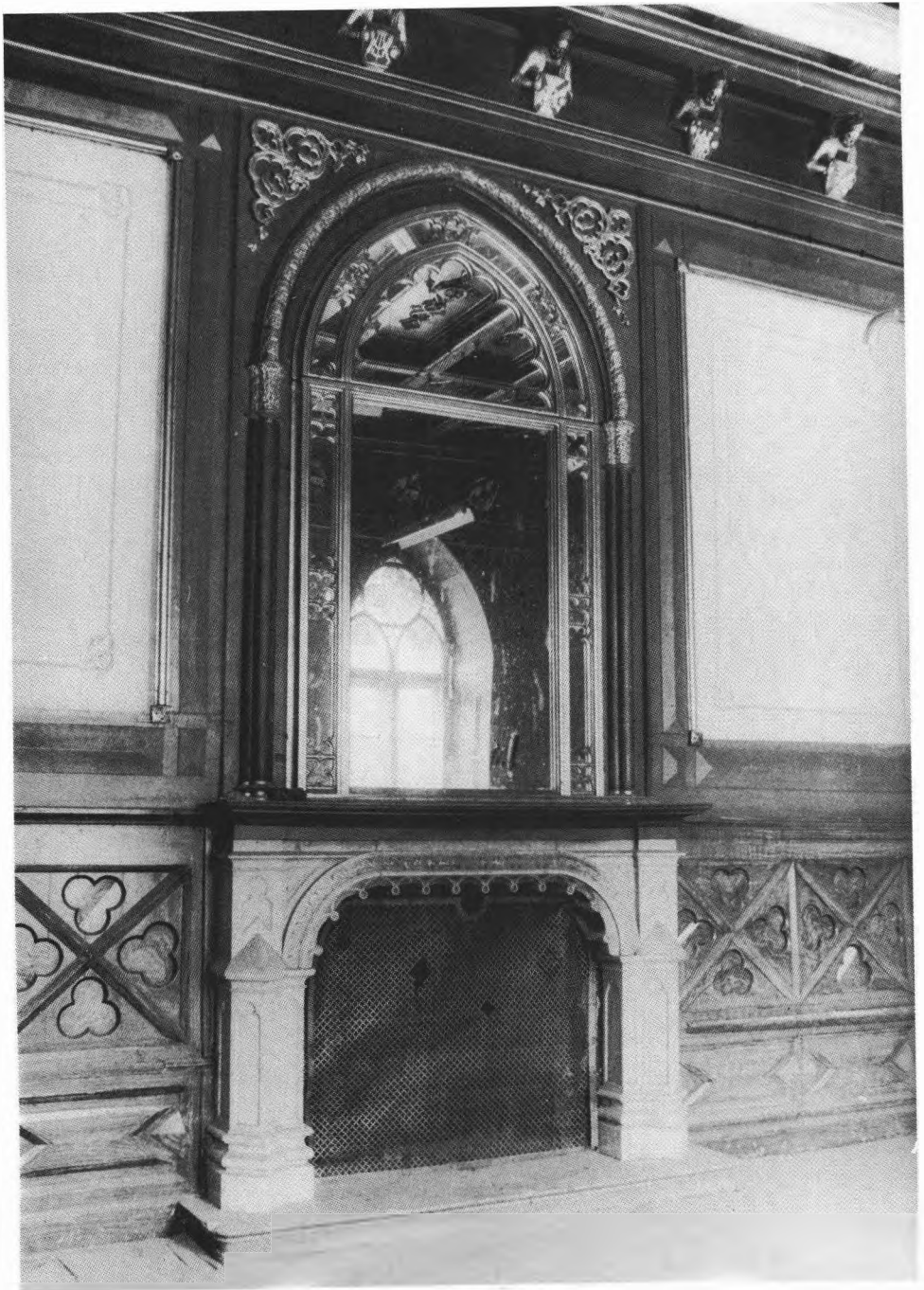
101. Nagyugróc, kastély, terem



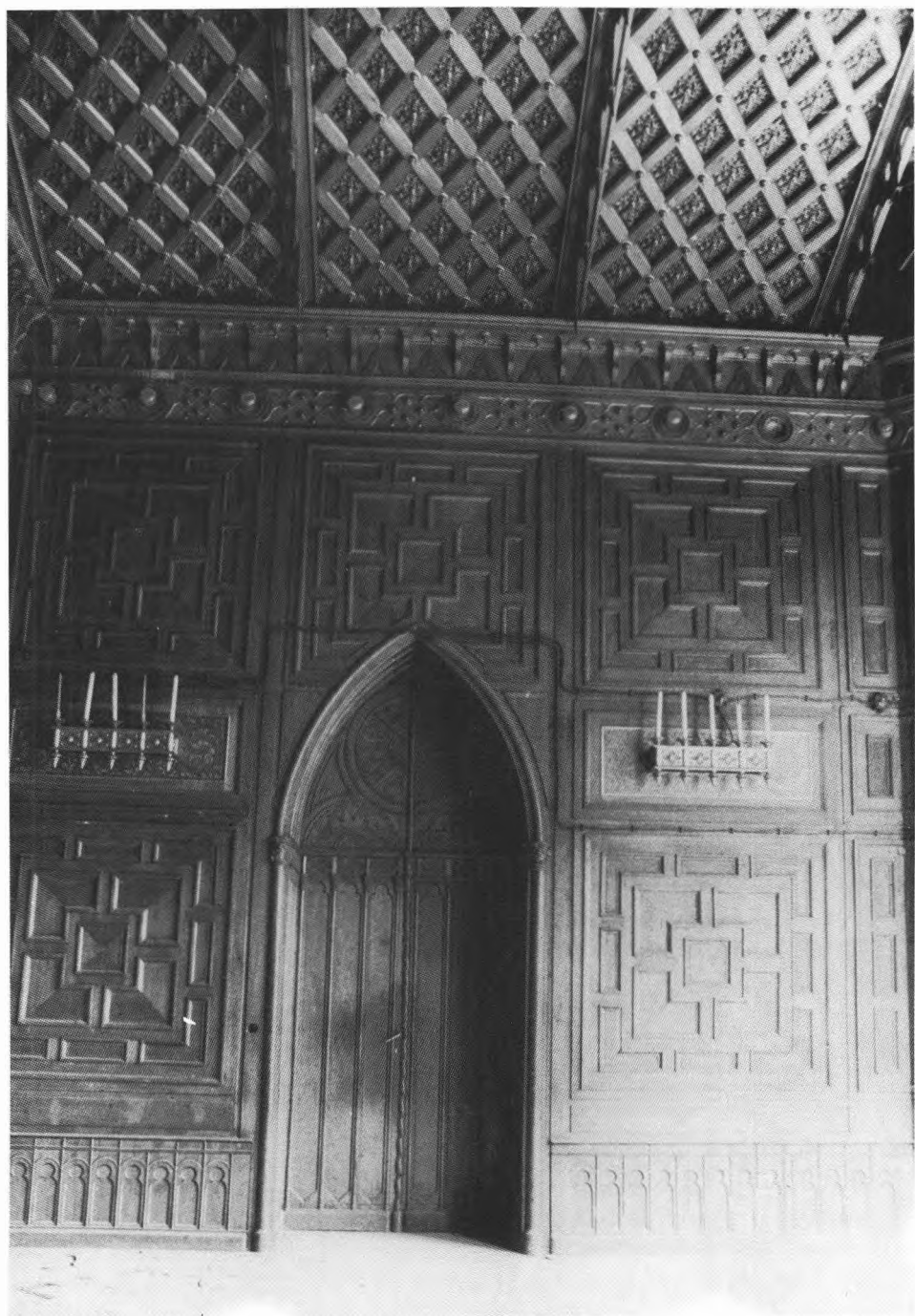
102. Nagyugróc, kastély, az ebédlő a századforduló körül



103. Nagyugróc, kastély, az ebédlő



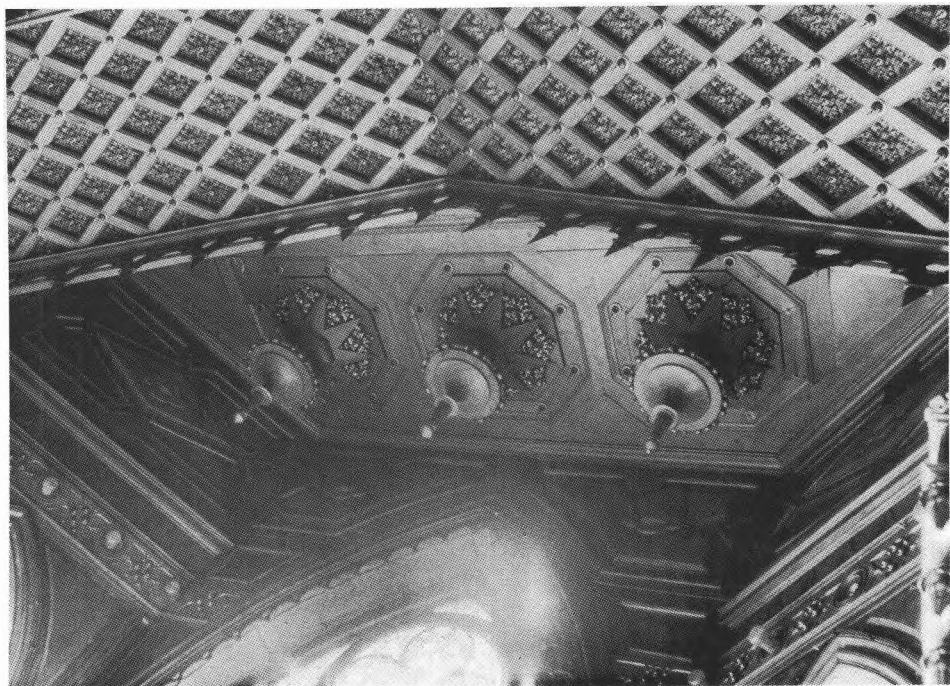
104. Nagyrócsa, kastély, az ebédlő



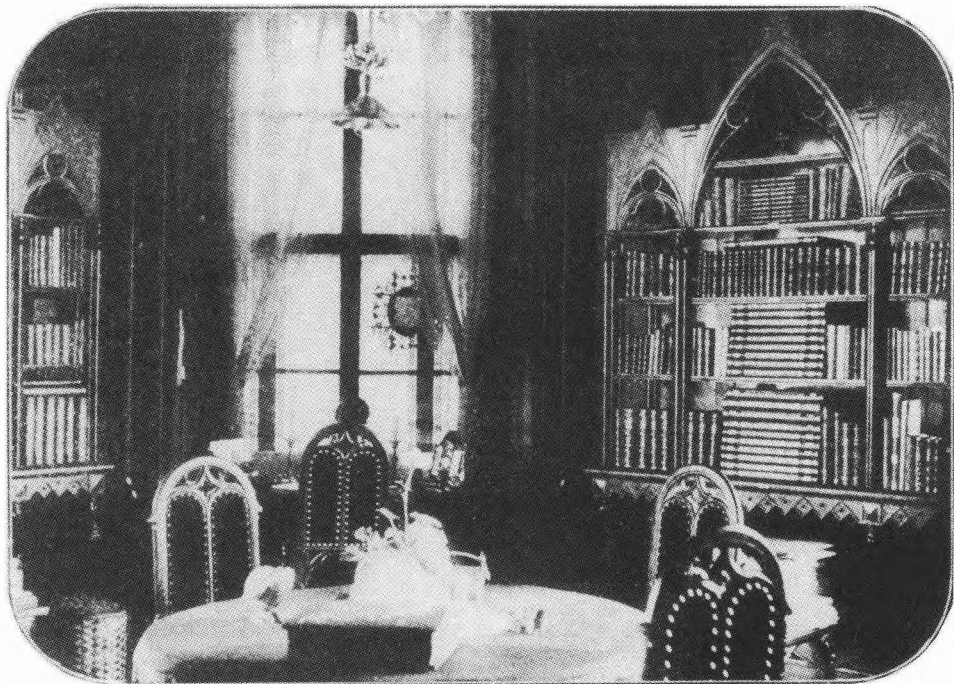
105. Nagyugróc, kastély, a nappali szoba



106. Nagyugróc, kastély, a nappali szoba

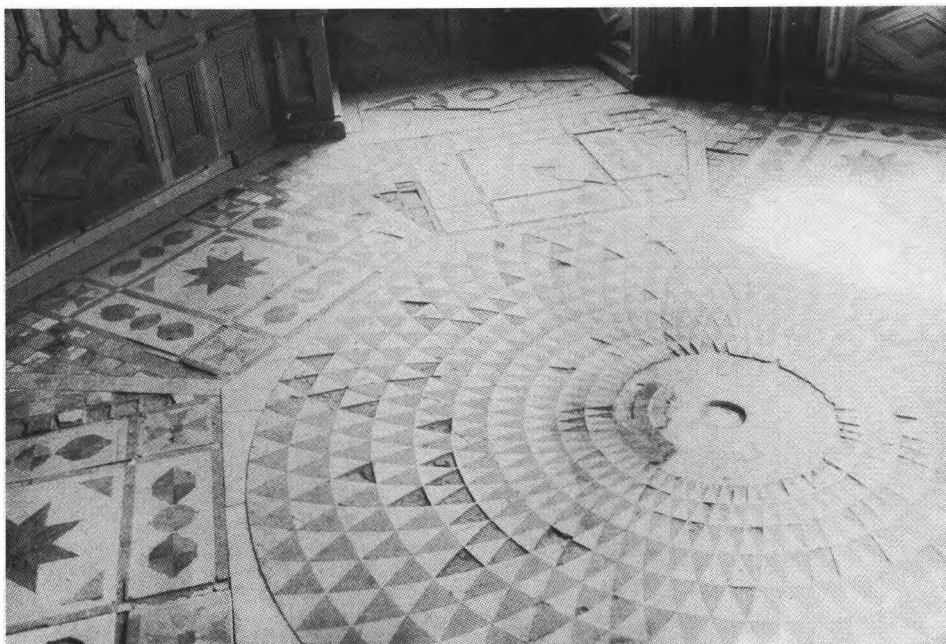
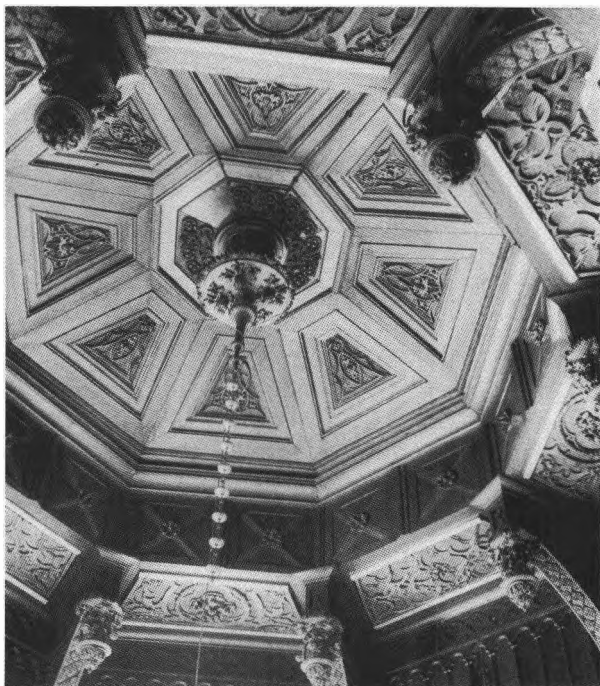


107. Nagyugróc, kastély, a nappali szoba

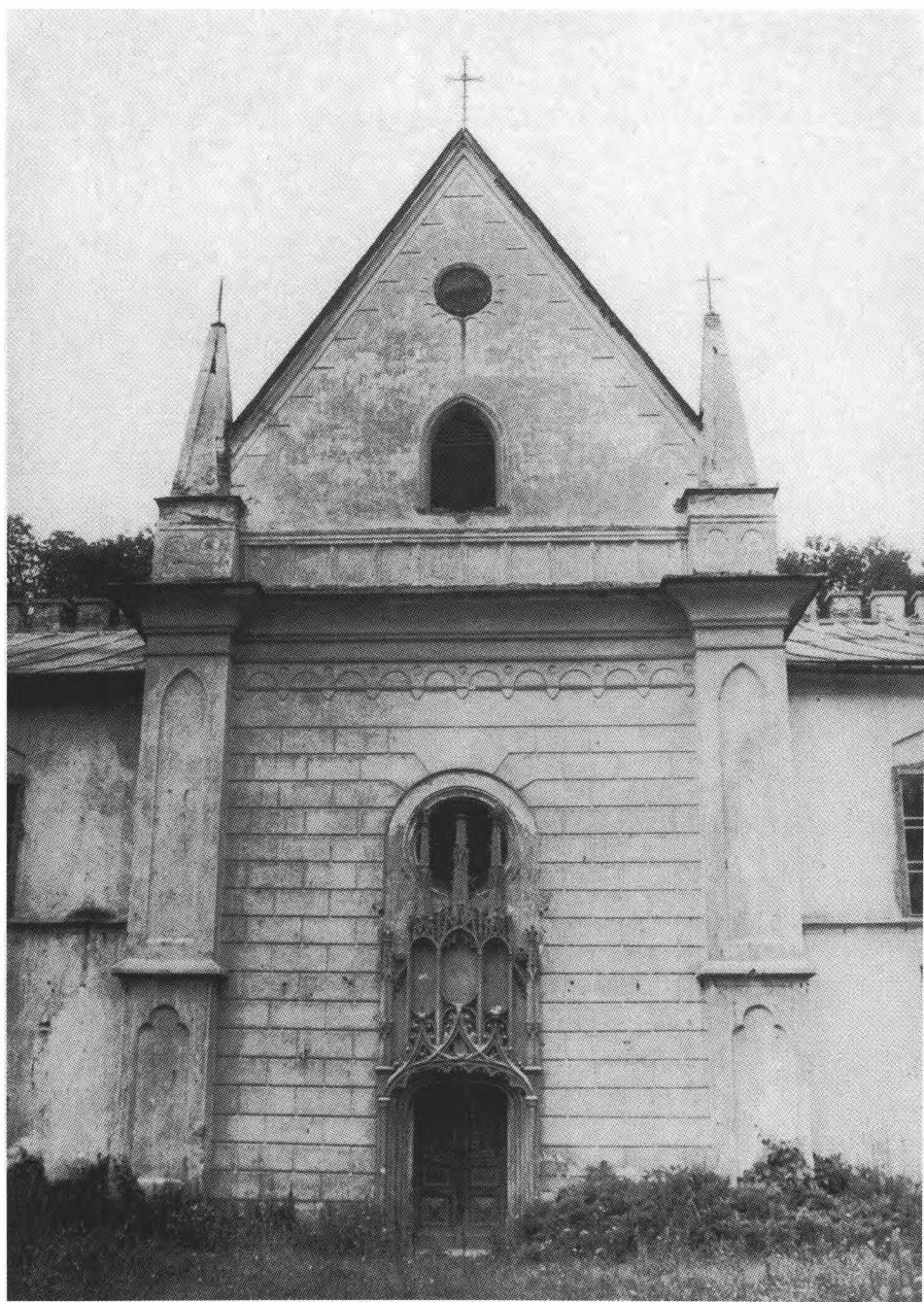


108. Nagyugróc, kastély, a könyvtárszoba a századforduló körül

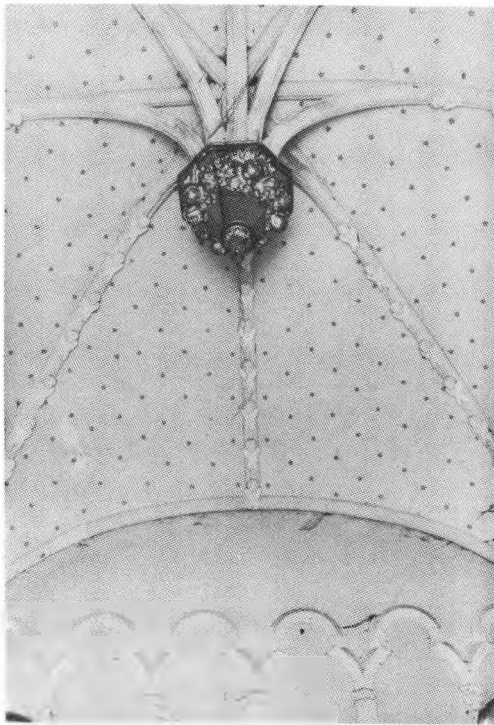
109. Nagyugróc, a kastély, a könyvtárszoba mennyezete



110. Nagyugróc, kastély, a könyvtárszoba padlója



111. Nagyugróc, kastély, a kastélykápolna homlokzata



112. Nagyugróc, kastély, a kastélykápolna belseje



113. Nagyugróc, kastély, a kastélykápolna belseje



114. Nagyugróc, erdőőr-lak a kastélyparkban. Franz Wolf litográfiája

